

Одамони комилхукуф
Кишварҳои босубоғт.

ҲИСОБОТИ МИЛЛӢ
ОИД БА РУШДИ ИНСОНИЙ 2014

Тоҷикистон: дастрасӣ ба захираҳо барои рушди инсонӣ

Хазинаи нуфуси Созмони Милали
Муттаҳид (UNFPA) ташкилоти
байналмиллалӣ оид ба маstryalaҳои
рушд буда, барои бунёди оламе, ки дар
он ҳар як ҳамл матлуб, ҳар як тавлид
бехатар ва иқтидори ҳар як ҷавон ба
пуррагӣ амалӣ мегардад, ӯшиш ба
харҷ медиҳад.

International
Labour
Organization

Ташкилоти Байналмилалии
Мехнат (ТБМ) – муассисаи
махсусгардонидашудаи системаи
Созмони Милали Муттаҳид (СММ) буда,
ба худ мақсад гузаштааст, ки принсипҳои
адолати иҷтимоиро, ки ҳамчун ҳуқуқи
инсон аз тарафи ҷомеаи Байналхалқӣ
эътироф шудааст, пеш барад.

Гузориш дар ҳамкорӣ бо гурӯҳи мушовирони маҳаллӣ таҳия шуд.
Нашрияи мазкур ҳуқуқи муаллиф (ҳаққи таълиф) надорад. Он мумкин аст бе иҷозати пешакии БРСММ ё Ҷумҳурии Тоҷикистон қисман ё пурра
боғзалид шавад. Вале таҳиякунандагони Гузориш барои нишон додани манбаъи иқтибос миннатдор ҳоҳанд шуд.
Андешаҳо ва нуқтаи муаллифон шояд бо нуқтаи назари БРСММ, Хазинаи нуфуси Созмони Милали Муттаҳид ва ТБМ мувофиқ набошад.

Хонандай муҳтарам!

Ҳисоботи навбатии миллӣ оид ба рушди инсонӣ зери унвони «Тоҷикистон: дастрасӣ ба заҳираҳо барои рушди инсонӣ» ба диққати шумо пешниҳод мешавад, ки бо дастргирии Барномаи рушди СММ дар ҳамкории наздик бо мақомоти ҳукуматӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва созмонҳои байнамилалии дар Тоҷикистон сабти номшуда таҳия шудааст.

Қобили таваҷҷӯҳ аст, ки муаррифии ҳисоботи мазкур дар соли хотимаёбандай амалисозии Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2015 сурат мегирад, ки бо назардошти Ҳадафҳои рушди ҳазорсола то соли 2015 ва Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардуми Тоҷикистон барои солҳои 2013-2015 таҳия шуда буд. Лозим ба ёдоварист, ки муттаҳидсозии заҳираҳо ва назорати доимӣ аз ҷониби Президенти қишвар, Ҷаноби Олий Эмомалӣ Раҳмон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми амалисозии санадҳои стратегии зикршуда имкон дод, ки сатҳи камбизоатӣ ба андозаи ҷашнрас коҳиш дода шавад ва заминаи мусоид барои ташаккул ва рушди синфи миёна эҷод гардад.

Аз солҳои аввали истиқолият сиёсати иҷтимоӣ, ки ба рушди инсонӣ равона шудааст, баробарсозии имкониятҳои иқтисодии дастрасии аҳолӣ ба таҳсилоти ҳозиразамон, тандурустӣ, таъминоти иҷтимоӣ ва хизматрасонии иҷтимоӣ яке аз вазифаҳои аввалиндараваи рушди қишвар ба шумор меравад. Дар натиҷа, ба қишвар мусассар шуд, ки муваффақиятҳои ҷашнрасе дар ин самт ҳосил қунад - оҳиста-оҳиста сатҳи камбизоатӣ коҳиш ёфта, дастрасӣ ба хизматрасониҳои системаи таҳсилот, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ беҳтар мешавад.

Ҳисоботи мазкур ба масъалаҳои арзёбии тамоюлҳои охир дар рушди иҷтимоии қишвар анҷом дода шуда, шохисҳои миллии рушд бо шохисҳои рушди инсонӣ пайваст карда мешаванд.

Муаллифони Ҳисобот зикр кардаанд, ки дастрасӣ ба заҳираҳои иқтисодӣ имкон медиҳад, ки амнияти инсонӣ таъмин карда шавад ва он амнияти энергетикӣ ва озуқавориро фаро мегирад, ки дар ниҳоят таъсири ҳалкунанда ба рушди қишвар дорад. Албаттага, суханҳои дар боло гуфташуда ба ҳеч ваҷҳ аҳамияти дигар намудҳои амниятро (нақлиётӣ, иттилоотӣ, экологӣ ва ғайра) кам намекунад. Дар ҳисоботи мазкур бори аввал таҳлили маҷмӯии заҳираҳои асосии иқтисодии мавҷуд дар Тоҷикистон анҷом дода шудааст ва дар асоси ин таҳлил заҳираҳои афзалиятдор чудо карда шудаанд, ки барои рушди некӯаҳволии мардум аҳамияти зиёд доранд. Дар ин замана таваҷҷӯҳи маҳсус ба масъалаҳои сифат ва дастрасӣ ба ин заҳираҳо, таъсирибахш будани истифодаи онҳо ба мақсадҳои рушд дода шудааст.

Бояд қайд кард, ки дар раванди таҳияи Ҳисоботи мазкур бо дастргирии ҳамаи зинаҳои мақомоти идораи давлатӣ, олимон, мутахассисон, созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ тадқиқотҳои минтақавӣ дар партави рушди инсонӣ идома дода шуданд ва китоби дарсии «Рушди инсонӣ» барои муассисаҳои олии таълими чумхӯрӣ нашр гардид, ки ба таври воқеӣ ба васеъшавии дастрасии аҳолии Тоҷикистон ба хизматрасониҳои иттилоотиву таҳсилотӣ имкон медиҳад.

Табиист, ки ҳанӯз корҳои зиёде дар самти таъмини сифати дастрасӣ ба хизматҳои гуногуни давлатӣ дар пеш аст, вале мо бо дили пур барои иҷрои ҳамаи корҳо омодаем, то рушди тадриции иқтисод ҳар ҷи бештар дар рушди устувори некӯаҳволии мардум инъикос ёбад. Ба фикри мо, ин заманае ҳоҳад шуд барои таҳия ва амалисозии стратегияҳои ояндаи рушди Тоҷикистон бо назардошти принсипҳои рушди инсонӣ.

Бо боварӣ метавонам изҳор намоям, ки Ҳисоботи миллӣ оид ба рушди инсонӣ зери унвони «Тоҷикистон: дастрасӣ ба заҳираҳо барои рушди инсонӣ», ки дорои иттилооти коғӣ ва муғиди таҳлилӣ аст, барои доираи васеи ҳонандагон, мутахассисони мақомоти идоракунии сатҳҳои гуногун ва ҳам ҷомеаи шаҳрвандии чумхӯрӣ муғид мебошад.

Бо эҳтиром,
Неъматулло Ҳикматуллозода

Вазири рушди иқтисод ва савдои
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Душанбе, феврали соли 2015

Хонандаи гиромӣ!

Дар Ҳисоботи миллӣ оид ба рушди инсонӣ таҳти унвони «Тоҷикистон: Дастрасӣ ба захираҳо барои рушди инсонӣ» анҷанаи баррасии шартҳои асосии таъмини пешрафти воқеӣ дар рушди иҷтимоиву иқтисодии ҷумҳурӣ идома мейбад.

Ҳисобот шарҳи муфассал ва таҳлили тамоюли оҳирро дар раванди рушди инсонӣ баён намуда, робитаи ҳолати дастрасии захираҳо ва нишондиҳандоҳои рушди инсонро вобаста ба анҷомрасии ҳуҷҷатҳои асосии стратегӣ – Ҳадафҳои рушди ҳазорсола, Стратегияи миллӣи рушди Ҷумҳури Тоҷикистон ва Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардуми Тоҷикистон, ки соли 2015 дар назар дошта шудааст, таъмин менамояд.

Вобаста ба ин, дар Ҳисобот шарҳи муҳтасар оид ба иқтидори бунёдгардидаи захиравии Ҷумҳури Тоҷикистон дарҷ гардидааст.

Вазъи демографии шиддатнок ва проблемаҳо дар бозори меҳнати ҷумҳурӣ бо назардошти сатҳи баланди бекорӣ ва муҳочирати меҳнатии дохилӣ, бевосита таъсири худро ба имконияти истифодабарии натиҷаҳои иқтисодии рушд ва роҳи таъминот ба иқтидори таъсисёфта мерасонад.

Дастрасӣ ба захираҳои иқтисодӣ барои рушд дар маҷмӯъ аҳамияти аввалиндарача дорад. Махсусан, дар иртибот ба рушди инсонӣ ин ҳамчун омили муҳим арзёбӣ мегардад. Ҳисобот таҳлили умумии захираҳои асосии иқтисодии Тоҷикистонро фаро гирифта, он захираҳоеро, ки барои рушди некӯаҳволии мардуми Тоҷикистон афзалият доранд, алоҳида қайд менамояд.

Ба масъалаҳои дастрасии захираҳои асосӣ ва истифодай самараноки онҳо ҷиҳати рушди устувор диққати маҳсус дода шудааст.

Ҳамзамон, дар шароити муосири мураккабшавӣ ва тавсееи равандҳои рушди иқтисоди ҷаҳонӣ зарурати баланд бардоштани нақши идорақунии давлатӣ афзун мегардад. Ин омил маҳсусан дар давраи ислоҳот ва бӯҳронҳо эҳсос мешавад.

Аз ин рӯ, шарҳи соҳаи хизматрасонии идорақунии давлатӣ дар кишвар, ҳамчунин тавсифи мушкилоти асосии ин соҳа, ки Ҳисобот инъикос намудааст, арзиши маҳсуси амалӣ дорад.

Тоҷикистон масъалаи баромадан аз бунбасти коммуникатсиониро бомуваффақият ҳал менамояд. Ҳамзамон, ҷиҳати таъмини пурраи амнияти энергетики ва озукварӣ сафарбар намудани захираҳои иловагӣ, аз ҷумла, дар сатҳи байниминтақавӣ зарур дониста мешавад.

Феълан дар ҷаҳон зарурати ҳар ҷиҳати арзёбии пешрафти иқтисодӣ тавассути рушди иҷтимоӣ дар заминаи имкониятҳои воқеии фард, бунёди сармояи инсонӣ ва истифодай он барои таъмини рушди иқтисодӣ мушоҳида мегардад.

Ҳамзамон, арзёбии рушди инсонӣ аз нуқтаи назари дастрасӣ ба хизматрасониҳои иҷтимоӣ имкон медиҳад, ки на танҳо ба «пешрафт» дар таъмини баробарии имкониятҳо равшанӣ андохта шавад, балки миқёси осебпазирии табақаҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазири аҳолӣ, аз ҷумла аз ҳисоби маҳдудияти дастрасӣ ба даромадҳо, хизматрасониҳои маорифу тандурустӣ баҳо дода шавад.

Бо назардошти робита байни рушди инсонӣ ва муҳити зист дар Ҳисобот ҳамчунин арзёбии дастрасӣ ба захираҳои табии инъикос ёфтааст. Мисли тамоми ҷаҳон, дар ҷумҳурӣ низ консепсияи рушди устувор бештар маъмул мегардад ва масъалаҳои алоқаманд намудани фаъолияти инсон ба муҳити зист афзалиятнок мешаванд.

Ҷанбаҳои дар боло зикршуда ба Тоҷикистон имконият доданд, ки суръати афзоиши Шоҳиси рушди инсониро нигоҳ, дорад, ки соли 2014 (аз рӯи натиҷаҳои соли 2013) 0,607-ро ташкил дод ва ба ҷумҳурӣ имкон дод, ки дар муқоиса бо соли 2012 боз як зина боло равад ва мақоми 133-ро дар дараҷабандии умумии ҷаҳонӣ ишғол намояд.

Ҳангоми таҳияи ҳисоботҳои қаблии миллӣ густариши мунтазами шарикӣ байни Барномаи Рушди СММ дар Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳури Тоҷикистон, қабл аз ҳама, бо Вазорати рушди иқтисод ва савдо ва дигар вазорату идораҳо, инчунин бо мақомоти минтақавии идорақунӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ қайд гардидааст.

Боиси ҳурсандист, ки дар омода намудани Ҳисоботи мазкур дигар соҳторҳои СММ, аз ҷумла Ҳазинаи нуфуси аҳолии СММ ва Созмони байналмилалии меҳнат мусоидат намуда, ҷиҳати таҳияи баҳшҳои марбутии Ҳисобот саҳми арзандай хешро гузоштаанд. Мо итминони комил дорем, ки минбаъд шарикӣ бисёрҷонибаро таҳқим мебахшем.

Ман мутмаинам, ки Ҳисоботи мазкур барои Ҳукумати Ҷумҳури Тоҷикистон, ҷомеаи шаҳрвандӣ, ҷомеаи байналмилалӣ муфид ҳоҳад буд ва ҷиҳати ҳаллу фасли бомуваффақияти масъалаҳои муҳими соҳаи рушди инсон аҳамияти хоса ҳоҳад дошт.

Александр Зуев,
Ҳамоҳангосози доимии СММ ва
Намояндаи доимии БРСММ дар Тоҷикистон

Душанбе, феврали соли 2015

АРЗИ СИПОС

ҲИСОБОТРО ТАҲИЯ НАМУДАНД:

Рустам Бобоҷонов, менеджери лоиҳаи БРСММ оид ба Ҷорисозии Консепсияи рушди инсонӣ (ЛЧКРИ), номзади илми иқтисод (роҳбари гурӯҳи муаллифон) **Алишер Ҳайдаров**, номзади илми иқтисод, мушовири Фонди аҳолии СММ **Ребекка Раск**, муттахисси ТБМ оид ба масъалаҳои шугли аҳолӣ **Рустам Аминҷонов**, номзади илми иқтисод, Роҳбари ширкати машваратии «Намо» **Фарида Муминова**, номзади илми иқтисод, Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон **Қудрат Давлатов**, доктори илми иқтисод, профессор, Декани факултети иқтисод ва идораи ДДТ **Ҷамшед Урунбоев**, муттахасиси соҳаи омори ЛЧКРИ/БРСММ

ТАҲИЯИ ГУЗОРИШИ МАЗКУР БИДУНИ ДАСТГИРӢ ВА ШАРҲУ ПЕШНИХОДҲОИ БОАРЗИШ ФАЙРИИМКОН БУД, КИ АЗ ШАҲСОН ВА ТАШКИЛОТҲОИ ҲАМКОР ДАРЁFT ШУДА БУДАНД

Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон
Вазорати мөҳнат, муҳочират ва шугли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Вазорати саноат ва технологияи нави Ҷумҳурии Тоҷикистон
Вазорати мелиоратсия ва захираҳои оби Ҷумҳурии Тоҷикистон
Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон
Кумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон
Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

ИТТИХОДИЯҲОИ ЧАМЪИЯТИ ВА СОЗМОНҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

ТЧ “Маркази рушди инноватсионӣ”
Бонки Осиёии Рушд
БРСММ дар Тоҷикистон/Барномаи рушди ҷамоатҳо;
Барномаи энергетика ва ҳифзи муҳити зист
Маркази/Хаб минтақавии БРСММ дар Истамбул
Ҳазинаи нуфуси Созмони Милали Муттаҳид
Ташкилоти Байналмиллалии Мехнат
Бонки Ҷаҳонӣ

БА ШАҲСОНӢ ЗЕРИН, КИ ДАР ТАҲИЯИ ҲИСОБОТ САҲМ ГУЗОШТААНД, МИННАТДОРИИ МАҲСУС ИЗҲОР МЕГАРДАД:

Азиза Ҳомидова, Роҳбари Намояндагии Ҳазинаи нуфуси Созмони Милали Муттаҳид дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Алишер Ашурев, Ҳамоҳангози миллӣ оид ба нуфузи аҳолӣ ва рушд барои Ҳазинаи нуфуси Созмони Милали Муттаҳид дар Ҷумҳурии Тоҷикистон **Димитрина Димитрова**, Директори Гурӯҳи таҳқими техникии масъалаҳои меҳнати арзанда ва Бахши ТБМ барои кишварҳои Европаи Шарқӣ ва Осиёи Марказӣ дар шаҳри Москва

Собир Аминов, Ҳамоҳангози ТБМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дилором Ҳайдарова, асистенти ЛЧКРИ/БРСММ **Баҳриддин Ализода**, номзади илми филология, тарҷумони Ҳисобот бо забони тоҷикӣ

Татьяна Коржитская, тарҷумони Ҳисобот бо забони англӣ **Хейди Модро**, муҳаррири техникии Ҳисобот бо забони англӣ

Юнус Бузурғхонов, саҳифабанди Ҳисобот

ҲАЙАТИ ТАҲРИЯ

Кароматулло Олимов, академик, Ноиб-Президенти Академияи Илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Маҳмадӣ Муллоев, Мушовири Ёвари Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба сиёсати иқтисодӣ

Эмин Сангинзода, Муовини аввали Вазорати мөҳнат, муҳочират ва шугли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон **Матлуба Ӯлҷабоева**, Раиси Ассотсиатсияи миллии соҳибкории хурду миёнаи Тоҷикистон

МУШОВИРОНИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Михаил Пелях, Маркази/Хаб минтақавии БРСММ дар Истамбул

МУҲАРРИРИ МАСЪУЛ Рустам Бобоҷонов

ДИРЕКТОРИ БРСММ ДАР ТОҶИКИСТОН Норимаса Шимомура

ҲАМОҲАНГСОЗИ БАРНОМАВИИ БРСММ Мубин Рустамов

ТАҲЛИЛГАРИ БАРНОМАВИИ БРСММ Гулбаҳор Нематова

КОРМАНДИ БАРНОМАВИИ БРСММ Зоирҷон Шарифов

МУНДАРИЧА

Феҳристи ихтисораҳо	7
Тавсифи мухтасар	11
Пешгуфттор	15
Муқаддима	16
Боби 1. Иқтидори захиравии Ҷумҳурии Тоҷикистон - асос барои расидан ба ҲРҲ ва стратегияи рушд	17
1.1. Рушд дар ҳазорсолаи нав: 2000–2013	17
1.2. Хусусиятҳои рушд	24
1.3. Суръати тағириёбии шохиси рушди инсонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	38
Боби 2. Тамоюлҳои демографӣ, фарогирӣ бо шуғл ва дастрасӣ ба ҷойҳои корӣ	43
2.1. Суръати афзоиши аҳолӣ ва захираҳои меҳнатӣ	43
2.2. Сатҳи фарогирӣ бо шуғл	46
2.3. Бекорӣ ва дастрасӣ ба ҷойҳои корӣ	46
Боби 3. Дастрасӣ ба захираҳои институционалӣ барои рушд	51
3.1. Хизматрасониҳои идоракуни давлатӣ	51
3.2. Хизматрасониҳо ва худидоракуни маҳаллӣ	55
3.3. Бахши ғайридавлатӣ	57
Боби 4. Дастрасӣ ба захираҳои иқтисодии самтгиришуда ба болоравии некӯаҳволии аҳолии Тоҷикистон	60
4.1. Рушди энергетика ва таъмини амнияти энергетикӣ	60
4.2. Рушди бахши хусусӣ ва соҳибкорӣ	63
4.3. Хизматрасониҳои коммуникатсионӣ	69
4.4. Бозори молиявӣ дар ҔТ	72
4.5. Тиҷорат ва рушди инсонӣ	76
Боби 5. Дастрасӣ ба хизматрасониҳои иҷтимоӣ дар Тоҷикистон	80
5.1. Тандурустӣ: чорҷӯбҳои институционалӣ ва дастрасӣ ба хизматрасониҳои система	80
5.2. Маориф: чорҷӯбҳои институционалӣ ва дастрасӣ ба хизматрасониҳои система	87
5.3. Ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ: чорҷӯбҳои институционалӣ ва дастрасӣ ба хизматрасониҳои система	94
5.4. Рушди иҷтимоӣ ва сиёсати иҷтимоии минтақаҳои ҷумҳурӣ	101
Боби 6. Дастрасӣ ба захираҳои табӣ	106
6.1. Нақши амнияти экологӣ ва устуворӣ дар таъмини рушди инсонӣ	106
6.2. Дастрасӣ ба захираҳои об	110
6.3. Дастрасии аҳолӣ ба захираҳои замин	115
6.4. Чанбаҳои минтақавии вазъи ҳавзаи ҳавоӣ	118
6.5. Суръати тағирии шохисҳои экологӣ	120
Хулосаҳо ва тавсияҳо	123
Манбаъҳо	131

ФЕҲРИСТИ ИХТИСОРАҲО

АЭ	Амнияти энергетикӣ
БОР	Бонки осиёии рушд
БПНМ	Бемории пайдошудаи норасогии масуният
БРСММ	Барномаи рушди СММ
БЧ	Бонки ҷаҳонӣ
ВМКБ	Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон
ВНМО	Вируси норасосии масунияти одам
ГДРҶ	Гузориш дар бораи рушди ҷаҳон
ГМДРИ	Гузориши миллӣ дар бораи рушди инсонӣ
ДПУ	Давомнокии пешбинишавандай умр
ЗЭ	Захираҳои энергетикӣ
ИДМ	Иттиҳоди давлатҳои мустақил
ИМД	Идоракуни маблағҳои давлатӣ
ИЧ/СЧТ	Иттиҳодияни ҷамъияти / Созмони ҷомеаи шаҳрвандӣ
КВД	Корхонаи воҳиди давлатӣ
кВт. с	Кіловатт-соат
КХМ	Корхонаҳои хурду миёна
КЭ	Комплекси (маҷмӯаи) энергетикӣ
МВт	Мегаватт
ММД	Маҷмӯи маҳсулоти дохилиӣ
МММ	Маҷмӯи маҳсулоти минтақавӣ
МОИ	Минтақаи озоди иқтисодӣ
НБО	Нерӯгоҳи барқии обӣ
НРИ	Нишондиҳандай рушди инсонӣ
НТМ	Ноҳияҳои тобеи марказ
ОБП	Омода будан барои пардоҳт
ПИТ	Пажӯҳишгоҳи илмӣ-таҳқиқотӣ
РМГБ	Равиши мутаммаркази гармидаҳӣ ва барқадаҳӣ
СББСНАТ	Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҷволии мардуми Тоҷикистон барои солҳои 2013-2015
СFD/CFT	Созмони ғайридавлатӣ / Созмони ғайритичоратӣ
СИСИДҶТ	Стратегияи исплоҳоти системаи идоракуни давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон
СММ	Созмони Милали Муттаҳид
СРМ	Стратегияи рушди миллӣ
СЧТ	Созмони ҷаҳонии тиҷорат
СЧТД	Созмони ҷаҳонии тандурустӣ
ТБМ	Ташкилоти байнамилалии меҳнат
ТИК	Технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ
ТҚҲ	Тавозуни (паритети) қобилияти харидорӣ
ТТД	Таҳқиқоти тиббӣ-демографӣ
ФХМ	Фароригии хидматрасониҳои молиявӣ
ХБП	Хазинаи байнамилалии пул
ХНСММ	Хазинаи нуфуси Созмони Милали Муттаҳид
ҲРҲ	Ҳадафҳои рушди ҳазорсола
ҶТ	Ҷумҳурии Тоҷикистон
ЮНИСЕФ	Хазинаи кӯдакони Созмони Милали Муттаҳид

МАЪЛУМОТИ АСОСӢ ДАР БОРАИ КИШВАР

Пойтахт	Душанбе
Масоҳат	142,6 ҳаз. км. кв
Аҳолӣ	8324,3 ҳаз. нафар (1.01.2015 сол), аз ҷумла дар дехот: 73,4%, суръати миёнаи афзоиш дар як сол: 1%
Шакли идорақунӣ	Ҷумҳурии президентӣ
ММД ба ҳар сари аҳолӣ	5478,5 сомони (1110,1 доллари ИМА) (2014 сол)
Нишондиҳандай рушди тавонмандии инсонӣ аз ҷумла нишондиҳандаҳои шохис: мӯҳлати миёнаи таҳсилоти умумӣ мӯҳлати эҳтимолии таҳсилоти умумӣ даромади умумии миллӣ ба ҳар сари аҳолӣ, ТҚҲ бо доллари ИМА дарозумрии эҳтимолӣ дар лаҳзаи таваллуд (миқдори сол)	0,607 (соли 2013)* 9,9 сол 11,2 сол 2 424 доллари ИМА (2013 сол) 73,4 (2014 сол)**
Сатҳи камбизоатии аҳолӣ	35,6% (2013 сол)
Рушди иқтисодӣ	7,2% суръати афзоиши миёна дар як сол аз соли 2010-2013 6,7 % (ҷамъбастӣ соли 2014)
Сатҳи таваррӯм дар бахши истеъмолот	6,1% (соли 2014)
Касри буҷети давлатӣ	0,5% ММД (ҳангоми ташаккули буҷет)
Музди меҳнати миёнаи як корманд	164,1 доллари ШМА (соли 2014)
Нафақаи ҳадди ақал	40,5 доллари ШМА (соли 2014)
Гардиши савдои хориҷӣ	5316,2 доллари ШМА (соли 2014)
Воридоти трансферҳои	4,1 млрд.доллари ШМА (соли 2013)
Депозитҳои бонкӣ нисбати ММД	наздики 13% (соли 2013)
Ҳаҷми қарзи бонкӣ нисбати ММД	15,1% (соли 2013)
Сармояи мустақим дар як сол воридшуда	105,4 млн.доллари ШМА
Рейтинги байналмиллалии пешбурди соҳибкорӣ	166 чой (байни 189 давлат) мувофиқи «Пешбурди соҳибкорӣ 2015»
	Кишивар ба даҳаи давлатҳои рушдкардаисто- даи ислоҳот дар соҳаи соҳибкорӣ доҳил гардидааст

* Ҳисоботи миллӣ оид ба рушди инсон 2014. Таъмини рушди устувори инсонӣ: насташавии сатҳи таъсирнокии манғӣ ва ташаккули устувории зист. БРСММ, 2014с, саҳ 162.

** Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 23.01.2015 12:37, ш.Душанбе
- <http://president.tj/node/8136>

ФЕҲРИСТИ ДИАГРАММАҲО

Диаграммаи 1.1	Суръатҳои тағирии ММД, % нисбат ба соли гузашта
Диаграммаи 1.2	Тағириот дар ММД ва ҳамчои истеҳсолот аз рӯи соҳаҳо, % нисбат ба соли 1991
Диаграммаи 1.3	Суръатҳои миёнаи солонаи афзоиш, %
Диаграммаи 1.4	Тамоюли коҳиши сатҳи камбизоатӣ
Диаграммаи 1.5	Рушди иқтисодӣ ва ҳачми софи трансфертҳои (интиқолҳои пулии) чорӣ ба кишвар
Диаграммаи 1.6	Соҳтори соҳавии ММД дар ҷумҳурӣ, %
Диаграммаи 1.7	Инвеститсияҳо ба сармояи асосӣ, % нисбат ба ММД
Диаграммаи 1.8	Параметрҳои пасандозҳои умумӣ ва ҷамъии андӯхтаи сармояи асосӣ, % нисбат ба ММД
Диаграммаи 1.9	Тағирии суръати афзоиши ММД ва ММД ба ҳар сари аҳолӣ, бо %
Диаграммаи 1.10	Тағириоти ҳачми маҳсулоти кишоварзӣ аз рӯи нарҳҳои соли 2013, миллион сомонӣ
Диаграммаи 1.11	Муқосайи нимгуруsnагӣ миёни кӯдакони Тоҷикистон ва кишварҳои дигар
Диаграммаи 1.12	Шоҳиси рушди инсонӣ аз рӯи минтақаҳои калони ҳудудиву маъмурӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз рӯи методикаи анъанавии ҳисобкунӣ)
Диаграммаи 2.1	Аҳроми ҷинӣ ва синнусолии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи маълумоти барӯйхатгирии аҳолии солҳои 2000 -2010
Диаграммаи 2.2	Шумораи аҳолии доимӣ аз рӯи минтақаҳои ҷумҳурӣ мувофиқи маълумот барои солҳои 2000-2010 (ба ҳисоби ҳазор нафар)
Диаграммаи 2.3	Динамикаи захираҳои меҳнатии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Диаграммаи 2.4	Тағириёбии соҳтори аҳолии қобили меҳнат
Диаграммаи 2.5	Сатҳи бекорӣ аз рӯи ҷинс, синну сол ва макони ҷойгиршавӣ, соли 2009
Диаграммаи 2.6	Эҳтиёҷоти пешӯишаванда дар афзоиши шуғли истеҳсолӣ (ҳазор нафар)
Диаграммаи 2.7	Тағириёбии шумораи аҳолии доимии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар аввали сол, ҳазор нафар
Диаграммаи 2.8	Тағириёбии соҳтори аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар аввали сол, ҳазор нафар
Диаграммаи 2.9	Тағириёбии соҳтори ҷинсии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар аввали сол, ҳазор нафар
Диаграммаи 2.10	Тағириёбии захираҳои меҳнатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар аввали сол, ҳазор нафар
Диаграммаи 4.1	Тағириёбии шумораи шаҳрвандоне, ки дар Тоҷикистон бо фаъолияти меҳнатии инфиродӣ машғуланд (аз рӯи төъдоди патент ва иҷозатномаҳои додашуда), ҳаз.наф.
Диаграммаи 4.2	Тағириёбии шумораи корхонаҳои хурди амалкарда, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо фаъолияти соҳибкорӣ машғуланд, воҳид
Диаграммаи 4.3	Сатҳи интиқоли пул аз берун нисбат ба ММД
Диаграммаи 4.4	Динамикаи таносуби интиқоли пул ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2009-2011
Диаграммаи 4.5	Болоравии ҳачми содирот дар Осиёи Марказӣ кафомонда аст (ба истиснои Қазоқистон)
Диаграммаи 4.6	Соҳтори содироти кишварҳои Осиёи Марказӣ
Диаграммаи 5.1	Суръати паст шудани сатҳи фавти кӯдакон (nisbat ба 1000 зиндатаваллудшуда)
Диаграммаи 5.2	Суръати паст шудани сатҳи фавти кӯдакони то синни 5 сола (ба 1000 зиндатаваллудшуда)
Диаграммаи 5.3	Тақсимоти аҳолии синну соли қобили меҳнат аз рӯи сатҳи маълумот (натиҷаҳои барӯйхатгирии соли 2010, ба ҳисоби ба 1000 нафар)
Диаграммаи 5.4	Тақсимоти занони синну соли қобили меҳнат аз рӯи сатҳи маълумот (натиҷаҳои барӯйхатгирии соли 2010, %)
Диаграммаи 5.5	Тақсимоти занони синну соли қобили меҳнат аз рӯи сатҳи маълумот (натиҷаҳои барӯйхатгирии соли 2010, ба ҳисоби ба 1000 нафар)
Диаграммаи 5.6	Коэффициенти фарогиири дуҳтарон дар ҳамаи зинаҳои таҳсилоти мактабӣ, %
Диаграммаи 5.7	Шумораи аҳолии ҷумҳурӣ дар синну соли 15-29 сола, ҳазор нафар
Диаграммаи 5.8	Шумораи шахсони беш аз 65 сола, ҳазор нафар
Диаграммаи 5.9	Ҳачми миёнаи нафақаи таъйиншуда аз рӯи маълумият, сомонӣ
Диаграммаи 5.10	Сатҳи камбизоатӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, % (натиҷаҳои соли 2013)
Диаграммаи 5.11	Арзёбии интегралии рушди минтақаҳои деҳоти ҷумҳурӣ, натиҷаҳои соли 2013
Диаграммаи 5.12	Ҳиссаи аҳолии ҷумҳурӣ, ки дар минтақаҳои деҳот зидагӣ мекунанд, бо ҳамчои муҳалифи воридоти андоз ба ҳар сари аҳолӣ дар соли 2013, %

ФЕҲРИСТИ РАСМҲО

Расми 1.1	Робитаи мутақобил миёни чараёнҳои сармоягузорӣ ва коҳиши сатҳи камбизоатӣ ва болоравии сатҳи зиндагӣ
Расми 1.2	Воридсозии ҲРҲ ва Консепсияи рушди инсонӣ ба санадҳои барномавии кишвар
Расми 3.1	Омилҳои асосие, ки ба босифат ва дастрас будани хадамоти давлатӣ таъсири манғӣ мерасонанд
Расми 4.1	Чойгиршавии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Расми 4.2	Тақсимоти соҳибкорон аз рӯи монеаҳо дар муҳити соҳибкорӣ
Расми 4.3	Шохиси ришваҳурӣ дар Аврупо ва Осиёи Марказӣ
Расми 5.1	Доираи сарбастаи нобаробарӣ дар таҳсилот
Расми 5.2	Шохиси рушди инсонӣ нисбат ба даромад ба ҳар сари аҳолӣ тавсифи бештар маҷмӯи-ро медиҳад
Расми 5.3	Ташаккули ҳаҷми умумии маблағҳои буҷетӣ аз рӯи маҷмӯи минтақаҳои дехоти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2013

ФЕҲРИСТИ ҶАДВАЛҲО

Ҷадвали 1.1	Соҳтори истифодাঈ ММД, %
Ҷадвали 1.2	Истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, бо ҳазор сомонӣ; аз рӯи нарҳҳои соли 2000
Ҷадвали 1.3	Истеҳсоли намудҳои асосии зироатҳои кишоварзӣ, (бо ҳазор тонна)
Ҷадвали 1.4	Паҳншавии нимгурӯснагии кӯдакон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2001-2011, %
Ҷадвали 1.5	Харҷҳои миёнаи санҷидашуда барои дарёфтҳо ҳаҷми иловагии 1000 m^3 об, доллари ИМА
Ҷадвали 1.6	Шохиси рушди инсонӣ ва ҷузъҳои он дар соли 2013
Ҷадвали 1.7	Суръати шохиси рушди инсонӣ (ШРИ) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2000-2013
Ҷадвали 1.8	Шохиси рушди инсонӣ, ки бо дарназардошти нобаробарӣ исплоҳ шудааст, дар соли 2013
Ҷадвали 1.9	Шохиси нобаробарии гендерӣ дар соли 2013
Ҷадвали 1.10	Шохиси камбизоатии бисёрандоза дар соли 2013
Ҷадвали 1.11	Суръати Маҷмӯаи маҳсулоти доҳилии минтақаӣ ба ҳар сари аҳолӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (сомонӣ)
Ҷадвали 2.1	Захираҳои меҳнатии Тоҷикистон, 2007-2013
Ҷадвали 2.2	Динамикаи бекорони расмӣ ва кӯмакпӯлие, ки солҳои 2007-2013 бекорон гирифтаанд
Ҷадвали 4.1	Чойгиршавии захираҳои гидроэнергетикӣ аз рӯи агломератсияҳои асосӣ
Ҷадвали 4.2	Тақсимоти соҳибкорон аз рӯи ҳароҷот барои тартиботи маъмурӣ
Ҷадвали 4.3	Гурӯҳбандии минтақаҳои озоди иқтисодӣ
Ҷадвали 4.4	Истифодাঈ интиқоли пул дар Тоҷикистон
Ҷадвали 4.5	Рейтинги кишварҳои ИДМ, ки дар тиҷорати байналмилалӣ роҳи баромад ба баҳр надоранд
Ҷадвали 4.6	Рейтинги кишварҳои Осиёи Марказӣ дар тиҷорати байналмилалӣ дар ҷорҷӯбаи арзё-бии “Пешбури фаъолияти соҳибкорӣ-2014”
Ҷадвали 5.1	Нишондиҳандаҳои ҷаҳонӣ дар баҳши тандурустӣ
Ҷадвали 5.2	Муассисаҳои таълимии томактабӣ
Ҷадвали 5.3	Шумораи хонандагон ва омӯзгорони таҳсилоти умумӣ дар ибтидои соли таҳсил
Ҷадвали 5.4	Фарқ байни арзишҳои ҳадди ақал ва ҳадди аксари шохиси рушди инсонӣ дар байни минтақаҳо, ба ҳисоби маротиба
Ҷадвали 6.1	Нишондиҳандаҳои интегралии устуворӣ дар кишварҳои ИДМ
Ҷадвали 6.2	Нишондиҳандаҳои хусусии устуворӣ дар кишварҳои ИДМ
Ҷадвали 6.3	Нишондиҳандаҳои иҷтимоии устуворӣ дар кишварҳои ИДМ

ТАВСИФИ МУХТАСАР

Ҳисоботи миллии мазкур ба арзёбии рушди инсонии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти дастрасӣ ба захираҳои асосӣ - институтсионаӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва табии бахшида шудааст.

Ба монанди ҳисоботҳои миллии қаблӣ дар бораи рушди инсонӣ, ки ҳамроҳ бо коршиносони миллӣ ва хориҷӣ таҳти раҳбарии БРСММ таҳия шуда буданд, дар ҳисоботи мазкур таваҷҷӯҳи асосӣ ба он равона шудааст, ки дар Тоҷикистон дар чорҷӯбаи (партави) рушди инсонӣ чӣ кор анҷом шудааст, қадом мушкилоти ҳалнашуда мавҷуданд ва барои пешрафти тамоми ҷомеа ҷӣ кор кардан лозим аст. Дар ин маврид лозим аст, ки ба таври маҳсус саҳми коршиносони Ҳазинаи аҳолии СММ дар Тоҷикистон ва Намояндагии ТБМ дар Тоҷикистонро дар таҳияи боби 2 ҳисоботи мазкур қайд кунем.

Боби 1. Иқтидори захиравии Ҷумҳурии Тоҷикистон - асос барои расидан ба ҲРҲ ва стратегияи рушд мебошад.

Дар тӯли давраи беш аз 10 сола дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоюли барқарорсозӣ ва дигаргунҳои зиёд дар иқтисоди миллӣ эҷод шудааст. Дар ин давра соҳаҳои иқтисоди кишвар тадриҷан аз ҳолати буҳронӣ ҳориҷ шуданд ва бештар дар суръати мусбат ба тараққӣ шурӯӯ карданд.

Дар айни ҳол, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташабусси ҷаҳонӣ барои расидан ба Ҳадафҳои рушди ҳазорсола иштирок мекунад ва пайдарпай кӯшишҳои худро ба беҳбуди нишондиҳандоҳои рушди кишвар равона месозад. Бо ин ҳол, вазъият барои даст ёфтани ба ҲРҲ дар ҷумҳуриро метавон ҳамчун нобаробар тавсиф кард, ки он ҳам дастовардҳои бешубҳа (коҳиши камбизоатӣ, фавти қӯдакон, расидан ба таҳсилоти ҳамагонии миёна) ва ҳам вучуди масъалаҳои шадидро (фавти модарон, баробарии гендерӣ дар низоми қабули қарорҳо, ҳаробшавии экосистема) фаро мегирад.

Мутобиқи санадҳои стратегии барномавии кишвар иқдомҳое барои таъмини рушди иқтисодӣ ва тадриҷан баланд бардоштани сатҳ ва сифати зиндагии ҳалқ тавассути таъмини истиқтолияти энергетикӣ ва амнияти озуқаворӣ, рушди инфрасоҳтор ва коммуникатсияи кишвар амалӣ мешаванд.

Дар баробари ин, таъмини суръатҳои нисбатан баланди рушди иқтисодӣ дар тамоюлҳои рушди инсонӣ ҳам инъикос ёфтааст. Ҳамин тавр, давомнокии пешбинишаванди умр ҳангоми таваллуд аз 64,8 сол дар соли 2004 то 67,2 сол дар соли 2013 афзоиш ёфтааст, фароригии таҳсилоти асосӣ аз ҷумла дуҳтарон (аз 91,3 то 95,2%) зиёд шудааст, маҷмӯи даромади миллӣ (даромади ноҳолиси миллӣ) ба ҳар сари аҳолӣ аз 900 то 2424 доллари ИМА (аз рӯи тавозуни (паритети) қобилияти ҳаридорӣ), шоҳиси рушди инсонӣ аз 0,529 то 0,607 афзоиш ёфтааст.

Дар қатори афзалиятҳои асосии амнияти миллӣ масъалаи амнияти энергетикӣ мавқеи маҳсус дорад. Интиҳоби стратегияи рушди комплекси энергетикии Тоҷикистон таъсири мустақим ба устувории иқтисоди миллӣ ва рушди инсонӣ дорад.

Дар ин робита дар боби мазкур вазифаҳои асосӣ барои таъмини амнияти энергетикии ҔТ дар ҷашмандози миёнамуддат; системаи идорақунии амнияти энергетикӣ ва сиёсати давлатӣ дар ин соҳа баррасӣ шудаанд.

Дар мавриди Роҳҳо ва имкониятҳои таъмини амнияти озуқавории Тоҷикистон - барои гузаронидани таҳлили таносуби дастрасӣ ба захираҳои доҳилӣ ва берунӣ ҷиҳати таъмини амният ҳамчун яке аз унсурҳои таъмини амнияти иқтисодии кишвар дар умум қӯшиш шудааст. Дар ин робита ҳолатҳои зерин баррасӣ шудаанд: нақш ва таъсири соҳаи кишоварзӣ ба иқтисоди Тоҷикистон; дастрасӣ ба замин ва об (ҳамчун захираҳои иқтисодӣ); масъалаҳои рушди агробизнес дар чорҷӯбаи таъмини амнияти озуқаворӣ бо дарназардошти мақсадҳо ва вазифаҳои сиёсати кишоварзии давлат дар чорҷӯбаи рушди инсонӣ. Дар айни ҳол ҷанбаҳои зерин ба таври возеҳ муайян карда шуданд - Тамоюлҳо ва ҷашмандозҳо дар истеҳсолот ва истеъмоли хурокворӣ, суръати нарҳҳо ва тиҷорат; Ҳолигоҳҳои гендерӣ дар соҳаи кишоварзӣ; Ҷӣ гуна маблағҳоро барои беҳбудӣ дар оянда ба соҳаи кишоварзӣ метавон сармоягузорӣ намуд?

Вале суръатҳо ва маҳсусан, сифати рушди иқтисодӣ дар кишвар бо дарназардошти афзоиши аҳолӣ ва зарурати ҳалли на танҳо мушкилоти камбизоатӣ, балки

ТАВСИФИ МУХТАСАР

нобаробарӣ, ташаккули синфи миёна ба таври пурра кофӣ нестанд. Аз ин рӯ, ҷумҳурий имрӯз ба суръатбахшии суръати рушди иқтисодӣ ҳамзамон бо рушди қувваҳои истеҳсолкунанда, пешбуруди дигаргунҳои сифатӣ дар соҳаи иҷтимоӣ ниёз дорад.

Боби 2. Тамоюлҳои демографӣ, фарогирӣ ба шугӯл ва дастрасӣ ба ҷойҳои корӣ.

Ба таври умум, аҳолӣ ва категорияҳои асосии ҷинсӣ ва синну солии он на танҳо истеҳсолкунанда, балки истеъмолкунандаи ҳамаи захираҳои дастрас ва ташаккулёбанда мебошад.

Дар ин робита, бар асоси таҳлили бисёромилаи таҳлили натиҷаҳои барӯйхатгирии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2010 ва муқоиса бо натиҷаҳои барӯйхатгирии қаблии аҳолӣ ва низ бо маълумоти ҷории ҳисоботдиҳии оморӣ тамоюлҳои асосии демографӣ ошкор карда ҳоҳанд шуд, ки шаклҳо, намудҳо ва самтҳои муҳталифи ҳаракати аҳолиро, аз ҷумла таъсири онҳо ба шаклгирии параметрҳои (мушаххасоти) аҳолии фаъол ва захираҳои меҳнатии кишвар тавсиф мекунанд.

То ба ҳол масъалаи ҳалнашуда - ин номутобиқатии давомдор дар байни суръатҳои баланди афзоиши табиии аҳолӣ ва имконияти ба вучӯд овардани ҷойҳои кории сазовор дар шароити давомёбанди трансформатсионӣ (гузариш) мебошад. Сабаби асосии муҳочирати меҳнатии доҳилӣ ва берунии аҳолӣ дар ҳамин аст ва ин ба дараҷаи баланди шуғли ғайрирасмӣ мусоидат намуд, ки амалан ба сегменти мустақили бозори меҳнат дар кишвар табдил ёфтааст. Аз ин рӯ, ба таҳлили сатҳу дараҷаҳо ва хусусиятҳои фарогирӣ ба шугӯл ба монанди шуғли расмӣ (бо масъалаи мутобиқати ҷойҳои корӣ ба иқтидори меҳнатӣ); шуғли соҳавӣ (бо дарназардошти хусусиятҳои синну солӣ ва гендерии он) диққати маҳсус дода ҳоҳад шуд. Ҳамчунин дар ин ҷо ба масъалаҳо ва сифати оморӣ таъқид ҳоҳад шуд.

Масъалаҳои бекорӣ дар ҷумҳурии дорои дараҷаи баланди аҳолии қобили меҳнат бар асоси таҳлили арзёбии бекорӣ аз мавқеи таносуби меъёрҳои мавҷуда ва вазъияти воқеӣ баррасӣ ҳоҳанд шуд. Баъзе намудҳои

бекорӣ бо дарназардошти таркиби синну солӣ, гендерӣ ва ҳудудӣ дар ҷорҷӯбии сиёсати амалишаванди тавлиди ҷойҳои нави корӣ (дар буриши соҳавӣ ва ҳудудӣ) мавриди таҳлил қарор ҳоҳанд гирифт.

Боби 3. Дастрасӣ ба захираҳои институционалий барои рушд.

Амалисозии имкониятҳо, ки аз мавҷудияти захираҳои муҳталиф ҳосил мешаванд, аз самаранокии идоракунии давлатӣ вобаста аст. Масъалаи самаранокии идоракунии давлатӣ аҳамияти поённапазир дорад, чун барои ҳар ҷомеа ҳамеша муҳим аст.

Зимнан дар шароити муосири мураккабшавӣ ва шиддатёбии равандҳои иқтисодӣ дар ҷаҳон тамоюлҳои болоравии нақши идоракунии давлатӣ пурӯзвват мешавад, маҳсусан дар давраи испоҳот ва буҳронҳо эҳсос мешавад. Аз ин рӯ, мушаххассозии хидматрасониҳои идоракунии давлатӣ аз тариқи тавсифи соҳаҳои хидматрасониҳои идоракунии давлатӣ дар кишвар ва ҳамчунин муҳкилот ва ҷолишҳои асосӣ пешниҳод мешавад. Ғайр аз ин, унсурҳо ва самтҳои асосии испоҳот барои баланд бардоштани самаранокии ҳуди системаи идоракунии давлатӣ низ баррасӣ шудаанд.

Системаи ҳокимиёти давлатиро наметавон то замоне устувор ҳисобид, ки он бо механизми муассири ҳудидораи минтақаҳо таҳқим нашуда бошад. Дар ҳоли ҳозир дар Тоҷикистон раванди модернизатсияи (замонависозии) системаи идоракунии маъмуригу ҳудудӣ ба таври ҷашнрас аз рушди маъмурияти давлатӣ дар сатҳи миллӣ ақиб мемонад. Дар ин робита, дар боби мазкур вазъияти системаи идоракунӣ ва ҳудидоракунӣ баррасӣ шудааст.

Дар солҳои охир, амалан дар ҳамаи кишварҳои ҷаҳон бо пайдоиши шумораи зиёди созмонҳои ғайридавлатӣ як навъ ҷӯшу ҳурӯше мушоҳида мешавад. Инкишофи афзояндаи шумораи онҳо аз аҳамияти барқарории муколимаи доимӣ ва ҳамкорӣ миёни давлатҳо ва созмонҳои ғайридавлатӣ гувоҳӣ медиҳад. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам дар ҷараёни тамоюлҳои ҷаҳонӣ қарор дорад. Баррасии муҳтасари бахши ғайридавлатӣ, ки дар боби мазкур оварда шудааст, вазъияти кунунии бахши СFD ва нақши он

дар ташаккули талаботҳои шаҳрвандон ва болоравии шуури шаҳрвандиро нишон медиҳад.

Боби 4. Дастрасӣ ба захираҳои иқтисодии самтиришиуда ба болоравии некӯаҳволии аҳолии Тоҷикистон.

Омезиш додани ду ҳолати барои ҳаёти иқтисодӣ хос - беҳудуд будани талаботҳои маҳдуд будани захираҳои иқтисодӣ асоси тамоми иқтисод ва назарияи иқтисодро ташкил медиҳад. Дастрасӣ ба захираҳои иқтисодӣ аҳамияти аввалиндарава барои рушд ба таври умум дорад ва ин маҳсусан дар чорчӯбай рушди инсонӣ аҳамият пайдо мекунад.

Дар боби мазкур захираҳои иқтисодие таҳлил шудаанд, ки дар Тоҷикистон мавҷуданд ва аҳамияти афзалиятдор барои рушди некӯаҳволии аҳолии Тоҷикистон доранд. Зимнан таваҷҷӯҳи маҳсус ба маъсаҳои дастрасӣ ба ин захираҳо ва самаранокии истифодаи онҳо ба мақсади рушд зоҳир шудааст.

Дар соҳаи Рушди энергетика мавридиҳои зерин баррасӣ шудаанд: дастрасӣ ба иқтидори захиравии кишвар дар соҳаи энергетика ва механизмиҳои истифодаи муассири он.

Ҳангоми таҳлили мушкилоти Рушди бахши хусусӣ ва соҳибкорӣ (яке аз вазифаҳои асосӣ ва асосҳои ташаккули синфи миёна дар чорчӯби амалисозии Стратегияи миёнамуҳлати Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардуми Тоҷикистон дар солҳои 2013-2015) таъсири соҳибкорӣ ба рушди устувор нишон дода шудааст. Ҳамчунин тезис дар бораи он асоснок карда шудааст, ки сабаби паст будани сатҳи соҳибкорӣ ба таври пурра истифода нашудани захираҳои иқтисодӣ дар ҶТ мебошад, ки ташаккули инфрасоҳтори бозориро мутобиқи тамоюлҳои ҷаҳонӣ тақозо мекунад. Ин таҳияи маҷмӯи тадбирҳоро барои ташвиқи соҳибкорӣ дар кишвар, ҳамчунин интихоби афзалиятҳо оид ба вазъият ва самтҳои рушди механизми фаъолияти соҳибкории иҷтимоӣ дар ҷумҳурӣ талаб менамояд.

Дар раванди таҳлил барои дастрасӣ ба Ҳидматрасониҳои коммуникатсионӣ аз тариқи таҳлили вазъияти сатҳ ва миёси татбиқи ТИК дар ҶТ бо дарназардошти дастрасӣ ба инфрасоҳтори иттилоотиву коммуникатсионӣ мақоми маҳсус чудо карда шудааст. Ин имкон медиҳад, ки ҷашмандозҳои таркиби иқтисоди иттилоотӣ дар Тоҷикистон баррасӣ шаванд.

Ҳамчунин баррасии дастрасӣ ба Ҳидматрасониҳои Бозори молиявӣ дар ҶТ бар асоси ташаккули иқлими сармоягузорӣ ва ҷаззобияти сармоягузории бахши воқеии иқтисоди Тоҷикистон ҳамчун шароити муҳими дастрасӣ ба захираҳои молиявӣ дар кишвар ҳатмӣ мебошад. Дар ин ҷо ҳамчунин имконияти интиқолҳои пулӣ аз берун ҳамчун «муҳаррики» тақозо ва рушди истеҳсолоти ҷойивазкунандай воридот бо дарназардошти ҷашмандозҳои рушди бозори молиявӣ бознигарӣ шудааст. Ҳамчунин таъсири интиқолҳои пулӣ ба рушди бахши молиявии кишвар мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Боби «Тичорат ва рушди инсонӣ» (бар асоси ҳисботҳои Маркази минтақавии БРСММ барои кишварҳои Европа ва ДММ ва Барномаи рушди ҷомеаҳои БРСММ дар Тоҷикистон дар чорчӯби лоиҳаи «Дастирии тичорат дар Осиёи Марказӣ» таҳия шудааст) ба таври маҳсус чудо карда шудааст. Дар ин боб барои нахустин бор дастрасӣ ба Ҳидматрасониҳои тичорат на ҳамчун захири иқтисодӣ, балки ҳамчун иқтидори рушди инсонӣ бознигарӣ мешавад.

Боби 5. Дастрасӣ ба Ҳидматрасониҳои иҷтимоӣ дар Тоҷикистон.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон амалан дар ҳамаи соҳаҳои иҷтимоӣ исплоҳот баргузор мешаванд ва заминаро барои расидан ба ҳадафҳои миллии Эъломияи ҳазорсола муҳайё месозанд. Иштирок дар ҳалли вазифаҳои гузошташуда на танҳо аз ҷониби соҳторҳои давлатӣ, балки бизнес, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандии ҷомеа барои расидани зудтар ва бештар муассири ҳадафҳои гузошташуда мусоидат ҳоҳад кард.

Вазифаҳои таъмини баробарии дастрасӣ ба Ҳидматрасониҳои иҷтимоӣ бояд барои таъмини устувории рушд, пешрафти воқеӣ дар ҷомеа ба василаи барномавӣ табдил

ТАВСИФИ МУХТАСАР

ёбанд. Нокофӣ будани дикқат нисбат ба мушкилоти имкониятҳои баробар мумкин аст дар рушди иқтисод на танҳо монеа бошад, балки метавонад якбора нобаробарии иҷтимоии мавҷударо шадидтар созад.

Зимнан таҳти мағҳуми дастрасӣ - имконияти ба даст овардани маҷмӯаи зарурии хидматрасониҳои иҷтимоӣ мутобиқи талабот фаҳмида мешавад. Ва дар чорҷӯби арзёбии дастрасии аҳолӣ ба хидматрасониҳои таҳсилот, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ дар ин боб ҷанбаҳои минтақаӣ ва молиявии масъалаи мазкур дар назар гирифта мешаванд.

Дар боби мазкур имкониятҳо ва маҳдудиятҳо дар дастрасӣ ба захираҳои асосии иҷтимоӣ ва хадамот дар асоси таҳлили тамоюли рушди иҷтимоӣ ва раванди ислоҳот дар чорҷӯбаи сиёсати мусоиди иҷтимоӣ ошкор шудаанд. Ин имкон дод, ки вазифаҳои рушди иҷтимоии ҷумҳурӣ ва самтҳои таъмини рушди фарогир ва мутавозиншуда дар ин соҳа бо дарназардошти ҷанбаҳои гендерӣ ва минтақаӣ асоснок карда шавад.

Боби 6. Дастрасӣ ба захираҳои табӣ.

Тоҷикистон захираҳои азими барқи обӣ (гидроэнергетикӣ) ва оби ширин, маводи маъданӣ, шароити мусоид барои истеҳсоли маҳсулоти ҳӯрокои тозаи экологӣ ва низ имкониятҳои воқеӣ барои рушди фаъоли туризми экологиро дар ихтиёр дорад, ки ба вазъияти бунёдини рушди инсонӣ дар чорҷӯбаи дастрасӣ ба захираҳои табӣ мутобиқат мекунад.

Дар айни ҳол, ҳанӯз масъалаи дастрасӣ ба захираҳои табӣ шадид боқӣ мемонад. Зоро иқтидори системаи обёрӣ ва обрасонӣ имкон намедиҳад, ки дастрасии лозим барои аҳолӣ ба захираҳои об таъмин карда шавад. Яке аз роҳҳои истифодаи оқилонаи об идоракунии якпорчай захираҳои об ва рушди кооператсия дар соҳаи истифодаи об мебошад, ки нақши муҳим дар таъмини дастрасии аҳолӣ ба оби ошомидани тоза бозӣ мекунад.

Сарфи назар аз шароити камзаминӣ - соҳаи кишоварзӣ, ки бештар аз 70% аҳолӣ дар он зиндагӣ мекунад, манбаъи асосии таъмини зиндагонии одамон мебошад. Дар ин робита, амалҳо дар самти асосноксозии тадбирҳо ҷиҳати нигоҳдорӣ ва барқарорсозии захираҳои замин, ба гардиш андохтани заминҳои наздиқӯйӣ ва кӯҳӣ аҳамияти калони калидӣ доранд.

Фаъолияти афзояндаи хочагидорӣ (автотранспорт; соҳтмони нерӯгоҳҳои ҳароратии барқӣ бо ангишт ба сабаби камбудии қувваи барқи обӣ - гидроэлектроэнергия) аз як тараф ва риоя накардани табдирҳо барои ҳифзи табиат - аз тарафи дигар, вазъияти дастрасӣ ба ҳавои тозаро дар шаҳрҳо ва қисматҳои водии ҷумҳурӣ пуршиддат месозанд.

Барои ҷумҳурӣ муҳим аст, ки консепсияи рушди экологиву иқтисодиро, ба шумули такмилсозии моделҳои истеҳсолот ва истеъмол бар асоси баланд бардоштани самаранокии энергетикии иқтисод ва ҳосилинокии меҳнат, бидуни сарбории иловагӣ ба захираҳои табӣ ва системаи иқлими таҳия намояд.

ПЕШГУФТОР

Дар даҳсолаи ахир иқтисоддонҳо таваҷҷуҳи бештар ба андозагирии инсонии рушди иқтисодӣ чудо мекунанд. Далели мазкур дар ҳамаи санадҳои барномавӣ ва таҳлилии системаи ташкилотҳои СММ ва Бонки ҷаҳонӣ инъикос ёфтааст. Барномаи рушди СММ аз соли 1990 сар карда, ҳисоботҳои маҳсуси ҷаҳонро дар бораи рушди инсонӣ нашр мекунад. Методҳо ва андозагирҳои рушди инсонии пешниҳодкардаи БРСММ имкон медиҳанд, ки ҳам дар мавриди қишварҳои алоҳида ва ҳам гурӯҳе аз қишварҳо дар ин соҳа таҳлили муқоисавии пешрафт анҷом дода шавад.

Ҷаззобият ва маъруф будани идеяи рушди инсонӣ ва ҳоло боз идеяи рушди устувори инсонӣ онҷунон боло рафт, ки аз соли 1994 бисёре аз қишварҳо ва ҳоло беш аз 100 қишвар ба шумули Тоҷикистон ҳисоботҳои ҳарсолаи миллиро дар бораи рушди инсонӣ нашр мекунанд.

Муҳимтарин муқаррароти ҳисоботҳои мазкур, албаттa асоси мағҳумии (концептуалии) дигар санадҳои барномавии ҳукуматиро ташкил ҳоҳанд дод.

Концепсияи рушди инсонӣ ба таври ғайриоддӣ бисёрҷониба аст ва дорои имкониятҳои зиёд барои истифода дар ҷанбаҳои рангоронги ҳастии инсон ва ҷомеа мебошад.

Аз ҷумла, ҳисоботҳои ҳарсолаи БРСММ дар бораи рушди инсонӣ ва ҳисоботҳои миллии қишварҳои гуногун гувоҳи ин гуфта мебошанд.

Дар ҳисоботҳо ҷанбаҳо монанди ниёзҳои зиндагӣ, андозагириҳои мухталифи амнияти одамон, имконияти рушди иҷтимоӣ аз ҳисоби коҳиши ҳарочоти ҳарбӣ, самтҳои нави ҳамкорӣ, мубориза бо қашшоқӣ, фароригир бо шуғл, таъсири ҷаҳонишавӣ, моделҳои истеъмол, алоқамандии мутақобили рушди инсонӣ бо меъёрҳои рушди устувори экологӣ ва бисёр ҷизҳои дигар мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Ҳамин тавр, дидгоҳи муосири рушди пешрави ҷамъияти на танҳо ба таври анъанавӣ дар соҳаи маънавии ҳаёти ҷамъияти, балки дар гирдгардони алоқаҳои бозистехсолӣ ба инсон мақоми марказиро чудо мекунад ва эътироф менамояд, ки инсон нуқтаи ибтидой ва ниҳоии рушди иҷтимоиву иқтисодӣ мебошад. Андозагирии инсонӣ ва иҷтимоии ин рушд омили бартаридори муайянкунандай он ва иқтидори моддиву воқеӣ - шарти рушди мазкур мебошад.

Рушди оянда бояд маҳз ҳамчун рушди иҷтимоиву иқтисодӣ баррасӣ шавад, ки дар он сифати иқтисодии рушд (самаранокӣ, даромаднокӣ) бояд бо сифати иҷтимоӣ (сатҳи баланд ва давомнокии умр, таҳсилот ва ғайра) ҳамроҳ бошад ва ҳамчунин чунин ҷолишҳо ба монанди камбизоатии ҳанӯз мавҷуд ва оқибатҳои манғии тағирии иқтимомӣ бояд дар назар гирифта шаванд, ки дар мачмӯъ ҷаҳони тадбирҳои даҳлдори мутобиқсозиро талаб мекунанд.

Сифати нави рушди иқтисодӣ имрӯз ҳар чӣ бештар дар шурии одамон бо концепсияи «рушди инсонӣ» алоқаманд мешавад ва ҳамеша ғанӣ гардида, рушд мекунад.

Ҳисоботҳои мазкур ҳар чӣ бештар аз ҷониби сиёсатмадорон ва раҳбарон ба манзури ташаккули мавқеъҳо ва дидгоҳҳои худ истифода мешаванд. Ҳамзамон концепсияи рушди инсонӣ дар байнӣ муҳакқиҳон ҳам эътироф мешавад, ки дар кори онҳо ишораҳои зиёд ба ҳисоботҳои БРСММ дода мешавад. Муҳокимаҳои ҷамъияти оид ба ҳисоботҳои миллӣ қобили ёдоварӣ мебошанд, ки дар онҳо раванди баррасӣ сол ба сол бештар қасбӣ мешаванд ва иштироккунандагон ба хубӣ истилоҳот, шохисҳои рушди инсониро дарк ва истифода мекунанд.

Принципҳои ҷаҳони Ҳисобот инҳоянд:

- **Масъулияти миллӣ** - Ҳисоботи миллӣ дар бораи рушди инсонӣ ба замина, идоракунӣ ва моликияти қишварӣ асос ёфтааст. Ҳисоботҳо дар навбати аввал ба экспертизаи миллӣ, истифодаи маълумоти муосир ва боэътиҳод, баҳсҳо дар мавзӯи рушди таъсир ва сиёсат оид ба ҳамаи принципҳои бунёдии рушди инсонӣ такъя мекунанд.
- **Тамомият ва сифати таҳлил.** Ҳисоботи миллӣ дар бораи рушди инсонӣ принципҳои асосии рушди инсониро мутобиқ месозад ва онҳоро истифода мебарад. Натиҷаҳои Ҳисоботи миллӣ дар бораи рушди инсонӣ қобили эътиҳод мебошанд ва метавонанд ҳамчун асоси хуб барои ҷаҳони сиёсат ҳидмат кунанд. Ҳамроҳ бо шохиси рушди инсонӣ ҳисоботҳои миллӣ дар бораи рушди инсонӣ ҳам обруй байналмилӣ пайдо карданд. Сиёсати таъсиргизории онҳо ба қобили эътиҳод будани маълумот ва таҳлил такъя мекунад. Гурӯҳи ҷаҳони гарони ҳисобот ҳудро на ҳамчун соҳибони маълумоте, ки онҳо ҷамъоварӣ мекунанд, балки ба сифати нигоҳдорандагони он мебинанд.
- **Ҳамкории мутақобил бо тарафҳои манғиатдор, аз ҷумла омодасозӣ.** Ҳисоботи миллӣ дар бораи рушди инсонӣ аз ҳудуди маҳғилҳои академикӣ ҳориҷ мешавад то ҷашмандозҳои гуногуни миллиро баррасӣ намояд; ҳеч гурӯҳе таъсирӣ аз ҳад зиёд ба кор надорад. Раванди НОЧР нуқтаи назарҳои рангоронгро фаро мегирад. Дар Ҳисоботи миллӣ дар бораи рушди инсонӣ ба таври комил ҳукумат ҳамчун сармеъмори сиёсати давлатӣ иштирок мекунад. Иштироки дигар тарафҳои манғиатдор - маҳғилҳои илмӣ, баҳши ҳусусӣ, кормандон, ВАО ва то ҳадди имкон - ҷамоатҳои маҳалӣ ҳам дорои аҳамияти зиёд аст.
- **Таъмини таъсир.** Ҳисоботи миллӣ дар бораи рушди инсонӣ мубоҳисаи ҷамъиятиро ташвиқ мекунад ва шароити ҷаззоб барои ислоҳоти сиёсӣ ва сафарбарсозии заҳираҳо эҷод менамояд. Ҳисобот танҳо дар ҳамон ҳолат дар ҳақиқат муваффақ ҳоҳад буд, ки агар он таъсир мерасонад ва тағириоти мусбатеро ба вучӯд меорад, ки мумкин аст дода ва андозагирий шаванд.

МУҚАДДИМА

Принсипи бунёдии коҳиши сатҳи нобаробарӣ ва таъмини устувории рушди инсонӣ - ин таъмини дастрасӣ ба захираҳо мебошад ва гуногунрангии зиёди он бар асоси робитай мутақобил ва вобастагии мутақобил ҳамчун имкониятҳои ҷомеа ва фард ва ҳам ниёзҳои фард ва ҷомеа ташаккул мейёбад. Ин ҳамчунин ба сабукшавии як қатор масъалаҳои ҷаҳонии башарият - ҳалли масъалаи гурӯснагӣ, қашшоқӣ ва камбизоатӣ; ҳалли масъалаҳои экологӣ ва истифодаи оқилюнаи захираҳои табии; баргузор кардани сиёсати демографии даҳлдор ва ғайра мусоидат ҳоҳад кард. Ин масъалаҳои ҷаҳонӣ ҷолишҳои асосии аспи XXI мебошанд ва бояд ҳам дар миқёси тамоми ҷаҳон ва ҳам дар сатҳи ҳар кишвар - ҳамчун қисме аз ҷомеаи ҷаҳонӣ бо дарназардошти имкониятҳои мушаххаси он ҳал шаванд.

Айни ҳол, афзалиятҳои асосии ҷомеаи ҷаҳонӣ дар ҳалли масъалаҳои ҷаҳонӣ коҳиши миқёси камбизоатӣ ва таъмини рушди устувор мебошад. Мутобики маълумоти Бонки ҷаҳонӣ ҷоряки аҳолии кишварҳои дар ҳоли рушд ҳанӯз ҳам ба монанди пеш бо 1,25 доллари ИМА дар рӯз зиндагӣ мекунанд, 1 миллиард нафар ба оби тозаи ошомиданӣ дастрасӣ надоранд, 1,6 миллиард бидуни кувваи барқ зиндагӣ мекунанд, 3 миллиард аз воситаҳои санитарӣ маҳруманд, ҷоряки ҳамаи кӯдакон дар кишварҳои дар ҳоли рушд аз логаршавӣ (ба хотири камғизӣ) ранҷ мебаранд.

Аз ҷониби ҳукумати Тоҷикистон бо дастирии шарикони байналмилалии рушд дар тӯли солҳои ахир корҳои зиёде дар ин самт сурат мегирад ва дар ин бора иқдомҳои зерин гувоҳӣ медиҳанд: қабул ва татбиқи Стратегияи миллии рушд то соли 2015, Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ барои солҳои 2007-2009 ва 2010-2012, ҳамчунин Стратегияи баланд бардоштани некӯаҳволии мардуми Тоҷикистон барои солҳои 2013-2015; Стратегияи испоҳоти системаи идорақунии давлатии ҶТ то соли 2015; Стратегияи идорақунии молияи давлатӣ то соли 2018; Стратегияи бозори меҳнат то соли 2020 ва ғайра. Ҳамчунин тасдиқи муҳими ин фаъолият Қарори қабулкардаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон № 288 аз 2 июля соли 2013 «Дар бораи концепсияи ҳадафмандонаи илмӣ-таҳқиқотӣ оид ба масъалаҳои рушди инсон, таъмини ояндаи принсипҳои демократӣ ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ барои солҳои 2013-2028» мебошад.

Дар концепсияи рушди инсон дар маркази дикқат одамоне ҳастанд, ки дар вазъияти ногуворе қарор доранд ва аз он ки вазъияти онҳо ба тарафи беҳтар ё бадтар тафийир мейёбад, умуман арзёбии рушд вобаста аст. Аз ин рӯ, барномаҳо ва стратегияҳои татбиқшавандай Тоҷикистон ба мушаххассозӣ ва ҳадағирии бештар ба хотири таъмини таъсироти устувортар ва дарозмуддат ба рушди имкониятҳои одамон аз тарикӣ таъсиргузорӣ ба даромадҳои онҳо ва имконияти мавҷудият барои зиндагӣ ва низ ба вазъияти саломатӣ, таҳсилот ва дигар ҷузъҳои шохиси рушди инсонӣ ниёз доранд.

¹ Доклад о мировом развитии «Развитие и изменение климата», 2010 г., <http://www.worldbank.org/wdr>

Иқтидори захиравии Ҷумҳурии Тоҷикистон - асос барои расидан ба ҲРХ ва Стратегияи Рушд

1.1. РУШД ДАР ҲАЗОРСОЛАИ НАВ: 2000–2013

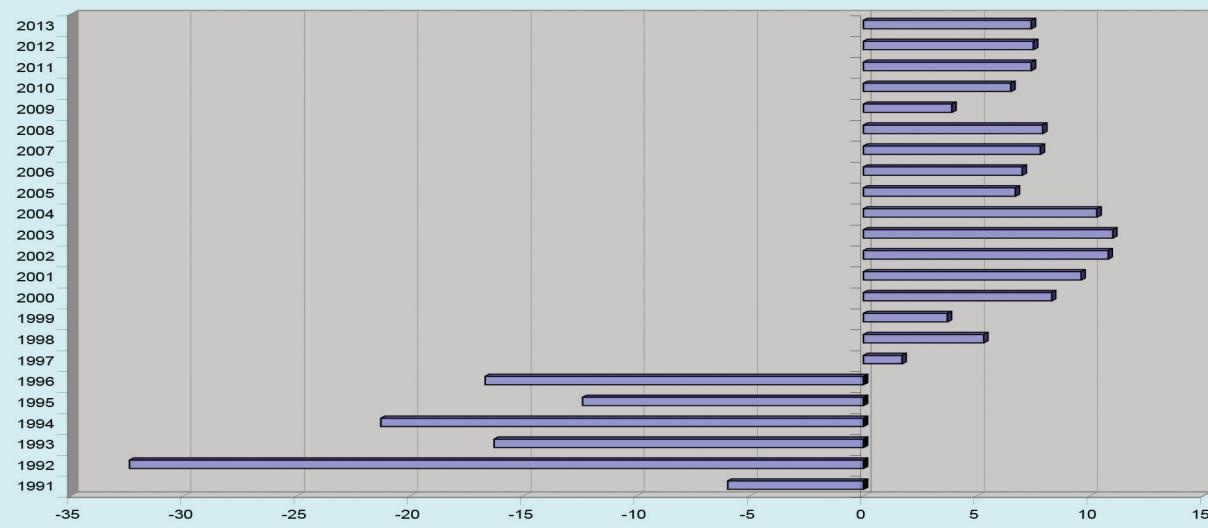
Ибтидои асри 21 барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун пешрафти тадриҷӣ дар роҳи амалисозии дигаргуниҳои бозорӣ, гузариш ба траекторияи мусбати рушди иқтисодӣ ва таъмини рушди инсонӣ баён мешавад. Асоси некӯаҳволии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро суръати мусбати рушди иқтисодӣ ташкил медиҳад. Танҳо дар соли 2009 рушди ММД нисбатан паст буд (танҳо 3,9%), ки он бештар ба таъсири буҳрони молияни ҷаҳонӣ вобаста буда, ба се раванд алоқаманд аст:

- коҳиши интиқолҳои асъории вобаста ба тағйирот дар муҳочирати меҳнатии хориҷӣ - таназзул дар иқтисоди Россия аст, ки самти асосии муҳочирати меҳнатӣ аз ҷумҳурӣ мебошад, дар шуғл ва даромадҳои муҳочирон инъикос мейёбад;
- коҳиши пардоҳтҳои содиротӣ ва буҷетии вобаста ба коҳиши нарҳҳои ҷаҳонӣ бар молҳои асосии содиротӣ - алюминийи аввалия ва нахи пахта
- коҳиш дар имкониятҳои сармоягузории кишварҳо - донорҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ аз нигоҳи додани қарзҳо ва грантҳои имтиёздор.

ИҚТИБОСИ 1.1. ТАВСИФИ МУХТАСАРИ УМУМИИ РУШДИ ИҚТИСОДИ ҶУМҲУРИ

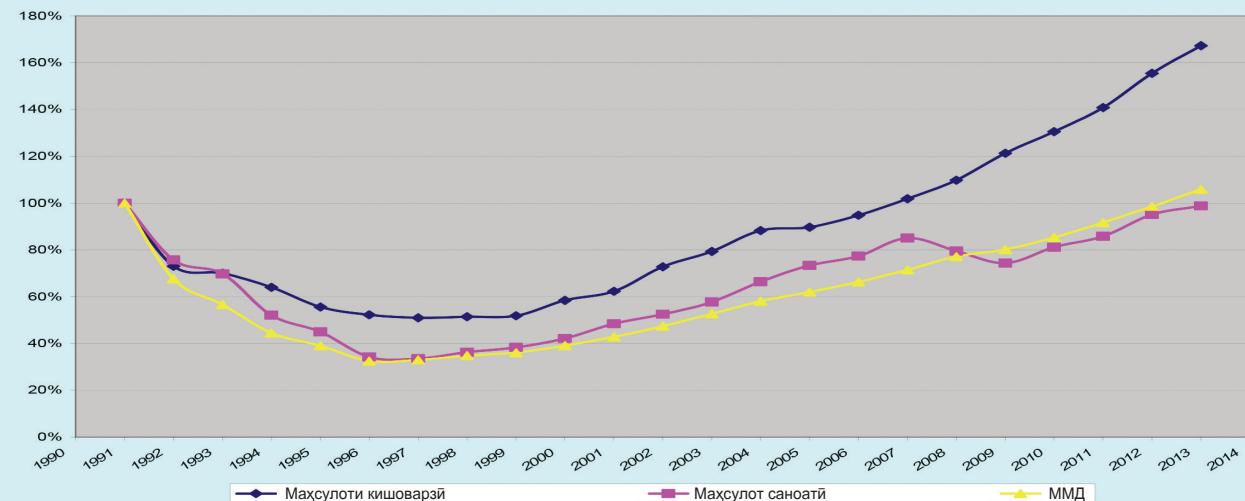
Таҳлили динамикаи иқтисоди миллӣ ду даваро ҷудо мекунад - таназзул (бозистехсоли тангшуда) то соли 1996 ва барқароршавии баъдибуҳронӣ (барқароршавии рушди ҳаҷми истехсолот) аз соли 1997.

Диаграммаи 1.1. Суръатҳои тағйири ММД, % нисбат ба соли гузашта

Дар давоми давраи солҳои 1991-1996 ҳаҷми ММД 3 баробар кам шуд ва дар солҳои баъдӣ дар натиҷаи таъмини рушди ММД ба сатҳи соли 1991 омада расид. Зимнан самтҳои гуногуни ҳаҷмҳои истеҳсолот дар дараҷаи нисбатан калон пас аз соли 1997 мушоҳида мешавад - афзоиши тадриҷии истеҳсолот дар соҳаи кишоварзӣ ва ноустуровӣ дар соҳаи саноат, маҳсусан дар зербахшҳои коркардкунанда.

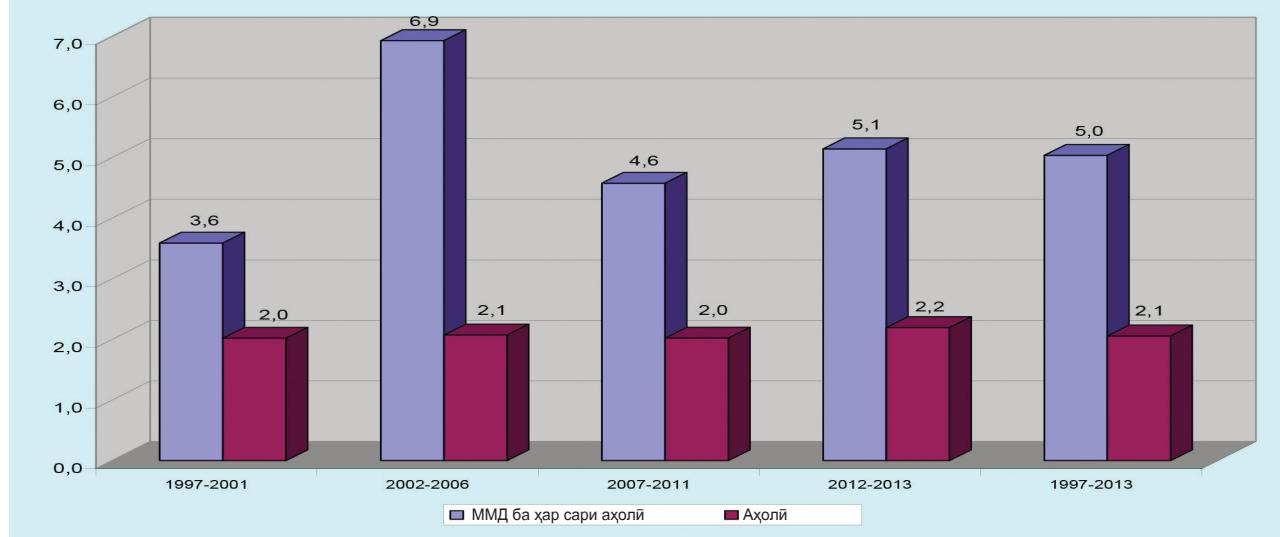
Диаграммаи 1.2. Тағйирот дар ММД ва ҳаҷмҳои истеҳсолот аз рӯи соҳаҳо, % нисбат ба соли 1991

Вазъияти иқтисоди миллӣ дар давраи баъд аз бухрон бештар ҳамчун рушди равандҳои барқарорсозӣ, валие бо дарназардошти шароитҳои тағйирёбандӣ хоҷагидорӣ - афзоиши аҳамияти омили беруни рушд, ташаккули ангезаҳои бозорӣ ва механизмиҳои рушд баҳо дода мешавад.

Дар зимн суръатҳои ҳисоби миёнаи солонаи афзоиши ММД ба ҳар сари аҳолӣ аз суръатҳои ҳисоби миёнаи солонаи афзоиши аҳолӣ зиёд шудан гирифтанд ва аз болоравии сатҳи зиндагии аҳолӣ гувоҳӣ медиҳад.

Диаграммаи 1.3. Суръатҳои миёнаи солонаи афзоиш, %

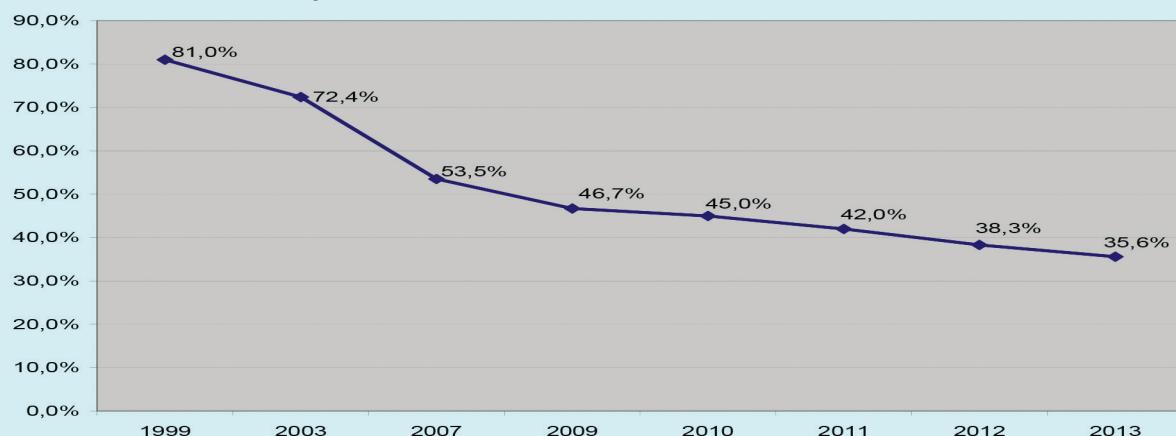
Дар маҷмӯъ сиёсати миёнамуддати макроиқтисодии ҷумҳурӣ ба коҳиши таваррум ва нигоҳдории суръатҳои баланди рушди иқтисодӣ барои таъмини сатҳҳои болотари зиндагӣ равона шудааст.

Санадҳои қалидии сиёсӣ, ки дар даҳсолаи охир қабул карда шудаанд, ҳамчунин мақсадҳои рушди иҷтимоиву иқтисодии равонашуда ба баланд бардоштани сатҳ ва сифати зиндагии аҳолӣ дар Стратегияи миллии рушд барои давраи то соли 2015, барномаҳои соҳавӣ ва минтақавии рушд дарҷ шудаанд.

ИҚТИБОСИ 1.2. БАЛАНД БАРДОШТАНИ САТҲИ ЗИНДАГИИ АҲОЛӢ ва дар ин асос коҳиши сатҳи камбизоатӣ ҳамчун вазифаи муҳими афзалиятдори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф шудааст.

Дар Стратегияи миллӣи рушд барои давраи то соли 2015 ҷузъҳои асосии рушд муайян карда шудаанд ва онҳо аз эҷоди шартҳои умумии рушд, таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва рушди иқтидори инсонӣ иборатанд, ки тадриҷан амалӣ мешаванд. Дар натиҷаи амалисозии ҳадафҳои стратегӣ ва афзалиятҳои миллӣ, рушди исплоҳоти иқтисодӣ дар соҳаҳои муҳталифи иқтисод, амалисозии вазифаҳои стратегӣ ва барномавӣ, андешидани тадбирҳо барои таъмини суботи макроиқтисодӣ рушди иқтисод таъмин карда шуд ва дар ин замина сатҳи камбизоатӣ мутобиқи таҳқиқоти охирӣ аз 81 фоиз то 35,6 фоиз коҳиш ёфт.

Диаграммаи 1.4. Тамоюли коҳиши сатҳи камбизоатӣ

Ба манзури амалисозии муассири Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардуми Тоҷикистон барои солҳои 2013-2015 раванди коҳиши сатҳи камбизоатӣ бо дарназардошти ҳамгириони аҳолии камбизоат ба синфи миёна баррасӣ ҳоҳад шуд.

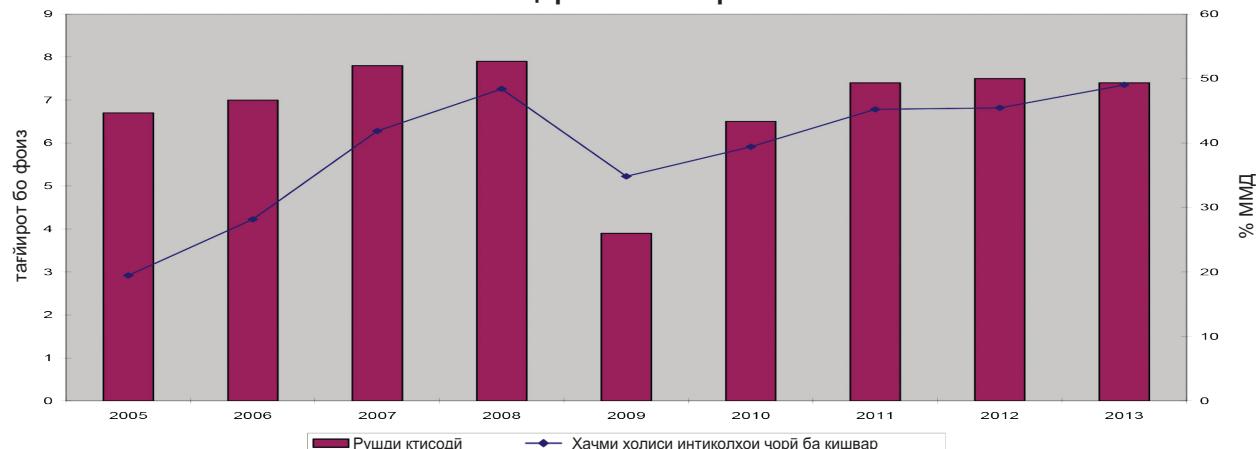
Сарчашма: Стратегияи баланд бардоштани некӯаҳволии мардуми Тоҷикистон барои солҳои 2013-2015

Манбаъҳои асосии рушди иқтисодӣ иборатанд аз:

- амалисозии исплоҳоти иқтисодӣ, аз ҷумла дар самти дастгирии рушди соҳибкорӣ ва бахши ҳусусӣ;
- ҳаҷми афзояндай интиқолоти пулӣ, ки тақозои дохилиро тақвият медиҳад.

Ҳаҷми баланди интиқолоти пулӣ ба кишвар бештар афзоиши истеъмоли шаҳсӣ ва дар дараҷаи камтар сармоягузориро ташвиқ кард. Саҳми истеъмоли ниҳоӣ дар соҳтори ММД-и ҷумҳурӣ муайянкунанда ба ҳисоб меравад.

Диаграммаи 1.5. Рушди иқтисодӣ ва ҳаҷми соғи трансфертҳои (интиқолҳои пулӣ) ҷорӣ ба кишвар

Чадвали 1.1. Сохтори истифодаи ММД, %

	2000	2005	2010	2011	2012
Харочот барои истеъмоли ниҳойӣ	98,4	107,7	109,5	132,5	127,6
Ҷамъи андухт	9,4	13,1	27,2	34,9	26,1
Содироти холиси молу хизматрасонӣ	-7,8	-20,8	-36,7	-67,4	-53,7

Тағйиротҳои сохторӣ дар истифодаи ММД бо равандҳои зайл вобаста мебошанд:

- афзоиши ҳиссаси истеъмоли ниҳойӣ тағйироти таносубҳои тақсимотро ба фоидай даромадҳое инъикос меқунад, ки аз ҷониби аҳолӣ барои истеъмол ҷиҳати нигоҳдории сатҳи ташаккулёттаи зиндагӣ истифода мешавад;
- Афзоиши назарраси ҳиссаси содироти холиси молҳо ва хидматрасониҳо ҳамчун оқибати тағйироти бисёр заифи ба маводи ҳом самтири доштани таносубҳои иқтисоди миллӣ бо васеъшавии воридот;
- ноустуворӣ ва тағйирёбии қалони ҳиссаси андӯхтаи умумӣ дар ҳошияни афзоиши истеъмол бе зиёдшавии назарраси «майл ба пасандоз» ва зиёдшавии ҷалби маблағҳои байнамилалӣ.

Иқтисод аз интиқолҳои пулӣ ҳеле вобаста аст. Пайомадҳои мусбати вобаста ба интиқолҳои пулӣ ба қарори зайл мебошанд:

- онҳо манбаъи муҳими воридшавии асьор ба ҷумҳурӣ ва маблағузории дефитсит (камбуд) оид ба амалиётҳои ҷории тавозуни пардоҳт мебошанд;
- тақозои доҳилиро ташвиқ меқунад;
- масъалаи бекориро сабук меқунанд ва шуғли алтернативиро таъмин менамоянд ва мутобиқан ба нигоҳдории сатҳи зарурии зиндагӣ мусоидат менамоянд, дастрасии бештари аҳолиро ба молҳо ва хидматрасониҳои зарурӣ таъмин меқунанд, сохтори истеъмол беҳтар мегардад.

Ва ҳавфҳои вобаста ба ҷунин вобастагӣ аз ҷанбаҳои зерин вобаста мебошанд:

- вобастагии қавӣ аз вазъият ва суръати рушди иқтисоди як кишвар (муҳочирати меҳнатӣ ба Россия бартарӣ дорад), ки дар навбати ҳуд аз суръати нарҳҳо ба манбаъҳои энергия дар бозори ҷаҳонӣ вобаста аст ва дар рушд масъалаҳои сохторӣ дорад;
- интиқолҳои пулӣ дар ҳачми нисбатан қалон ба сармоягузорӣ равона карда намешаванд ва дар натиҷа мушкилоти эҷоди ҷойҳои кории устувор дар баробари рушди афзояндаи истеъмоли воридот бокӣ мемонад.

ИҚТИБОСИ 1.3. НАҚШИ ИНТИҚОЛҲОИ ПУЛӢ ДАР ДАРОМАДҲОИ ХОНАВОДАҲО

Аз ҷониби Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқот равандҳои муҳочирати меҳнатӣ гузаронида шуд.

Натиҷаҳои таҳқиқоти баргузоршуда нишон доданд, ки ба ҳисоби миёна 56% даромадҳои хонаводаҳои таҳқиқшударо маҳз интиқолҳои пулӣ муҳочирони меҳнатӣ ташкил медод.

Шумораи оилаҳое, ки даромади онҳо асосан аз интиқолҳои пулӣ муҳочирони меҳнатӣ вобаста аст, бештар аз 83%-ро ташкил дод. Ҳамин тавр, шумораи оилаҳое, ки дар вобастагии қавӣ аз интиқолҳои пулӣ аз хориҷа қарор доранд, қарib ҷорӣ баробар аз оилаҳое, ки дар ин маврид ҳеч вобастагие надоранд, зиёдтар мебошад. Бо ин ҳол, тамоюли вобастагии қавии даромадҳои хонаводаҳо аз интиқолҳои пулӣ муҳочирони меҳнатӣ сол ба сол афзоиш мейёбад. Дар таҳқиқоти баргузоркардаи Маркази тадқиқоти стратегӣ ва ТБМ дар соли 2009 танҳо даромадҳои 50%-и хонаводаҳо аз интиқолҳои пулӣ муҳочирони меҳнатӣ² вобаста буданд, дар таҳқиқоти баргузоркардаи Бонки осиёии рушд дар моҳи ноябр соли 2007 танҳо саҳми интиқолҳои 35% хонаводаҳо беш аз 60%-и даромадҳои онҳоро ташкил дод³.

Натиҷаҳои таҳқиқоти гузаронидашуда нишон доданд, ки 86,5% дарҳол аз ҷониби хонаводаҳо истифода мешаванд ва дар системаи бонкӣ нигоҳдорӣ намешаванд.

² Интиқолҳои пулӣ муҳочирон ба Тоҷикистон: иқтидор (потенсиал) барои пасандоз ва сармоягузорӣ ба иқтисод ва маҳсулоти молиявӣ ҷиҳати ҷалби интиқолҳои пулӣ / Идораи зермintaқавӣ барои кишварҳои Аврупои шарқӣ ва Осиёи Марказӣ, МОТ. ЦСИ. – Москва: МОТ, 2010;

³ Интиқолҳои пулӣ муҳочирони байнамилалӣ ва камбизоатӣ дар Тоҷикистон, БОР, ноябр соли 2007.

Бо дарназардошти хусусиятҳои афзоишёбандаи манғии содироти холис дар солҳои наздик нақшаҳои иқтисодӣ бояд ба ҷустуҷӯи воситаҳои маблагузории афзоиши сармояҳо равона карда шаванд. Дар ин замина иқдомҳое заруранд, ки ба эҷоди шароитҳо барои рушди истеҳсолоти ватании рақобатпазир ва ташвиқи воридшавии сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ равона шудаанд.

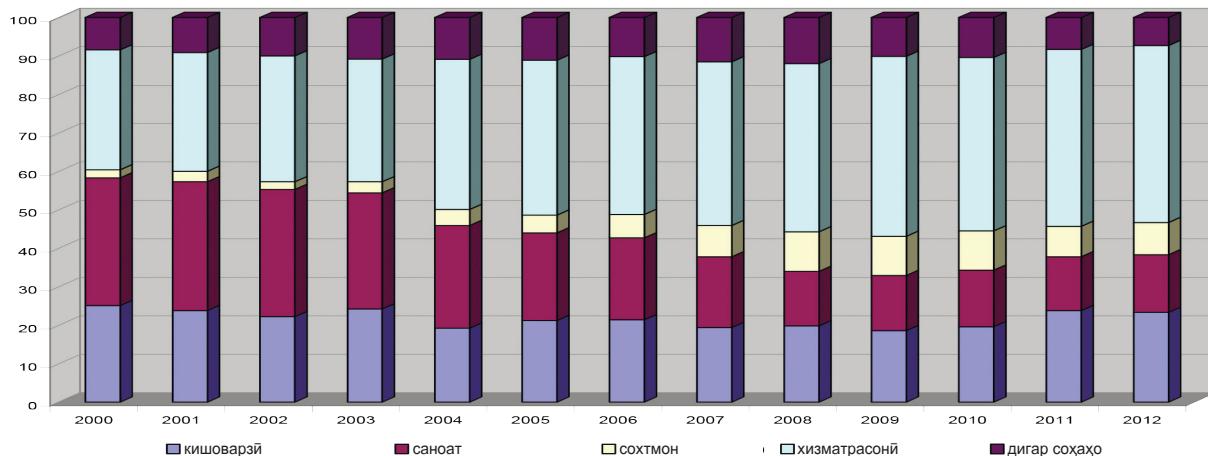
Тағйирёбии соҳтори соҳавии истеҳсолот дар иқтисоди ватаний дорон хусусияти ду тамоюли асосӣ мебошад: коҳиши вазни қиёсии соҳаҳое, ки мол истеҳсол мекунанд ва афзоиши саҳми хидматрасониҳо.

Воридшавии интиқолҳои пулӣ ва рушди шаклҳои ғайриистеҳсолии соҳибкорӣ ба он мусоидат мекунад, ки хидматрасониҳо калонтарин баҳши иқтисод боқӣ монанд, ки ба ҳиссаи он тақрибан нисфи арзиши иловашудаи умумӣ рост меомад ва байд аз он баҳши кишоварзӣ қарор дорад, ки панҷаки саҳми ММД-ро ташкил медиҳад.

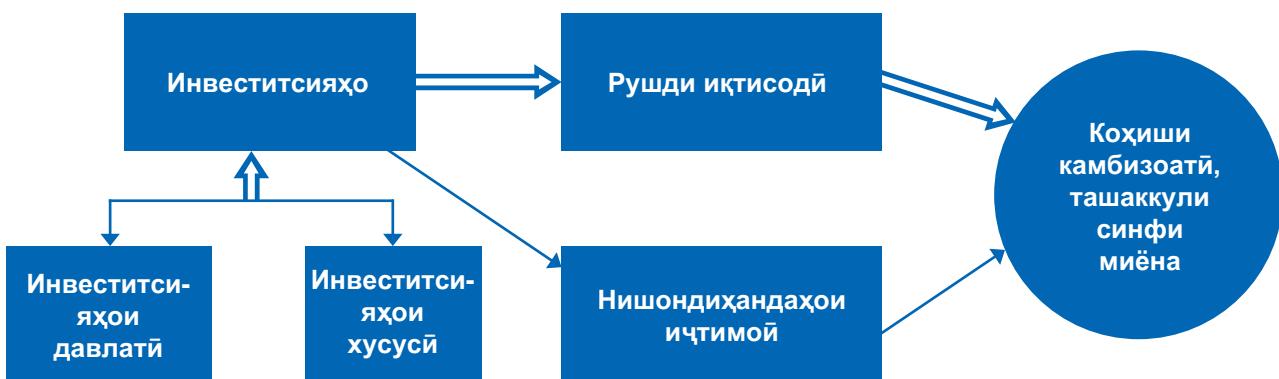
Афзоиши ҳиссаи хидматрасонӣ наметавонад ба сифати яке аз аломатҳои асосии хусусияти бозории иқтисод пешбарӣ шавад. Афзоиши ҳиссаи хидматрасонӣ ва бартарии тадриҷии хидматрасонӣ бар молҳо дар кишварҳои рушдкарда дар натиҷаи рушди иқтисод ба даст омад, дар ҳоле ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон он дар шароити нисбатан пасти суръати рушд дар соҳаҳои истеҳсолкунандай молҳо сурат мегирад. Ҳамзамон, афзоиши арзиши иловашудаи умумии иқтисод саҳми хидматрасонӣ ба дараҷаи нисбатан зиёд бо афзоиши хидматрасониҳои бозорӣ вобаста мебошанд, дар навбати аввал савдо, ҳӯроки умумӣ, нақлиёт ва алоқа.

Афзоиши сармоягузориҳо, аз ҷумла аз тариқи ҷалб карданни сармояҳои хусусӣ дар иқтисод метавонад пойгоҳи захиравиро барои рушди иқтисодӣ афзоиш дидад.

Диаграммаи 1.6. Соҳтори соҳавии ММД дар ҷумҳуриӣ, %

Расми 1.1. Робитаи мутақобил миёни ҷараёнҳои сармоягузор, коҳиши сатҳи камбизоатӣ ва болоравии сатҳи зиндагӣ

Дар айни ҳол барои чумхурӣ боло рафтани нақши манбаъҳои дохилии маблағгузориҳои инвеститсияҳо дар сармояи асосӣ муҳим аст. Ҳаҷмҳои ҷалбшавандай инвеститсияҳо дар сармояи асосӣ ҳанӯз барои амалӣ кардани дигаргуниҳои соҳторӣ ва эҷоди захира барои рушди дарозмуддат кофӣ нестанд.

Ҳанӯз дар ҷумҳурӣ фосила дар занцираи «пасандозҳо - инвеститсияҳо» нигоҳ дошта мешавад.

Дар айни ҳол нигоҳдории фаъолияти баланди инвеститсионӣ аз манбаъи маблағгузории онҳо вобаста аст. Дар соҳтори маблағгузории инвеститсияҳо дар сармояи асосӣ саҳми воситаҳои буҷетии маблағгузории ҷамъшудаҳо ва инвеститсияҳои ҳориҷӣ зиёд аст. Саҳми пасти иштироқи инвеститсионии муассисаҳои ватанӣ

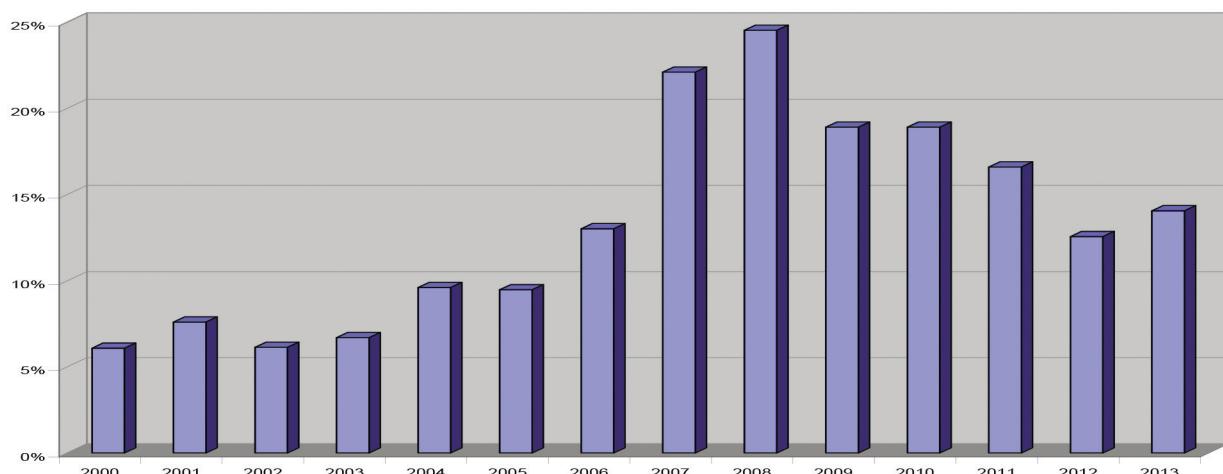
ва ҳориҷӣ ҳам дар бораи ноустувории молиявии онҳо ва ҳам ангезаи пасти маблағгузорӣ дар сармояи асосӣ гувоҳӣ медиҳад.

Нигоҳдории минбаъдаи вазни баланди хоси ҳароҷотҳои давлатӣ ба инвеститсияҳо, ки аз ҷумла бо амалисозии лоиҳаҳои инфрасоҳторӣ алоқаманданд ва ҷиҳати эҷоди шароитҳо барои рушд заруранд, ҳангоми нигоҳ доштани ташвиқунандаҳои сармоягузории ҳусусӣ метавонад барои рушди иқтисодӣ ба хотири зарурати ситонидани ҳар ҷиб бештари маҷмӯӣ андозҳо таҳдид эҷод намояд.

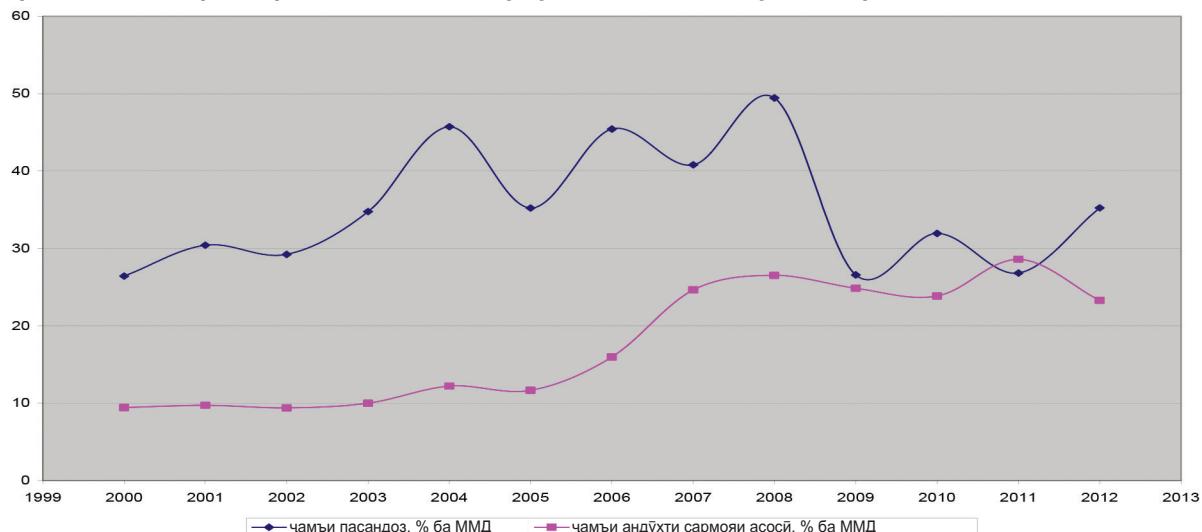
Баланд бардории ҷаззобияти иқтисодиёт барои сармояи дохилию ҳориҷӣ тақмилоти ҷиддии соҳториро тақозо менамояд.

Иқтисоди қишвар ҳоло ҳам ба тағииротҳои ғайричашиддошт тобовар нест. То имрӯз интиқоли

Диаграммаи 1.7. Инвеститсияҳо ба сармояи асосӣ, % нисбат ба ММД

Диаграммаи 1.8. Параметрҳои пасандозҳои умумӣ ва ҷамъи андӯхтаи сармояи асосӣ, % нисбат ба ММД

маблағҳо ба кишвар асосан истеъмолотро ҳавасманд менамуд, ҳол он, ки муҳити номусоид барои пешбурди соҳибкорӣ, номуккамалии рушди миёнаравии молиявӣ ва сатҳи пасти боварӣ ба системаи бонкӣ садди роҳи фаъолияти самараноки инвеститсионӣ гаштааст.

Вазъият дар соҳаи буҷет ва қарзи давлатӣ монанди пеш ба хотири модели рушди кишвар ноустувор боқӣ мемонад, ки интиқолҳои пулӣ ба кишвар, пойгоҳи танги содиротӣ, вобастагии баланд аз маблағгузории имтиёздор ва зарурати калон дар рушди инфрасохтор (аз ҷумла дар бахшҳои иҷтимоӣ) асоси онро ташкил медиҳанд.

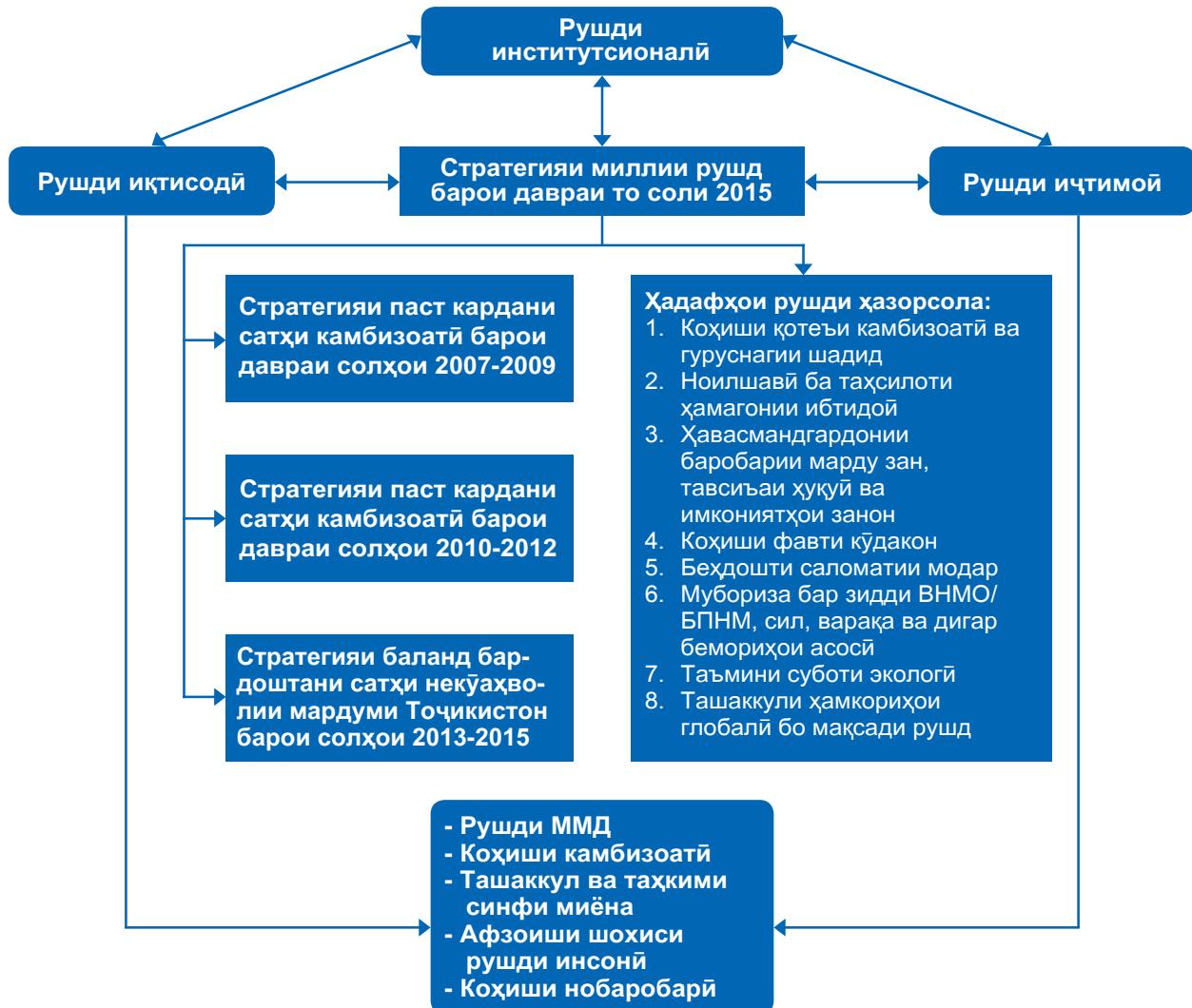
Даромаднокии бахши бонкӣ паст боқӣ мемонад. Дар натиҷаи иқтидори маҳдуд ва масъалаҳои идоракуни дар ин бахш то охири моҳи сентябрி соли 2013

қарзҳои мушкилдор ба дараҷаи рекордии 21,2 дарсад аз ҳаҷми умумии қарзҳо расиданд.

Идоракуни зαιф ва ҳисобдиҳанда будани бахши молиявӣ ва шароити пешбурди бизнес рушди бахши молиявӣ ва бозори қарзи давлатиро бозмедорад. Барои системаи назорати молиявӣ ва идоракуни муассисаҳои давлатӣ пайдарпайӣ ва шаффофиат намерасад, ки метавонад сабаби хатарҳои зиёди молиявӣ гардад. Уҳдадории 24 муассисаи бузург баробар бо буҷети давлатӣ мебошад ва амалияи давмодори ҳисоббаробаркуниҳои мутақобил, аз ҳисобхориҷкунии андоз ва ҳамчунин дигар имтиёзҳои муҳталифи дигар, ки ба муассисаҳои давлатӣ дода мешаванд, бозорро таҳриф месозад ва рақобатро ҳароб менамояд.⁴

⁴ Тоҷикистон: рушди устувор, хатарҳои афзоянда. Ҳисобот дар бораи рушди иқтисодии Тоҷикистон, № 5, соли 2014 - Бонки ҷаҳонӣ.

Расми 1.2. Воридсозии ҲРҲ ва Консепсияи рушди инсонӣ ба санадҳои барномавии кишвар

Пешрафт барои расидан ба Ҳадафҳои рушди ҳазорсола. Дар соли 2000 Эъломияни ҳазорсола қабул карда шуд, ки он аз барномаи мубориза бо камбизоатӣ ва болоравии умумии сатҳи зиндагӣ иборат аст. Дар он 8 мақсад дар соҳаи рушд тарҳбанӣ шудаанд, ки кишварҳо дар нақша доштанд то соли 2015 ба он даст ёбанд.

Барои ҷумҳурӣ суръатҳои баланд ва устуровии рушди иқтисодӣ шарти ҳатмӣ барои расидан ба Ҳадафҳои рушди ҳазорсола мебошанд. Алоқаҳо дар байни санадҳои барномавии кишвар, ҲРҲ ва рушди инсонӣ хеле бисёрҷониба ва мураккаб мебошанд.

1.2. ХУСУСИЯТҲОИ РУШД

Рушди ҳар кишвар хусусиятҳои ба худ хосро дорад, ки бояд ба назар гирифта шаванд.

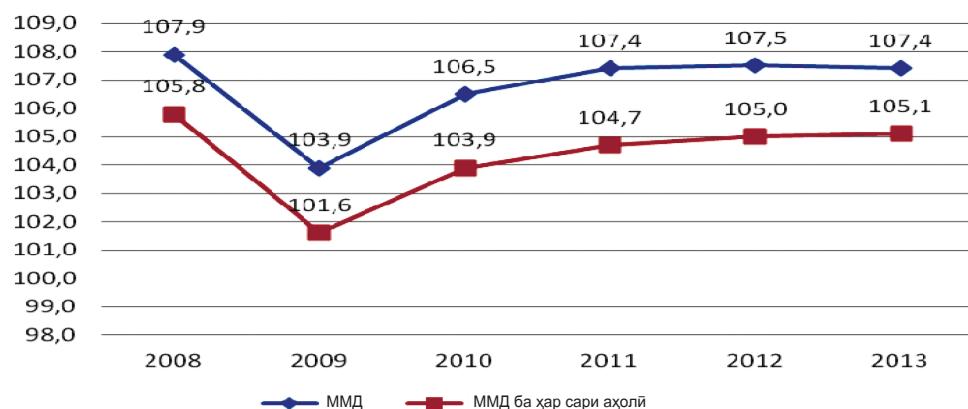
Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Гурӯҳи кишварии СММ нисбат ба самтҳое, ки ба арзёбии “пешрафт” дар ноилшавӣ ба Ҳадафҳои рушди ҳазорсола (ҲРҲ) мусоидат менамоянд, кӯшишҳои пайвастаи муштарақ ба ҳарҷ додаанд:

- Соли 2001 корҳо оид ба таҳияи Санади стратегии паст кардани сатҳи камбизоатӣ фаъол карда шуд, ки дар ҷорҷӯбай он вазъи мониторинги пешрафти нишондиҳандаҳои асосӣ мавриди арзёбӣ қарор гирифт;
- Соли 2003 Ҳисоботи “Пешрафт ба сӯи Ҳадафҳои рушди ҳазорсола” омода карда шуд, ки дар он ба ҷолишҳои асосии рушди кишвар ва имкониятҳои пешрафт ба сӯи вазифаҳои гузошташуда таъкид карда шуд;
- Соли 2005 Ҳисоботи “Сармоягузорӣ ба рушди босубот: арзёбии талабот ба расидан ба Ҳадафҳои рушди ҳазорсола” таҳия гардид;

- Соли 2007 санадҳои зерини барномавӣ қабул гардиданд – Стратегияи миллӣ рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015 ва Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2007-2009, ки дар онҳо масъалагузорӣ ва афзалиятҳо бо дарназардошти самтириҳо оид ба ҲРҲ асоснок карда шудаанд;
- Соли 2010 бо дарназардошти оқибатҳои буҳрони молиявӣ-иқтисодии ҷаҳонӣ Ҳисоботи навбатӣ оид ба рафти иҷрои вазифаҳои ҲРҲ пешниҳод гардида, Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2012 қабул гардид;
- Соли 2012 Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардуми Тоҷикистон барои солҳои 2013-2015 таҳия гардид, яъне гузариш аз стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ ба Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардум сурат гирифт, ки ба консепсияи рушди устурови инсонӣ мувофиқ аст. Дар стратегияи мазкур ба ташаккули синфи миёна дар ҷумҳурӣ таъкид шудааст.

Дар давраи байни солҳои 1999-2013 қоҳиши сатҳи камбизоатӣ аз 81% то ба 35,6% имконпазир гардид. Таъмини суботи макроиқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ дар кишвар аз бисёр ҷиҳатҳо ба тадриҷан паст шудани сатҳи камбизоатӣ мусоидат қард. Дар назар дошта шудааст, ки амалисозии ҷорабинҳо дар ҷорҷӯбай Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардуми Тоҷикистон барои солҳои 2013-2015 имкони паст кардани камбизоатӣ то ба сатҳи 30% ва таъсиси низоми устурови ташаккули синфи миёнаро фароҳам меоварад.

Диаграмма 1.9. Тағйири суръатҳои афзоиши ММД ва ММД ба ҳар сари аҳолӣ, бо %

Иқтисоди кишвар ҳанӯз ҳам дар баробари хавфҳои эҳтимолӣ, аз ҷумла аз тағириоти нави номатлуби макроиқтисодӣ осебпазир боқӣ мемонад, ки бинобар оқибатҳои буҳрони молиявии ҷаҳони муосир маълум гардид ва ба Ҳукумат уҳдадориҳои иловагиро барои ҳифзи нишондиҳандаҳои иҷтимоии рушд бор мекунад.

Чолишҳои нави рушд “дар бадшавии сифати дониши ҷавонон, болоравии сатҳи бекорӣ, паствавии сифати оби ошомиданӣ, хидматрасониҳои санитарӣ, масъалаҳои тағириёбии иқлими ва муобиқсозии бахшҳои иқтисодиёти ба тағирири он, мураккабшавии раванди таъминоти энергетикӣ, зиёдшавии миқёси норасонии ҳӯрока, пайдошавӣ ва зуд паҳншавии қасалиҳои сироятӣ, васеъшавии миқёси буҳрони озуқаворӣ ва ғайра зоҳир мегарданд. Хавфҳои нав ба вучуд омаданд. Ҳатари онҳо дар он аст, ки дар муддати кӯтоҳ тамоми пешрафтҳои бомуваффақият, ки дар солҳои пешин ба даст омада буданд, шояд аз даст раванд. Ин гуна ҳатарҳо асосан аз соли 2008 дар шароити буҳрони нави молиявию иқтисодӣ ба вучуд омаданд ва то ба ҳол арзи вучуд доранд”.

Ҷиҳати таъмини амнияти инсонӣ дар Тоҷикистон дар марҳилаи кунунии рушд амнияти энергетикӣ ва амнияти озуқаворӣ аҳамияти муҳимтарин дорад. Маҳз ҳамин ду ҷузъи амнияти миллӣ дар ниҳоят ба рушди кишвар таъсири ҳалқунанда мерасонанд. Норасонии нерӯи барқ ба рушди маъмулии саноат, кишварзӣ, соҳибкорӣ монеа гардида, ба муҳити ғайриистехсолӣ (соҳаҳои маорифу тандурустӣ) ва инчунин ба роҳатии ҳаёти шаҳрвандони кишвар таъсири манғӣ мерасонад. Ҳал нагардидани масъалаи амнияти озуқаворӣ (ки ба ҷуз мавҷудияти озуқаворӣ масъалаҳои таъмини аҳолиро бо маҳсулоти аз назари экологӣ тоза, барои саломатӣ фоидаовари аз рӯи меъёрҳои асосномондашудаи илмӣ бо дарназардошти ҷинс, синну сол, шароити меҳнат ва ғ. ва инчунин дастрасӣ ба оби тоза, беҳдоштӣ ва ҳадамоти тандурустиро дар бар мегирад) яке аз сабабҳои асосии бекорӣ ба шумор рафта, оқибат ба муҳочирати меҳнатии ҳориҷии тақрибан аз се як ҳиссаи аҳолии қобили меҳнати кишвар оварда расонд. Албатт, гуфтаҳои боло арзиши намудҳои дигари амниятро ба монанди амнияти нақлиётӣ, иттилоотӣ, экологӣ ва ғайра коҳиш намедиҳанд.

Амнияти энергетикӣ. Дар қатори афзалиятҳои асосии амнияти миллӣ масъалаи амнияти энергетикӣ мавқеи маҳсусро ишғол мекунад. Интихоби рушди стратегии комплекси энергетикии Тоҷикистон ба устувории иқтисодиёти миллӣ таъсири бевосита дорад. Таҳлили вазъияти дар иқтисодиёти Тоҷикистон ва баҳши энергетикии он бавуҷдомада аз таъсири манғии таҳди迪 афзудаи амнияти энергетикӣ ба сатҳи амнияти иқтисодӣ ва амнияти миллӣ далолат мекунад. Ин на танҳо бо нақши афзояндаи комплекси энеркетикӣ дар иқтисодиёти кишвар, балки вазъи бӯронии системаҳои соҳавии он алоқаманд аст. Комплекси (маҷмӯаи) энергетикӣ, ба мисли кулли иқтисодиёти кишвар, дар солҳои охир душвориҳои ҷиддиро аз сар мегузаронад ва вазъи онро наметавон устувор ном гирифт. Тамоюли вобастагии ифодаёфтai Тоҷикистон аз воридоти захираҳои энергетикӣ бо мавҷудияти маҳдудиятҳои содироти мавсимии нерӯи барқ ташаккул мейёбад.

Асоси мушкилиҳои глобалии энергетикиро дастрасии маҳдуд ба истифодай захираҳои энергетикӣ аз ҷониби төъдоди афзояндаи аҳолӣ ташкил мекунад. Тибқи маълумоти Ҳазинаи аҳолии СММ аз соли 1950 аҳолии сайёра ҳар 23 сол дучанд зиёд мешавад. Дар Тоҷикистон аз рӯи барӯйхатгирии умумӣ дар соли 2010 аҳолӣ 7,5 миллион нафарро ташкил мекард. Шумораи аҳолӣ ба қимати тақозо ба энергия таъсири бевосита дорад: ҳар қадар ки аҳолӣ зиёд бошад, ҳамон қадар энергия лозим аст. Гайр аз ин, нишондиҳанда истеъмоли энергия ба ҳар сари аҳолӣ нақши муҳим дорад. Масалан, 49% афзоиши тақозои ҷаҳонӣ ба энергия дар солҳои 1890-1990 бо афзоиши аҳолӣ иртибот дошт, 51% боқимонда бо афзоиши истеъмоли энергия ба ҳар сари аҳолӣ иртибот дошт⁵. Алоқаи бозгаштӣ низ вучуд дорад – стратегияи энергетикӣ ва моделҳои истеъмоли энергия дар суръати афзоиши аҳолӣ тавассути таъсир ба шумораи таваллудҳои дилҳоҳи кӯдакон дар оилаҳо ва ба истилоҳ, “арзиши таваллуди кӯдак” инъикос мейёбанд.

⁵ Goldemberg J. and others “Basic Needs and Much More With One Kilowatt Per Capita”, 1988, Ambio.

ИҚТИБОСИ 1.4.

АМНИЯТИ ЭНЕРГЕТИКІ ВА ИСТИҚПОЛИЯТИ ЭНЕРГЕТИКІ

Амнияти энергетикі – яке аз құзъхой мұхымтарини амнияти милдист, зеро энергия яке аз шароити асосии ҳаёти мардуми имрүз, яке аз омилхой истеҳсолот ва дар умум фатыологияты чомъият ба шумор меравад. Таҳлили сарчашмаҳои адабиёт аз мавҷудияти равишҳои мұхталифи таърифи амнияти энергетикі шаҳодат медиҳад. Инак, Шұрои энергетикии ҷаҳонӣ (ШЭЧ) таърифи зерини амнияти энергетикиро пешниҳод мекунад: «Амнияти энегетикі – ин боварӣ ба он аст, ки энергия бо миқдор ва сифате, ки дар шароити иқтисодии додашуда лозим аст, дар иҳтиёр қарор дорад».

Метавон гүфт, ки амнияти энергетикі – ин ҳолати ҳимояшудаи шаҳрвандон, ҷомеа, давлат, иқтисодиёт аз омилхой асосноки дохилй ва хориҷи таҳдидхои норасой дар таъмини ниёзҳои асосноки онҳо ба энергия тавассути захираҳои аз назари иқтисодӣ дастраси сўзишворио энергетикі бо сифати қобили қабул дар шароити маъмулӣ ва дар ҳолатҳои фавқулодда, инчунин дахолатпазирии устуворӣ ва пайвастагии таъминоти сўзишворӣ ва энергия мебошад.

Бо амнияти энергетикі мағұхми истиқполияти энергетикі алоқаи зич дорад, ки онҳоро аксаран омехта мекунанд ё ҳамрадиғ мәхисобанд. Истиқполияти энергетикі құзъи мұхымтарини амнияти энергетикі ба шумор меравад ва қобилияти кишварро (мінтақаро) барои худтаъминкунӣ ҳангоми аз даст рафтан ё коҳиш ёфтани воридоти захираҳои сўзишворио энергетикі баён месозад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмини истиқполияти энергетикиро яке аз самтҳои афзалиятдори стратегии иқтисодии худ эълон кардааст. Вале таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки таъмини истиқполияти энергетикі - ин вазифаи стратегий ва серпаҳлӯест, ки гузаронидани сиёсати ҳадафмандона ва захираҳо ва вақти зиёдро тақозо мекунад.

Нархи имрүзай нерӯи барқ ба миқдори 2,3 сент/квс аз ҳама пасттарин дар ҷаҳон ба ҳисоб меравад. Қайд кардан лозим аст, ки саҳми ҳарочот ба нерӯи барқ дар ҳарочоти умумии хонаводаҳо (камтар аз 2%) назар ба Ҷумҳурии Қирғизистон, Молдова, Арманистон ва кишварҳои дигари ИДМ пасттар аст⁶. Коршиносони Бонки ҷаҳонӣ таҳқиқоти вазъи омодагии истеъмолкунандагонро ба пардоҳти нерӯи барқ гузарониданд ва маълумоти зерини миёнаи омодагии пардоҳтро дар робита бо маълумоти пешгӯишуда нисбат ба тақозои қонеънашудаи нерӯи барқ дар фасли зимистон барои чанд соли оянда дар ҷорҷӯбаи барномаи ба рушди энергетикі равонашуда ба даст оварданд:

- Барои бахши манзилӣ: 4,6 сент барои кВт/с-и истеъмолшуда.
- Барои гурӯҳи истеъмолкунандагон, ки ба бахши манзилӣ тааллуқ надоранд: 10,4 сент барои кВт/с-и истеъмолшуда.

Қимати миёнаи ҳисобии санҷидаи омодагии истеъмолкунандагон ба пардоҳт дар саросари Тоҷикистон барои сатҳи ҳадди аксари истеъмоли нерӯи барқ барои кВт/с тақрибан 7 сентро ташкил кард, яъне нархҳои ҷорӣ ҳудуди 30% арзишро, ки истеъмолкунандагон ба нерӯи барқи истифоданамудаи худ ҷудо мекунанд, ташкил мекунад, ки ба истеъмоли аз ҳад зиёд оварда мерасонад.

Ҳамbastagии ifodaёftai baini taъminoti energetikї va amniati ozukavorї mawchud ast. Солҳои охир кишвар боз ҳам бо мушкилии ғизонорасой дучор мешавад. Ҳарчанд аз соли 1997 дар соҳаи кишоварзии Тоҷикистон тағиироти мусбат ба мушоҳида мерасад, беҳбудӣ танҳо бо зиёдшавии ҳачми истеҳсоли кишоварзӣ маҳдуд гашта, маҳсулнокӣ (ҳосилнокӣ) ҳанӯз ҳам дар сатҳи поён қарор дорад. Хочагиҳои зиёд зиёновар боқӣ мемонанд. Мушкилии камғизогӣ бештар бо норасонии энергия барои ниёзҳои кишоварзӣ, ки дар он қисми зиёди аҳолии кишвар машгуланд, алоқа дорад.

⁶ Бухрони энергетикі дар Тоҷикистон дар фасли зимистон: вариантҳои алтернативии таъмини мувозинати тақозо ва арза (спрос и предложение). Бонки ҷаҳонӣ, с.2012.

ИҚТИБОСИ 1.5.**НИШОНДИҲАНДАИ ОМОДА БУДАН
БАРОИ ПАРДОХТ**

Нишондиҳандай омода будан барои пардохт ин маблағи ҳадди аксарест, ки истеъмолекундагон омодаанд барои нерӯи барқ пардохт намоянд.

Новобаста аз болоравии нарх то ба сатҳи омодагӣ ба пардохт (аз сатҳи ҷорӣ, ки 2,3 сент барои қВт/с аст, сар карда, то ба 7 сент барои қВт/с) методи муассири коҳиш додани талабот ба сармоягузорӣ ба зарфиятҳои нави истеҳсолкунанда мебошад, он коркарди ҷиддиро тақозо мекунад. Ҳатто дар сурати афзоиши марҳилавии нарх дар солҳои 2014-2025 (11 сол) афзоиши солонаи нарх ҳудуди 11 сентро ташкил мекунад, ки ба буҷети хонаводаҳо фишори молиявӣ эҷод мекунад. Сиёсати муносиби таърифаҳо маҷмӯаи ҷораҳои ҳамкроҳиқунада, ки танзими тақозоро ба нерӯи барқ дар сатҳи истеъмолкунӣ бо мақсади коҳиш додани истеъмоли нерӯи барқ ва паст карданӣ таъсирӣ нарҳҳои афзоянда ба ҳарочоти умумии хонаводаҳо барои истеъмоли энергияи пешбинӣ мекунанд, талаб менамояд.

Сарчашма: Бухрони энергетикӣ дар Тоҷикистон дар фасли зимистон: варианҷҳои алтернативии таъмини мувозинати арза ва тақозо.
Бонки ҷаҳонӣ, с. 2012

Дар Тоҷикистон камшавии заминҳои қобили қиши, алалхусус заминҳои мавриди истифода дар ҳоҷагии қишлоқ барои замини обёришаванда сурат мегирад. Агар дар соли 1990 заминҳои обёришаванда ба ҳар сари аҳолӣ 0,11 га-ро ташкил карда бошад, дар соли 1998 – 0,10 га, ин рақам дар соли 2012 то ба 0,09 га коҳиш ёфт⁷. Камшавии заминҳои обёрий ба ҳар сари аҳолӣ на танҳо бо сабаби афзоиши табиии аҳолӣ сурат мегирад, балки бинобар сабаби ҳаробшавии зихираҳои замин дар натиҷаи норасоии нерӯи барқ, маводҳои сӯзишворӣ ва молиданӣ, ки барои истифодаи инфрасоҳтор ҷиҳати нигоҳ доштани заминҳо дар ҳолати коромад лозиманд, сурат мегирад.

Мушкилиҳои асосии энергетикӣ, ки ҳалли онҳо ба рушди устувори иқтисодии қишвар мусоидат мекунад, аз сабабҳои зерин вобаста мебошанд:

Номукаммалии заминai қонунгузориву ҳуқуқӣ.

Заминаи кунуни қонунгузориву ҳуқуқии энергетика ҳанӯз имкониятҳои рушди онро маҳдуд мекунад ва рушди рақобатро номумкин гардонда, либерализатсияи хидматрасониҳои ин баҳшро таъмин намекунад. Механизми танзимкуниӣ ба риояи нагардиданӣ принципҳои объективӣ, шаффоғӣ ва табъиз роҳ медиҳад.

Фарсадашавии фондҳои асосӣ, норасоии захираҳои молиявӣ барои истифода ва рушди корхонаҳои энергетикӣ. Мушкилии умумӣ барои тамоми корхонаҳои комплекси (маҷмӯаи) энергетикӣ ин аз назари техникӣ ва тавонӣ фарсада шудани олоти ҳоҷагӣ, ки ба Тоҷикистон аз собиқ ИҶШС боқӣ мондааст, мебошад: мӯҳлати истифодаи таҷҳизоти истоҳҳои электрикӣ, шабакаҳои тақсимотии электрикӣ ва зеристгоҳҳо, лӯлаҳои газ кайҳо тамом шудааст. Истифодаи техникаи кӯҳнашуда ба ҳарочоти иловагии баҳрабардорӣ оварда мерасонад. Бинобар норасоии захираҳои молиявӣ, заминаҳои заифи таъмир ва набудани мутахассисони соҳибкасб таъмири босифати онҳо имконпазир нест. Бадшавии вазъи молиявӣ, аз ҷумла камшавии тақозои қобилияти пардохткунӣ ва афзоиши доимии пардохт нашудан аз ҷониби истеъмолкунандагон барои захираҳои энергетикии интиқолшуда на танҳо иқтидори сармоягузории ҳудии корхонаҳои комплекси энергетикиро, балки имкониятҳои ҷалби воситаҳои қарзиро низ хеле коҳиш дод. Нақши сармоягузориҳои ҳусусии дохилӣ ва ҳориҷӣ низ аз сабаби дараҷаи баланди ҳавфи сармоягузорӣ ноҷиз мебошад.

Таърифаҳои пасти ҷорӣ. Дар ҳоли ҳозир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сӯзишвории воридотӣ ба истеъмолкунандагон аз рӯи нарҳҳои бозор фрӯҳта мешавад, дар ҳоле ки нарҳҳои муқарраргардида ва амалкунандаи нерӯи барқ аз ҳад зиёд паст буда, ҳарочоти истеҳсол ва интиқоли онро бароварда намекунад.

Таърифаҳо барои нерӯи барқ бидуни таваҷҷӯҳ ба талаботи иқтисодиёти бозорӣ муқаррар гардидаанд ва ҷуброни тамоми ҳарочотро, аз ҷумла талағоти дарозмуҳлати ҳадди аксарро, пешбинӣ накардаанд. Дар ҳоли ҳозир Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати муқарраркуни таърифаи нерӯи барқро, ки ҷуброни тамоми ҳарочотро таъмин намояд, дарк менамояд ва мутобиқи он нақшаи ҷорабиниҳоро оид ба

⁷ Маълумоти тавозуни замин барои солҳои марбута.

тадричан чорӣ намудани таърифаҳои нав, ки аз соли 2003 амалӣ мегардад, ба иҷро мерасонад.

Сатҳи пасти ҷамъоварии маблағ барои хидматҳои расонидашуда. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мушкилии қарздории дебиторӣ барои энергия истифодашуда, ки аз сабаби ба таври оммавӣ пардоҳт нагардидан аз ҷониби истеъмолкунандагон ба миён омадааст, вуҷуд дорад. Ин қабл аз ҳама бо номукаммалии заминai қонунгузорӣ ва ҳуқуқии муносибатҳои байниҳамдигарии корхонаҳои энергетикӣ бо муштариён ва қобилияти пардохткунӣ надоштани аксарияти истеъмолкунандагон, аз ҷумла аҳолӣ, алоқаманд аст.

Чалб Nagarдидани бахши ҳусусӣ ба рушди энергетика. Иҷрои бомуваффақияти барномаи инвеститсионӣ оид ба таҷдид, модернизатсия ва рушди энергетика дар шароити мавҷудаи норасоии маблағҳои ҳудӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати фаъолгардонии иштироки бахши ҳусусиро муайян мекунад. Чалби бахши ҳусусӣ ба энергетика қисман ҳусусигардонии инфрасоҳтори мавҷуда ва рушди ҳамшарикии давлату бахши ҳусусиро дар соҳа пешбинӣ мекунад.

ИҚТИБОСИ 1.6. НАМУНАИ МОДЕЛИ ҲАМШАРИКИИ ДАВЛАТУ БАХШИ ҲУСУСӢ

Ширкати «Помирэнерҷӣ», ки аз ҷониби Ассоциатсияи байналмилалии рушд ва Корпоратсияи байналмилалии молиявӣ (Гурӯҳи Бонки ҷаҳонӣ) маблағгузорӣ дарёфт кардааст, модели намунавии ҳамшарикии давлату бахши ҳусусиро барои таъмини ноҳияҳои дурдасттарини шарқи кишвар бо нерӯи барқ бо истифода аз инфрасоҳтори ҳудӣ барои истеҳсол, интиқол ва таъмини нерӯи барқ ба роҳ мондааст. Гайр аз ин лоиҳа барои ноил шудан ба истеҳсоли танзимшуда ва устувори нерӯи барқ имкон ба вуҷуд овард. Он инчунин барои таъмини чанде аз дехаҳои кишвари ҳамсояи Афғонистон ба миқдори маҳдуд ба НБО Помир мусоидат кард. Тамоми лоиҳаҳои дар боло зикр гардида бо иштироки сармоягузориҳои калони ҳориҷӣ ба бахши энергетика амалӣ карда шудаанд.

Сарҷашма: Ҳисобот дар бораи барномаи ҳамшарикии Гурӯҳи Бонки ҷаҳонӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2013

Талафоти энергия, самаранокии пасти истифодаи захираҳои энергетикӣ, набудани барномаҳои сарфачӯии энергетикӣ. Бинобар набудани сармоягузорони стратегӣ дар ҳоли ҳозир, амалигардонии барномаҳои инвеститсионии гарон оид ба НБО-ҳои нав бояд ба дурнамои дарозмуҳлат боздошта шавад ва ҷорӣ намудани барномаи миллии сарфачӯии энергия, ки бояд истифодаи самараноктари зихарҳои мавҷудаи энергетикиро таъмин намояд, афзалият пайдо намояд. Самаранокии лоиҳаҳои сарфачӯии энергия аён аст: давраи инвеститсионӣ то 1,5 сол бо мӯҳлати ҳароҷотбарории 1,5-2 сол, ҳароҷот барои сарфачӯии энергия 2 баробар камтар аз истеҳсоли ҳамон миқдори шомилии энергия аст.

Норасоии кадрҳои соҳибмалумот. Воқеаҳои маъмули иҷтимоию сиёсӣ ба таъминоти кадрӣ дар соҳаи энергетика таъсири манфӯ расонд. Қисми зиёди мутахассисони соҳибкасб аз кишвар муҳочират карданд. Вазъи номусоиди тайёр кардани мутахассисони ҷавон низ боиси ташвиш аст. Муассисаҳои таҳсилотӣ аз кадрҳои илмию педагогии баландиҳтисос тақисӣ мекашанд ва заминаҳои моддии заиф доранд. Тайёр кардани мутахассисон дар ҳориҷи кишвар маблағҳои зиёдро талаб мекунад.

Дар робита бо гуфтаҳои боло таъмини амнияти энергетикӣ бояд яке аз афзалиятаҳои сиёсати иқтисодии Ҳукумат бошад. Сарфачӯии энергия ва самаранокии энергетикӣ ва тавсее бахшидан ба ҳамкории минтақавӣ, ки ба қоҳиш додани эҳтимолияти амалишавии таҳдидҳо ба амнияти энергетикӣ дар ин марҳилаи рушди кишвар мусоидат мекунанд ва ҳароҷоти зиёди захираҳоро талаб намекунад, бояд самтҳои асосӣ ба шумор раванд.

Барқароркунӣ ва рушди кори ҳамзамони системаҳои энергетикии Осиёи марказӣ ва тавсее бахшидан он ба кишварҳои ҳамсоя, қабл аз ҳама, ба Афғонистон ва Покистон имконияти сарфачӯии зарфият ва энергияи тамоми иштироккунандагонро аз ҳисобҳои зерин таъмин месозад:

- фарқияти соатҳои ҳафтаҳои авҷӣ (аз ҳисоби рӯзҳои истироҳати фарқунанд) дар зарфияти кишварҳои ҷудогони минтақа, ки 7 миллион метри квадратро бо аҳолии зиёда аз 350 миллион нафар дар бар мегирад;
- фарқият дар авҷӣ мавсими истифодаи нерӯи барқ дар қисматҳои шимол (зимистон) ва ҷанубӣ (тобистон) минтақа;

- коҳиш ёфтани қимати мутлақи зарфияти захиравӣ, дар навбати худ дар ҳар кишвар ба таври ҷудогона.

Аз рӯи ҳисобҳои дигари анҷомнамудаи корпоратсияи туркӣ оид ба истеҳсол ва интиқоли нерӯи барқ (TEAS) фаъолияти ҳамзамон системаҳои энергетикии кишварҳои минтақа сарфаи 13 миллиард доллари ИМА-ро таъмин созад.

Таъсиси бозори ягонаи минтақавии нерӯи барқ чунин истифодаи файриистехсолии захираҳои обиро ба монанди бидуни истеҳсоли барқ ҷорӣ намудани обро дар НБО “Норак” ва файра, ки имрӯзҳи ҷой дорад, истисно мекунад. Ҳисобҳо нишон доданд, ки ин метавонад афзоиши миёнасолии истеҳсоли нерӯи барқро дар нерӯгоҳҳои Тоҷикистон дар ҳаҷми 1,5 миллиард кВт/с. яъне ба миқдори норасони мавҷудаи кунунӣ таъмин месозад.

Дар муқоиса бо Сербия, Эстония ва Ҷумҳурии Беларус, Тоҷикистон кишвари дорои нишондиҳандаҳои миёни зарфияти энергетикӣ (0,20-0,30 кг сӯзишворӣ дар муодили нафтӣ/ММД) дар сатҳи 0,21 кг сӯзишворӣ дар муодили нафтӣ/ММД ба ҳисоб меравад. Нишондиҳандаҳои самаранокии энергияи Тоҷикистон дар муқоиса бо дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ болотар мебошанд; миқёси онҳо 0,25-0,73 кг сӯзишворӣ дар муодили нафтӣ/ММД-ро ташкил мекунад⁸.

Ду нашрияи зерин, ки нисбатан ба наздиқӣ ба табъ расиданд, ба таҳлили муфассали масъалаҳои самаранокии энергияи Тоҷикистон баҳшида шудаанд:

1. Тоҷикистон: азназаргузаронии амиқи самаранокии энергия, Котиботи Хартияи энергетикӣ, с.2013.
2. Накшай генералии истифодаи самараноки энергия барои Тоҷикистон. Самаранокии истифодаи энергия бо мақсади рушди иқтисодӣ ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ. БРСММ, с.2011.

Истифодаи самараноки энергия ҷузъи муҳими роҳи ҳаллест барои ноилшавӣ ба мақсади коҳиш додани миқёси камбизоатӣ. То ба ҳол ба самаранокии истифодаи энергия афзалияти кам дода мешуд (ҳарчанд қонун оид ба сарфачӯии энергия аз соли 2002 мавҷуд аст), ки бо дарназардошти он ки қисми зиёди аҳолӣ ба энергия дастрасии бехатар ва боэъти модро надоранд, ин вазъият ногаҳонӣ ба назар намерасид. Самарнокии истифодаи энергия дар Тоҷикистон дар мадди аввал бояд ҳамчун чораи такмили сифати хидматрасонӣ, шароити зист ва меҳнат баррасӣ шавад. Ҳамзамон истифодаи самараноки таҷхизот, маводҳо ва амалия имкони коҳиш додани талаботро ба нерӯи барқ ва энергия ба ҳайси таъсиси ҷонибӣ фароҳам меовараад⁹.

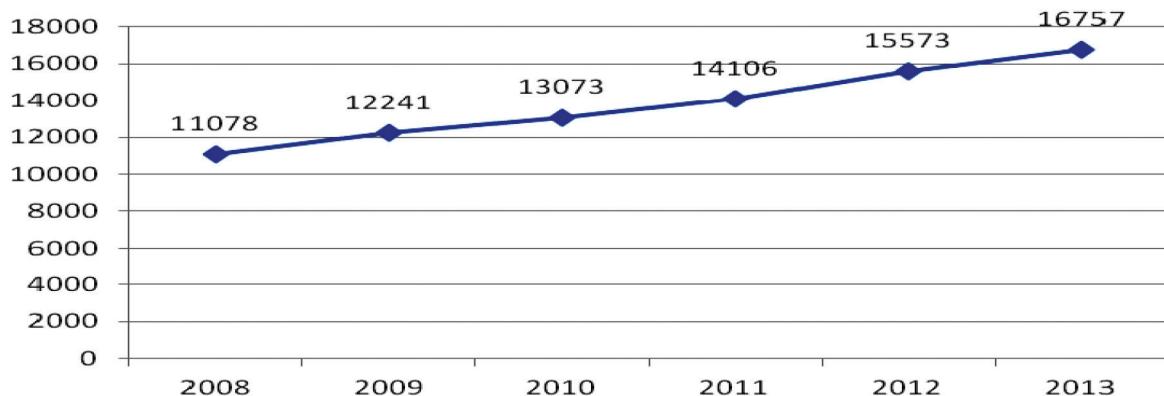
9 сентябри соли 2013 дар Тоҷикистон Қонуни нав “Дар бораи сарфачӯй ва самаранокии энергия” қабул гардид. Интизор меравад, ки он асоси ҳуқуқӣ ва ташкилотиро фароҳам меовараад ва ба ҷорӣ намудани мавод, дастгоҳ ва технологияҳои самараноки энергия мусоидат мекунад. Лоиҳаи қонун дорои муқаррароти марбут ба ҷорӣ намудани таҷрибаи аудитҳои ҳатмии энергетикӣ, таъсиси тартиботи харидорӣ мебошад, ки меъёрҳои самарнокии энергия, талабот ба истифодаи энергияро дар биноҳо ва лавозимоти рӯзгор дар бар мегиранд. Қонун инчунин таъсиси Фонди миллии сарҷашмаҳои барқароршавандай энергия, сарфачӯии энергия ва самаранокии энергияро пешбинӣ менамояд.

Амнияти озуқаворӣ. Кишоварзӣ ба иқтисодиёти Тоҷикистон бо таъмини 23% ММД таъсиси калон мерасонад. Бо дарназардошти тағиیرпазирии нарҳҳо дар бозорҳои молу ашёи хом ва буҳрони энергетикии идомаёфта баҳши кишоварзӣ дар ҳоли ҳозир асоси баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ ва некӯаҳволии аҳолии кишвар, алалхусус тақрибан 70% аҳолии дехот, ки даромади онҳо ба таври мустақим ё ғайримустақим бо соҳаи кишоварзӣ алоқаманд аст, ба ҳисоб меравад.

⁸ Пойгоҳи иттилоотӣ дар бораи нишондиҳандаҳои рушди ҷаҳонӣ, Бонки ҷаҳонӣ, иқтибос аз 10 августи соли 2012.

⁹ Накшай генералии самаранокии истифодаи энергия барои Тоҷикистон. Самаранокии истифодаи энергия бо мақсади рушди иқтисодӣ ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ. БРСММ, с.2011.

Диаграмма 1.10. Тағириоти ҳачми маҳсулоти кишоварзӣ аз рӯи нархҳои соли 2013, миллион сомонӣ

Заминаи захираҳои кишоварзии Тоҷикистон – ин масоҳати маҳдуди заминҳои қобили қишт, вобастагии калони растани парварӣ аз обёри ва масоҳати калони чарогоҳҳои барои истифодаи бисёрсола пешбинишуда мебошад. Аз 4,1 миллион гектар заминҳои кишоварзӣ заминҳои қобили қишт танҳо 830 ҳазор гектарро ташкил мекунанд, ки ба 0,11 гектар ба ҳар сари аҳолии деҳот баробар аст¹⁰. Ҳудуди 85% (720 ҳазор гектар) заминҳои қобили қишт обёришаванд мебошанд, valee дар ҳоли ҳозир бинобар бадшавии вазъи инфрасоҳтори обёри ва заҳбурҳо, ботлоқзор ва шӯр гардидани замин танҳо ҳудуди 515 ҳазор гектар мавриди истифода қарор мегирад. Намудҳои асосии зироатҳои парвариши шаванд ин гандум, пахта, мева ва сабзавот мебошанд. Истеҳсоли ҳӯроки ҳайвонот ва вазъи чарогоҳҳои маҳаллӣ ба истеҳсоли маҳсулоти чорводорӣ таъсири калон мерасонад. 3,3 миллион гектар чарогоҳҳои мавҷудаи истифодаи ҷандинсола ба заминҳои қобили қишт, ки масоҳати онҳи бидуни ин ҳам ҳеле маҳдуд гаштааст, боз ҳам фишори зиёд ба бор меоваранд. Valee ба ҳар ҳол Тоҷикистон барои рушди кишоварзии бисёрсоҳавии маҳсулотӣ, ки асоси онро истеҳсоли пахта, ғалладона, мева, сабзавот ва маҳсулоти чорводорӣ ташкил мекунад, захира ва иқтидори кофӣ дорад.

Тоҷикистон бо таъсири омилҳои гуногуни беруна ба монанди болоравии нархи маводҳои ҳӯрока рӯ ба рӯ мешавад, ки ноустувории хонаводаҳоро аз назари таъминоти ҳӯрокворӣ шадидтар мегардонанд. Болоравии нархи сӯзишворӣ ва равғанҳои молиданӣ низ боиси ташвиши истеҳсолкунандагони соҳаи кишоварзӣ

мегардад, зоро он баъзе аз дастовардҳои начандон бузурге, ки фермерон солҳои охир ба даст овардаанд, зери таҳдид қарор медиҳад. Ҳамин тарик, амалисозии чораҳои бартарафкунии монеаҳои мавҷуда барои афзоши истеҳсолоти кишоварзӣ ва қоҳиш додани дараҷаи осебпазирии бахш нисбат ба зуҳуроти номатлуби беруна метавонад ба рушди иқтисодӣ ва паст карданӣ сатҳи камбизоатӣ таъсири калони мусбат расонад.

Суръати рушд дар соҳаи кишоварзӣ аз суръати рушди иқтисодиёт ба таври умум ҳеле поёнтар аст. Дар давраи солҳои 2008-2012 бахши кишоварзӣ 14% рушди умумии иқтисодиро таъмин кард. Рушди зикргардида аз ҳисоби таҷдиди заминҳо, либерализатсияи (озодсозии нарҳ дар) бозори доҳилии пахта ва аз эътибор соқит карданӣ қарзҳои ҳочагиҳои пахтакор муюссар гардид. Аксарияти колхозҳоро зиёда аз 85 ҳазор ҳочагии хусусӣ иваз карданд. Рушди бахши кишоварзӣ низ ба паст карданӣ сатҳи камбизоатӣ таъсири калон расонид, зоро 77% аҳолии камбизоат дар деҳот умр ба сар мебаранд. Аз ҷориӣ таъсири кишоварзӣ мӯҳимтар мебошад (ба он ҳудуди 45% ҳачми умумии маҷмӯӣ маҳсулоти кишоварзӣ рост меояд); пас аз он Вилояти Суғд (30%), ноҳияҳои тобеи марказ (20%) ва Вилояти Муҳторӣ Кӯҳистони Бадаҳшон (5%) меистанд. Баъд аз амалисозии бомуваффақияти Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон №111 “Дар бораи озодии ҳочагидорӣ”, ки ба деҳқонон имкони парвариши ва фурӯши зироатҳоро аз рӯи хости ҳуд бидуни даҳолати мақомоти давлатӣ фароҳам овард. Исплоҳоти зикргардида қадамҳои мӯҳиме мебошанд дар роҳи таъмини ҳудкифой ва шаффоғияти иқтисодӣ ва мусоидат ба рушди минбаъдаи бахши хусусӣ ва рушди иқтисодӣ.

¹⁰ Маълумоти тавозуни замин барои соли 2012.

Ҳукумати Тоҷикистон тарафдории ҳудро ба идомаи ислоҳоти оғозкардаи ҳуд изҳор менамояд ва якъо бо ҳамшарикон оид ба рушд корҳоро вобаста ба стратегияи рушди бахши кишоварзӣ идома медиҳад. Вале суръати гузаронидани ислоҳот оид ба баланд бардоштани маҳсулнокӣ дар соҳаи кишоварзӣ бояд бо мақсади рушди ин бахш афзоиш дода шавад.

Новобаста аз беҳбутиҳои вақтҳои охир бадастомада ҳанӯз ҳам имкониятҳои васеи афзоиш додани ҳосилнокии зироатҳои кишоварзӣ ва маҳсулнокии чорводорӣ аз ҳисоби баланд бардоштани самаранокии идоракуни равандҳои парвариши зироатҳои кишоварзӣ, истифодаи боз ҳам самараноктари воситаҳои истеҳсолоти кишоварзӣ ва муҳимтар аз ҳама, модернизатсияи системаи обёрий мавҷуданд¹¹.

Дар ду ҷадвали поён нишондиҳандаҳои умумии тавсифкунандай бахши кишоварзӣ дар 12 соли охир оварда шудаанд.

Новобаста аз рушди дар боло зикргардида бозорҳои маҳсулоти кишоварзӣ кам рушд кардаанд, ки ҳочагидоронро аз афзоиши ҳамаистеҳсолоти маҳсулот нигоҳ медорад. Алокҳои сусти байни бозорҳои фурӯш, сарфаҷӯии кам аз ҳисоби рушди истеҳсолот, дастрасии нокофӣ ба қарзҳо ва монеаҳо дар роҳи таъсис ва тавсееи соҳибкорӣ – ҳамаи ин талаботи намояндагони бозорро ба маҳсулоти кишоварзӣ суст мегардонад. Ҳалли чунин масъалаҳо тағирии афзалиятҳоро дар рушди ин бахш ва зоҳир намудани таваҷҷӯҳи бештарро ба масъалаҳои рушди бахши хусусӣ тақозо мекунад. Ҷораҳои баланд бардоштани дараҷаи тичоратиқунонии соҳаи кишоварзӣ бояд ҷузъи ҷудонашавандай ин системаи афзалиятҳои нав гарданд.

Дар бахши кишоварзии кишвар мушкилиҳои ҷиддии зерин мавҷуданд, ки бояд ҳалли ҳудро ёбанд: маҳдудияти заминҳои корам ва истифодаи ғайрисамараноки онҳо; ҳаробшавии замин; норасони об ва бадшавии сифати он; мушкилиҳои обёрий; ҳосилнокии паст; шароити номуносӣ ва тарзи нигоҳдориву ҳамлу нақли маҳсулот; сифати пасти маҳсулоти ҳӯрокӣ воридотӣ ва др.

¹¹ Ҳисобот дар бораи барномаи ҳамшарикии Гурӯҳи Бонки ҷаҳонӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2013 г.

Ҷадвали 1.2. Истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, ҳазор сомонӣ (аз рӯи нарҳҳои с.2000)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Истеҳсолот - ҳамагӣ:	571,411	675,097	715,803	987,330	1 179,121	1 273,268	1 405,687	1 512,519
Растанипарварӣ	384,095	512,138	594,192	888,353	1 160,870	1 253,740	1 384,264	1 489,468
Чорводорӣ	187,316	162,959	121,611	98,977	18,251	19,529	21,423	23,051

Сарчашма: Кумитаи омори назди Президенти ҔТ

Ҷадвали 1.3. Истеҳсоли намудҳои асосии зироатҳои кишоварзӣ (бо ҳазор тонна)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Ашёи хоми пахта	842	412	335	448	310	416	417	393
Ғалладона	318	249	550	935	1261	1098	1232	1393
Ҷуворимакка	85	19	38	156	151	155	175	175
Ҷуворимаккаи ҳӯроки ҳайвонот	1,222	436	226	339	915	794	851	955
Биринҷ	29	24	82	62	77	77	82	78
Картошка	207	112	303	555	760	863	991	1116
Сабзавот	528	491	354	718	1143	1242	1342	1491
Мева	220	149	169	148	225	263	313	328
Ангур	190	96	110	91	124	155	167	175
Хошок	1,521	931	290	219	409	350	642	630

Сарчашма: Кумитаи омори назди Президенти ҔТ

Яке аз мушкилиҳои муҳимтарини иқтисоди имрӯзаи Тоҷикистон ин таъмини амнияти озуқаворӣ мебошад. Ин пеш аз ҳама таҳияи стратегияи ҳимояи манфиатҳои давлат мебошад, ки масъалаҳои зеринро дар бар мегирад: ҳифзи суботи иҷтимоӣ дар ҷомеа; қонеъ гардондани ниёзи аввалиндараша инсоният-ғизо; раҳои қишвар аз вобастагӣ аз воридоти озуқаворӣ, ки рушди истеҳсолоти ҳудии маҳсулоти озуқавориро тақозо мекунад; таҳияи соҳтори мӯътадили содироту воридот ва таъсиси захираҳо барои субот дар таъмини озуқаворӣ ва ф. Амнияти озуқаворӣ ҷузъи ҷудонашаванди амнияти миллӣ ва иқтисодии давлат мебошад.

Мафҳуми амнияти озуқаворӣ аввалин маротиба солҳои 1970 таҳия гардида буд. Бо мурури замон “амнияти озуқаворӣ” як қатор маъниҳои нав пайдо кард. Тибқи баъзе арзёбии ҳудуди 200 таъриф ва 450 нишондиҳанди амнияти озуқаворӣ мавҷуд аст¹². Таърифи аз ҳама паҳншудатарини амнияти озуқаворӣ ин таърифи пешниҳоднамудаи Созмони озуқаворӣ ва қишоварзии СММ аст: “Амнияти озуқаворӣ дар сатҳи инфиродӣ, оилавӣ, миллӣ, минтақавӣ ва глобалӣ мусассар мегардад, вақте ки тамоми одамон, дар ҳамаи давру замон, ба ҳӯроки кофӣ, бехатар ва серғизо барои қонеъ гардонидани ниёз ва хостаҳои озуқавории ҳуд ҷиҳати бурдани тарзи ҳаёти фаъол ва солим имкони дастрасии ҷисмонӣ ва иқтисодӣ дошта бошанд”¹³.

Таърифи макур ба ҷанбаҳои зерини амнияти озуқаворӣ ишора мекунад¹⁴:

- **Мавҷудияти озуқаворӣ:** Мавҷудияти миқдори кофии озуқаворӣ бо сифати муносиб, ки аз ҳисоби истеҳсолоти доҳилӣ ё воридот (аз ҷумла қӯмаки озуқаворӣ) таъмин карда мешавад.
- **Дастрасӣ ба озуқаворӣ:** Дастрасии шахсият ба захираҳои кофӣ (ҳуқуқи иҷтимоӣ) барои дарёftи ҳӯроки муносиб барои ғизогирӣ

¹² Созмони озуқаворӣ ва қишоварзии СММ. 2002. Вазъи амнияти озуқаворӣ дар ҷаҳон барои соли 2001. Рим; Сэйч К. «Амнияти озуқаворӣ», дар Пейҷ И. ва Редклифф, М., Амнияти инсон ва муҳити зист – таҳдили байналмилалии мӯкоисавӣ (Элгар, 2002), 128, 129.

¹³ Созмони озуқаворӣ ва қишоварзии СММ. 1996. Эъломияи Рим дар бораи амнияти озуқавории ҷаҳонӣ ва Накшай ҷорабинҳои иҷлосияи Ҷаҳонии озуқаворӣ. Иҷлосияи Иҷлосияи Ваҳонии озуқаворӣ, 13-17 ноябрei соли 1996. Рим.

¹⁴ Соҳтори институтионали, сиёсӣ ва ҳуқуқии амнияти озуқавории Тоҷикистон. Созмони озуқаворӣ ва қишоварзии СММ, Рим, 2008.

комил. Ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ҳамчун маҷмӯаи тамоми анвои маҳсулоти дар иҳтиёри одам қарордошта бо таваҷҷӯҳ ба ҷораҳои ҳуқуқӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷомеа, ки дар ў он зиндагӣ мекунад (аз ҷумла ҳуқуқҳои анъанавӣ ба монанди дастрасӣ ба захираҳои ба таври колективона истифодашаванд) маънидод мешавад.

- **Истифода:** Истифодаи озуқаворӣ тавассути ғизои муносиб, оби тоза, беҳдоштӣ ва тандурустӣ барои ноил шудан ба ҳолати некӯаҳволии озуқаворӣ, ки тамоми талаботи ғизиологӣ қонеъ гардонида мешавад. Ин аҳамияти воридшавии захираҳои ғайриозуқавориро ба амнияти озуқаворӣ муайян мекунад.
- **Устуворӣ:** Барои аз назари озуқаворӣ бехатар будан аҳолӣ, оила ва шахсият бояд дар тамоми давру замон ба озуқавории муносиб дастрасӣ дошта бошанд. Онҳо набояд ҳавфи аз даст рафтани дастрасиро ба озуқаворӣ дар натиҷаи таконҳои ногаҳонӣ (масалан, буҳрони иқтисодӣ ё иқлими) ё ҳодисаҳои давравӣ (масалан, ноамни мавсими озуқаворӣ) дошта бошанд. Пас, ин мафҳуми устувориро метавон ба ҳар ду ҷанбаи амнияти озуқаворӣ – мавҷудияти озуқаворӣ ва дастрасӣ ба озуқаворӣ – нисбат дод.

Мутобиқи таърифи мазкур Тоҷикистон қишвари аз назари озуқаворӣ ба таври давомдор ноамн маҳсуб меёбад. Сиёсати амнияти озуқавории Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳоли ҳозир бо афзоиш додани мавҷудияти воқеии,¹⁶ ва қисман устувории¹⁵ озуқаворӣ мавҷуд аст. Ҳонаводаҳо таъминкунандагон ва сарҷашмаҳои асосии даромад барои ҳариди озуқаворӣ дар бозорҳо барои тақрибан 80 фоизи аҳолии дехот ба ҳисоб мераванд¹⁷.

Таъмини сифат ва амнияти маҳсулоти озуқаворӣ заминаи хеле муҳимест барои саломатии ҳуб. Дар Эъломияи муштараки Ҷаҳонии Созмони озуқаворӣ ва қишоварзии СММ /Созмони умумиҷаҳонии савдо дар соҳаи озуқа аз соли 1992 омадааст, ки «...дастрасӣ ба маҳсулоти аз назари озуқаворӣ муносиб ва

¹⁵ Ҳукумати ҶТ тавассути афзоиш додани маҳсулоти қишоварзӣ ва истеҳсоли маводи ҳӯроко кумак мекунад.

¹⁶ Ҳукумати ҶТ тавассути танзими нарҳҳо ва фурӯш аз захираҳои давлатӣ ба устуворӣ мусоидат мекунад.

¹⁷ DCC-GoT Initiatives: February 1, 2014.

амн яке аз ҳуқуқҳои асосии инсон ба шумор меравад».

Аз рӯи таснифоти Созмони озуқаворӣ ва кишоварзии СММ шахсоне, ки дар як рӯз 1520 каллорий истеъмол мекунанд, ба гурӯҳи гуруснагон дохил мешаванд ва шахсоне, ки дар як рӯз 2150 каллорий истеъмол мекунанд, ба гурӯҳи шахсони наздик ба гуруснагӣ ва нимгуруснагӣ дохил мешаванд. Натиҷаҳои таҳлили ғизои аҳолии Тоҷикистон нишон медиҳанд, ки дар ҳӯрок норасои витаминҳо афзоиш меёбад, макро ва микроэлементҳо намерасанд, истеъмоли карбогидратҳо дар шакли сабзавот, буттамева ва мева кам мешавад. Таъминоти маҳсулот аз ҳайвонот, алалхусус гӯшт ва тухм, нокофӣ аст. Ҳамзамон истеъмоли нон ва маҳсулоти нонӣ афзоиш ёфтааст. Барои гурӯҳҳои осебпазири аҳолӣ ҳӯроки парҳезӣ намерасад.

Яке аз таҳқиқоти муфассали охирин дар соҳаи ғизо дар Тоҷикистон соли 2011 бо ташаббуси Вазорати тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом шуда буд¹⁸. Натиҷаи онҳо аз ҷиддӣ будани мушкилии нимгурusnagии идомаёфта миёни кӯдакон дар саросари қаламрави кишвар далолат мекунанд.

¹⁸ Таъсиси низоми мониторинг ва арзёбии нимгурusnagии миёни гурӯҳҳои осебпазири аҳолии Тоҷикистон. Таҳияи механизми кӯмак барои гурӯҳҳои муайян ва ниёзманд ба кӯмаки озуқаворӣ. Маркази ҷумҳуриявии Вазорати тандурустии ҔТ оид ба масъалаҳои ғизо. Душанбе, с. 2011.

ИҚТИБОСИ 1.7.

НОРАСОИИ САФЕДА ВА ЭНЕРГИЯ

- а. Паҳншавии норасоии сафеда ва энергия миёни занҳои синни репродуктивӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 11,2%-ро ташкил мекунад. Мутобиқи тавсияҳои Созмони умумиҷаҳонии савдо ин натиҷа вазъи ногувори тандурустии ҷамъиятий маҳсуб меёбад. Дараваи баландтарини норасоии сафеда ва энергия (18%) миёни занон дар ВМКБ муқаррар шудааст.
- б. Норасоии сафеда ва энергия миёни занҳои ҳамаи гурӯҳҳои синнусолӣ васеъ паҳн гаштааст. Нишондиҳандай пасттарини норасоии сафеда ва энергия (7%) миёни занони 15-19-сола ва нишондиҳандай баландтарини он (15%) миёни занони 46-49-сола муайян шудааст.
- в. Зиёда аз 5% кӯдакон дар ш.Душанбева НТБ, Вилояти Суғд ва ВМКБ аз шакли вазнини нимгурusnagии давомнок ранҷ мебаранд.
- г. Дараваи пасттари паҳншавии нимгурusnagии давомнок (9,2%) миёни кӯдакони 6-11-моҳа ва дараваи баландтари он (35%) миёни кӯдакони 36-47-моҳа ба қайд гирифта шудааст.
- ғ. Қимати паҳншавии нимгурusnagии шадид миёни кӯдакони 6-59-моҳа дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 6,65%-ро ташкил мекунад. Мутобиқи стандартҳои Созмони умумиҷаҳонии савдо натиҷаҳои бадастомода оид ба паҳншавии шакли шадиди нимгурusnagӣ ҳамчун мушкилии номусоиди тандурустии ҷамъиятий ба ҳисоб меравад.

Сарчашма: Ташкили системаи мониторинг ва арзёбии нимгурusnagӣ миёни гурӯҳҳои осебпазири аҳолии Тоҷикистон. Таҳияи механизми кумаки мустақим ба шахси ниёзманди кӯмаки озуқаворӣ. Маркази ҷумҳуриявии Вазорати тандурустии ҔТ оид ба масъалаҳои ғизо, Душанбе, с.2011

Ҷадвали 1.4. Паҳншавии нимгурusnagии кӯдакон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солиҳои 2001-2011, %

Минтақаҳо	Нимгурusnagии давомдор					Нимгурusnagии шадид			
	2002	2004	2006	2008-2011	2002	2004	2006	2008-2011	
ш.Душанбе ва НТМ	29,3	27,5	21,2	22,6	4,4	6,1	9,0	7,0	
Вилояти Суғд	35,4	28,8	21,3	21,3	3,4	2,4	3,9	3,9	
ВМКБ	25,3	30,3	20,8	16,9	5,3	8,7	8,8	7,8	
Вилояти Ҳатлон	32,2	35,1	18,1	27,8	5,8	10,5	6,4	6,4	
Дар Тоҷикистон	30,6	30,4	20,7	22,1	4,7	6,9	7,0	6,3	

Сарчашма: Маркази ҷумҳуриявии Вазорати тандурустии ҔТ оид ба масъалаҳои ғизо

Чадвали мазкур нишон медиҳад, ки паҳншавии нимгуруснагии давомдор дар соли 2006 миёни кӯдакони 6-59-моҳа дар Тоҷикистон 20,7%-ро ташкил дод (дар солҳои 2008-2011 - 22%), дараҷаи аз ҳама баланди паҳншавии гуруснагии давомдор (21,9%) дар вилояти Ҳатлон ва НТМ ва аз ҳама паст (18%) дар ВМКБ ба қайд гирифта шуд. Натиҷаҳои зингрардидаро инчунин як қатор таҳқиқот ва мушоҳидаҳои дигар низ тасдиқ меқунанд, ки дар ҷорҷӯбии лоиҳаҳои ташкилотҳои байналмилалии донорӣ гузаронида шудаанд, аз ҷумла таҳқиқоти тиббии демографии Тоҷикистон-2012, ки Агенсия омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2012 гузаронидааст¹⁹.

Дар ин робита бояд қайд кард, ки аз рӯи маълумоти Созмони умумиҷаҳонии савдо²⁰ дараҷаи паҳншавии нимгуруснагии давомдор дар Осиёи Марказӣ (25%) дар муқоиса бо Осиёи Ҷанубӣ (>40%) ва ба таври миёна дар ҷаҳон пасттар мебошад.

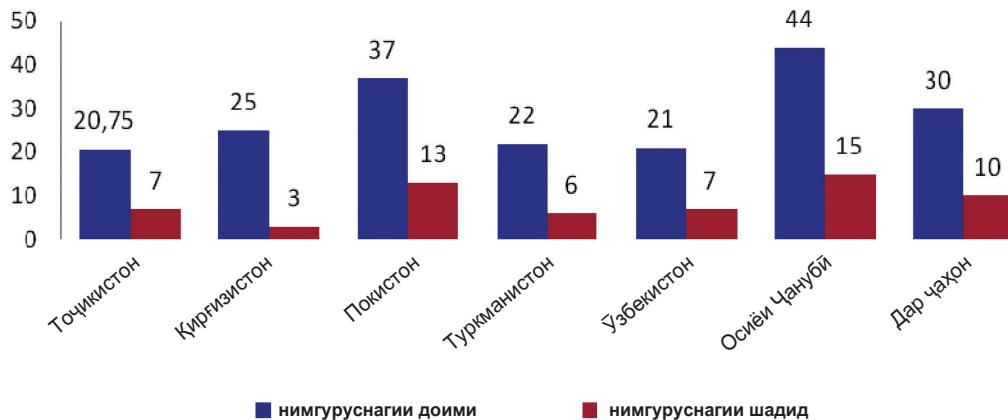
Зиёда аз ҷорҷӯбии (27%) тамоми кӯдакони то 5-сола дар кишварҳои дар ҳоли рушд аз норасони физо ранҷ мебаранд. Тақрибан нисфи кӯдакони то панҷсола дар Осиёи Ҷанубӣ аз норасони физо ранҷ мебаранд. Мутобики

маълумоти Ҳисобот дар бораи вазъи физо дар ҷаҳон²¹ дараҷаи паҳншавии норасони физо дар Осиёи Ҷанубӣ дар соли 2005 36,5%-ро ташкил намуд, ки он дар соли 1990 49,6% буд.

Дар Тоҷикистон истеъмоли маҳсулот ба ҳар сари аҳолӣ тақрибан аз рӯи тамоми намудҳои маҳсулот аз меъёр кам мебошад. Тибқи маълумоти расмии солҳои 1991-2008 коҳишёбии истеъмоли маҳсулоти ҳӯрока ба ҳар сари аҳолӣ дар як сол сурат гирифтааст:

- Истеъмоли гӯшт ва маҳсулоти гӯштӣ ба ҳар сари аҳолӣ дар соли 1991 26,1 кг буд. Нишондиҳанда мазкур дар соли 2000 ва 2004 то 4,4 кг кам шуд, яъне дар муқоиса бо соли 1991 6 маротиба, дар соли 2007 7,1 маротиба кам шуд;
- истеъмоли шир ва маҳсулоти ширӣ ба ҳар сари аҳолӣ дар соли 1991 171 кг-ро ташкил дод. Ин нишондиҳанда дар соли 2000 64,9 кг, дар соли 2004 – 43 кг буд (яъне 4 баробар кам шуд ва дар соли 2007 дар муқоиса бо соли 1991 5,9 баробар кам шудааст). Инчунин камшавии истеъмоли тухм, маҳсулоти қаннодӣ ва ғайра низ ба қайд гирифта шудааст.

Диаграмма 1.11. Муқоисаи нимгуруснагӣ миёни кӯдакони Тоҷикистон ва кишварҳои дигар

¹⁹ Таҳқиқоти тиббии демографии Тоҷикистон-2012. Кумитаи омори назди Президенти ҔТ, Вазорати тандурустии ҔТ, MEASURE DHS ICF International. с.2012.

²⁰ The WHO Global InfoBase, <https://apps.who.int/infobase/>

²¹ WHO Global NCD InfoBase [online database]: WHO global comparable estimates. Geneva, World Health Organization, 2005.

Бо мақсади таъмини низоми огоҳқунӣ бо иттилооти боэътиимида фаврӣ ва таҳлили вазъияти чории амнияти озуқаворӣ дар Тоҷикистон Ҳукумат дар бораи таҳия ва нашри бюлетени мунтазамеро оид ба амнияти озуқаворӣ қабул кард. Аз соли 2005 сар карда Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон маводҳои аналитикиро оид ба амнияти озуқаворӣ бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ дар шакли маҷмӯаи “Амнияти озуқаворӣ ва камбизоатӣ” омода ва ҳар семоҳа нашр менамояд, ки дар сомонаи Агентии омор www.stat.tj дастрас мебошад. Маълумоти асосӣ барои бюлетең оид ба амнияти озуқаворӣ инҳоянд: истеҳсоли маводи ҳӯрока, мавҷудият ва дастрасии озуқаворӣ, масоҳати заминҳои қобилии кишт, истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, мушаҳҳасоти умумии иклими, вазъи ғизо ва саломатӣ, таъмин бо об, нарҳ ва нишондиҳандоҳи миқдорӣ, ки аз вазъият дар бозори озуқаворӣ шаҳодат медиҳанд.

Дар ҳоли ҳозир бозори озуқавории Тоҷикистон асосан дастрасии ҷисмонии озуқавории истеҳсолшуда аз растани, ки ҳамон ҳам дар ҳаҷми кофӣ нест, таъмин менамояд. Тавозуни озуқаворӣ (яъне тавозуни маҳсулоти асосии ҳӯрока) нишон медиҳад, ки қисми зиёди таъминоти озуқавории кишвар аз ҳисоби воридот қонеъ карда мешавад²². Вале ҳатмӣ нест, ки вазни хоси воридот маънни душвориҳои таъмини аҳолӣ бо ғизоро дошта бошяд. Аз нуқтаи назари иқтисодӣ, агар воридот аз истеҳсоли дохилӣ арзонтар ба даст ояд, алаҳусус агар захираҳои озодшудаи дохилӣ барои мақсадҳои боз ҳам манфиатовартар истифода шаванд, воридот беҳтар аст. Вале чунин мавқеъ пешбинӣ менамояд, ки ҳамшарикони боеътиимида ҳастанд, ки омодаанд талаботи воридотиро бо нарҳҳои қобили қабул ва инчунин нигоҳдории бокафолат, ҳамлу нақл ва фурӯши озуқавории воридотиро қонеъ гардонанд. Тоҷикистон дар ҳоли ҳозир аз бозори ҷаҳонии озуқаворӣ вобастагии калон дорад. Бинобар ин болоравии нарҳҳои ҷаҳонӣ ба онҳо метавонад вазъияти амнияти озуқавории кишварро бад созад. Ҳатто дар сурати мавҷудияти ҳаҷми кофии маҳсулоти ҳӯрока болоравии начандон зиёди нарҳҳо метавонад онро барои кишвар дастрорас гардонад.

Афзоиши буҷети кишвар то андоze аз суръати рушди иқтисодии бахши аграрӣ вобаста ҳоҳад буд ва бахши аграрӣ бидуни содироти маҳсулоти истеҳсолшаванда рушд карда наметавонад. Барои рушди имконоти содиротӣ ва афзоиши ҳаҷми маҳсулоти кишоварзии зимнан бо сифати баланд истеҳсолшаванда ва ҷаъобӣ ба стандартҳои ҷаҳонӣ ва қонеъкунандаи талаботи истеъмолкунандагони кишварҳои ҳориҷӣ-ҳамшарикон оид ба савдо, гузаронидани тафтиги куллӣ дар бахши аграрии кишвар лозим меояд. Ин тафтигро бо иҷрои талаботи як қатор созишиномаҳо алоқаманданд, ки дар Созмони умумиҷаҳонии савдо дар ҷорҷӯбаи ГАТТ-94 имзо карда мешаванд. Дар ин робита, ҳусусан иҷрои вазифаҳо аз рӯи талаботи Созишинома дар бораи соҳаи кишварӣ (АА), Созишинома дар бораи стандартҳои беҳдоштӣ ва фитосанитарӣ (СФС), Созишинома дар бораи монеаҳои техникӣ дар савдо (ТБТ), Созишинома дар бораи моликияти зеҳнӣ (ТРИПС) ва Созишинома дар бораи тартиботи иҷозатномадиҳӣ (ИЛПА) метавонад дар рушди бахши аграрии Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши муҳим дошта бошад. Ин ҳамчунин метавонад ба афзоиши имконоти содиротӣ ва воридшавии асъор ба буҷети кишвар аз ҳисоби савдо дар бозори беруна бо маҳсулоти кишоварзи оварда расонад.

ИҚТИБОСИ 1.8. САТҲҲОИ АМНИЯТИ ОЗУҚАВОРӢ

Мутобиқи таснифоти СОК (FAO) ба ғурӯҳи ҳавғи (риски) таъминоти озуқаворӣ ва ҳамчун кишварҳои дучоршуда ба норасонии давомдори озуқаворӣ ҳафт ҷумҳурии сабиқи Иттиҳоди Шӯравӣ – Арманистон, Озарбайҷон, Гурҷистон, Қирғизистон, Тоҷикистон, Туркманистон ва Ӯзбекистон – дохил мешаванд. Сатҳ ва соҳтори ғизои аҳолии мутаносиб ба талаботи он, тамоюлҳо ва суръати истеъмол ва истеҳсоли озуқа аз рӯи ҳисоб ба ҳар сари аҳолӣ, соҳтори сарҷашмаҳои воридшавӣ ҳамчун нишондиҳандай асосии чунин арзёбӣ хидмат мекунанд.

²² Ниг. бюлетеңҳои мунтазами Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: «Соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Амнияти озуқаворӣ ва камбизоатӣ».

Ин нишондиҳандаҳо зери таъсири шароити умумии ташаккулдиҳанда сатҳҳои зерини амнияти озуқаворӣ тағйир меёбанд:

- **оптималӣ (кофӣ)** – тавозуни захираҳои кофӣ барои таъминӣ бозори дохилии озуқаворӣ аз ҳисоби истеҳсолоти худӣ дар ҳудуди 80-85%;
- **мутивассит (нокофӣ)** – сатҳи истеҳсолот, ки дар он аз ҳисоби истеҳсолоти худӣ на камтар аз 60% ва на зиёда аз 80% озуқаворӣ таъмин мегардад;
- **бухронӣ** - сатҳи истеҳсолот, ки поёнтар аз он вобастагӣ аз воридот ба вуҷуд мөядӣ ва он бояд мувозинати бозори дохили озуқавориро аз ҳисоби истеҳсолоти худӣ дар ҳудуди 60% таъмин намояд.

Меъёрҳои муҳимтарини амнияти озуқаворӣ дар ҷаҳон ин сатҳи ҳудтаъминкунӣ бо намудҳои асосии озуқаворӣ ва сатҳи захираҳои гузаранди онҳо, ки 15-20% истеъмоли солонаро ташкил мекунанд, ба ҳисоб меравад. Барои арзёбии дараҷаи ноилшавӣ ба таъмини амнияти озуқаворӣ нишондиҳанда - вазни хоси маҳсулоти кишоварзӣ ва моҳӣ, ашёи ҳом ва озуқаворӣ дар ҳачми захираҳои маҳсулотии бозори дохилии бо фоиз ифодашаванда истифода мешавад. Дар дурнамои миёнамуҳлат барои давлатҳои узви ИДМ, аз ҷумла Тоҷикистон, арзишҳои останавии ин меъёр нисбат ба маҳсулоти зерин тавсия шудаанд:

- ғалладона – на камтар аз 95%;
- равғани растани – на камтар аз 80%;
- шакар – на камтар аз 80%;
- гӯшт ва маҳсулоти гӯштӣ (бо ҳисоби гӯшт) – на камтар аз 85%; шир ва маҳсулоти

шири (бо ҳисоби шир) – на камтар аз 90%; маҳсулоти моҳӣ – на камтар аз 80%²³.

Асоси меъёрии таъмини амнияти озуқавории Ҷумҳурии Тоҷикистонро Қонун «Дар бораи амнияти озуқаворӣ», тасдиқ шуд дар 29 декабри соли 2010, №641, Барномаи амнияти озуқавории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015, тасдиқ шуд бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 феврали соли 2009, №72, Стратегияи миллии ҳифзи саломатии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2020 ва як қатор санадҳои дигар ташкил мекунанд.

Сиёсати аграрии Тоҷикистон бояд аз он нуқтаи назар амал қунад, ки комплекси озуқавории он талаботи аҳолиро танҳо дар баъзе маҳсулот қонеъ карда метавонад - сабзавот, картошка ва ҳосилҳо, ки аз онҳо танҳо боғдорӣ ва токпарварӣ имконоти содироти маҳсулот ба миқёси калонро дар дурнамо доранд. Бо вуҷуди ин соҳаи кишоварзии Тоҷикистон ба таври умум бо комплексҳои пахтакорӣ ва боғдориву токпарварӣ ва зироатҳои дигари техникии пурӯзӣ дар ҷаҳони азоти ҷонӣ мебаранд. Метавонанд манбаъдан саноати сабук ва озуқавории истеҳсолкунандаи маҳсулоти ниҳоии арзиши баланди бозоридошта, ки ба ивази он метавонанд миқдори норасои ғалла, гӯшт, шир ва пору ва ҳуруки омехтаи чорво (комбикорм) дарёфт кард, қодир мебошад.

Дар методи бозории идоракунӣ нарҳи об нақши муҳим бозӣ мекунад. Олимони Пажӯҳишгоҳи илмӣ-таҳқиқотии гидротехника ва мелиоратсияи Тоҷикистон (“ТаджикНИИГиМ”) ҳисобу китоби ҳарҷҳои миёнаи санҷидашударо барои дарёфти 1000 м³ ҳачми иловаги об бо методҳои гуногун анҷом додаанд.

Чадвали 1.5. Ҳарҷҳои миёнаи санҷидашуда барои дарёфти ҳачми иловагии 1000 м³ об, доллари ИМА

т/р	Методҳои ба даст овардани об	Ҳарҷҳо бо доллари ИМА
1	Ширин кардани обҳои маъданӣ	1000±250
2	Барқарорсозии системаҳои гидромелиоративӣ	800±100
3	Азnavтақсимкуни ҳудудӣ	750±200
4	Тоза кардани обҳои партовӣ	120±20
5	Танзими обанборҳо	70±20
6	Ҷорӣ намудани технологияҳои сарфай об	3±2

²³ Консепсияи баланд бардоштани амнияти озуқавории давлатҳои аъзои ИДМ, бо қарори Шӯрои сарони ҳукуматҳои ИДМ аз 19 ноябрисоли 2010 тасдиқ шудааст.

Натиҷаҳои ҳисоб бо эътимод нишон медиҳанд, ки роҳи аз ҳама арzon ва аз назари иқтисодӣ мувофиқи мақсад ин ҷорӣ намудани технологияҳои сарфакунандаи обёрий ба шумор меравад, ки барои дарёftи 1000 m^3 об ҳамагӣ 3-5 доллари ИМА-ро ташкил меқунад. Аз ин рӯ, дар шароити норасонии захираҳои об ва маҳдудиятҳои барои об муқарраргардида амалисозии маҷмӯаи чорабиниҳои сарфакунандаи зерини об аҳамияти илмӣ ва татбикӣ дорад: истифодаи оқилонаи об барои обёрий тавассути такмили принсипҳои мелиоративӣ ва гидромодулии тақсимоти ноҳиявӣ, таҳия ва ҷорӣ намудани речаҳои обёрии дорои асоси илмӣ ва муқаррар намудани хусусияти обхӯрии зироатҳои кишоварзӣ, истифодаи технологияҳои пешрафтаи обёрии сарфакунандаи об, беҳтар карданӣ вазъи мелиоративии заминҳо ва инчунин таҳия ва ҷорӣ намудани роҳҳои нави пешрафтаи техника ва технологияни обёрий ва оптимизатсияи (беҳинасозии) онҳо, ки ба афзоиши ҳосилнокӣ мусоидат меқунанд, афзоиш додани ҳаҷми маҳсулот аз гектари обёришуда ва ба истифода фаро гирифтани заминҳои нави обёрий.

Масъалаи озуқаворӣ ҳамеша дар анҷуманҳои (форумҳои) мухталифи байналмилалӣ баррасӣ мешавад, ки асосҳои концептуалии ҳалли масъаларо фароҳам меоваранд. Аз соли 1972 сар карда, дар давраи то соли 1996 тағириоти равишҳо ба ҳалли масъалаи амнияти озуқаворӣ дар анҷуманҳои (форумҳои) озуқавории байналмилалӣ муайян гардидаанд. Дар фаҳмиши таъминоти озуқаворӣ модификатсия ба вучуд омад ва он ба мағҳуми “амнияти озуқаворӣ” табдил ёфт, ки ба тағириоти ҷиддӣ дар сиёсати аграрии ҳукуматҳои кишварҳои мухталиф оварда расонд.

Барои самаранок амалӣ намудани сиёсати аграрии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳалли вазифаҳои муҳимтарини зерин лозим аст:

- Ба таври шаффоғ ва ба натиҷа равонашуда анҷом додани исплоҳоти аграрӣ. Дар ин робита зарурати таҷдиди афзалиятиҳои он пеш меояд – он бояд ҳамчун исплоҳоти замину об ба анҷом расад. Ин марҳилаи исплоҳот бояд на танҳо тақсимоти заминҳои колхозҳо ва совхозҳо, балки ҳалли ҳамаҷонибаи тамоми масъалаҳои истеҳсолоти кишоварзӣ, аз ҷумла тамоми масъалаҳои марбут ба об ва ҳочагии оби кишварро дар бар гирад;
- Рушди низомҳои фаъоли таъминоти моддию техникӣ, ҳамлу нақӣ, нигоҳдорӣ ва фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ аз рӯи принсипҳои

бозорӣ ва дар асоси рақобат;

- Тамоми муассисаҳои давлатӣ, ки барои ҳалли ин масъалаҳо ҷавобгӯ мебошанд, бояд ҳамчун як даста (команда) фаъолият кунанд ва аз ҷониби маркази ягонаи ҳамоҳангозӣ идора шаванд. Мақсади онҳо кӯмак ба субъектҳои бозор бояд бошад;
- Тарбияи кадрҳо барои соҳа – бояд соҳтори ташаккули насли нави соҳибкорони кишоварзӣ ва кормандони давлатӣ барои системаи комплекси агросаноатӣ таъсис дода шавад. Барои ин ба таври оммавӣ тайёр карданӣ дехқонон ва менечерон барои ҳочагиҳои дехқонии навтаъсис бояд сурат гирад, ки дар шароити кунунӣ кор карда тавонанд. Якҷо бо ин вазифа таъминоти илмии бахши аграрӣ низ бояд таҷдид карда шавад;
- Эҷоди муҳити соҳибкории лозима дар соҳаи кишоварзӣ ва комплекси агросаноатӣ, ки ташкил ва рушди шаклҳои гуногуни соҳибкории кишоварзӣ ва кооперативҳои ба истеҳсолкунандагон хидматкунандаро таъмин месозад.
- Дақиқан мушахҳас карданӣ нақши давлат дар гузаронидани исплоҳоти аграрӣ.

Мутобикии маълумоти Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ афзоиши таъодди ҳатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии қасбӣ назар ба соли 1991 ба таври умум дар кишвар – 51,5%-ро ташкил дод, аз ҷумла дар соҳаи иқтисодиёт – 3680% (афзоиш тақрибан 37 баробар), дар соҳаи ҳуқуқ - 1270% (афзоиш тақрибан 13 баробар), дар соҳаҳои дигар – ба таври миёна аз 9 то 30%, дар соҳаи кишоварзӣ – шумораи онҳо 24,4% кам шудааст. Соҳаи кишоварзии Тоҷикистон зиёда аз 30 ҳазор корхонаи шаклҳои гуногуни ҳочагидорӣ мавҷуд аст, вале на дар ҳамаи онҳо ҷунин мутахассисон талаб карда мешаванд. Вале дар тайёр карданӣ фермерон талаботи оммавӣ пеш омадааст, ки дар ҳеч кучо онҳоро ба таври систематикӣ (муназзам) тайёр намекунанд. Маълум аст, ки ба системаи таҳсилот дар соҳаи кишоварзӣ тағириоти ҷиддӣ бояд ворид карда шавад: якум, дар тайёр карданӣ мутахассисони мавриди ниёзи шадиди имрӯз; дувум, дар таъсиси хидматрасониҳои маҳсуси донишомӯзӣ (ҳадамоти паҳнсозии донишу таҷриба -эқстеншен-ҳадамот) барои фермерон.

Дар зарфи солҳои охир ягона роҳи пешниҳоди хидматрасониҳои донишомӯзӣ дар бозори Тоҷикистон ин ташкилотҳои ғайридавлатӣ буданд, ки аз ҷониби донорҳои гуногун дар

қатори лоиҳаҳои паҳнкунии донишу таҷриба тавассути ҳимояти молии Иттиҳоди Аврупо маблағузорӣ мешуданд. Чунин амалҳои миёнаравӣ имкон доданд, ки ба фермерон як қатор экстеншн-ҳадамот ироа карда шавад. Мутаассифона кӯшишҳои онҳо дар байнӣ худ алоқаманд нестанд ва ҳамоҳанг намегарданд ва миқёси амалҳои онҳо маҳдуд аст ва аксаран пояи мустаҳками техникий надоранд.

Инчунин зарурати ҷустуҷӯи роҳҳои рушди муассисаҳои илмӣ дар соҳаи кишоварзӣ ба миён омадааст. Шояд дар ин марҳила ҷудо кардани пажӯҳишгоҳҳо ба ду ҷузъ ба мақсад мувовиқ бошад. Ҷузъи якум ба гузаронидани таҳқиқоти ақадемӣ оид ба таҳияи агротехнологиҳои нав, қашфи навъҳои нави растаниҳо, зотҳои нави ҳайвонот ва ғ. идома дихад. Ҷузъи дуввуми метавонад ба гурӯҳҳои машваратии навсоз, ки бояд ба фермерон дар маҳалҳо ҳадамоти экстеншн ироа диханд (машваратҳои барои фермерон ва омӯзишҳо оид ба технологияҳои нав ва ноу-хай) гузаронида шавад. Чунин шакли ташкили илм метавонист илмро ба фермер наздик кунад ва олимон бо онҳо, ки ба таҳқиқоти олимон ниёз доранд, алоқаҳои бозгаштӣ дошта бошанд ва ба дарҳостҳои истеҳсолот аксуламали дақиқ нишон диханд.

Ба пешрафти вақтҳои охир ба даст омада нигоҳ накарда²⁴, шабакаи нақлиётини Тоҷикистон – дохилӣ, минтақавӣ (бо кишварҳои ҳамсоя) ва байналмилалӣ – номуносиб боқӣ мемонад ва дастрасиро ба бозорҳо ва хидматрасониҳо маҳдуд меқунад ва ҳарочоти ҳамлу нақлро боло мебарад ва ба рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ маҳдудият эҷод меқунад.

Монеаҳои мавҷуда – маъмурӣ, қонунгузорӣ, ташкилӣ, танзимкуни – гаштугузори нақлиётро душвор мегардонанд ва самаранокиро коҳиш дода, ҳарочотро боло мебаранд ва савдои минтақавӣ ва байналмилалиро суст мегардонанд.

Кишвар бо ҷолишҳои соҳаи амният дар роҳ рӯ ба рӯ мешавад. Иҷрои заифи қоидаҳои бехатарии роҳ ва тайёрии номуносиб, ратфори ронандагон яке аз сабабҳои асосии сатҳи баланди фавт ба ҳисоб мераванд.²⁵

1.3. СУРЪАТИ ТАҒӢИРЁБИИ ШОҲИСҲОИ РУШДИ ИНСОНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Рушди инсонӣ – мағҳуми таҷридӣ (абстрактӣ) мебошад. Барои андозагирӣ кардани он (масалан, муайян кардани сатҳ, суръат ва самти тағӣирот) нишондиҳандаҳое лозиманд, ки ин ё он ҷанбаи рушди инсониро тавсиф кунанд.

Шоҳиси рушди инсонӣ дар миёни рейтингҳои ҷаҳонӣ яке аз рейтингҳои мӯтабар ба шумор рафта, аз соли 1990 дар Ҳисоботи мустақил дар бораи рушди имконоти инсонӣ, ки аз ҷониби гурӯҳи олимон ва аҳли амали сатҳи ҷаҳонӣ тибқи дарҳости Барномаи рушди Созмони милали муттаҳид тартиб дода мешавад, нашр мешавад.

Соли 2010 Созмони милали муттаҳид Ҳисоботи 20-уми идонаро дар бораи рушди инсонӣ таҳти үнвони “Сарвати воқеии ҳалқҳо: роҳҳои рушди инсонӣ” нашр намуд, ки дар он ҳисоби шоҳиси рушди инсонӣ ислоҳи ҷиддӣ дидааст ва анҷӯҳи васеътари маълумоти ибтидой лозим аст, аз ҷумла маълумоти зерин:

- маълумот дар бораи маҷмӯи даромади миллӣ ба ҳар сари аҳолӣ (аз рӯи тавозуни паритети) қобилияти харидорӣ бо доллари ИМА;
- арзёбии давомнокии пешбинишавандай умри инсон (бо сол);
- арзёбии давомнокии пешбинишавандай таҳсил (бо сол);
- маълумот дар бораи давомдории миёнаи таҳсилот (бо сол).

Сарҷашмаҳои аввали ин маълумот дар асоси нишондиҳандаҳои ҳадамоти миллии омор ва таҳқиқоти ташкилотҳои байналмилалӣ ташаккул мейбанд.

²⁴ Шумораи роҳҳо ва тунелҳои минтақавии таъмиршуда. Накшай рушди бахши нақлиёт барои солҳои 2010-2025; афзошии буҷет барои нигоҳдории роҳҳо, аз ҷумла интиқол ба бахши ҳусусӣ; маҳдудият барои ҳаракати шабонаи машиниҳои дорои бори зиёд аз андоза дар фасли тобистон; тағӣиру иловахо ба қонун дар бораи ҳукуквайронкунни маъмурӣ алоқаманд бо ҳаракати машиниҳои вазнин, молҳои ҳачман қалон ва ҳатарнок, модернизатсияи тағтишоти автомобилҳо ва таҷхизот барои баркашидани вазни машин дар гузаргоҳи Қулма ва Панҷиёни; сиёсати давлатии ҳавопаймой барои соли 2010.

²⁵ DCC-GoT Initiatives: February 1, 2014

Чадвали 1.6. Шохиси рушди инсонӣ ва ҷузъҳои он дар соли 2013²⁶

№	Гурӯҳи кишварҳо аз рӯи сатҳи рушди инсонӣ	Шохиси рушди инсонӣ (қимат)	Давомнокии пешбинишавандай умр ҳангоми таваллуд (бо сол)	Давомдории миёнаи таҳсилот (бо сол)	Давомдории пешбинишавандай таҳсилот (бо сол)	Маҷмӯаи даромади милии ба ҳар сари (бо долл.ИМА аз рӯи тав.қоб.ҳарид)
1	Сатҳи хеле баланди рушди инсонӣ	0,890	80,2	11,7	16,3	40046
2	Сатҳи баланди рушди инсонӣ	0,735	74,5	8,1	13,4	13231
3	Сатҳи миёнаи рушди инсонӣ	0,614	67,9	5,5	11,7	5,960
	Тоҷикистон	0,607	67,2	9,9	11,2	2424
4	Сатҳи пасти рушди инсонӣ	0,493	59,4	4,2	9,0	2904

Мутобики маълумоти соли 2013 Тоҷикистон ба гурӯҳи кишварҳо бо сатҳи миёнаи рушди инсонӣ доҳил мешавад ва дар рейтинги кишварҳо аз рӯи шохиси рушди инсонии = 0,607²⁷ ҷойи 133-умро ишғол мекунад. Дар муқоиса бо соли 2012 Тоҷикистон дар рейтинги кишварҳо як зина боло баромадааст ва болоравии солона 0,7%-ро ташкил дод.

Чадвали 1.7. Суръати шохиси рушди инсонӣ (ШРИ) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2000-2013²⁸

	2000	2005	2007	2010	2011	2012	2013
ШРИ	0,529	0,572	0,591	0,596	0,600	0,603	0,607

Болоравии миёнаи солонаи шохиси рушди инсонӣ дар давраи солҳои 2000-2013 1,07%-ро ташкил дод, дар ҳоле ки болоравии миёнаи солона барои гурӯҳи кишварҳо бо сатҳи миёнаи рушди инсонӣ дар ҳамин давра 1,17% мебошад.

²⁶ Доклад о человеческом развитии 2014. Обеспечение устойчивого прогресса человечества: Уменьшение уязвимости и формирование жизнеустойчивости. ПРООН, 2014г.

²⁷ Доклад о человеческом развитии 2014. Обеспечение устойчивого прогресса человечества: Уменьшение уязвимости и формирование жизнеустойчивости. ПРООН, 2014г.

²⁸ Доклад о человеческом развитии 2014. Обеспечение устойчивого прогресса человечества: Уменьшение уязвимости и формирование жизнеустойчивости. ПРООН, 2014г.

ИҚТИБОСИ 1.9.

Баробарии имкониятҳо ҷузъи ҳатмии рушди инсонӣ ба шумор меравад. Ҳар як шахс ҳуқуқи бархурдор будан аз зиндагии комилро мутобики арзиш ва қӯшишҳои худ дорад.

Нобаробарӣ суръати рушди инсониро суст мегардонад ва ҳатто дар баъзе ҳолатҳо қодир аст онро тамоман боздорад. Ин бештар ба нобаробарӣ дар таҳсилот ва тандурустӣ ва ба дараҷаи нобаробарӣ дар даромадҳо тааллуқ дорад.

Таъсири нобаробарӣ ба рушди инсониро метавон бо ёрии шохиси рушди инсонӣ, ки бо дарназардошти нобаробарӣ исплоҳ шудааст, муайян намуд, ки сатҳи миёнаи рушди инсонӣ ва тақсимоти онро аз рӯи андозагирии давомнокии интизоррафта, сатҳи таҳсилот ва назорати захираҳо баррасӣ мекунад. Фарқи байни шохиси рушди инсонӣ ва шохиси рушди инсонии бо дарназардошти нобаробарӣ исплоҳшуда аз нобаробарӣ шаҳодат медиҳад.

Чунон ки ҳисобкуни шохиси рушди инсонии бо дарназардошти нобаробарӣ исплоҳшуда дар соли 2012 нишон медиҳад, тақрибан чоряки қимати шохиси рушди инсонӣ, ё 23% аз ҳисоби нобаробарӣ талаф мешавад.

Ҳисобот дар бораи рушди инсонӣ - 2013

Чадвали 1.8. Шохиси рушди инсонӣ, ки бо дарназардошти нобаробарӣ ислоҳ шудааст, дар соли 2013²⁹

№	Гурӯҳи кишварҳо аз рӯи сатҳи рушди инсонӣ	Шохиси рушди инсонии испоҳшуда бо дарназардошти нобаробарӣ	Шохиси давом-ноии пешбинишавандай умр испоҳшуда бо дарназардошти нобаробарӣ	Шохиси таҳсилот испоҳшуда бо дарназардошти нобаробарӣ	Шохиси даромад испоҳшуда бо дарназардошти нобаробарӣ
1	Сатҳи хеле баланди рушди инсонӣ	0,780	0,881	0,769	0,702
2	Сатҳи баланди рушди инсонӣ	0,590	0,749	0,531	0,517
3	Сатҳи миёнаи рушди инсонӣ	0,457	0,575	0,331	0,502
Тоҷикистон	0,491	0,514	0,561	0,409	
4	Сатҳи пасти рушди инсонӣ	0,322	0,394	0,241	0,307

Чадвали 1.9. Шохиси нобаробарии гендерӣ дар соли 2013³⁰

№	Гурӯҳи кишварҳо аз рӯи сатҳи рушди инсонӣ	Шохиси нобаробарии гендерӣ (кимат)	Коэффициенти миқдори фавти модарон (төъдоди фавт ба 100 хаз. таваллуди зинда)	Коэффициенти миқдори таваллуд дар миёни наврасон (төъдоди таваллуд ба 1 хаз. зане 15-19-сола)	Чой дар партумони миллий (% занҳо)	Занони дорон хадди ақал таҳсилоти миёна (% занҳо 25-сола ва боло)	Коэффициенти фаръолияти иктисадӣ (% занҳо 15-сола ва боло)
1	Сатҳи хеле баланди рушди инсонӣ	0,197	16	19,2	26,7	86,1	52,7
2	Сатҳи баланди рушди инсонӣ	0,315	42	28,8	18,8	60,2	46,8
3	Сатҳи миёнаи рушди инсонӣ	0,502	186	43,4	17,5	44,7	50,5
Тоҷикистон	0,383	65	42,8	17,5	89,9	57,4	
4	Сатҳи пасти рушди инсонӣ	0,586	427	92,3	20,0	15,2	56,4

Чадвали 1.10. Шохиси камбизоатии бисёрандоза дар соли 2013³¹

Шохиси камбизоатии бисёрандоза (кимат)	Төъдод %	Шиддати маҳрумият, %	Аҳолии осебӣазир аз камбизоатӣ, %	Аҳолии дар ҳоли камбизоатии сангинӣ, %	Маориф	Тандурустӣ	Сатҳи зин-дагӣ	Ҳиссаи маҳрумият дар маҷмӯи камбизоатӣ, %	Аҳолии поён аз хатти камбизоатӣ, %	Ҳатти миллии камбизоатӣ
0,054	13,2	39,0	23,4	1,2	13,4	52,6	34,0	6,56	46,7	

²⁹ Доклад о человеческом развитии 2014. Обеспечение устойчивого прогресса человечества: Уменьшение уязвимости и формирование жизнеустойчивости. ПРООН, 2014г.

³⁰ Доклад о человеческом развитии 2014. Обеспечение устойчивого прогресса человечества: Уменьшение уязвимости и формирование жизнеустойчивости. ПРООН, 2014г.

³¹ Доклад о человеческом развитии 2014. Обеспечение устойчивого прогресса человечества: Уменьшение уязвимости и формирование жизнеустойчивости. ПРООН, 2014г.

Коҳишёбии умумии шохиси рушди инсонии бо дарназардошти нобаробарии ислоҳшуда нисбат ба шохиси рушди инсонии барои Тоҷикистон дар соли 2013 19,1%-ро ташкил дод, ки нисбат ба гурӯҳи кишварҳои сатҳи миёнаи рушди инсонӣ (25,6%) паст аст. Аз он ҷумла баландтар дар шохиси давомнокии пешбинишавандай умри ислоҳшуда бо дарназардошти нобаробарӣ – 29,3%, нисбат ба 21,9%, пастар дар шохиси таҳсилоти ислоҳшуда бо дарназардошти нобаробарӣ – 12,2% нисбат ба 35,1% ва дар шохиси даромади ислоҳшуда бо дарназардошти нобаробарӣ – 15,0% нисбат ба 35,1%.

Баробарии гендерӣ ҳамзамон ҳам мавзӯи боиси ташвиши зиёд ва ҳам ҷузъи ҷудонашавандай рушди инсонӣ ба шумор меравад. Занҳо ҳанӯз ҳам масъалаҳои тандурустӣ, таҳсилоти бозори меҳнат мавриди табъиз қарор мегиранд ва ин озодии онҳоро маҳдуд мегардонад. Дараҷаи табъизро метавон бо ёрии Шохиси нобаробарии гендерӣ андозагирий кард, ки талафотро дар пешрафт бинобар нобаробарии гендерӣ дар се соҳа инъикос мекунад: сломатии репродуктивӣ, ҳуқӯқ, имконият ва иштирок дар бозори меҳнат. Дар асоси маълумот барои соли 2013 Шохиси нобаробарии гендерӣ дар байнӣ кишварҳо фарқияти калон нишон медиҳад.

Аз рӯи қимати Шохиси нобаробарии гендерӣ ва ҷузъҳои он вазъи занон дар Тоҷикистон назар ба гурӯҳи кишварҳо бо сатҳи миёнаи рушди инсонӣ беҳтар аст.

Шохиси камбизоатии бисёрандоза дар соли 2013 нисбат ба соли 2012 то 20,6% паст шуд.

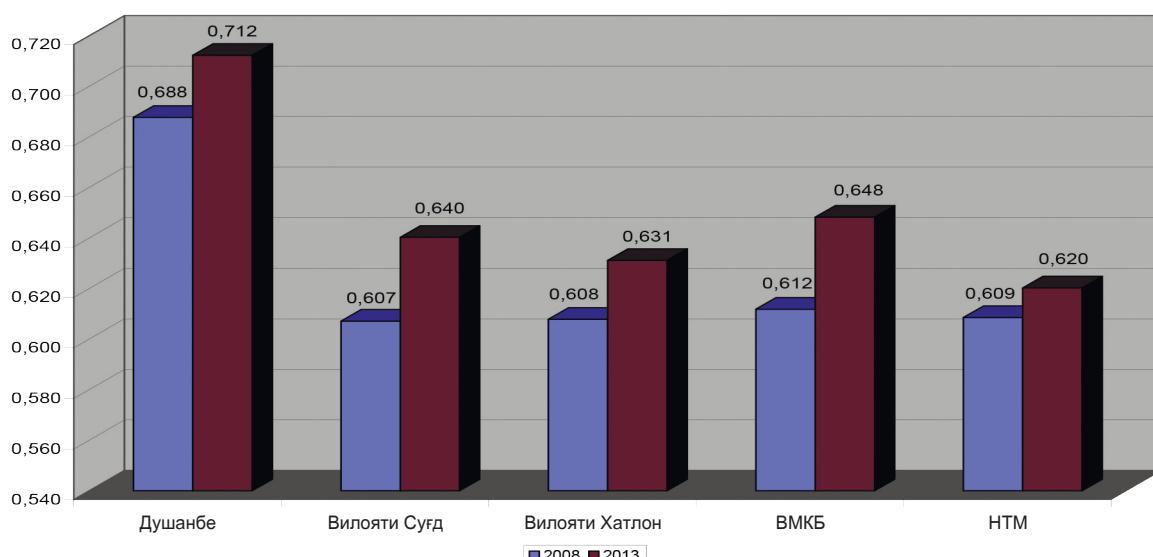
Шохиси рушди имконоти инсонӣ барои минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бори аввал дар Ҳисоботи миллӣ дар бораи рушди инсонӣ барои солҳои 2009-2010 ҳисоб ва нашр гардида буд.

Арзёбиҳои шохиси рушди инсонӣ дар сатҳи минтақаҳои калонтари ҷумҳурий – ш.Душанбе, НТБ, Вилояти Суғд ва Ҳатлон, ВМҚБ дар асоси методҳои ҳисоби анъанавӣ сурат мегирад.

Ҳисобкуни шохиси рушди инсонии минтақавӣ, ки омилҳои асосии саҳмгузор ба суръати мусбати вилоят ва ноҳияҳоро имконпазир мегардонад, нишон медиҳад, ки дар соли 2013 ш.Душанбе мавқеи пешбари худро бо қимати шохиси рушди тавононҳои инсонии – 0,712 ҳифз кардааст.

Таҳлили ҷузъҳои шохиси рушди инсонӣ нишон медиҳад, ки давомнокии пешбинишавандай умр тағиیرёбанда аст - аз 71,8 сол дар Вилояти Суғд то 74,1 сол дар НТМ. Дараҷаи саводнокии аҳолии калонсол дар тамоми минтақаҳо нисбатан баланд аст ва дар қиматҳо каме фарқият вуҷуд дорад. Се минтақа – ш.Душанбе, ВМҚБ ва Вилояти Суғд - дараҷаи баланди нишондиҳандаҳои фарогирӣ ба таҳсилоти ибтидой ва олиро доранд. Нишондиҳандаҳои аз ҳамаи пасти фарогирӣ таҳсилот дар НТМ ва Вилояти Ҳатлон мушоҳида мешавад.

Диаграммаи 1.12. Шохиси рушди инсонӣ аз рӯи минтақаҳои калони ҳудудиву маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз рӯи методикаи анъанавии ҳисобкуни)

Чадвали 1.11. Суръати Мачмӯаи маҳсулоти дохилии минтақавӣ ба ҳар сари аҳолӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (сомонӣ)

	Солҳо					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Душанбе	4740,4	4889,0	7184,3	8690,3	9684,3	11055,6
Вилояти Суғд	1859,7	2250,2	2555,3	3148,7	3724,9	4235,9
Вилояти Ҳатлон	1856,0	1928,3	2426,5	3007,1	3460,8	3540,9
ВМҚБ	1524,0	1782,9	2019,4	1855,8	2611,3	3193,5
HTM	2013,9	2415,5	2602,7	2717,4	2999,6	3228,7

Шохиси рушди инсонии минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бештар аз ҳама бо рушди иқтисодии худ мувофиқат доранд, зеро ҷузъи бештар аз ҳама фарқунанда ин Мачмӯи маҳсулоти дохилии минтақа ба ҳар сари аҳолӣ мебошад.

Яъне, новобаста аз он ки афзоиши қимати шохиси рушди инсонӣ солҳои охир дар муқоиса бо нишондиҳандаҳои соҳаи тандурустӣ ва маориф асосан аз ҳисоби суръати баланди афзоиши даромад сурат мегирад, сатҳи даромадҳо ҳанӯз ҳам паст боқӣ мемонад, ки ин аз зарурати афзоиши ҷиддии фаъолияти иқтисодӣ дар минтақаҳои кишвар шаҳодат медиҳад.

Дар солҳои 2008 -2013 шохисҳои рушди инсонӣ аз рӯи минтақаҳои ҷумҳурӣ ба таври миёна бо фосилаи 0,5 - 1,5 % дар сол афзоиш ёфтаанд, суръати нисбатан сусти афзоиш дар HTM ва суръати нисбатан баланд дар Вилоятҳои Суғд ва ВМҚБ ба қайд гирифта шуд.

Умуман, таҷрибаи ҳисобкунии шохиси рушди инсонӣ ва таҳлили натиҷаҳои он нишон медиҳанд, ки танҳо якҷояшавии ду тамоюл – ҳавасмандкунии рушди иқтисодӣ дар минтақаҳо ва таҷиҷироти мусбати иҷтимоӣ дар шароит ва тарзи зиндагии аҳолӣ – рушди устувор ва босуръати шохиси рушди инсониро таъмин мекунад. Ташаккули рушди босуботи имконоти инсонӣ барои дурнамо муайянкунии афзалиятҳои рушд ва таҳияи механизмҳои муассири сиёсати минтақавиро барои вилоят ва ноҳияҳои гуногуни кишвар тақозо менамояд.

Тамоюлҳои демографӣ, фарогирӣ бо шуғл ва дастрасӣ ба ҷойҳои корӣ³²

2.1. СУРЪАТИ АФЗОИШИ АҲОЛӢ ВА ЗАХИРАҲОИ МЕҲНАДӢ³³

Аҳолии чумхурӣ таҳти муносибатҳои нави бозоргонӣ, демократиқунонӣ ва озодӣ қарор гирифта, рафтори демографии худро тағиیر додааст³⁴. Мутобиқи барӯйхатгирии умумии аҳолӣ дар соли 2010, шумораи аҳолӣ 7564502 нафарро ташкил медод, ки ин нишондиҳанда дар муқоиса бо барӯйхатгирии аҳолии соли 2000 ба миқдори 1437009 нафар бештар аст. Дар давраи мавриди назар, шумораи аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар натиҷаи тавлиди васеи инертисионии аҳолӣ ташакул ёфтааст. Дар давраи таҳлилӣ, афзоиши аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоби миёна 19,0%-ро ташкил додааст. Шумораи занон дар ин давра ба миқдори 689105 нафар, ки ин нишондиҳанда 18,4% ва шумораи мардон бошад ба миқдори 747904 нафар афзудааст, ки ин нишондиҳанда 19,6%-ро ташкил медиҳад.

Мувофиқи маълумоти барӯйхатгирии аҳолӣ ва фонди манзилии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2010, шумораи аҳолии ҷавонтар аз синну соли қобили мекнат ба миқдори 73842 нафар афзудааст, ки ин нишондиҳанда ҳамагӣ 2,8%-ро ташкил медиҳад. Ин афзоиши аҳолӣ зиёдшавии ҷинси мард ба шумораи 52898 нафар ё 3,8% ва ҷинси зан ба шумораи 20944 нафар ё мутобиқан 1,6% сурат гирифтааст.

Афзоиши аҳолии синну соли қобили мекнат 1390260 нафар, яъне 30,8%-ро ташкил мекунад. Ин афзоиши аҳолӣ зиёдшавии аҳолии ҷинси мард ба миқдори 713416 нафар ё 31,1% ва аҳолии ҷинси зан ба миқдори 676844 нафар ё 30,5% ба вуқӯй пайвастааст.

Дар мавриди аҳолии қалонтар аз синну соли қобили мекнат бошад, аз соли 2000 то соли 2010 дар ин гурӯҳи аҳолӣ коҳишёбии назаррас ба миён омадааст. Ҳамин тарик, шумораи ин гурӯҳ ба теъоди 27090 нафар ё 7,5% коҳиш ёфтааст. Тамоюлоти коҳишёбӣ дар байни мардон бештар мушоҳида мешавад 18410 нафар ё 13,1%. Дар байни занон бошад, ин коҳишёбӣ 8680 нафар ё мутобиқан 4,1%-ро ташкил мекунад (диаграммаи 2.1).

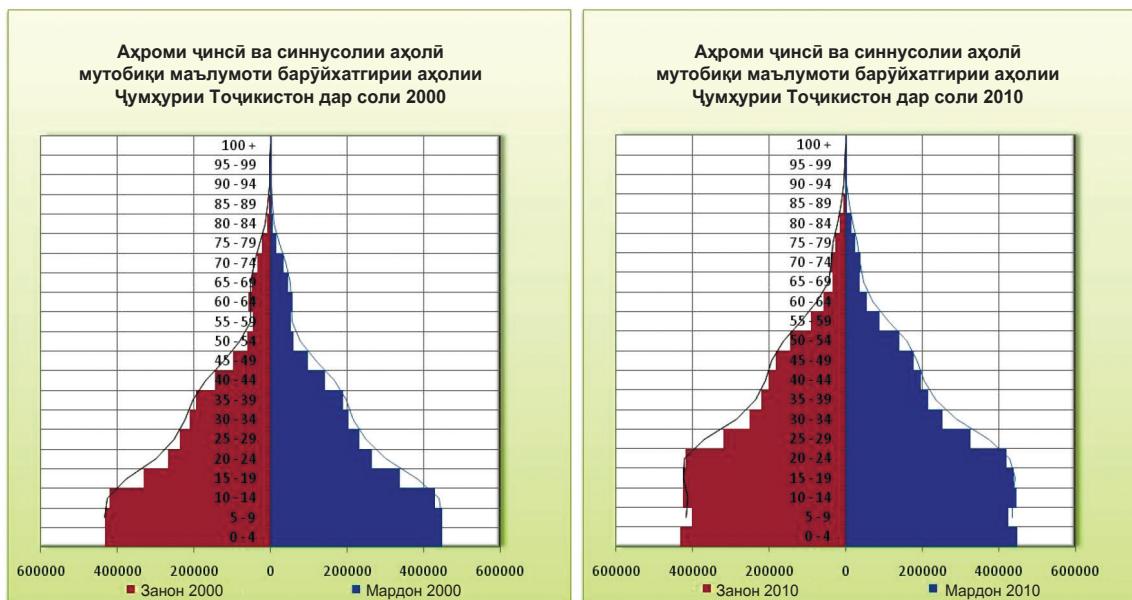
Мувофиқи маълумоти динамикаи ҷинсӣ ва синнусолии барӯйхатгирии аҳолӣ ва фонди манзилии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои 2010 дида мешавад, ки шумораи назарраси ҷавонони синни 15-24 сола ба ҳайати аҳолии синну соли қобили насловар доҳил мешаванд, ки ин омил дар солҳои 2005-2010 ба афзоиши таваллуд оварда расонидааст (зинаи аввали аҳром). Гурӯҳи синнусолии 15-24 сола, агар ин захира дар банақшагирии рушди иҷтимоӣ ва иқтисодӣ бомақсад истифода шавад, «равзанаи рушд иқтисодӣ»-ро муаррифӣ менамояд. Аҳроми ҷинсӣ ва синнусолиро мувофиқи маълумотҳои солҳои 2000 ва 2010 баррасӣ намуда, чунин манзараи рушдро метавон мушоҳида кард.

³² Чун тамоюлоти демографӣ ва тағиирот дар бозори мекнат динамикаи устувор доранд, ҳамчунин нигаред ба: *Unemployment in the Human Development Context National 2009 Tajikistan* -<http://hdr.undp.org/en/content/unemployment-human-development-context>

³³ Банди мазкур асос ёфтааст бар Ҳисоботи «Таҳлили тамоюлоти демографии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки аз ҷониби намояндагии Ҳазинаи аҳолии СММ дар Тоҷикистон барои Ҳисоботи миллӣ онд ба рушди инсон «Тоҷикистон: Дастрасӣ ба захираҳо барои рушди инсон» таҳия шудааст. Матни пурраи Ҳисобот дар Замимаи ҲМРИ оварда шудааст – «Сарҷашмаҳо ва маводҳои иттилоотӣ».

³⁴ Рафтори демографӣ ҳамчун үнсури асосии рушди аҳолӣ чун мачмӯи қарорҳои қабулшаванда аз ҷониби аҳолӣ муаррифӣ шуда, рӯйдодҳои демографӣ ва равандҳои мисли таваллудшавӣ, фавт, ақди никоҳ, муҳочиҷратро ташкил медиҳад.

**Диаграммаи 2.1. Аҳроми чинсӣ ва синнусолии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон
мутобики маълумоти барӯйхатгирии аҳолии солҳои 2000-2010³⁵**

³⁵ Барӯйхатгирии аҳолӣ ва фонди манзилии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2010. Аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи чинс, синну сол ва акди никоҳ. Ҷилд II, Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2012

Мувофиқи тамоюлоти мавҷудаи демографӣ (диаграммаи 2.1) шакли аҳром тафир меёбад ва ин тафирёбӣ асоси аҳром ва паҳншавии тезии аҳромро танг мекунад (дар шакли пиёзак). Ба ибораи дигар, дар 10-20 соли наздик тамоюл чунин аст: паст шудани шумораи кӯдакон, афзудани шумораи аҳолии синну соли қобили меҳнат ва батадриҷ афзоиш ёфтани шумораи аҳолии калонтар аз синну соли қобили меҳнат ва пиронсолони 80-сола ва аз он боло.

Қисмати бештари аҳолии Тоҷикистон асосан дар минтақаҳои деҳот зиндагӣ мекунад. Рушди аҳолӣ маҳз бар асоси динамикаи рушди аҳолии деҳот муайян карда мешавад. Аҳолии минтақаҳои деҳот дар давраи барӯйхатгирии аҳолии солҳои 2000-2010 ба таври нисбатан мусбат рушд кардааст (ниг. Диаграммаи 2.2).

Дар давраи баррасиshawанди солҳои 2000-2010, шумораи аҳолии ВМКБ бетағири боқӣ мондааст. Чунин вазъият аз паст шудани шумораи аҳолӣ шаҳодат медиҳад, зеро дар ҳолати ба афзоиш майл доштани аҳолии ҷумҳурӣ, аҳолии минтақаи мазкур бояд ба ҳисоби миёна аз 19,0% бешттарро ташкил мекард.

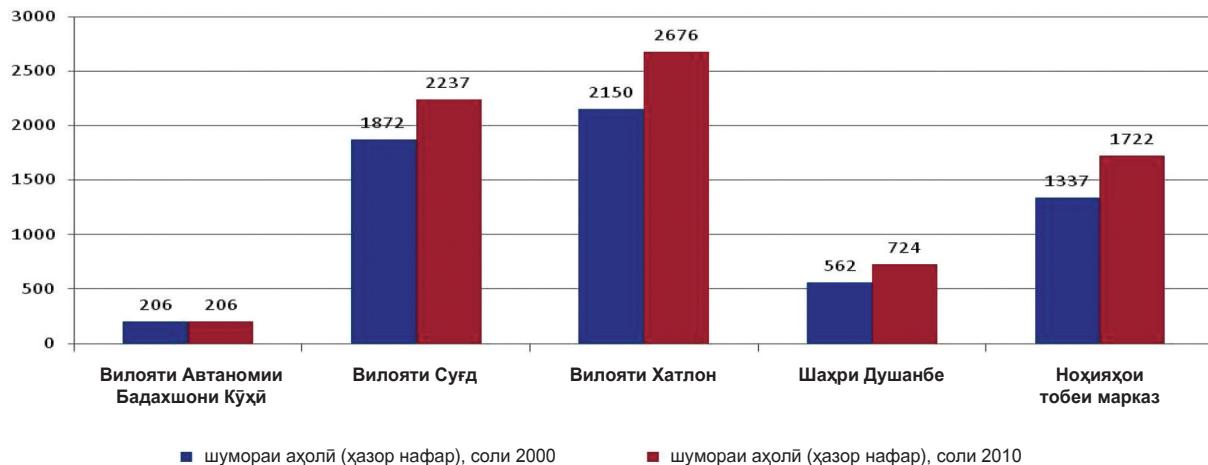
Дар давраи аз соли 2000 то 2010, афзоиши аҳолии вилояти Суғд 16,3%, вилояти Ҳатлон 19,7%, шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ ва Душанбе 22,4%-ро ташкил кардааст. Феълан, вилояти Ҳатлон аз рӯи шумораи аҳолӣ дар муқоиса бо вилоятҳои дигар дар ҷои аввал буда, аҳолии он тақрибан

35,0%-и шумораи умумии аҳолии ҷумҳуриро ташкил медиҳад. Шумораи аҳолии вилояти Ҳатлон дар баробари ба даст овардани исикололияти Тоҷикистон ба таври назаррас баланд рафта, аз рӯи суръати афзоиши аҳолӣ қарib тамоми минтақаҳои ҷумҳуриро гузаштааст.

Шарти муҳими суръати баланди афзоиши саршумори аҳолӣ миёни дигар шартҳои баробар тавозуни мусоиди байни шумораи ҳайати мардону занон дар маҷмӯӣ ва маҳсусан дар синну соли бозтавлидӣ (репродуктивӣ) мебошад.

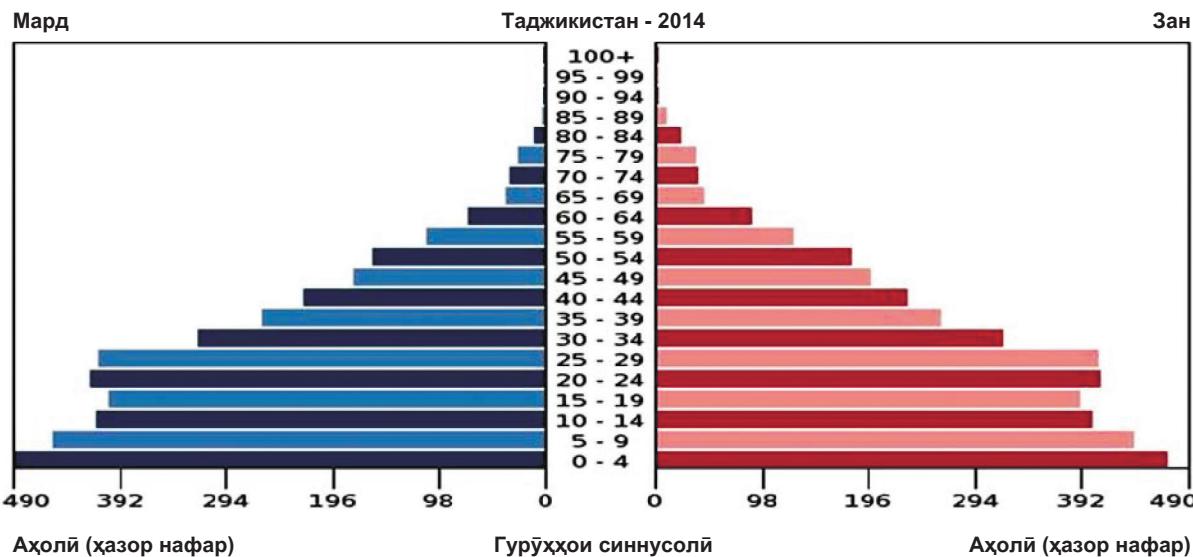
Миёни минтақаҳои ҷумҳурӣ дар ВМБК барои давраи аз соли 1979 то 2010 тақсимоти ғайримутаносиби мардону занон ҷой дошт. Шумораи зиёдтарини занон 63,2%-ро (1989) ташкил додааст, дар ҳоле шумораи мардон 36,8% (дар соли 1989) буд. Вазъи мазкур аз истифода набурдани потенсиали тавлидшудаи аҳолии минтақа дар ҳаҷми 26,4% шаҳодат медиҳад. Шароитҳои мусоидтари тавлиди аҳолӣ дар вилояти Ҳатлон мушоҳида мешавад, ки дар ин ҷо потенсиали тавлидшуда, вале истифоданашуда дар ҳаҷми 1,2%, дар вилояти Суғд – 2,4%, дар шарҳи Душанбе – 3,2%, дар шаҳрҳои ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ – 1,4% ва саросари Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоби миёна 1,2% арзёбӣ мешавад. Мутобики диаграммаи 1.1.2., дар муқоиса бо шумораи мардон аз шумораи умумии аҳолии ҷумҳурӣ таркиби миқдории занон камтар аст.

Диаграммаи 2.2. Шумораи аҳолии доимӣ аз рӯи минтаҳаҳои ҷумҳурий мувофиқи маълумот барои солҳои 2000-2010 (ба ҳисоби ҳазор нафар)³⁶

³⁶ Барӯйхатгирии аҳолӣ ва фонди манзилии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2010. Аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ҷинс, синну сол ва акди никоҳ. Ҷилди II, Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2012

Диаграммаи 2.3. Динамикаи захираҳои меҳнатии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҷадвали 2.1. Захираҳои меҳнатии Тоҷикистон, 2007-2011

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Аҳолии синну соли қобилии меҳнат (рақамҳои мутлақ)	4,172,000	4,310,000	4,435,000	4,530,000	4,664,000	4,796,000	4,866,000
Аҳолии аз нигоҳи иқтисодӣ фаъол (рақамҳои мутлақ)	2,201,000	2,217,000	2,264,000	2,280,000	2,303,000	2,347,000	2,362,000
Сатҳи фаъолияти иқтисодӣ (бо дарсадӣ)	53	51	51	50	49	49	49

Сарчашма: Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2012

2.2. САТҲИ ФАРОГИРӢ БО ШУҒЛ³⁷

Моделҳои демографӣ нишон медиҳанд, ки Тоҷикистон аҳолии ҷавон ва босуръат афзоянда дошта, дар динамикаи қувваи меҳнатӣ низ инъикоси худро ёфтааст. Мутобиқи маълумотҳои омори миллӣ, аҳолии дорои синну соли қобили меҳнат ва идомадиҳандай фаъолияти корӣ³⁸ дар давраи байнӣ солҳои 2007 ба 2013 ба 16,6% афзудааст. Ҳарчанд ғайримуқаррарӣ ба назар расад, дар ин давра шумораи қувваи фаъоли корӣ ҳамагӣ 161 ҳазор нафар ё 7,3%, вали шумораи аҳолии машгули кор ҳамагӣ 157 ҳазор нафар афзоиш ёфтааст. Яъне танҳо тақрибан аз панҷ як ҳиссаи қувваи корӣ имконият доштааст бо кор таъмин шавад. Сатҳи иштироки қувваи корӣ аз 53% дар соли 2007 то 49% дар соли 2013 коҳиш ёфтааст, ки ҳам дар муқоисаи ҷаҳонӣ ва ҳам минтақавӣ нишондиҳандай хеле паст мебошад. Дар тамоми кишварҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустанқил, ки дар бораи онҳо маълумотҳои даҳлдор дастрасанд, сатҳи иштироки қувваи корӣ дар соли 2011 60%-ро ташкил додааст.³⁹

Аҳолии дорои синну соли қобили меҳнат аз соли 2004 то соли 2009 ба миқдори 727,5 ҳазор нафар афзудааст. Қувваи аз нигоҳи иқтисодӣ фаъоли корӣ 30,9 ҳазор нафар коҳиш ёфтааст. Сатҳи иштироки қувваи корӣ аз 67% то 56% поён рафтааст. Нобаробарии ҷинсӣ афзуда

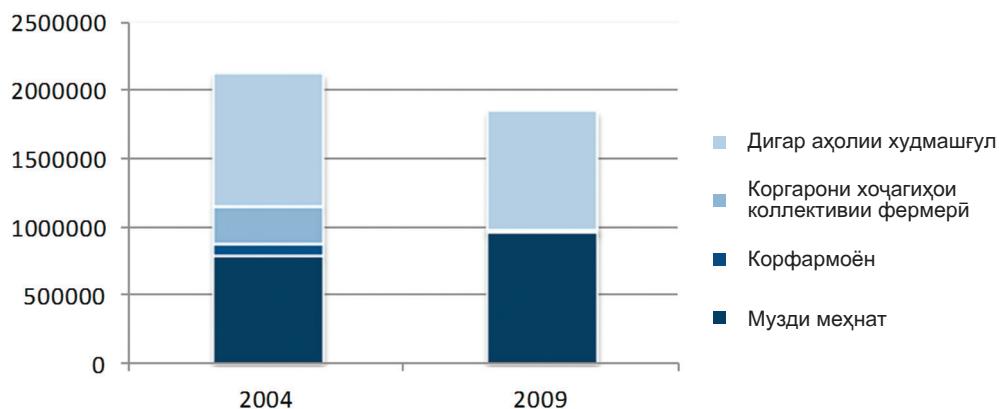
истодааст. Возеҳ аст, ки шумораи ҷойҳои эҷодшавандай корӣ барои бо бозори меҳнат фаро гирифтани аҳолии дорои синну соли қобилияти корӣ коғӣ нест.

2.3. БЕКОРӢ ВА ДАСТРАСӢ БА ҶОЙҲОИ КОРӢ⁴⁰

Бекорӣ дар Тоҷикистон дар замони шӯравӣ низ масъалаи рӯзмарра буд. Вазъият аз он замон то ба ҳол бешубҳа дар сатҳи бештар қобили қабул тасбит мейбад, ҳарчанд шумораи мутлақи бекорон ва сатҳи бекорӣ дар тӯли даҳсолаи охир афзудааст.

Мутобиқи омори расмии миллӣ соли 2013 ҳамагӣ 55 ҳазор нафар ба сифати бекор ба қайд гирифта шудаанд ва ин маънои онро дорад, ки сатҳи бекорӣ ҳамагӣ 2,3%-ро ташкил додааст. Панҷ сол пеш сатҳи бекорӣ боз ҳам камтар – 2,0% буд. Ин нишондиҳандаҳои пастро то андозаи назаррас бо он маънидод метавон кард, ки ҳиссаи фавқулодда маҳдуди бекорони воқеӣ барои кӯмак ба ҳадамоти шуғли аҳолӣ муроҷиат мекунанд, чунки сатҳи ҷалби хидматрасониҳои онҳо паст аст. Бисёр ҷойҳои корие, ки ҳадамоти шуғли аҳолӣ пешниҳод мекунанд, маоши кам дошта, ҷолиб нестанд ва доираи фарогирии хидматрасониҳо дар минтақаҳои дехот маҳдуд аст.

Диаграммаи 2.4. Тағйирёбии соҳтори аҳолии қобили меҳнат

³⁷ Банди мазкур асос ёфтааст бар Ҳисоботи «Бекорӣ, шуғл ва дастрасӣ ба ҷойҳои корӣ», ки намояндагии Созмони Байнамилалии меҳнат дар Тоҷикистон барои ҲМРИ «Тоҷикистон: Дастрасӣ ба заҳираҳои рушди инсон» омода кардааст. Матни комили Ҳисобот дар Замимаҳои ҲМРИ – «Маводҳои иттилоотӣ» оварда шудааст.

³⁸ Дар худуди синнусолии 15-74-сола.

³⁹ Пойгоҳи иттилоотии ILOSTAT, 2013-02-14

⁴⁰ Банди мазкур асос ёфтааст бар Ҳисоботи «Бекорӣ, шуғл ва дастрасӣ ба ҷойҳои корӣ», ки Намояндагии Созмони Байнамилалии меҳнат дар Тоҷикистон барои ҲМРИ «Тоҷикистон: Дастрасӣ ба заҳираҳои рушди инсон» омода кардааст. Матни комили Ҳисобот дар Замимаҳои ҲМРИ – «Маводҳои иттилоотӣ» оварда шудааст.

**Чадвали 2.2. Динамикаи бекорони расмӣ ва қӯмакпулие, ки солҳои 2009-2013
бекорон гирифтаанд**

	2009	2010	2011	2012	2013
Шумораи бекорони расман ба қайд гирифташуда, рақамҳои мутлақ	45000	47000	54000	56000	55000
Сатҳи бекории расмӣ, %	2,0	2,1	2,5	2,4	2,3
Гирандагони қӯмакпулиҳо барои бекорӣ, рақамҳои мутлақ	3,000	2,300	3,500	6,300	8,180
Дар як сол ёрдампӯлӣ пардохта шудааст, (ҳаз.сомонӣ)	1796,1	1669,2	2083,6	2172,2	3411,8
- аз он ҷумла занон (ҳаз.сомонӣ)	402,8	370,5	324,3	244,8	271,8

Сарчашма: Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2013

Ғайр аз ин, бисёр бекорон ба маҳақҳое, ки ба гирифтани қӯмакпулиӣ барои бекорӣ ҳуқӯқ медиҳанд, ҷавобгӯй нестанд, ки боз як сабаби дигаре барои ба қайд гирифта нашудан дар мақомоти ҳадамоти шуғли аҳолӣ мебошад. Соли 2013 шумораи гирандагони қӯмакпулиҳо барои бекорӣ хеле кам буд. Танҳо 8180 нафар қӯмакпулиӣ гирифтаанд, ки танҳо 14,9 дарсади шумораи умумии бекорони ба қайд гирифташударо ифода менамояд. Бо вуҷуди ин, дар муқоиса бо соли 2011 ин нишондиҳанда афзоиши назаррасро ифода мекунад, вақте 6300 нафар ё 11,3 дарсади маҷмӯи бекорони расман ба қайд гирифташуда бекорони имтиёздор буданд. Ин рақамҳои фавқулодда паст равшану возех бар он ишора менамоянд, ки маҳақҳои гирифтани қӯмакпулиӣ барои бекорӣ фавқулодда сангинанд ва сатҳи баланди муносибатҳои ғайрирасмӣ рӯи дастрасӣ ба афзалиятҳо нақши ҳудро мегузорад. Ҳамзамон, ҷавонони бе таҷрибаи корӣ ё одамони бе шартномаҳои расмии меҳнатӣ, дар навбати ҳуд, асоси кам доранд (ё умуман асос надоранд), ки

ба ҳадамоти шуғли аҳолӣ муроҷиат қунанд ва ҳудро ба сифати бекор расман ба қайд гиранд.⁴¹

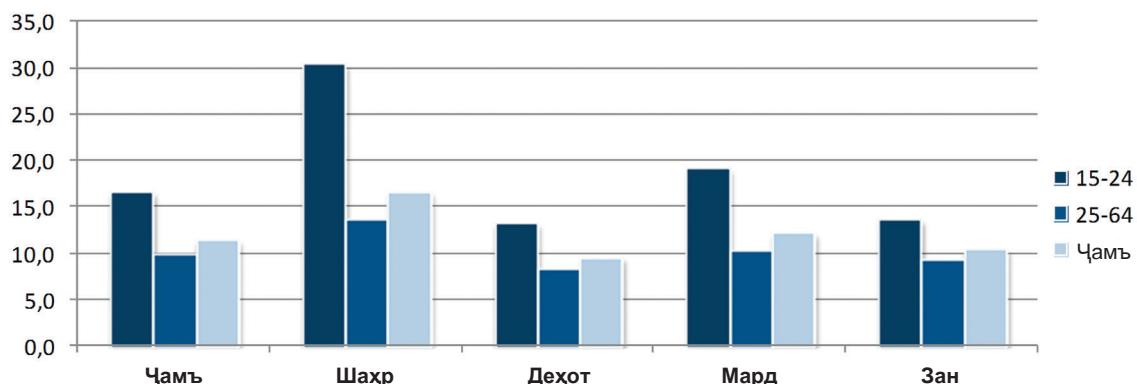
Сатҳи бекорӣ дар байнӣ ҷавонон (16,7 дарсад) ва минтақаҳои шаҳр (16,8 дарсад) махсусан баланд аст. Тақрибан ҳар ҷавони севум, ки дар минтақаҳои шаҳр умр ба сар мебарад, соли 2009 бекор будааст. Барои дар солҳои наздик ба сафи қувваи корӣ ворид шудани қисми зиёди аҳолии ҷавон ҳавфҳои бевосита вуҷуд доранд, ки ҳангоми афзоиши минбаъдаи сатҳи бекорӣ дар байнӣ ҷавонон мушоҳида ҳоҳанд шуд.

Солҳои охир коҳиши назарраси бекории тӯлониро метавон мушоҳида кард – давраҳои миёнамуддати бекорӣ аз 11,2 моҳ дар соли 2004 то 7,5 моҳ дар соли 2009 коҳиш ёфтаанд.⁴²

⁴¹ Басқакова М. (2013), хисобҳо асос ёфтаанд бар «Таҳқиқи қувваи корӣ, 2009»

⁴² Басқакова М. (2013), хисобҳо асос ёфтаанд бар «Таҳқиқи қувваи корӣ, 2009»

Диаграмма 2.5. Сатҳи бекорӣ аз рӯи ҷинс, синну сол ва макони ҷойгиршавӣ, соли 2009

Сарчашма: Таҳқиқи қувваи корӣ, 2009

Тўли даҳсолаи охир дар Тоҷикистон бешубҳа беҳбудиҳо зиёд ба вуқӯй пайвастанд, ки миёни онҳо босуръат паст бурдани сатҳи камбизоатӣ дар навбати охирин нест. Ин маҳсусан тавассути тағиирот дар бозори меҳнат низ ба даст омадааст. Маблағҳои интиқолӣ аз хориҷа, афзудани шуғли кироя ва сатҳи афзудаи маҳсулнокӣ ба афзоиши даромади аҳолӣ, маҳсусан дар минтақаҳои шаҳрнишин натиҷа додаанд.

Сарфи назар аз ин муваффақиятҳои мусбат, масъалаҳои ҳалношудаи шуғл зиёданд ва ин, пеш аз ҳама, бо зарурати ташаккули рақобатпазирии бозори доҳилӣ алоқаманд аст. Ин зарурат гуногунсозии иқтисодиёт ва маҳсусан афзоиши назарраси шумораи ҷойҳои эҷодшавандай нави корӣ дар солҳои наздиқро талаб менамояд (бо дарназардошти шумораи зиёди ҷавонон, ки ба бозори меҳнат ворид мешаванд ва ҳиссаи фавқулодда зиёди аҳолии аз нигоҳи иқтисодӣ ғайрифаъол).

Мутобиқи иттилооти расмӣ (Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳисоботҳои солонаи Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон / ҳоло – Вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон /) тўли панҷ соли охир дар ҷумҳурӣ беш аз 600 ҳазор ҷои нави корӣ таъсис дода шудааст.⁴³

Бо шарти фаъолияти аққалан ду бasti корӣ ҳамаи муҳочирони аз ҷумҳурӣ берунравандадар худи ҷумҳурӣ ҷои кор пайдо кунанд ва Тоҷикистон ба қувваҳои иловагии меҳнатӣ муҳтоҷ мешуд.

Вале шумораи муҳочирон кам намешавад, нишондиҳандаҳои расмии бекорӣ меафзоянд, шумораи ҷойҳои холии пешниҳодшавандай корӣ намеафзояд.

Аз ин рӯ, гуногунсозии дақиқи ин ҷойҳои корӣ – мутобиқи тақсимоти соҳавиву ҳудудӣ; аз рӯи ҳусусияти фаъолият – доимӣ (чанд бasti корӣ), муваққатӣ, мавсимиӣ; аз рӯи нишондиҳандаҳои сифатӣ – бо технологияҳои муосир таҷҳизонидашуда, меҳаникӣ, пастихтисос, дастӣ ва ғайра зарур аст.

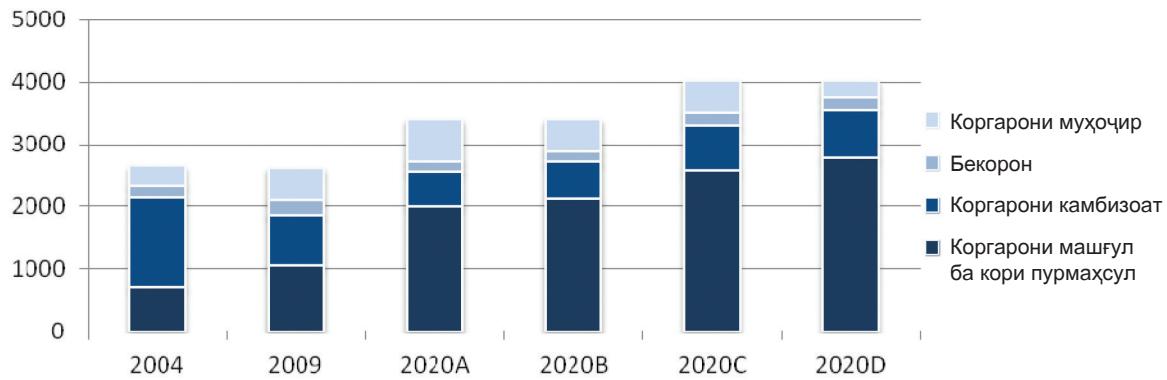
Вале бо вуҷуди ин, ҳатто ҷунин суръати афзоиш ба таври кофӣ баланд нест, то тӯли солҳои наздиқ дастрасии кофии ҳамаро ба шуғл дар бозори доҳилии меҳнат таъмин намояд. Идома ёфтани рушди иқтисодӣ ва афзоиши ҳосилнокии меҳнатро худ аз худ наметавон ҷунин ҳисобид, вале амалисозии стратегияҳои муассису натиҷадор ва сармоягузориҳои назарраси дорон натиҷаи баландро талаб менамояд.

Афзоиши шумораи қувваи кории Тоҷикистон тӯли солҳои наздиқ бо суръати баланд идома ҳоҳад ёфт, ҷунки гурӯҳҳои зиёди ҷавонон ба бахши аҳолии дорон синну соли қобили мөнгат ворид мешаванд. Мувоғиқи арзёбиҳо шумораи умумии аҳолии дорон синну соли қобили мөнгат соли 2020 то 6044 ҳазор нафар, яъне тақрибан ҳар сол 122 ҳазор нафар меафзояд. Инчунин метавон фарз кард, ки сатҳи афзоиши муҳочирати мөнгатӣ суст ҳоҳад шуд ва шумораи зиёди аҳолии аз нигоҳи иқтисодӣ ғайрифаъол бояд қоҳиш ёбад. Ҳамаи ин омилҳо метавонанд ба иқтисодиёти ватанӣ барои эҷоди ҷойҳои кории истеҳсолӣ фишори зиёд оранд.

Созмони байнамилалии мөнгат ҷаҳор сенарияро таҳия намудааст (Диаграмма 2.6), ки бар асоси онҳо зарурати афзоиши шуғл пешгӯй шудааст. Ҳамаи сенарияҳо ҷунин ҳадафро зимнан пешбинӣ кардаанд – то соли 2020 ба нимагӣ қоҳиш додани суръати афзоиши мардуми камбизоат/камбизоатии корӣ ва бекорӣ. Сенарияи А сатҳи иштироки шумораи бетағири қувваи корӣ ва муҳочирати мөнгатиро зимнан фарз менамояд⁴⁴. Сенарияи Б шумораи бетағири муҳочирони мөнгатиро зимнан дар назар дорад ва тамоми қувваи кории афзуда дар бозори доҳилии мөнгат ҷойгир карда шудааст. Сенарияи В ба талоши афзудани сатҳи иштироки қувваи корӣ то сатҳи соли 2004 асос ёфтааст, ҳамзамон шумораи муҳочирони мөнгатӣ дар хориҷа дар сатҳи доимӣ ҳифз шудааст. Ин маҳсусан зарурати афзоиши босуръати иштироки заҳираҳои мөнгатии занонро зимнан дар назар дорад. Сенарияи Г хеле ҷоҳталабона аст ва ҳам афзоиши суръати фаъолияти иқтисодӣ то сатҳи соли 2004 ва ҳам то соли 2020 50% қоҳиш додани шумораи муҳочирони дар хориҷа мөнгаткунандаро зимнан дар назар дорад.

⁴³ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Мачлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 20.04.2012, шаҳри Душанбе; <http://news.tj/ru/news/svyshe-205-tys-novykh-rabochikh-mest-sozdano-v-tadzhikistane-v-proshlom-godu>; <http://news.tj/ru/news/bolee-35-tys-chelovek-trudoustroeno-v-tadzhikistane-v-2012-godu>

⁴⁴ Based on the LFS 2009 figures

Диаграммаи 2.6. Эҳтиёҷоти пешгӯишаванда дар афзоиши шуғли истеҳсолӣ (ҳазор нафар)

Сенарияи 2020А: Ҳамон нишондиҳандай умумии синнусолӣ ва суръати иштирок дар қувваи корӣ ва сатҳи мухочират дар соли 2009.

Сенарияи 2020В: Ҳамон нишондиҳандоҳи иштироки шумораи умумии қувваи кории синнусолӣ ва ҳамон шумораи мухочирони меҳнатии берун аз кишвар дар соли 2009.

Сенарияи 2020С: Афзоиши таносуби умумии иштироки қувваи корӣ то сатҳи соли 2004 (66,5%) ва ҳамин шумораи мухочирони меҳнатии берун аз кишвар дар соли 2009.

Сенарияи 2020Д: Афзоиши таносуби умумии иштироки қувваи корӣ то сатҳи соли 2004 ва то

нисфи сатҳи соли 2009 коҳиш ёфтани шумораи мухочирони меҳнатии берун аз кишвар.⁴⁵

Мутобиқан: беҳбудиҳои назаррас дар баъзе ҷанбаҳои бозори меҳнат возеханд, вале бисёр масъалаҳои шуғл боқӣ мемонанд, маҳсусан:

- Ба бозори меҳнат ворид кардани занон;
- Эҷоди бозори рақобатпазири дохилии меҳнат;
- Расмисозии шуғли ғайрирасмӣ;
- Эҷоди ҷойҳои корӣ, ки шумораи зиёди ҷавонони ба бозори меҳнат воридшуда бо кор таъмин шаванд.

⁴⁵ Мутобики арзбииҳои расмӣ, афзоиши аҳолии дори синну соли қобили меҳнат дар давраи аз соли 2009 то соли 2020 28,4%-ро ташкил ҳоҳад дод. Сатҳи камбизоатӣ бар нишондиҳандоҳи камбизоатӣ асос мебад (Арзбии таҷдидшудаи камбизоатӣ дар Тоҷикистон – соли 2007 ва таносуби мардуми камбизоатӣ коргар бо шумораи умумии мардуми камбизоат – 0,936). Таносуби умумии иштирок дар қувваи корӣ ҳамчун хисса аҳолии дори синну соли қобили меҳнат муайян карда мешавад, ки дар бозори дохилӣ ё дар хориҷа кор мекунад.

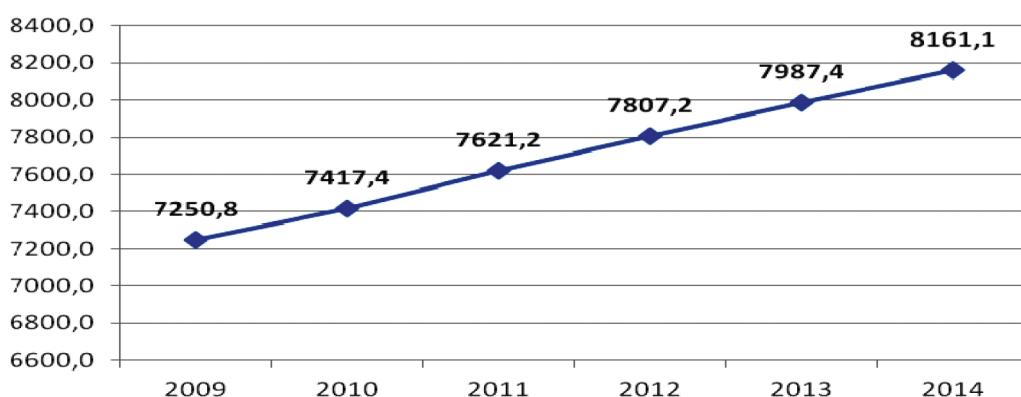
Диаграммаи 2.7. Тағиیرёбии шумораи аҳолии доимии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар аввали сол, ҳазор нафар

Диаграмма 2.8. Тағйирёбии сохтори аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар аввали сол, ҳазор нафар

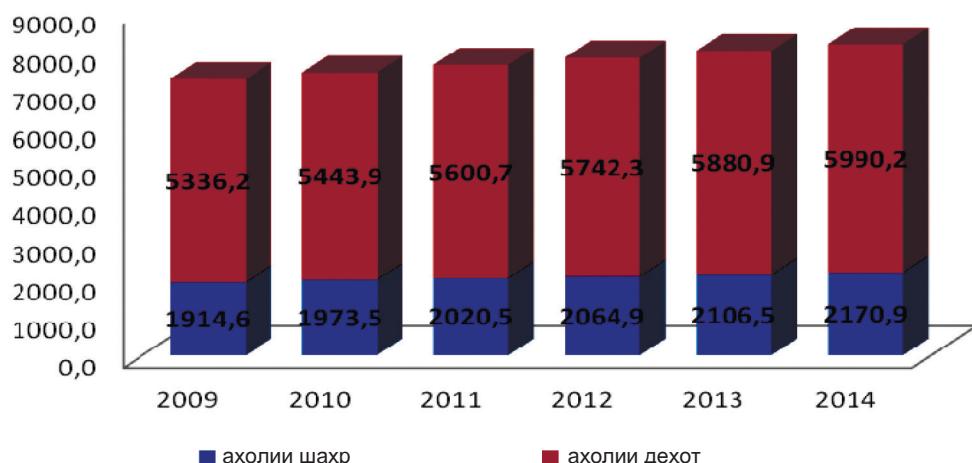

Диаграмма 2.9. Тағйирёбии сохтори ҷинсии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар аввали сол, ҳазор нафар

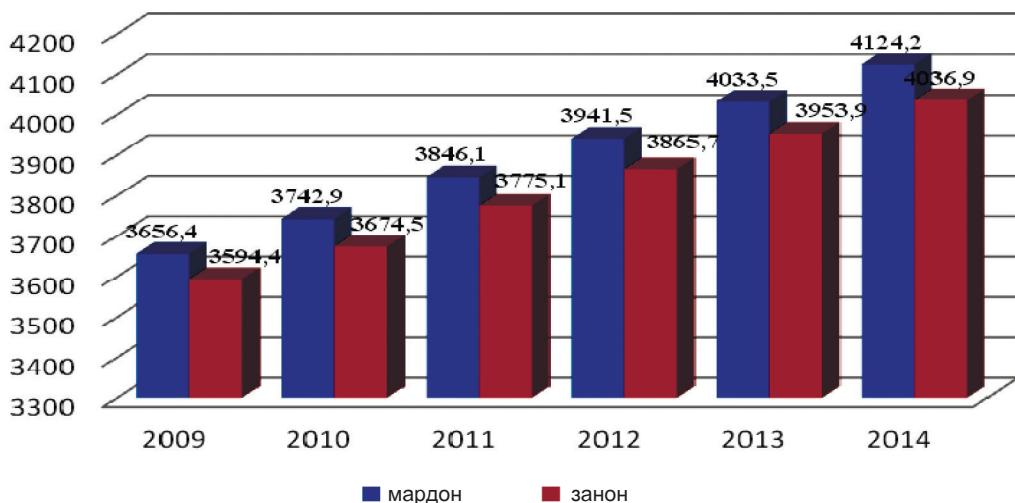
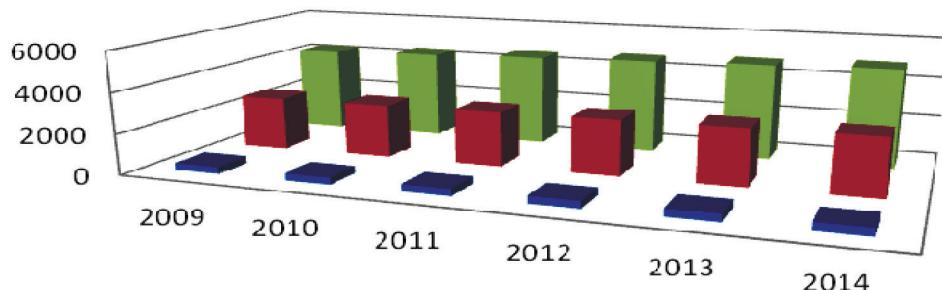

Диаграмма 2.10. Тағйирёбии захираҳои меҳнатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар аввали сол, ҳазор нафар

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Синни аз қобили мебнат калонтар	342,6	346,3	357,7	366,5	378,3	396,8
Синни аз қобили мебнат хурд	2626,4	2660,5	2714,6	2768,5	2811,6	2844,2
Қобили мебнат	4281,8	4410,6	4548,9	4672,2	4797,5	4920,1

Дастрасӣ ба захираҳои институтионали барои рушд

3.1. ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТИ⁴⁶

Таҳлили сарчашмаҳои сершумор нишон медиҳад, ки Тоҷикистон аз ҳамаи шаклҳои захираҳои иқтисодӣ ба қадри кофӣ ғанӣ аст. Дар боби якуми ҳисботи мазкур маълумотҳое оварда шудаанд, ки вазъияти дар маҷмӯъ мусбат ба вучӯд омадаи захираҳои меҳнатии қишварро боэътиҳод исбот менамоянд: мавҷудияти аҳолии дорои қувваи барзиёди корӣ, афзалият доштани ҷавонон (ки муҳаррикии нисбатан баланди захираҳои меҳнатиро ифода мекунад), сатҳи баланди таваллуд ва ғайра. Маълумотномаҳои гуногун ва натиҷаҳои таҳқиқот/бознигариҳои сершумори милливу соҳавӣ аз мавҷудияти захираҳои гуногуни табии дар қишвар шаҳодат медиҳанд, ки барои рушди иқтисодӣ басандаанд. Ҳисботҳои пайвастаи омори миллӣ, ки рушди истеҳсоли саноативу қишоварзиро⁴⁷ нишон медиҳанд ва афзоши босуръати соҳтмон, ки дар ҳама ҷо мушоҳида мешавад, аз мавҷудияти захираҳои назарраси сармоягузорӣ ва молиявӣ дар қишвар гувоҳӣ медиҳанд. Дар Тоҷикистон, ки аз замонҳои қадим ҷузъи муҳими Шоҳроҳи Абрешим буд ва ҳамеша бо тоҷирону қосибони худ шӯҳрат дошт, рӯҳияни соҳибкорӣ саҳт инкишофёфта аст.

Амалисозии имкониятҳо, ки мавҷудияти захираҳои номбаршуда фароҳам меорад, аз самаранокии идоракунии давлатӣ вобаста аст. Масъалаи самаранокии идоракунии давлатӣ аҳамияти доимӣ дорад, чунки ҳамеша ва барои ҳар гуна ҷамъият муҳим аст. Аҳамияти

масъалаи мазкурро бо далеле низ маънидод метавон кард, ки воқеяни рӯзмарра аз нақши бузурги идоракунии давлатӣ, ки суст намешавад, балки ҳатто дар шароитҳои мусоиди мураккабшавӣ ва шиддатёбии равандҳои иқтисодӣ дар ҷаҳон шиддат мегирад, ҳамзамон, ин махсусан дар давраҳои исплоҳот ва буҳронҳо эҳсосшаванда аст, шаҳодат медиҳад.

ИҚТИБОСИ 3.1.

ЗАХИРАҲО БАРОИ РУШДИ ИҚТИСОДИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ОМИЛҲОИ БА ОН ТАЪСИРРАСОНАНДА

Тоҷикистон имкониятҳои моддиеро дар ихтиёр дорад, ки истифодаи самараноки онҳо метавонад барои рушди минбаъдаи қишвар ҳамчун таҳқурсии мустаҳкам хидмат кунад: (1) захираҳои зиёди гидроэнергетикӣ ва оби тоза; (2) кандаҳои гуногуни фоиданок; (3) шароитҳои мусоид барои рушди сайёҳӣ; (4) мавҷудияти захираҳои хоми қишоварзӣ барои коркарди саноатӣ; (5) масоҳати нисбатан зиёди заминҳои аз худ нашуда, ки барои истифодаи қишоварзӣ муносибанд; (6) шароитҳои мусоид барои рӯёнидани маҳсулоти аз нигоҳи экологӣ тозаи ғизӣ; (7) нисбатан инкишофёфта будани системаи нақлиётӣ-коммуникатсионӣ; (8) мавҷудияти қувваи арзони корӣ.

Рушди иқтисодии қишвар зери таъсири як қатор омилҳои манғии объективӣ қарор дорад, мисли: (1) набудани роҳи баромад ба баҳрҳо; (2) дур будан аз марказҳои ҷаҳонии мутараққии иқтисодӣ; (3) нокифоя будани конҳои дастраси нафтгу гази худӣ; (4) ба

⁴⁶ Инчунин нигаред ба: ҲМРИ-2011 «Тоҷикистон: Институтҳои рушд» <http://hdr.undp.org/en/content/institutions-and-development>

⁴⁷ Маълумотномаи оморӣ «Тоҷикистон: 20 соли истиқлолияти давлатӣ». Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, соли 2011

минтақаҳои табииву ҷуғрофӣ пароканда будани кишвар; (5) гунҷоиши кама бозори дохилӣ; (6) зуҳуроти далелҳои бесуботии сиёсӣ дар минтақаи ихотакардаи кишвар; (7) ҳарочоти баланди амалиёти пулӣ, ки бо рафъи пайомадҳои оғатҳои табиӣ, мубориза бо қоҷоқи маводи муҳаддир ва терроризм алоқаманданд.

Сарчашма: Стратегияи рушди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015

Маҳаки самаранокии мақомоти давлатӣ дар системаи демократии идоракунӣ қобилияти онҳо дар шароити захираҳои қатъиян маҳдуд таъмин намудани эҳтиёҷоти зарурии шаҳрвандони алоҳида ва дар маҷмӯъ ҷамъият мебошад. Аз ин рӯ, ҳангоми баррасии масъалаҳои дастрасӣ ба захираҳои иқтисодӣ, ки ба рушди некӯаҳволии аҳолии кишвар нигаронида шудаанд, дар навбати аввал, вазъи мавҷудияти системаи идоракунии давлатии Тоҷикистон ва ҳалли масъалаҳое, ки барои афзудани самаранокии он заруранд, мавриди баррасӣ қарор ҳоҳанд гирифт.

Санадҳои асосии стратегӣ ва барномавие, ки ба масъалаҳои исплоҳоти системаи идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудаанд, инҳоянд:

- Эъломияи Ҳадафҳои Ҳазорсолаи Созмони Милали Муттҳаҳид;
- Стратегияи рушди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015;
- Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардуми Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2015;
- Стратегияи исплоҳоти системаи идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Консепсияи гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди устувор;
- Консепсияи таъсиси ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон; ва як қатор санадҳои дигар.

Гайр аз ин, нашрияҳои созмонҳои гуногуни байналмилалӣ, ки лоиҳаҳои худро дар Тоҷикистон амалӣ менамоянд, ба таҳлили вазъият ва масъалаҳои мавҷудаи соҳаи идоракунии давлатӣ бахшида шудаанд. Дар миёни онҳо нашрияҳои муҳимтарин, фароригар ва то ин замон муҳим инҳоянд:

- Ҳисботи миллӣ дар бораи рушди инсонӣ 2011. Тоҷикистон: институтҳо ва рушд. БРСММ, Душанбе, соли 2012;
- Тоҷикистон: Бунёди системаи муассири рушди миллӣ (Агентии байналмилалии Чопон оид ба ҳамкорӣ (JICA), марта соли 2007);
- Тоҷикистон: ҳарочоти давлатӣ ва бознигарии институтсионалий (Бонки Ҷаҳонӣ, декабри соли 2005);
- Арзёбии системаи идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Бонки осиёии рушд, соли 2004).

Санадҳои қайдгардида дар бораи вазъи системаи идоракунии давлатӣ ва таҳлили амиқи масъалаҳои мавҷуда дорои иттилооти ба қадри кофӣ муфассал мебошанд. Қайд намудан муҳим аст, ки моҳиятан ҳамаи ин санадҳо ҳамон масъалаҳоеро муайян кардаанд, ки тавассути исплоҳот бартараф намудани онҳо зарур аст.

Хулоасаи асосие, ки ҳамаи коршиносони (ҳам хориҷӣ ва ҳам дохилӣ) дар таҳияи санадҳои мазкур ширкатварзида бидуни истисно бар он омадаанд – **идоракунии ба таври нокифоя муассири давлатӣ дар Тоҷикистон** аст, ки дар ин марҳилаи рушди худ қодир нест ба чолиҳои муҳимтарини рушди устувор ва дарозмуддати иқтисодӣ дар шароитҳои иқтисоди бозоргонӣ ва суръати паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар Тоҷикистон посух гӯяд. Ба системаи феълии идоракунии давлатии кишвар носозгорӣ ва ғайримуассирий ҳос буда, дар мавҷудияти звеноҳои такроршаванда, набудани фарқгузории дақиқи салоҳиятҳои ҳар як сатҳи идоракунӣ, афзалияти функцияҳои фармонфармӣ зоҳир мешавад, ки ҳар як звеноӣ болоӣ ба андозаи зиёд машгули назорати звеноҳои поёниӣ, вале на иҷрои ўҳдадориҳои ба мақомоти мазкур гузошташуда аст.

Ҳоло саросари олам дар соҳаи арзёбии идоракунии давлатӣ як қатор индексҳову рейтингҳои байналмилалӣ вуҷуд доранд, ки миёни онҳо Governance Matters (Сифати идоракунии давлатӣ) маътуруф аст — ин таҳқиқоти глобалӣ ва рейтинги бо он ҳамроҳи кишвари ҷаҳон аз рӯи нишондиҳандай

сифат ва самаранокии идоракуни давлатӣ мебошад⁴⁸. Мутобиқи методикаи Бонки Ҷаҳонӣ бар асоси чандсад бузургии тағйирёбанда ҳисоб карда шуда, аз сарчашмаҳои гуногун (маълумотҳои омории институтҳои миллӣ ва созмонҳои байналмилалӣ, натиҷаҳои таҳқиқот, ки созмонҳои байналмилалӣ ва ғайридавлатӣ пайваста баргузор менамоянд) ба даст меоянд. Ин таҳқиқот аз соли 1996 инҷониб гузаронида мешавад ва дар лаҳзаи мазкур маҷмӯи комилтари нишондиҳандаҳои сифати идоракуни давлатии кишварҳои гуногуни оламро нишон медиҳад.

Дар методологияи таҳқиқот шаш нишондиҳанда (индекс) (Worldwide Governance Indicators) истифода мешаванд, ки ҷанбаҳои гуногуни идоракуни давлатиро инъикос менамоянд:

1. Ба ҳисоб гирифтани фикру ақидаҳои аҳолӣ ва ҳисобдиҳанда будани мақомоти давлатӣ
2. Суботи сиёсӣ ва набудани зӯроварӣ
3. Самаранокии кори ҳукumat
4. Сифати қонунгузорӣ
5. Волоияти қонун
6. Боздоштани коррупсия.

Дар ҳисботи Бонки Ҷаҳонӣ оид ба сифати идоракуни давлатӣ барои соли 2012 маълумотҳои пешниҳод шудаанд, ки аз рӯи натиҷаҳои соли 2011 ҷамъбаст шудаанд. Соли 2012 таҳқиқот 215 кишвар ва ҳудудҳоро дар бар гирифтааст. Барои ҳар яке аз шаш нишондиҳандай сифати идоракуни давлатӣ дар ҷадвал - дараҷабандӣ (рейтинг) оварда мешавад — аз 0 то 100, ки ба мақоми кишвар дар байни кишварҳои дигари олам ишора менамояд. Мутобиқан, дараҷабандӣ ҳар чӣ пасттар бошад, сифати идоракуни давлатӣ ҳамон қадар пасттар аст.

Мутобиқи ҳисботи охирин, дар Тоҷикистон сифати идоракуни давлатӣ барои нишондиҳандай «Самаранокии кори ҳукumat» (Индекси №3) 18 дараҷа, Дания ва Финландия – 100 дараҷа (дараҷаи баландтарин), Афғонистон – 5 дараҷа (дараҷаи пасттарин), Қазоқистон – 45 дараҷа буд.⁴⁹

⁴⁸ Авторы исследования: эксперты Всемирного банка Даниэль Кауфманн (Daniel Kaufmann), Аарт Краай (Aart Kraay) и Массимо Маструччи (Massimo Mastruzzi).

⁴⁹ Нусхай комили ҳисботи охирин, тавсифи муфассали методологияи ташаккули нишондиҳандаҳо (индексҳо) ва сарчашмаҳои маълумотҳо барои онҳо дар ҳисботи солонаи Бонки Ҷаҳонӣ оварда мешавад: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/pdf/c214.pdf>

Ҳамаи санадҳое, ки ба таҳлили масъалаҳои соҳаи идоракуни давлатии Тоҷикистон баҳшида шудаанд, ба ҳамон як масъалаҳои бунёдӣ таваҷҷӯҳ зоҳир кардаанд:

- 1) Дар самтҳои стратегӣ камбуҷҳо вучуд доранд – ҷанд санади стратегӣ ва давлатӣ вучуд доранд, вале ҳамзамон раванде нест то пайдарпайӣ, ҳамоҳангӣ, амалисозӣ ва мониторинги онҳоро кафолат диҳад. Ин ҳам ба «сиёсати стратегӣ» (Стратегияи рушди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015, Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯҳволии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2015) ва ҳам ба стратегияҳои соҳавӣ ва «маблағгузории стратегӣ» (барномаи сармоягузориҳои давлатӣ, буҷети давлатӣ, маблағҳои донорӣ ва ғайра) даҳл дорад. Дар баязе мавриҷҳо ин нуқсон ҳамчун нуқсони «тамарқӯз ба рушд» номида шудааст, ки моҳияттан ҳамон маъноро ифода менамояд.
- 2) Робитаҳои байни қарорҳои стратегӣ (стратегияҳои рушд, буҷетҳо), раванди кунунии ташаккули сиёсат ва амалиёти мақомоти иҷроия ё муассир нестанд ё умуман вучуд надоранд. Вокеан барои таъмини он, ки сиёсати кунунӣ ва қабули қарорҳо дар маҷрои қарорҳои стратегӣ ҷой гиранд, тартиботе нест. Ҳамин тарзи, сиёсати кунунӣ ва қабули қарорҳоро ба сифати воситаи муассири амалисозии стратегияҳо наметавон истифода бурд.
- 3) Дар иҷрои нақшҳо ва масъулият ба унсурҳои гуногуни системаи сиёсат, аз ҷумла банақшагирии ҷорӣ, таҳияи сиёсат ва қабули қарорҳо бесарусомонӣ вучуд дорад.
- 4) Давлат дар фаъолияти ҳочагидорӣ фавқулодда фаъолона ширкат меварзад, вазифаҳои танзимкунандай он ба муносибатҳои инкишофёбандай бозорӣ муносиб нестанд. Рушди иқтисодиёти бозорӣ қоҳиш додани даҳолати мақомоти давлатиро ба фаъолияти ҳочагидорӣ ва ниҳоят, гузариш ба фишиангҳои ғайримустақими танзими давлатиро аз рӯи вазъи иқтисодӣ талаб менамояд.

Дар бораи идоракуни давлатӣ сухан гуфта, таркиби асосии онро ҳаргиз набояд фаромӯш кард – хизмати давлатӣ. Шумораи хизматчиёни давлатӣ дар Тоҷикистон дар оғози соли 2014 беш аз 18,7 ҳазор нафарро ташкил додаст; ин рақам намояндағони соҳторҳои қудратӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқро дар бар намегирад. Мутобиқи маълумоти Агентии хизмати давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар байни хизматчиёни давлатии ғайринизомӣ беш аз 23%-ро занон ва тақрибан 41%-ро ҷавонони то 35-сола ташкил медиҳанд.

Рушди босуръати иқтисодии Тоҷикистон ба кормандони соҳибхитисос аз ҷониби бахши иқтисоди бозорӣ тақозои афзоишёфттаро эҷод менамояд. Ҳамзамон, системаи пардоҳти музди меҳнат дар системаи хадамоти давлатӣ аз тағйирпазирии (гибкость) коғӣ бархурдор нест, то ба тағйироти рӯйдигӯнда бомувафғақият аксуламал нишон дода, ҷаззобияти коғии хадамоти давлатӣ барои мутахассисони баландхитисосе ҳифз карда шавад, ки дар бахши ҳусусӣ серталабанд. Аз ин рӯ, тӯли солҳои охир хадамоти давлатӣ фишори афзояндаеро дар бозори меҳнат таҳаммӯл карда истодааст ва ҳар ҷой зудтар қобилияти ҷалб кардан ва нигоҳ доштани кормандони дорои иҳтиноси заруриро аз даст медиҳад. Ислоҳоти системаи пардоҳти музди меҳнат, ки ҳоло Ҳукумат мутобики мӯқаррароти қонунгузории нав оид ба хизмати давлатӣ амалӣ карда истодааст, мутаассифона, ҳанӯз ба ҳалли масъалаи қоҳиш додани рақобатпазирий дар бозори меҳнат имкон фароҳам наморад. Ин ба яке аз монеаҳои асосии рушди зарфият дар соҳаи таҳияи сиёсат, танзим, раванди таҳияи буҷет ва идоракуни рушд табдил мейёбад.

Ҳамзамон, таҷрибаи ҷаҳонӣ ба таври қонеъкунанда нишон медиҳад, ки дар қишвар мавҷудияти хадамоти давлатии дорои шуморони ками кормандон, ҷандир ва бидуни коррупсия имрӯз яке аз афзалиятҳои муҳимтарини рақобатпазирии ҳар гуна қишвар мебошад.

Вақтҳои охир, воқеан, дар ҳама ҷо соҳторҳое таъсис дода мешаванд, ки ба истеъмолкунандагон нигаронида шудаанд ва хидматрасонии манфиатҳову қонеъсозии ниёзмандиҳои шаҳрвандони қаториро асоси фаъолияти худ қарор медиҳанд⁵⁰. Бо ин мақсад, стандартҳои хидматрасонӣ ҷорӣ карда мешаванд, ҳуди шаҳрвандон имконияти таъсир расонидан ба қарори мақомоти ҳокимиятро ба даст меоранд, ҳукумат «шаффоғият»-и фаъолияти худ, кушоду ошкоро будани иттилоот ва ғайраро кафолат медиҳад.

⁵⁰ Ҳамин тавр, соли 1991 дар Британияи Кабир “Хартияи шаҳрвандон” иборат аз шаш принцип қабул шудааст, ки асоси тақмил додани кори соҳторҳои давлатиро ташкил додааст: стандартҳо; иттилоот ва қушоду ошкоро будани он; интиҳоб ва қишинаҳо; поквиҷонӣ ва судмандӣ; сарфакории маблағҳо; шикоят овардан аз рӯи аъмоли нодуруст. Ин принципоҳо дар қишинаҳои узви Иттиҳоди Аврупо ба таври васеъ тарғиб мешаванд. Дар ИМА масъалаҳои сифати хидматрасонии шаҳрвандонро мекӯшанд тавассути ба фаъолияти муассисаҳои давлатӣ ҷорӣ кардани принципову методҳои консепсияи идоракуни умумии сифат ҳал намоянд.

Таваҷҷӯҳ ба идоракуни молиявӣ дар соҳаи давлатӣ якбора меафзояд ва арзиши пулҳои ҷамъияти боло мераванд. Агар пештар ҳар ҷо созмони расмиятпараст мекӯшид то аз буҷети давлат ҳар ҷой бештар маблағ ба даст орад, пас ҳоло аз ҳисоби баланд бардоштани самаранокӣ ва маҳсулнокии фаъолияти худ дар сарфаи захираҳо манфиатдор аст. Принципи нави пардоҳти музди меҳнати хизматчиёни давлатӣ ба вучуд омад — аз рӯи натиҷаҳои кори иҷрошуда.

Принципи инҳисори (монополия) мақомот ва созмонҳои давлатӣ барои расонидани як қатор хизматрасониҳои иҷрои вазифаҳо ба танқиди ҷиддӣ рӯбарӯ шудааст. Доирана ўҳдадориҳои бахшҳои ҳусусиву давлатӣ ва соҳтори мақомоту созмонҳои давлатӣ таҷдиди назар мешаванд.

Мутаассифона, бояд ин далелро зикр намоем, ки сарфи назар аз ислоҳоте, ки дар ин соҳа баргузор мешаванд ва тағйироти ҷандкаратаи соҳтори Ҳукумат онҳо ҳанӯз ба баланд бардоштани сифати идоракуни давлатӣ натиҷа надодаанд.

Дар системаи идоракуни давлатӣ ташкили пешниҳоди хидматрасониҳои давлатӣ аҳамияти маҳсус дорад, ҷониши сифати хадамоте, ки ба аҳолӣ расонида мешаванд, яке аз нишондиҳандаҳои муҳимтарини рушди иқтисодии ҳар гуна қишвар мебошад. Ташкили пешниҳоди хидматрасониҳои давлатӣ ба вазъи иҷтимоиву сиёсии қишвар таъсири назаррас мерасонад. Сифати хизматрасониҳои давлатӣ ва дастрас будани онҳо яке аз маҳаҳои асосии муассисирии системаи идоракуни давлатӣ мебошад. Ташаккули бахши хидматрасониҳои давлатӣ дар шароитҳои мусоир ба самти асосии рушди қишинаҳои мавҷудаи мөъёригу ҳуқуқӣ таъмин ва масъалаҳои муҳимтарин ошкор карда шудаанд.

Яке аз охирин ва муфассалтарин таҳқиқоти соҳаи хадамоти давлатӣ дар Тоҷикистон соли 2013 нашр шудааст⁵¹. Дар он таҷдиди назар ва таҳлили соҳаи расонидани хадамоти давлатӣ дар Тоҷикистон, пойгоҳи мавҷудаи мөъёригу ҳуқуқӣ таъмин ва масъалаҳои муҳимтарин ошкор карда шудаанд.

⁵¹ Каримова М.Т., Сайфиддинов А.А., Шарипов Б.М., Вазиров С.З. Ҳадамоти давлатӣ дар Тоҷикистон: масъалаҳо ва дурнамоҳо. – Душанбе: «Ирфон», соли 2013, с. 65

Махсусан дар он қайд шудааст, ки сифати таъмини хадамоти давлатӣ бо сабаби зарфият ва шумораи нокифояи кормандон, музди пасти меҳнати онҳо, норасоии буҷети давлатӣ, назорати ғайриқаноатбахш, анъанаҳову рафтторҳои қолабии манғӣ, ки аз системаи кӯҳна мерос мондаанд ва бинобар норасоӣ ва маҳдудиятҳо дар амалисозии стандартҳои сифати хидматрасонӣ паст боқӣ мемонанд. Набудани стандартҳои сифат ва дастрасии хадамоти давлатӣ имкон намедиҳад то ӯҳдадориҳои мақомоти ҳокимияти икроия дар назди ҷамъият (шахсони воқеиву ҳукуқӣ) ба танзим даровардаву мушаххас карда шаванд ва тартиби назорат ва арзёбии фаъолияти мақомоти ҳокимияти икроия ҷорӣ карда шавад. Мақомоти худидораи маҳаллӣ наметавонанд дастрасии аҳолиро ба хадамоти муассиси босифат таъмин намоянд. Фаъолияти ҷамоатҳо, ҳамчун сатҳи идоракуни ба аҳолӣ наздиктарин, ба принсипҳои худидоракуни маҳаллӣ ҷавобгӯй нест.

Масъалаи бунёдии зерсоҳтори мавҷудаи расонидани хадамоти давлатӣ дар Тоҷикистон дар он ифода меёбад, ки аз як тараф, дастрасии баробари категорияҳои гуногуни истифодабарандагон ба хадамоти давлатӣ таъмин намешавад, вале аз тарафи дигар, як қатор мақомоти давлатӣ дар мавридҳои алоҳида хадамоти давлатиро бар дӯши истифодабарандагон мачбуран бор мекунанд, ҳатто вақте ин амал аз нуқтаи назари иқтисодӣ асоснок нест ва ҳеч гуна асоси ҳукуқӣ надорад. Ҳамзамон, набудани соҳторҳои мустақил барои баррасии шикоятҳо, иддаову даъвоҳои аҳолӣ дар ҳусуси хадамоти беҳисфат ба ташаккули шаклҳои ҳукуқии баррасии онҳо, ки дар ҷамъияти демократӣ қабул шудаанд, монеъ шуда, ба вусъат ёфтани коррупсия мусоидат менамояд.

Омилҳои асосие, ки ба босифат ва дастрас будани хадамоти давлатӣ дар шакли систематикӣ таъсири манғӣ мерасонанд, дар тасвири 3.1 оварда шудаанд.⁵²

Возех аст, ки барои беҳтар кардани сифат ва коҳиш додани мӯҳлати расонидани хадамоти давлатӣ аз ҷониби мақомоти икроия ҳокимияти давлатӣ Тоҷикистон бояд ба масъалаҳои рушди ҳукумати электронӣ таваҷҷӯҳи ҷиддӣ зоҳир намояд. Ҳукумати Тоҷикистон садоқати худро дар пайгирии тамоюлоти ҷаҳонӣ нишон дод ва соли 2001 Консепсияи таъсиси ҳукумати электрониро қабул кард, ки амалисозии он то ба ҳол шурӯй шудааст.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як қатор самтҳои ислоҳоти системаи идоракуни давлатӣ, аз ҷумла баргузор намудани бознигариҳои функционалӣ, ташкили дубораи соҳтори Ҳукумат, ислоҳот дар соҳаи идоракуни буҷет, системаи хадамоти давлатӣ, тадбирҳои мубориза бо коррупсия ва таъсиси ҳукумати электронӣ корҳои фаъолонаро анҷом дода истодааст. Дар маҷмӯъ, метавон қайд кард, ки тадбирҳои ислоҳоти системаи идоракуни давлатӣ, ки барои иҷро аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тӯли чанд соли наздик ба нақша гирифта шудаанд, дар сурати амалисозии бомуваффақияти онҳо, ба баланд бардоштани самаранокии фаъолияти системаҳои мақомоти идоракуни ҳокимияти икроияи Тоҷикистон имкон фароҳам меоранд ва ба ин восита, дар татбиқи стратегияҳои миллии рушди кишвар саҳми назаррас мегузоранд.

3.2. ХИЗМАТРАСОНИҲО ВА ХУДИДОРАКУНИ МАҲАЛЛӢ

Маъмул аст, ки системаи ҳокимияти давлатиро то он даме ҳаргиз наметавон устувор ҳисобид, ки он бо механизми муассиси худидоракуни ҳудудҳо тақвият дода нашуда бошад.

Ҳоло дар Тоҷикистон ислоҳоти иқтисодиву сиёсӣ ҷараён доранд, ки ҳаёти ҷомеа ва давлати Тоҷикистонро ба таври қатъӣ тағиیر медиҳанд. Дар ҷаҳорҷӯбай давлатдории нави Тоҷикистон ва дар шароитҳои ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ масъалаҳои ташкил ва фаъолияти худидоракуни маҳаллӣ ба вучуд меоянд, ки ҳалли таъхирназарро талаб менамоянд. Вале дар марҳилаи мусоиди рушди давлатдории Тоҷикистон ташаккули худидоракуни маҳаллӣ, таъмини муассисии онро ба таври нокифоя таҳия шудани консепсияи худидоракуни маҳаллӣ мураккаб менамояд. Қабули Қонуни нави конститутсионӣ «Дар бораи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ» аз 5 августи соли 2005 ва таҳрири

⁵² Мониторинги хадамоти давлатӣ ва муниципалӣ дар минтақа ҳамчун воситаи стратегии баланд бардоштани сифати идоракуни минтақавӣ: таҷриба, масъалаҳо, тавсияҳо / С.И. Неделко, А.В. Осташков, С.В. Матюкин, В.Н. Ретинская, И.А. Мурзина, И.Г. Кревский, А.В. Луканин, О.С. Кошевой. Зери таҳрири умумии В.В. Маркина, А.В. Осташкова. – Москва, 2008. – 321 саҳ.

Тасвири. 3.1. Омилҳои асосие, ки ба босифат ва дастрас будани хадамоти давлатӣ таъсири манғӣ мерасонанд

navi Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти худидоракуни шаҳрак ва деҳот» аз соли 2009 моҳиятан вазъиятро тафйир надоданд, чунки худидоракуни маҳаллӣ мустақилияти ташкилии худро ба даст наовард. Тӯли солҳои охир талошҳои бартараф намудани ин таҷрибаи пурихтилоф амалӣ мешаванд, вале инъикоси ба таври кофӣ норавшани хусусиятҳои ҳуқуқии худидоракунӣ, принсипҳои амалисозии он дар Сарқонуни (Конститутсияи) Ҷумҳурии Тоҷикистон ин талошҳоро барбод медиҳад.

Раванди муносирсозии системаи идоракуни маъмуриву ҳудудӣ дар Тоҷикистон аз рушди маъмурияти давлатӣ дар сатҳи миллӣ ба таври назаррас қафо мондааст.

Ин ифода мейбад дар:

- рушди заифи зарфиат (потенциал), маҳсусан дар сатҳи идоракунӣ;
- таъйини норавшани салоҳиятҳо байни сатҳҳои гуногуни идоракуни давлатӣ;
- дар буҷетҳои маҳаллӣ набудани пойгоҳи ҳудии даромад;
- сифати ғайриқаноатбахши хадамоте, ки ба аҳолӣ ва соҳибкорӣ расонида мешаванд.

Масъалаҳои идоракунӣ ва худидоракуни маҳаллӣ дар Ҳисоботи миллӣ оид ба рушди инсон барои соли 2011 хеле муфассал баррасӣ шудаанд⁵³.

Ҳоло Ҳукумати Тоҷикистон дар ҷараёни иҷрои рӯзномаи мураккаби исплоҳот қарор дорад. Ҳадафи асосии исплоҳот баланд бардоштани стандартҳои зиндагии аҳолии қишвар ва мусоидат намудан ба рушди иқтисодист.

Барои муваффақ шудан ба ин ҳадафҳо Ҳукумати Тоҷикистон Стратегияи дарозмуддати рушди миллиро то соли 2015 қабул кардааст.

Қайд кардан муҳим аст, ки исплоҳоти системаи идоракунӣ, аз ҷумла масъалаҳои идоракуни маҳаллӣ, дар ҳар ду санад яке аз афзалиятҳои асосӣ эълон шудаанд.

⁵³ Ҳисоботи миллӣ оид ба рушди инсон – 2011. Тоҷикистон: институтҳо ва рушд, Барномаи рушди СММ, Душанбе, соли 2012

ИҚТИБОСИ 3.2.

ХУСУСИЯТИ СИСТЕМАИ ИДОРАКУНИИ МАҲАЛЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН

Системаи кунуни идоракунни маҳаллиро дар Тоҷикистон ҳамчун системаи фавқулодда мутаммраказ, дорои зертоғеяти қавии амудии маъмурияти ҳудудии давлатӣ дар сатҳи вилоят, ноҳия, шаҳр ва шаҳрак (сипас, ҷамоат) метавон тавсиф кард. Муассисаҳо, вазифаҳо ва хадамоти идоракунни маҳаллӣ дар муҳити мураккаб ва пароканда таъмин мешаванд. Дар натиҷаи зуҳури масъалаҳои тақрори муассисаҳо ва «тобеъияти дукарат»-и мансабдорони ноҳиявӣ ба вазоратҳои марказӣ ва ҳамзамон, ба раиси ноҳия, номуассирии фаъолияти корӣ эҷод шудааст. Файр аз ин, масъалаҳои синтези ҳокимияти икроия ва қонунгузор дар ҳамаи сатҳҳои идоракунни маҳаллӣ, ки дар он ҷо системаи муқобилаву мувозинаҳо комилан мушоҳида намешавад, вуҷуд надорад.

**Сарчашма: Ҳисоботи миллӣ
оид ба рушди инсон – 2011. Тоҷикистон:
институтҳо ва рушд, Барномаи рушди СММ,
Душанбе, соли 2012**

Равиши умумии ислоҳоти идоракунӣ ва ташкили дубораи институтсионалӣ дар Стратегияи ислоҳоти системаи идоракунни давлатӣ, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ кардааст (№1713 аз 15 марта соли 2006) таҳия шудааст. Дар Стратегия зикр шудааст, ки яке аз вазифаҳои асосии рушди миллии Тоҷикистон эҷоди системаи муассири идоракунни давлатӣ, ҳамчун таҳқурсии рушди устувори иқтисодӣ ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ мебошад. Миёни вазифаҳои асосие, ки барои муваффақ шудан ба ин ҳадаф заруранд, «зарурати рушди идоракунни маъмуриву ҳудудӣ» ва «ташаккули мақомоти ҳудидоракуние» зикр шудаанд, ки «қодиранд хадамоти босифатро ба аҳолӣ таъмин намоянд». Ҳамин тавр, беҳтар намудани тақсимоти маъмуриву ҳудудӣ ва тақсимоти возехӯ равшани вазифаҳову салоҳиятҳо миёни дастгоҳи марказӣ, мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ ва мақомоти маҳаллии ҳудидоракунӣ масъалаҳои калидии иҷрои ислоҳоти системаи идоракунни давлатӣ мебошанд.

Вазифаи муҳимтарин дар соҳаи мазкур тақмил додани механизми муайянсозии ваколатҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти ҳудидоракунни маҳаллӣ мебошад. Принципи ваколатдиҳӣ ҳамчун принципи мутобиқати ҳокимияти сатҳи мазкур ба сатҳи муайянни масъулияти баррасӣ мешавад. Ба ибораи дигар, ҳар гуна вазифае, ки дар сатҳи поёntar ба таври бештар самаранок метавон иҷро кард, бояд дар ҳамин сатҳ ваколат дода шавад (принципи субсидиарӣ). Дар шароитҳои Тоҷикистон – ҷумҳурии воҳиде, ки баъзе хусусиятҳои «модели осиёй»-ро дорад (барои «модели осиёй» марказгарои ҳокимияти иҷроия хос буда, дар он президент «ҷонишинҳо»-и худро роҳбари маъмуриятҳои маҳаллӣ таъин мекунад, ки ӯҳдадоранд сиёсати президентро дар маҳалҳо ҷорӣ намоянӣ), «модели шарикӣ» амалан муносиб нест. Модели муносибтаре, ки қодир аст муносибатҳои ҳокимияти марказиву маҳаллиро «ҳамоҳанг намояд», «консепсияи вобастагии дучониба» мебошад. Дар шароитҳои консепсияи мазкур, ҳокимияти марказии ҷумҳурий муносибатҳои худро бо мақомоти маҳаллӣ метавонад таъсис дода, фарқгузории (дифференсатсияи) ин муносибатҳоро вобаста аз соҳаҳои мушаххаси фаъолият ба роҳ монад ва дар соҳаи ваколатҳои худ ба мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ соҳибихтиёрии комилро фароҳам оварда, ҳамзамон, албатта, дар чаҳорҷӯбай қонун, аз рӯи амалисозии фаъолияти онҳо дар соҳаи ваколатҳои додашуда назорати муассирро муқаррар намояд⁵⁴.

3.3. БАХШИ ҒАЙРИДАВЛАТӢ

Дар Тоҷикистон истилоҳи «созмони ғайридавлатӣ» асосан зери сарпарастии созмонҳои байнамилалии донорӣ паҳн шуда, унвони ватанини «иттиҳодияи ҷамъиятӣ»-ро иваз кардааст. Имрӯz созмонҳои ғайридавлатие, ки барои муваффақ шудан ба натиҷаҳои машҳахас равона шудаанд ва аз ҷониби одамоне роҳбарӣ мешаванд, ки таҳти манфиатҳои умумӣ муттаҳид шудаанд, вазифаҳои хеле гуногунро ҳал ва вазифаҳои сершуморро иҷро мекунанд.

Агар вазъи имрӯзai бахши ғайридавлатиро дар маҷмӯъ тавсиф кунем, қайд кардан зарур аст, ки сухан дар бораи марҳилаи ибтидоии ташаккулӯбии он мераవад. Онҳо иттиҳодияҳои ҷамъиятие мебошанд, ки мутобиқи Қонуни

⁵⁴ Аминҷонов Б.С. Асосҳои ҳуқуқии ҳудидоракунни маҳаллӣ дар Тоҷикистон. // Юридические науки. – Москва. 2008, № 6.

Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ» ба қайд гирифта шудаанд.

Агар соли 1991 дар Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамагӣ 53 иттиҳодияи ҷамъиятӣ ба қайд гирифта шуда бошад, пас соли 2002 аллакай 869 СFD ба қайд гирифта шудааст. Ба вазъи моҳи майи соли 2014 дар Фехристи давлатии иттиҳодияҳои ҷамъиятии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 2753 иттиҳодияи ҷамъиятӣ (ИЧ) ба қайд гирифта шудааст. Мутобики маълумоти таҳқиқоти шохиси устувории созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, ки соли 2013 зери сарпарастии USAID дар Тоҷикистон гузаронида шудааст, ҳиссаи кӯмаки ҳориҷӣ ба ҳачми умумии маблағузории созмонҳои ғайридавлатии маҳаллӣ 75 дарсадро ташкил медиҳад.

Таҳлил нишон медиҳад, ки тақрибан сеяк ҳиссаи СFD бо масъалаҳои занон, ҷаҳоряк ҳиссаи онҳо бо масъалаҳои маориф, илм ва фарҳанг ва тақрибан 15 дарсади онҳо бо фаъолияти ҳайрҳоҳонаву башардӯстона ва бокимонда бо ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ва лоиҳаҳои экологӣ машгууланд.

Дар маҷмӯъ, дар Тоҷикистон чунин навъҳои созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандиро шартан ҷудо метавон кард:

- созмонҳое, ки ба гурӯҳҳои қалони аҳолӣ ҳидмат мерасонанд – барномаҳои гендерӣ (масалан, барномаҳои гуногуне, ки ба рушди занон равона шудаанд), барномаҳои кор бо ҷавонон, кӯдакон ва алоқаманд бо онҳо;
- барномаҳои рушди гурӯҳҳои алоҳидаи аҳолӣ – масалан, аққалиятҳои миллӣ, ки одатан аз ҷониби созмонҳое низ амалӣ мешаванд, ки бо эҳтиёҷоти мушахҳаси гурӯҳҳои баҳрабардоранд алоқамандии бевосита доранд;
- барномаҳои дастгирии гурӯҳҳои осебпазири аҳолӣ – маъюбон, кӯҳансолон, бекорон, муҳочирон, гурезагон, наврасон ва ғайра ва ҳам гурӯҳҳои мушахҳаси маҳсусан соҳавӣ – модарони ҳидматчиёни ҳарбӣ, осебдидагони фоҷиаи Чернобил ва ғайра.

Тафовути иттиҳодияҳои ҷамъиятии милливу маҳаллӣ асосан бо фарогирии ҳудудӣ ва таркиби стратегияи фаъолияти созмонҳо/иттиҳодияҳо алоқаманданд.

Иттиҳодияҳои ҷамъиятии миллӣ одатан стратегияи фаъолияти ҳудро ба ҳадафҳои дарозмуddат равона менамоянд, ки дар миқёси миллӣ муваффақ шудан ба чунин ҳадафҳо ба тағиরот дар соҳаҳои иҷтимоӣ-сийёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ, фарҳангии кишвар мусоидат меқунанд ва вазифаҳои ҷории ҳудро мутобики ин ҳадафро ба роҳ мемонанд. Онҳо поиҳаҳои барномаҳоеро

амалӣ менамоянд, ки бо таъсири тӯлонии ҷорабинҳои мушахҳаси амалишудаи дорои самараи маҳаллӣ ё кӯтоҳмуddат алоқаманданд, вале аз рӯйи принсип муҳитеро иваз менамоянд, ки минбаъд густариш додани фаъолият ва ҷорабинҳои ҷамъиятии миллӣ дар назар дошта мешавад, ки назари пайомадҳои тӯлониро эҷод меқунанд.

Дар фаъолиятии иттиҳодияҳои ҷамъиятии сатҳи миллӣ бештари вақтҳо унсурҳои навоварӣ ҳузур доранд, ки пас аз санҷидани онҳо тавассути лоиҳаҳои озмоишӣ, татбиқи минбаъдии муваффақиятҳо дар сатҳи маҳаллӣ ҳам тавассути шуъбаҳои ҳудро ҳам тавассути ҳамкории бевоситаи баҳш ва фаъолони ҳаракати ғайридавлатӣ сурат мегирад. Соҳаи фаъолиятии иттиҳодияҳои ҷамъиятии миллӣ бештари вақтҳо вароъ аст, ҳарчанд созмонҳои маҳсуси соҳавӣ низ вуҷуд доранд, ки рисолати онҳо бо масъалаҳои маҳсустари рушди ҷомеа алоқаманд аст.

Иттиҳодияҳои ҷамъиятии маҳаллӣ ба ҳалли масъалаҳои маҳаллии дорои аҳамияти ҷамъиятии бештар иҳтинос доранд, ки бо хусусиятҳои рушди минтақаи маҳаллӣ алоқаманд ҳастанд.Faъолияти онҳо бо эҳтиёҷоти ҷории вазъи тағиирёбандай ҷамъият алоқамандии бештар дорад. Онҳо, мисли иттиҳодияҳои ҷамъиятии миллӣ, фаъолияти ҳудро ҳам дар речайпроективӣ ва ҳам речай реактивӣ вокуниш ба эҳтиёҷоти мавҷудаи ҷамъиятии инкишоф медиҳанд.

Афзалияти созмонҳои ғайридавлатие, ки дар сатҳи маҳаллӣ фаъоланд, қобилияти таъсис додани робитаҳои наздик бо иттиҳодияҳои маҳаллӣ, кӯмак расонидан ба онҳо ва ҷалб шудан ба равандҳои рушд мебошад. Одатан чунин созмонҳо ба вазъиятҳои нав зуд вокуниш нишон медиҳанд ва метавонанд равишҳои навваронаро мавриди озмоиш қарор диганд. Аҳамияти фаъолияти СFD-ро, ки бевосита бо шаҳрвандон кор мебаранд, қобилияти онҳоро дар марҳилаи барвақт ошкор намудани масъалаҳои шадидтар, вокуниш нишон додан ба онҳо, аз ҷумла тавассути ҳабардор кардани соҳторҳои даҳлдор, ба сифати нишондиҳанд ва катализатори норизоиятии иҷтимоӣ аз нав арзёбӣ намудан душвор аст.

Мутобики охирин таҳқиқоти бузурмиқёси баҳши ғайридавлатии Тоҷикистон, ки соли 2009 баргузор шудааст⁵⁵, ҳулосаҳои асосии таҳқиқоти баргузоршуда инҳоянд:

- Дар Тоҷикистон раванди ҳамкории созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлат аломатҳои пешрафткунанда ва самти мусbat доранд.

⁵⁵ Развитие гражданского общества в Таджикистане. Юсуфбеков Ю., Бабаджанов Р., Кунтувдый Н. Душанбе, 2009 г.

- На танҳо нӯқтаҳои тамос, балки таҷрибаи бомуваффақияти ҳалли муштараки масъалаҳои муҳими ҷамъияти дар сатҳҳои гуногун вуҷуд дорад – дар сатҳи миллӣ (масалан, иштироки созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар таҳияи лоиҳаҳои қонун ва файра), дар сатҳи минтақавӣ (масалан, таъсири созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ), дар сатҳи маҳаллӣ (ҳалли масъалаҳои ҷамоатҳои маҳаллӣ).
- Шаклҳое, ки мутобики онҳо ҳамкорӣ сурат мегирад, хеле гуногун буда, ҷустуҷӯи шаклҳои нави ҳамкорӣ пайваста идома дорад.
- Ҳамзамон дар ноҳияҳои гуногун муносибати соҳторҳои давлатӣ бо созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ метавонад гуногун бошад ва зарурati маъруф намудани тасавvуроти мусбат дар бораи таъйинот ва рисолатҳои созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҷомеа ва муҳити ҳадамоти давлатӣ ҷой дорад.
- Қонунгузории мусоир барои вусъат додани муносибатҳои шарикӣ ва ҳамкории созмонҳои миллии ҷомеаи шаҳрвандӣ бо соҳторҳои давлатии сатҳи гуногун имкониятҳо фароҳам меорад ва таҷрибаи мусбати баъзе мақомоти марказии давлатӣ ва ҳукumatҳои ноҳияҳоро оид ба ҷалби созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба амалисозии барномаҳову лоиҳаҳои гуногуни давлатӣ васеъ паҳн ва маъруф метавон кард.

Созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ имрӯзҳо дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятигу давлатӣ фаъолият мекунанд. Самти асосии фаъолияти онҳо дар мавриди ташаккули ҷомеаи шаҳрвандии Тоҷикистон гуногунанд, онҳо нақши хеле муҳими васлкунандаи байни ҷомеа ва соҳторҳои ҳукumatӣ, соҳибкориву воситаҳои ахбори омма ва институтҳои дигарро мебозанд.

Сифат ва сабки кори созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ низ тағиیر ёфтааст. Сароғоз онҳо бо принципи: донор – созмони ҷомеаи шаҳрвандӣ – гурӯҳи мавриди ҳадаф кор мекарданд. Ҳоло ҳамкорӣ дар шакли машваратҳо бо гурӯҳҳои мавриди ҳадаф ва мутобики афзалиятҳои муайяншуда сурат мегирад (баъзе вақтҳо созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ аъзоёни чунин гурӯҳҳо мебошанд). Файр аз ин, созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳоло ба фаъолона таъсир гузоштан ба таҳиякунандагони стратегияҳо шурӯъ кардаанд. Бо мақсади баррасӣ кардани рӯзномаи афзалиятҳои ҳаётан муҳими рушд мулокотҳои дучониба, конфронсҳо ва мизҳои мудаввар баргузор карда мешаванд.

Рушди бахши ғайритичоратӣ дар ноҳияҳо яке аз шароитҳои муҳимтарини ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ дар қишвари мост. Бахши ғайритичоратии инкишофтӣ ва муассир фаъолияткунанда – такягоҳи асосии ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҳар гуна қишвар аст.

Самти дигари масъала дар шарикии иҷтимоии созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ ҷалб намудани намояндагони бахшҳои соҳибкорӣ, соҳибкорони сатҳҳои гуногун мебошад.

Дар ҳоли ҳозир, назди созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандии Тоҷикистон, файр аз вазифаҳои баланд бардоштани обрӯ (имич), чунин вазифаҳои асосие меистанд, ки тасвири рушди ояндаи тамоми бахши ғайридавлатӣ аз онҳо вобастагии зиёд дорад:

- Инкишофи гуногуни кори маърифатӣ
- Вусъат бахшидан ба иштироки шаҳрвандон ва гурӯҳҳои баҳрабардорандагон
- Мусоидат намудан ба демократикунонии минбаъдӣ

Созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ташаккули муносибатҳои навро бо шоҳаҳои гуногуни ҳокимият – аз таъсиси муколама ва ворид шудан ба шаклҳои гуногуни мақомоти муштараки машваратӣ (Шӯроҳо, Кумитаҳо) бо соҳторҳои давлатӣ то қобилияти “зада гардондани ҳамлаҳои ғайриқонуни ҳокимият”-ро – барои худ муваффақияти асосӣ мөҳисобанд.

Дар маҷмӯъ, саҳми созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар тағиироти демократие, ки дар Тоҷикистон рӯй додаанд, камтар аз андозаи имконпазир аст. Ҳам аҳолӣ, ҳам ҳокимият ва ҳам шаҳрвандон созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандиро дар ноҳияи худ ҳамчун як ҷизи якхути дорои мақоми возеху дақиқ дар муносибатҳои ҷамъияти дарк намекунанд. Бисёриҳо дар бораи созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ медонанд, вале наметавонанд дақиқ шарҳ дижанд, ки онҳо ба ҷӣ кор машгуланд.

Ба худи ҷомеаи шаҳрвандӣ низ кори иттилоотӣ зарур аст: муҳокимаҳо дар дохили бахш, бо созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ҳамкорон аз СFD. Файр аз ин, муҳокимаҳои муштараки коршиносон, мулокотҳо бо намояндагони соҳторҳои ҳукumatӣ дар ҳусуси масъалаҳои даҳлдор зарур аст. Ин тақрибан ҳамчун имконияти ягонаи ба роҳ мондани муносибатҳои мультадил бо ҳукumat, аз ҳукumat ҷудо кардани коргузорони дорои рӯҳияи муносиб ва тавассути онҳо пеш бурдани тағиироту идеяҳои зарурӣ шуморида мешавад.

Дастрасӣ ба захираҳои иқтисодии самтиришишуда ба болоравии некӯаҳволии аҳолии Тоҷикистон

Таҳти мағҳуми «захираҳои иқтисодӣ» маъмулан ҳамаи шаклҳои захираҳое фаҳмида мешаванд, ки дар раванди истеҳсоли молҳо ва хидматрасониҳо истифода мешаванд, аз ин рӯ, онҳоро аксаран захираҳои истеҳсолӣ, омилҳои истеҳсолӣ, омилҳои истеҳсолот, омилҳои рушди иқтисодӣ меноманд. Захираҳои иқтисодӣ иборатанд аз:

- захираҳои табиӣ (замин, зеризаминӣ, обӣ, ҷангалий ва биологӣ, ашёи хом, иқлимий ва рекреатсионӣ), ба таври муҳтасар - замин;
- захираҳои меҳнатӣ (одамон ва қобилияти онҳо барои истеҳсол кардани мол ва хидматрасонӣ), муҳтасар — меҳнат;
- захираҳои сармоявӣ (воситаҳои истеҳсолот, яъне сармояи воқеӣ ё физикӣ);
- Захираҳои молиявӣ (дар шакли пул, яъне сармояи пулӣ)
- қобилиятҳои соҳибкорӣ (қобилияти одамон барои ташкили истеҳсоли молҳо ва хидматрасониҳо), муҳтасар — соҳибкорӣ;
- донишҳо ва иттилооти лозим барои фаъолияти иқтисодӣ (технология, пешрафти илмӣ-техникӣ, илм, иқтидори ақлонӣ).
- захираҳои эҳтиёти давлатӣ - захираҳои стратегии ашё ва маводҳо, сӯзишворӣ, баязе намудҳои техника, хурокворӣ ва дигар маҳсулоти моддии зарур барои фаъолияти бевақфаи иқтисод дар ҳолатҳои фавқулодда, ниёзҳои мудофиа ва ғайра, ки давлат эҷод мекунад ва ба таври мунтазам зиёд мекунад.

Омезиши ду ҳолати ҳоси ҳаёти иқтисодӣ - беҳудуд будани ниёзҳо ва маҳдуд будани захираҳои иқтисодӣ - асоси тамоми иқтисод, назарияи иқтисодро ташкил медиҳад. Дастрасӣ ба захираҳои иқтисодӣ аҳамияти аввалиндарава барои рушд дар маҷмӯъ дорад, маҳсусан он дар партави рушди инсонӣ муҳим аст.

4.1. РУШДИ ЭНЕРГЕТИКА ВА ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ЭНЕРГЕТИКӢ

Тоҷикистон барои рушди иқтисодӣ дорои иқтидори бузурги энергетикӣ мебошад. Ин, қабл аз ҳама, захираҳои гидроэнергетикӣ мебошанд. Тоҷикистон, ки дар ҷаҳон аз рӯи ҳаҷми масоҳат ҷойи 85-умро ишғол мекунад, аз рӯи иқтидори захираҳои гидроэнегетикии худ, ки ба 527 млрд. кВт. с. дар як сол баробаранд, пас аз Ҷумҳурии ҳалқии Хитой, Русия, ИМА, Бразилия, Заир, Ҳиндустон ва Канада дар ҷойи 8-ум қарор дорад ва аз рӯи нишондиҳандаҳои ҳос ба ҳар сари аҳолӣ ва аз рӯи километри мураббаи ҳудуд дар ҷаҳон ҷойи 1-2-ро ишғол мекунад. Дар қишвар захираҳои зиёди ангишт мавҷуданд, захираҳои қашфшудаи он 1130 млн. т., аз ҷумла аз рӯи категорияҳои саноатӣ 670 млн. т-ро ташкил мекунад.⁵⁶ Солҳои охир дар Тоҷикистон фаъолияти ширкатҳои бузурги ҷаҳонӣ ба монанди Газпром (Русия), TOTAL (Фаронса), CNPC (Хитой) босуръат афзуд, ки пешѓӯҳои мавҷударо нисбат ба мавҷудияти захираҳои қалони гази табиӣ дар қишвар тасдиқ мекунад. Тоҷикистон инчунин барои истифода аз сарчашмаҳои барқароршавандай ғайрианъанавӣ (алтернативӣ)-и энергия, қабл аз ҳама энергияи офтобӣ ва биоэнергия, шароити мусоид дорад.

Барои таҳлили масъалаҳои дастрасӣ ба захираҳои энергетикӣ аввал тақсимоти захираҳои мавҷуда ва аҳолиро дар ҳудуди қишвар баррасӣ бояд кард. Фарқиятҳои ҷашмрас дар шароити замину иқлими нобаробарии зиёдеро дар ҷойгиршавӣ ва зичии аҳолии Тоҷикистон ба миён овардааст.

⁵⁶ Тоҷикистон. Табииат ва захираҳои табиӣ. Дошиш. 1982.

Чунон ки аз харитаи расми 4.1⁵⁷ дида мешавад, ҷойиршавии саноат ва минтақаҳои аҳолинишини ҳудуди ҷумхурӣ байни ду агломератсияи (тарокуми) қалон⁵⁸ тақсим шудааст - Шимолӣ ва Марказӣ-Ҷанубӣ-Гарбӣ, ки аз ҳамдигар бо се қаторкӯҳ ҷудо мебошанд. Тавсифи агломератсияҳои асосии Тоҷикистон дар ҷадвали 1 оварда шудааст. Тақрибан 30% аҳолии қишвар дар агломератсияи шимолӣ зиндагӣ мекунанд ва таҳминан ҳамон қадар

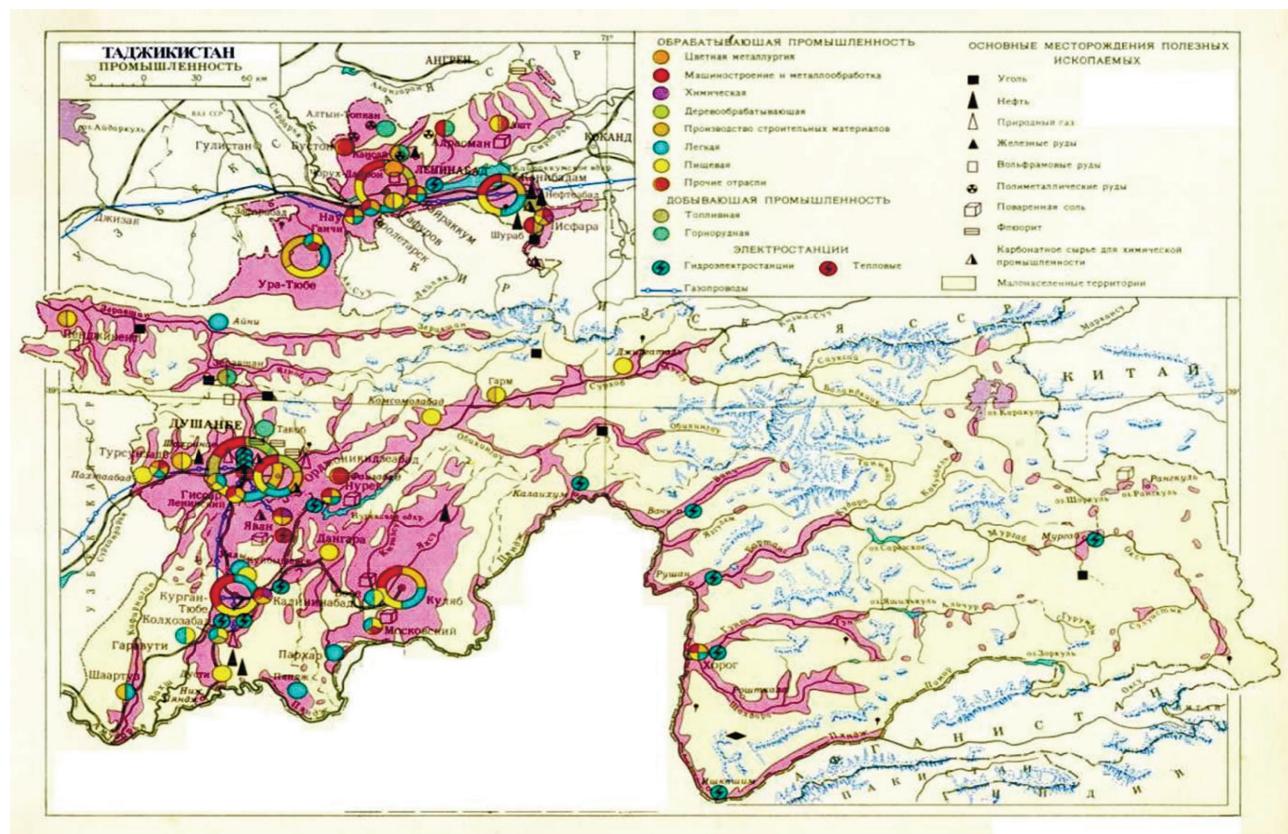
⁵⁷ Тоҷикистон. Табият ва захираҳои табии. Дониш. 1982.

⁵⁸ Зери мағфуми агломератсияҳо дар ҳудуди муайян ҷамъ ва бо зичи зиёд зиндагӣ кардан аҳолиро меноманд.

ММД истеҳсол мекунанд ва ҳудуди аз се ду ҳиссаи аҳолӣ ва мутаносибан истеҳсоли ММД ба агломератсияи Марказ-Ҷануб-Гарб тааллуқ дорад.

Агар тақсимоти захираи энергетикии бештар истифодашаванда – захираҳои гидроэнергетикиро аз рӯи ҳудуди қишвар баррасӣ кунем, ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки бо вуҷуди ба таври умум дар сатҳи баланд таъмин будани Тоҷикистон бо захираҳои гидроэнергетикии ҳудӣ ҷойиршавии онҳо аз рӯи агломератсияҳои зикр гардида истисноан нобаробар мебошад, ки аз он маълумоти ҷадвали 4.1 шаҳодат медиҳад.

Расми 4.1. Ҷойиршавии аҳолии Ҷумхурӣ Тоҷикистон

Ҕадвали 4.1. Ҷойиршавии захираҳои гидроэнергетикӣ аз рӯи агломератсияҳои асосӣ

Минтақаҳо	Истеҳсоли миёнаи солонаи энергия, млрд. кВт. с	Иқтидори миёнаи солона, ҳаз. кВт	Захираҳои об, бо %	Мавҷудияти захираҳои об кВт/км ²
Вилояти Суғд	36,22	4135	6,8	169,2
ВМҚБ	116,13	13258	22,1	234,0
Тоҷикистони ҷанубӣ	374,70	42774	71,1	693,0
Ҕамъ дар қишвар	527,05	60267	100	425

Гуфтаҳои болоро ҷамъбаст намуда, метавон дид, ки дар Тоҷикистон се минтақаи аз назари зичии аҳолӣ ва сатҳи таъминот бо энергия мавҷуданд:

1. Агломератсияи Марказӣ-Ҷанубӣ-Гарбӣ, ки дорои төъдоди коғии иқтидорҳои истеҳсолкунандаи энергия мебошад, вале ҷойгиршавии онҳо дар давоми сол аз ҳисоби афзалиятдории истифодаи захираҳои об барои обёри назар ба истифодаи онҳо барои истеҳсоли энергия нобаробар мебошад ва ба зиёдшавии нерӯи барқ дар фасли тобистон ва нарасидани он дар фасли зимистон оварда мерасонад;
2. Агломератсияи шимолӣ, ки дар он норасони иқтидори истеҳсолкунандаи энергия ва сатҳи баланди рушди саноат ва кишоварзӣ дидо мешавад;
3. Минтақаҳои гайримарказонидашудаи таъминоти энегия (ВМКБ, Водиҳои Раشت ва Ваҳш), ки бандар аз ҳамдигар ҷудо ҷойгир шудан ва ба таври пароканда зиндагӣ кардан дар минтақа имкони таъмини онҳо бо энергия аз сарчашмаҳои марказии истеҳсолкунандаи энергия вучӯд надорад.

Яке аз ҳадафҳои асосӣ дар энергетика ин таъмини дастрасии боэътимод ва сифатдори тамоми аҳолии кишвар, соҳаи истеҳсолот ва хидматрасонӣ ва инчунин истифодаи самараноки энергия бо мақсади паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар кишвар мебошад.

Аз даврони Шӯравӣ дар Тоҷикистон системаи сершоҳаи марказонидашудаи таъмини нерӯи барқ, ки зиёда аз 90% минтақаи аҳолинишини кишварро фаро мегирад, боқӣ мондааст ва дар соли 2001 системаи ягонаи энергетикии кишвар таъсис дода шуд, ки системаҳои энергетикии ҷануб ва шимоли кишварро ба ҳам пайваст намуд. Ҳамаи ин имконияти дастрасии физикии тамоми аҳолии Тоҷикистонро ба нерӯи барқи истеҳсолшаванда афзоиш дод.

Вале дастрасии воқеии қисми зиёди аҳолӣ ба нерӯи барқи боэътимод дар фаслҳои тирамоҳӯ зимиистон яке аз мушкилиҳои бӯҳронии рушди кишвар боқӣ мемонад. Ҳар фасли зимиистон кишвар ба бӯҳрони энергетикий рӯ ба рӯ мешавад. Дар моҳҳои фасли зимиистон (ноябр-апрел/май) дар кишвар речαι интиқоли маҳдудшудаи нерӯи барқ ҷорӣ мегардад, қисми зиёди аҳолии дехот ба нерӯи барқ аз 3 то 7 соат дар шабонарӯз бо сифати пасти таъмини нерӯи барқ (зуд-зуд қатъ гардидани барқ, шиддати пасти он ва ғ.) дастрасӣ

доранд. Гайр аз ин, аз сабаби он ки нерӯи барқ барои гармидиҳӣ ва тайёр кардани ҳӯрок истифода мегардад, масрафи ҳамарӯзаи нерӯи барқ барои рӯзгор дар муқоиса бо аввали солҳои 90-уми асри гузашта зиёда аз чор баробар - аз 1 млрд. квт. с. то 4,5 млрд. квт. с. дар як сол - афзудааст. Дар ин ҳол 5,6 миллион нафар дар дехот (73% аҳолӣ) танҳо 9% аз ҳаҷми интиқоли нерӯи барқро истифода мекунанд. Норасони нерӯи барқ дар фасли зимиистон аз 2,2 то 2,5 млрд. квт-с-ро ташкил мекунад, ки он системаи энергетикиро ба ҷорӣ намудани маҳдудиятҳои расмӣ барои интиқоли нерӯи барқ водор мекунад. Норасони номбурдаи нерӯи барқ, ки ҳудуди 2700 гигаватт-соат (ГВт/с) арзёбӣ мешавад, яъне тақрибан ҷоряки масрафи умумии нерӯи барқ, ба талафоти иқтисодӣ оварда мерасонад, ки аз рӯи ҳисобҳо ҳамасола зиёда аз 200 миллион доллари ИМА ё 3 фоизи ММД-и кишварро ташкил мекунад⁵⁹.

Вазъи кунунии ва сатҳи рушди саноати сӯзишворӣ ба талаботи афзудаи кишвар дар захираҳои сӯзишворӣ ҷавобғӯ нестанд. Аз ҳаҷми умумии сӯзишвории масрафшаванда танҳо 30-35% аз ҳисоби захираҳои дохилӣ таъмин мегардад. Аз тарафи дигар, дар таъминоти истеъмолкунандагон бо газ душвориҳои зиёд мавҷуданд.

Дар шароити Тоҷикистон дастрасӣ ба таъмини боэътимоли нерӯи барқ масъалаи буҳронии рушди иқтисодии кишвар, паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва ноил гардидан ба ҲРҲ гаштааст. Ин вазъият инчунин ба кори корхонаҳои саноатӣ ва баҳши хидматрасониҳо бе асари ҷиддӣ набуда, ба истеҳсоли маҳсулот ва нишондихандҳои корхонаҳо таъсири манғӣ мерасонад. Таъсири манғии интиқоли маҳдуди нерӯи барқ, ҳусусан дар фаъолияти соҳибкории ҳурду миёна эҳсос мешавад. Истифодаи гази воридотӣ бо дарназардошти нарҳои афзояндаи сӯзишворӣ ба зиёдшавии арзиши аслии маҳсулоти истеҳсолшаванда таъсир мерасонад.

Бинобар сабаби набудани ҳаҷми коғии сӯзишвории ҳудӣ барои таъмини ниёзҳои ҳонаводаҳо (гармӣ ва тайёр кардани ҳӯрок) асосан ангишт, ки дар Тоҷикистон истеҳсол

⁵⁹ Бӯҳрони энергетикий дар Тоҷикистон дар давраи зимиистон: вариантҳои алтернативии таъмини мувозинати арза ва пешниҳод. Бонки ҷаҳонӣ, с. 2012.

мегардад ва инчунин сӯзишвории воридотии моеъ (маводи нафт) ва газшакл (гази моеъ) ва сӯзишвории саҳт (ангист, ҳезум ва брикетҳои ангист) истифода мегардад. Гайр аз ин, дар дехот таппак, ғӯзапоя ва пасмондаҳои дигар низ истифода мешаванд. Инчунин дар ҳама ҷо раванди ивазкунии захираҳои энергетикии маъданӣ бо нерӯи барқ, ки нархи арzon дорад, ба мушоҳида мерасад. Истифодаи нерӯи барқ барои гармидиҳӣ дар дехот аз 2 то 16%-ро ташкил мекунад; истифодаи ҳезум – аз 35 то 85% ва боқимондоро таппак, ангист, сӯзишвории моеъ ва газшакл ташкил мекунанд. Дар хонаводаҳои шаҳр истифодаи нерӯи барқ 35-40%, ҳезум – 30-35%, ангист – ҳудуди 15% буда, боқимондоро сӯзишвории дигари моеъ ва газшакл ва таппак ташкил мекунад.

Яке аз мушкилиҳои асосии таъмини боэътиими гармӣ барои аҳолӣ бо камбизоатии аҳолӣ иртибот дорад: ҳарочоти хонаводаҳо барои сӯзишворӣ дар давраи зимистон то 50%-и даромади онҳоро ташкил мекунад. Аз ҷумла ҳарочоти як оила барои ҳезум ба ҳачми 30 сомонӣ дар як моҳ, барои ангист 40 сомонӣ дар як моҳ, барои нерӯи барқ (танҳо барои равшанӣ ва таҷҳизоти рӯзгор) 25 сомонӣ дар як моҳ, сӯзишвориҳои дигар (аз ҷумла гази моеъ) ҳудуди 40 сомонӣ дар як моҳ арзёбӣ мешавад.

Интиқоли беэътиими нерӯи барқ ва набудани сарчашмаҳои мусир ва дастраси таъмини гармӣ барои муҳити зист оқибатҳои ҷиддӣ дорад. Буриданӣ ноустувори ҷангалҳои минтақаи кӯҳии хеле арзишманд ба нобудшавии минтақаи бешазор, гуногунии биологӣ ва партоб шудани газҳои гармхонай мусоидат мекунад. Мутобики таҳқиқоти анҷомшуда дар як қатор минтақаҳои дехоти кишвар аз 70 то 80 фоизи минтақаи бешазор дар зарфи 20 сол бинобар афзоши талабот ба энергия нобуд шудааст.

Буридан ва ҳаробшавии ҷангалҳо эрозияи заминро шиддат бахшид, ки ба пастшавии ҳосилнокии замин ва афзоши осебпазирии аҳолии дехот ба оғатҳои табиӣ ба монанди ярҷ ва обхезӣ оварда расонд.

Набудани гармӣ дар муассисаҳои ҷамъияти ба монанди мактабҳо ва беморхонаҳо барои қӯдакон ва ғурӯҳҳои дигари осебпазир, аз ҷумла дар фасли зимистон, ҳавфҳои иловагӣ эҷод кард.

4.2. РУШДИ БАҲШИ ХУСУСӢ ВА СОҲИБКОРӢ

Рушди босуботи ҳар гуна низоми итқисодӣ бидуни таваҷҷӯҳ ба тағиирот дар баҳши хусусӣ ғайриимкон аст. Сабаб он аст, ки дар иқтисоди бозорӣ соҳибкорӣ нақши муҳим дорад ва рушди он нишондиҳандай муваффақияти испоҳоти иқтисодӣ ба шумор меравад, ки ба рушди муҳити рақобатдори бозорӣ мусоидат мекунад,

Бешубҳа, Тоҷикистон нисбат ба рушди баҳши хусусӣ ва соҳибкорӣ ҷораҳои фаъол меандешад. Масалан, сар карда аз соли 2008 Ҳукумат тартиби ташкили соҳибкории хусусиро осон гардонд, тартиботи изофагиро барҳам дод, талаботро оид ба сармояни ҳадди ақал коҳиш дод ва равзанаи ягонаи бақайдгирии фаъолияти соҳибкориро таъсис дод.

Гайр аз ин, дар соҳаи иҷозатномадиҳӣ ва соҳтмон Ҳукумай як қатор тағииру иловагҳо қабул кард, ки тартиби додани иҷозатномаҳоро барои соҳтмон осон гардонд ва қонунгузории пешбиникунандай таъсиси “равзанаи ягона”-ро барои ширкатҳои соҳтмонӣ ҷорӣ намуд.

Диаграммаи 4.1. Тағиирёбии шумораи шаҳрвандоне, ки дар Тоҷикистон бо фаъолияти меҳнатии инфиродӣ машғуланд (аз рӯи теъдоди патент ва иҷозатномаҳои додашуда), ҳаз.наф.

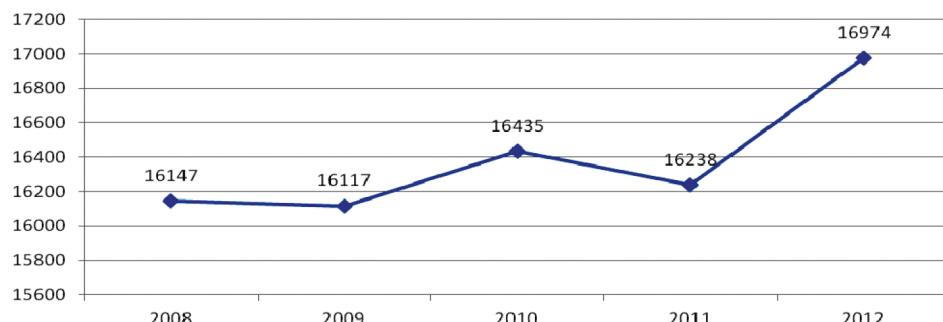
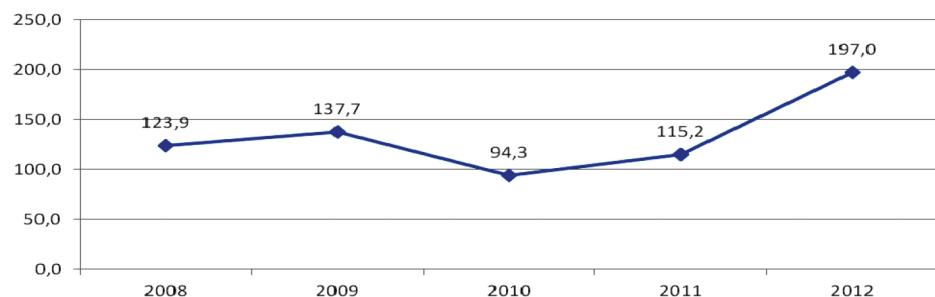

Диаграмма 4.2. Тағйирёбии шумораи корхонаҳои хурди амалкарда, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо фаъолияти соҳибкорӣ машғуланд, воҳид

Ҳукумат як қатор тағириу иловаҳоро ба Кодекси гумruk таҳия намуд, ки ба кам кардани шумораи ҳучҷатҳо ҳангоми назорати гумrukӣ ва барасмиятдарорӣ равона карда шудааст. Бо дастгирии Корпоратсияи Байнамилалии Молиявӣ (IFC) ва Бонки ҷаҳонӣ Ҳукумати Тоҷикистон қонуни наверо “Дар бораи шарикии давлат ва баҳши ҳусусӣ” таҳия намуд, ки дар аввали соли 2013 қабул гардида, ба ҷалби сармоя ба соҳаи инфрасоҳтор ва хидматрасониҳои иҷтимоӣ равона карда шудааст. 12 ноябрини соли 2012 Тоҷикистон 147-умин узви Конвенсия дар бораи эътироф ва иҷрои қарорҳои ҳакамиӣ (арбитражӣ), ки бо номи “Конвенсияи Ню Йорк” маъруф аст, гардид⁶⁰. Конвенсия судҳои давлатҳои иштироккунандаро вазифадор мекунад, ки созишномаҳои ҳакамиро амалӣ намоянд ва қарорҳои судиеро, ки дар давлатҳои дигари иштироккунанда қабул гардидаанд, эътироф ва иҷро кунанд. Ҳамроҳшавии Тоҷикистон бо Конвенсияи Ню Йорк аз ҷониби инвесторони ҳориҷӣ ба сифати масъалаи афзалиятдор баррасӣ мешуд. Новобаста аз қабули Кодекси андоз дар соли 2012 идорақуни андоз ҳанӯз ҷузъи заифи муҳити фаъолияти соҳибкорӣ дар Тоҷикистон ба шумор мераవад. Ҳукумат инчунин ба барҳамдиҳии тартиботи изофа, коҳиш додани талабот нисбат ба ҳаҷми ҳадди ақали сармоя ва таъсиси хидматрасонии “равзанаи ягона” шурӯъ кардааст.

Дар натиҷаи гузаронидани ислоҳоти номбурда, ки то андозае имкони беҳтар гардонидани муҳити соҳибкориро дар кишвар фароҳам оварданд ва дараҷаи баландтари ҳифзи ҳукуқи сармоягузорон таъмин намуданд, Тоҷикистон муваффақ шуд, ки мавқеи худро дар рейтинги мунтазам дар Гузориши Гурӯҳи Бонки ҷаҳонӣ чопшавандай “Пеш бурдани фаъолияти соҳибкорӣ” (Doing Business) беҳтар созад ва дар зарфи панҷ соли

оҳир (дар солҳои 2010 ва 2012) аллакай ду маротиба ба даҳгонаи якуми кишварҳои ҷаҳон, ки нишондиҳандаҳои беҳтарини беҳсозии муҳити соҳибкориро ба даст овардаанд, доҳил шуда буд. Бо вуҷуди ин, дар гузориши “Пеш бурдани фаъолияти соҳибкорӣ 2013” Тоҷикистон аз миёни 185 кишвари ҷаҳон ҷойи 141-умро ишғол намуд. Ҳарчанд Тоҷикистон дар муқоиса бо рейтинги қаблӣ аз рӯи нишондиҳандаҳое ба монанди ҳифзи сармоягузорон ва бақайдигирии моликият пеш рафтааст, кишвар ҳанӯз дар рӯйхати 5% кишварҳои ҷаҳон бо нишондиҳандаҳои бадтарин аз рӯи панҷ категория, аз ҷумла гирифтани иҷозатнома ба соҳтмон, пайваст намудан ба системаи таъминоти нерӯи барқ, қарздиҳӣ, андозбандӣ ва савдои байнамилалӣ боқӣ мемонад⁶¹. Барои муқоиса метавон гуфт, ки дар байни кишварҳои ИДМ дар ин рейтинг Гурҷистон аз ҳама пеш буда, (қатори 8-уми рейтинг), Литва (17) ва Латвия (24) низ ба гурӯҳи сезона доҳил мешаванд. Дар байни кишварҳои Осиёи Марказӣ Ӯзбекистон нишондиҳандаи бадтарин дорад – 146-ум ҷой, Қазоқистон ва Қирғизистон мутаносибан қаторҳои 50 ва 68-умро ишғол кардаанд. Туркманистон ба рейтинг доҳил нашуд.

ИҚТИБОСИ 4.1. МУҲИТИ СОҲИБКОРӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар ҳоли ҳозир тартиботи назорат ва пайгирӣ аз болои бозор шаффофф нестанд, барои соҳибкорӣ мушкилиҳои зиёдатӣ Ҷондозӣ мекунанд ва ҳифзи босамари ҳукуқҳои субъектҳои таҳсилатӣ дар таъмин намесозанд. Фаъолияти соҳибкорӣ бо

⁶⁰ Бонки ҷаҳонӣ, Шарҳи муҳтасари барнома дар Тоҷикистон, октябри соли 2012.

⁶¹ Doing Business 2013. <http://russian.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/Foreign/DB13-Overview-Russian.pdf>

Чадвали 4.2. Тақсимоти соҳибкорон аз рӯи ҳароҷот барои тартиботи маъмурӣ

	Гирифтани литсензия	Иҷозатномаҳо	Санчишҳо	Шаҳодатнома	Чамъ
Соҳибкори инфириодӣ	1,3	0,8	1,2	0,8	4,2
Корхонаи хурд ва миёна	4,0	6,2	10,5	6,1	26,7

ҳароҷоти зиёди фаъолияти соҳибкорӣ рӯ ба рӯ мешавад, ки дар робита бо зиддиятҳо дар санадҳои меъёригу ҳуқуқӣ ё набудани муқаррароти муайян дар қонунгузорӣ, иҷрои нокофии қонунҳо, даҳолатҳои маълум аз ҷониби мақомоти давлатии марказӣ ва маҳаллӣ ба фаъолияти ҳочгидорӣ ва раванди қабули қарорҳо ба вучуд меоянд.

Манбаъ: Стратегияи исплоҳоти низоми идоракуни давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 марта соли 2006, №1713 тасдиқ шудааст

Файр аз ин, ба ҷуз душвориҳои дарбаргирифтаи методологияи гузориши “Пеш бурдани фаъолияти соҳибкорӣ” мушкилиҳои дигар низ ҷой доранд. Мутобиқи Тафоҳумномаи иқтисодии Бонки ҷаҳонӣ оид ба Тоҷикистон барои соли 2011 ширкатҳо дар Тоҷикистон бо як қатор маҳдудиятҳои калон рӯ ба рӯ мешаванд, аз ҷумла: (1) сиёсати андоз ва низоми ҷамъоварии андозҳо; (2) таъмин бо нерӯи барқ; (3) коррупсия ҳангоми ҳамкорӣ бо кормандони давлатӣ; (4) дастрасӣ ба захираҳои молиявӣ; ва (5) дараҷаи пасти таҳассуси захираҳои меҳнатӣ⁶².

Яке аз таҳқиқоти миқёсан калони охирин оид ба муҳити соҳибкорӣ дар Тоҷикистон⁶³ соли 2009 гузаронида шуда буд, ки ба натиҷаҳои пурсишномаи 1500 роҳбари субъектҳои соҳибкорӣ аз тамоми вилоятҳои қишинвар ва ҷорӣ баҳши асосии иқтисод такя мекард. Натиҷаҳои ин пурсишнома нишон медиҳанд, ки ҳарҷҳои бевосита ба ҷорӣ тартиботи идоракуни нисбатан маъмул ҳароҷоти иловагиро ба бор меоранд, ки ба таври миёна ба 27% аз даромади корхонаи ҳурд ва миёна баробар мебошанд.

Асоси иқтисодро корхонаҳои ҳурду миёна ташкил медиҳанд, бинобар ин хеле муҳим аст, ки мансабдорони масъул ба таҳияи сиёсат дар соҳаи рушди муҳити соҳибкорӣ ҷораҳои беҳсозии муҳити соҳибкориро маҳз барои корхонаҳои ҳурду миёна андешанд. Ҳуди намояндағони корхонаҳои ҳурду миёнаи Тоҷикистон ба сифати монеаҳои муҳити соҳибкории доҳили қишивар дастрасӣ ба таъмини нерӯи барқ, меъёрҳои андозбанӣ ва дастрасӣ ба маблағҳоро ном мегиранд⁶⁴.

Дараҷаи эътиимоднокии низоми таъминоти нерӯи барқро, ки ба рушди соҳибкорӣ таъсири манғӣ мерасонад – 80 фоизи ширкатҳо дар натиҷаи таҳқиқоти дигар⁶⁵ ҳамчун яке аз монеаҳои асосӣ барои пеш бурдани фаъолияти соҳибкорӣ дар Тоҷикистон ном гирифтаанд.

Ба назари соҳибкорон дараҷаи баланди коррупсия – дараҷаи пардохтҳои ғайрирасмӣ барои корхонаҳои ҳусусӣ монеаи ҷиддӣ ба ҳисоб меравад, ки кормандони давлатӣ аз соҳибкорон талаб мекунанд. Инро маълумоти лоиҳаи Бонки ҷаҳонӣ оид ба таҳқиқи корхонаҳо тасдиқ мекунад, ки мутобиқи он Тоҷикистон дар сатҳи Аврупо ва Осиёи Марказӣ баландтарин шохиси ришваҳориро дорад. Шохиси ришваҳорӣ – ин таносуби миқдории ҳолатҳое мебошад, ки барои хидматрасониҳои коммуналӣ, додани литсензия ё иҷозатнома аз соҳибкор интизор будаанд ё аз вай ҳада ва пардохтҳои ғайрирасмӣ талаб кардаанд.

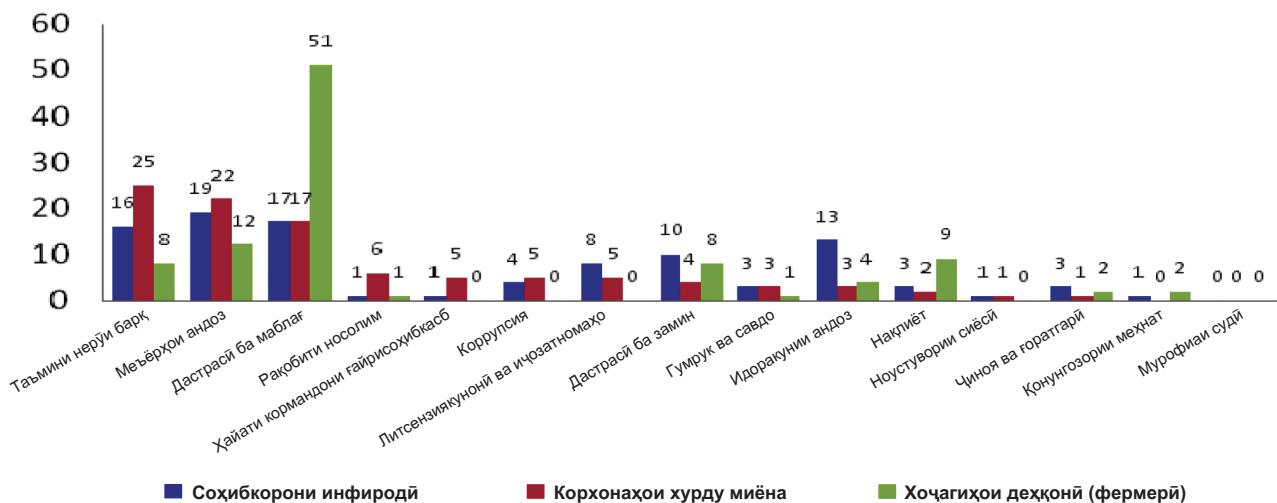
⁶² Гузориши дар бораи барномаи шарикии Гурӯҳи Бонки ҷаҳонӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2013.

⁶³ Муҳити соҳибкорӣ дар Тоҷикистон аз нигоҳи намояндағони соҳибкории ҳурду миёна. IFC, SECO, DFID, с.2009.

⁶⁴ Муҳити соҳибкорӣ дар Тоҷикистон аз нигоҳи намояндағони соҳибкории ҳурду миёна. IFC, SECO, DFID, с.2009.

⁶⁵ Business Economic Environment Survey, World Bank, 2000.

Диаграммаи 4.3. Тақсимоти соҳибкорон аз рӯи монеаҳо дар муҳити соҳибкорӣ

Диаграммаи 4.4. Шохиси ришваҳурӣ дар Аврупо ва Осиёи Марказӣ

Таҳлили рушди соҳибкории хурд дар Тоҷикистон нишон дод, ки бо вуҷуди чораҳои андешида дар кишвар ҳанӯз ҳам шароити воқеан мусоидаткунанда на танҳо ба афзоиши шумораи корхонаҳои хурд, балки рушди босубот ва самаранок фароҳам наомадааст, яъне соҳибкорӣ ба асоси рушд ва суботи иқтисодӣ табдил наёфт. Ҳалли масъалаи мазкур бидуни таъсиси инфрасоҳтори маҳсуси дастирии соҳибкории хурд имконпазир нест.

Моҳи марта соли 2013 пас аз 11 соли музокирот Тоҷикистон узви Созмони умумиҷаҳонии савдо (СУС) гардид. Ин воқеа метавонад ба тағириoti куллӣ дар тамоми соаҳои иқтисод оварда расонад. Узви СУС будан маънни ҳамроҳ шудани Тоҷикистон ба системаи савдои

бисёрҷониба, яъне бозори ҷаҳонӣ мебошад. Тоҷикистон ба ҳуд уҳдадорӣ гирифтааст, ки талаботи муқаррароти СУС-ро бидуни истифодаи давраҳои гузариш пурра иҷро намояд. Дар ҷараёни ҳамроҳшавӣ Тоҷикистон барои татбиқи принсипҳои СУС бевосита дар ҷорҷӯбаи қонунгузорӣ зиёда аз 100 санади қонунгузорӣ ва муқаррарот қабул кард. Интизор меравад, ки ин ислоҳот, аз масъалаҳои бақайдигирии ширкатҳо ва принсипҳои шаффофият гирифта то ба масъалаҳои андозбандӣ, стандартҳо ва меъерҳои техникиӣ, чораҳои батанзимдарории гумруқӣ, ҳифзи моликияти зеҳнӣ ва доддани литсензияи воридот, таҷдиди иқтисоди Тоҷикистон ва эҷоди асосҳои рушди иқтисодиро таъмин мекунанд. Вале ҳамзамон иқтисоди кишвар тағириoti доимии чӣ

мусбат ва чӣ манфиро дар истеҳсолоти ҷаҳонӣ ва савдои глобалӣ эҳсос меқунад.

Дар партави гуфтаҳои боло барои фаъолияти комёби соҳибкорӣ дар Тоҷикистон як қатор ҳавфҳо ба вучуд меоянд, ки ҳолатҳои нисбатан воқеитар ва ҷиддитари онҳо ҷунинанд:

1. Ҳавфи мавҷудияти умуман ҳуди фаъолияти соҳибкорӣ, ки талаботро барои соҳибкорони оғозкунандай фаъолияти соҳибкории ҳусусӣ афзоиш медиҳад. Ин таҳдид аз либерализатсияи дастрасӣ ба намояндагони ҳориҷӣ ба бозори ватаний бармеояд. Гайр аз ин, коҳиш ёфтани монеаҳои таърифавӣ метавонад соҳибкорони хурду миёна, дар мадди аввал онҳоеро ба муфлишшавӣ оварда расонад, ки дар баҳшҳои истеҳсолии иқтисод фаъолият меқунанд.
2. Ҳавфи афзоиши ҳароҷоти истеҳсолии корхонаҳо дар робита ба болоравии ногузирӣ таърифаҳои манбаъҳои энергия, маҳсусан нерӯи барқ. Барои аксарияти соҳибкорони ватаний болоравии нарҳ дар ин баҳш муфлишшавӣ ё гузариши онҳоро ба иқтисоди “ғайрирасмӣ” муайян меқунад.
3. Ҳавфи коҳиш ёфтани рақобатпазирии корхонаҳои хурду миёнаи ватаний, ки метавонад ба муфлишшавии онҳо оварда расонад ва ин пеш аз ҳама оқибатҳои хеле манғии иҷтимоӣ ҳоҳад дошт.
4. Ҳавфи зиёдшавии вазнинии андозбанӣ нисбат ба корхонаҳои хурду миёна, ки дар ҳоли ҳозир аллакай барои соҳибкорӣ омили асосии нигоҳдорандай рушд мебошад.

Шубҳае нест, ки пас аз дохил шудани Тоҷикистон ба СУС барои корхонаҳои хурду миёна ҳамчунин имкониятҳои беназир фароҳам омад, ки қаблан ҷой надошт. Масалан, дар ҳоли ҳозир барои корхонаҳои баҳши истеҳсолот, қабл аз ҳама истеҳсолкунандагони маҳсулот бо дараҷаи баланди коркард, имкониятҳои васеъ фароҳам меоянд. Имтиёзҳои асосии таърифавиро СУС маҳз ба ҷунин ғурӯҳҳои маҳсулот медиҳад. Мутаассифона, теъдоди ҷунин корхонаҳо дар Тоҷикистон ҳоло хеле кам аст.

ИҚТИБОСИ 4.2.

МИНТАҚАҲОИ ОЗОДИ ИҚТИСОДӢ (МОИ)

Минтақаҳои озоди иқтисодӣ

— минтақаҳои маҳсус ҷудошуда бо имтиёзҳои гумруқӣ, андоз, режимҳои асьор мебошанд, ки дар онҳо вориди сармояни ҳориҷӣ ба саноат ва хидматрасонӣ, савдои истеҳсолии муштарак бо сармояни ҳориҷӣ ва дигар намудҳои фаъолияти соҳибкорӣ, рушди сармояни содирот ҳавасманд карда мешавад.

Дар ҳоли ҳозир дар таҷрибаи ҷаҳонӣ ба сифати яке аз воситаҳои фаъоли сиёсати давлатӣ оид ба суръат баҳшидан ба рушди иқтисодӣ минтақаҳои озоди иқтисодӣ баррасӣ мешаванд. Онҳо аллакай ба таҷрибаи иқтисодии ҷаҳонӣ ҳамчун омили рушд аз ҳисоби фаъолгардонии гардиши байналмилалии маҳсулот, муттаҳидсозии инвеститсияҳо, мубодилаи технологияҳо ва иттилоот, тавсияёбии равандҳои иқтисодии интегратсионӣ ворид гаштаанд ва ҷузъи ҷудошавандай муносибатҳои иқтисодии байналмилали мебошанд. Дар шароити муайян минтақаҳои озоди иқтисодӣ пайвастшавии иқтисодӣ миллиро ба алоқаҳои иқтисодии ҷаҳонӣ суръат мебаҳшанд, умуман рушди иқтисоди кишварро ташвиқ меқунанд ва ҳамчун кӯтби рушди иқтисодӣ ба ҳисоб мераванд.

Дар ҳоли ҳозир дар ҷаҳон, мутобикии сарчашмаҳои гуногуни коршиносӣ, 1200-2000 минтақаи озоди иқтисодии навъҳои гуногун мавҷуданд.

Чадвали 4.3. Гурӯҳбандии минтақаҳои озоди иқтисодӣ⁶⁶

Савдо — яке аз шаклҳои содаи МОИ мебошанд. Онҳо аз асрҳои 17-18 арзи вуҷуд доранд, дар кишварҳои зиёд мавҷуданд, вале бештар аз ҳама дар кишварҳои саноатӣ паҳн шудаанд.	Саноатию истеҳсолӣ — ба минтақаҳои насли дуюм дохил мешаванд. Дар натиҷаи эволютсияи минтақаҳои савдо, вақте ки ба онҳо на танҳо маҳсулот, балки бурдани сармоя низ оғоз гардид, пайдо шудаанд.	Техникӣ-татбиқӣ — ба насли сеоми минтақаҳо дохил мешаванд (солҳои 1970-80). Дар онҳо ширкатҳои таҳқиқотии миллӣ ва хориҷӣ, ки аз системаи ягонаи имтиёзҳои андоз бархурдоранд, ҷамъ мешаванд.	Минтақаҳои хидматрасонӣ (сервисӣ) минтақаҳо мебошанд, ки барои ширкатҳо ва ташкилотҳои ироадиҳандаи хидматрасониҳои гуногуни иқтисодию молиявӣ, сурӯртавӣ ва ф. режими имтиёзии фаъолияти соҳибкориро доранд.	Комплексӣ — бо роҳи муқарраркуни режими хоси имтиёзии хоҷагидорӣ дар ҳудуди ташкилотҳои маъмурии чудогона таъсис дода мешаванд.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Гумруки озод ▪ Амборҳои гумрук ▪ Бандарҳои озод ▪ Тиҷоратӣ-истеҳсолӣ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ивазқунандаи воридот ▪ Содиротӣ-истеҳсолӣ ▪ Паркҳои саноатӣ ▪ Паркҳои илмию саноатӣ ▪ Ивазқунандаи содироту воридот 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Технополисҳо ▪ Технопаркҳо ▪ Марказҳои инноватсионӣ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Офшорӣ ▪ Хидматрасонии бонкӣ ва сурӯртавӣ ▪ Хидматрасонии сайёҳӣ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Минтақаҳои соҳибкории озод ▪ Минтақаҳои маҳсуси иқтисодӣ ▪ Минтақаҳои дорои режими хос ▪ Минтақаҳои иқтисодии маҳсус

Ҳукумати Тоҷикистон низ кӯшиш мекунад воситаи мазкурро барои рушди умумии кишвар, аз ҷумла соҳибкорӣ истифода намояд. Он рушди минтақаҳои озоди иқтисодиро ҳамчун унсури муҳими стратегияи рушди иқтисод, савдо, ҷалби сармоягузориҳо ва гуногунсозии (диверсификатсияи) бозор баррасӣ мекунад. Ҳамин тариқ, барои танзими тартиб ва шароити татбиқи режими ҳуқуқии маҳсус дар фаъолияти соҳибкорӣ ва инвеститсионӣ ва инчунин фаъолияти самаранок дар минтақаҳои озоди иқтисодӣ бо дарназардошти қоида ва меъёрҳои байналмилалий бо ҷалби ташкилотҳои байналмилалий, аз ҷумла Агентии рушди байналмилалии ИМА (USAID) дар кишвар Қонун “Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” қабул гардид, ки бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 23 феврали соли 2011 таҳти №338 тасдиқ гардидааст.

То ба ҳол дар кишвар 4 минтақаи озоди иқтисодӣ таъсис дода шудаанд ва амал мекунанд⁶⁷:

- «Панҷ» (навъи комплексӣ) – дар ҳудуди ноҳияи Қумсангири Вилояти Ҳатлон ҷойгир

аст ва масоҳати 401,6 гектарро дар бар мегирад;

- «Суғд» (навъи саноатию истеҳсолӣ) – дар ҳудуди 320 гектар дар маркази маъмурии Вилояти Суғд шаҳри Ҳучанд ҷойгир аст;
- «Данғара» (навъи истеҳсолӣ-инноватсионӣ) – дар ноҳияи Данғараи Вилояти Ҳатлон ҷойгир аст ва 521,3 гектарро дар бар мегирад;
- Минтақаи озоди иқтисодии «Ишкошим» (навъи истеҳсолӣ-тиҷоратӣ) – дар ҳудуди ноҳияи Ишкошими ВМҚБ дар масоҳати 200 гектар ҷойгир аст.

Дар минтақаҳои озоди иқтисодии номбурда режимҳои имтиёзнои гумrukӣ, андоз ва асъор ҷорӣ карда шудааст. Аз ҷумла:

- Субъектҳои минтақаҳои озоди иқтисодӣ аз пардоҳти тамоми намудҳои андози пешбининамудаи Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, ғайр аз андози иҷтимоӣ ва андоз аз даромади шахсони воқеии бо кироя коркунанда озод мебошанд;
- Даромади бадастовардаи инвесторони хориҷӣ ва музди меҳнати кормандони хориҷӣ, ки бо асъори хориҷӣ ба даст меояд, метавонад бидуни монеа ба хориҷи кишвар бароварда шавад ва ҳангоми баровардан ба хориҷа ҳеч гуна андоз ситонида намешавад;
- Дар минтақаҳои озоди иқтисодӣ молҳои ватанию хориҷӣ бидуни пардоҳти бочҳои

⁶⁶ www.Grandars.ru – энсиклопедияи иқтисодӣ

⁶⁷ Маълумоти Вазорати рушди иқтисод ва савдои ҶТ.

гумруқӣ ва андозҳо ва инчунин бидуни татбиқи мамнӯиятҳо нисбат ба молҳо ва маҳдудиятҳои иқтисодии мутобиқи санадҳои меъерио ҳукуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯқарраршуда барои режими гумрукии минтақаи озоди гумруқӣ ҷойгир карда мешаванд;

- Иҷорай солона барои пешбуруди фаъолият дар ҳудуди тамоми минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Тоҷикистон \$1 барои як метри мураббаъро ташкил мекунад;
- Арзиши шаҳодатнома барои тамоми намудҳои фаъолият, новобаста аз ҳаҷми истеҳсолот ва гардиши мол 5 ҳазор доллари ИМА-ро ташкил мекунад. Шаҳодатнома барои фаъолияти тиҷоратӣ ба мухлати 10 сол ва барои фаъолияти истеҳсолӣ барои 15 сол дода мешавад.

Вале раванди ташаккул ва фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Тоҷикистон хеле оҳиста пеш меравад. Мутобиқи маълумоти Вазорати рушди иқтисод ва савдо минтақаҳои озоди иқтисодӣ Тоҷикистон дар соли 2012 ба маблағи умумии 17 миллион сомонӣ (зиёда аз 3,6 миллион доллари ИМА) маҳсулот истеҳсол кардаанд ва зиёда аз 98% маблағи номбурдaro субъектҳои дар минтақаҳои озоди иқтисодии “Суѓд” бақайдигирифтashудa таъмин кардаанд.

4.3. ХИЗМАТРАСОНИҲОИ КОММУНИКАТСИОНӢ

Имрӯз дар иқтисоди ҳар як давлат иттилоот аҳамияти хос қасб кардааст ва соҳаҳои пешниҳодкунандаи хизматрасониҳои коммуникатсонӣ, истеҳсоли технологияҳои иттилоотӣ ва нармавзорҳо омилҳои асосии таъминкунандаи рушди комили иқтисод ба ҳисоб мераванд. Таҳлили тамоюлҳои ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки қишварҳои пешрафтаи ҷаҳон ба гузариш ба иқтисоди пасазиндустириалий диққати маҳсус медиҳанд, ки дар натиҷаи он ҳиссаи шумораи умумии шахсони машғул дар соҳаҳои иттилоотӣ мунтазам меафзояд. Таҷрибаи қишварҳои хеле муваффақ дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсонӣ ва кӯшишҳои онҳо оид ба истифодаи технологияҳои нав ба сифати дастгоҳи асосӣ барои дарёfti мавқei ҳуд дар иқтисоди ҷаҳонӣ аз аҳамияти ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсонӣ шаҳодат медиҳанд.

Технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсонӣ дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти инсон боз ҳам васеътар истифода мегарданд ва ҳамчун яке аз воситаҳои муҳимтарини рушд ба болоравии сатҳи рушди иқтисодӣ, технологӣ ва иҷтимоию фарҳангии инсон мусоидат мекунанд. Маҳз дониш ва технологияҳои иттилоотӣ дар афзоиши иқтидори иқтисодии қишвар дар ҷаҳони мусоир нақши муҳим доранд.

Бо таъмини дастрасии иттилоот ва тавсия додани имконоти одамон нисбат ба дарёfti дониш, иштирок дар ҳаёти сиёсиву иҷтимоӣ технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсонӣ ба афзоиши некӯаҳволии одамон ва рушди босуботи ҷомеаи инсонӣ мусоидат мекунанд. Ҳарчанд технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсонӣ бо суръати афзоянда паҳн мегарданد, байни қишварҳои рушдкарда ва дар ҳоли рушд фарқи қалони технологӣ вучуд дорад, ки босуръат васеъ мешавад – қисми зиёди аҳолии сайёра на танҳо ба технологияҳои навтарин, балки ба хидматрасониҳои анъанавии телекоммуникатсия дастрасӣ надоранд.

Ҳукумати Тоҷикистон дарк менамояд, ки истифода аз технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсонӣ дар соҳаҳои гуногуни фаъолият ва баҳшҳои иқтисоди қишвар ва таъсису рушди иқтисод бар асоси дониш боиси рушди иқтисодии минбаъда мегардад, некӯаҳволии ҳалқро боло мебарад ва ба паст шудани сатҳи камбизоатӣ мусоидат мекунад. Дар ин робита, бо эътирофи он аҳамияте, ки технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсонӣ барои рушди иқтисодӣ метавонанд дошта бошанд, Ҳукумати Тоҷикистон баҳши технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсониро ҳамчун яке аз баҳшҳои дорон афзалияти бештар эълон намуд ва барои рушди он шароит фароҳам меоварад.

Ҳоло дар Тоҷикистон рушди босуръати телекоммуникатсия мушоҳида мешавад, ки аллакай яке аз баҳшҳои муҳимтарини иқтисод мебошад ва ба рушди иқтисодӣ ва рушди қишвар таъсир мерасонад. Аз ҷумла, тарзҳои пешниҳоди хизматрасонӣ дубора тақсимот мешаванд: ҳиссаи баҳши анъанавӣ, аз ҷумла телефонияи собит ба тадриҷ қоҳиш мейёбад ва ҳиссаи хидматрасониҳо бо технологияи баланд ва даромади зиёд афзоиш мейёбад. Дар ҳоли ҳозир модернизатсияи аксарияти шабакаҳои телефонӣ анҷом шудааст, 95% зарфияти истгоҳҳои автоматии телефонии аналогӣ бо истгоҳҳои автоматии телефонҳои рақамӣ иваз

карда шудаанд. Зичи телефонӣ 4,5 дастгоҳи телефон барои 100 нафар аҳолиро ташкил дод, дар ҳоле ки воридшавии алоқаи мобилий 32,56 ба 100 нафар аҳолии кишварро ташкил медиҳад. Мутобики натиҷаҳои ҷамъоварии маълумот ҳиссаи аҳолии истифодакунандай компютер дар хона то 0,4% расид (пешгӯии ташхисӣ - 4%). Тоҷикистон дар байни давлатҳои ИДМ пешоҳанги телефонияи 3G гашт.

Бозори алоқаи мобилий дар Тоҷикистон аз соли 1996 рушд мекунад. Дар он 9 ширкат рақобат мекунанд, ки 8-тои онҳо дар шаҳри Душанбе ва 1 ширкат дар шаҳри Ҳуҷанд амал мекунанд. Пешсафи бозори пешниҳоди алоқаи мобилий имрӯз ҶСКМ «Вавилон-М» мебошад, ки 34,1% ҳиссаи бозорро дар ихтиёр дорад. Дар соли 2009 барои ширкатҳои гурӯҳи Авруосиё бренди нави ягона таҳия шуда буд ва ширкатҳои «Индиго Тоҷикистон» ва «КМ Сомонком» ба гурӯҳи нав бо бренди нави «Tcell» муттаҳид шуданд, ки имрӯз 28,8% ҳиссаи бозорро дар ихтиёр дорад. ҔДММ «Таком», оператори тоҷикии алоқаи мобили дорои иҷозатнома барои ироаи хидматрасониҳои алоқаи мобилий дар ҳудуди Тоҷикистон аз рӯи стандартҳои GSM 900/1800 UMTS мебошад ва 80% саҳм дар ҔДММ «Таком» ба ҶСК русии «ВимпелКом» тааллуқ дорад. Имрӯз ҔДММ «Таком» бренди «Beeline»-ро пеш мебарад ва 19,9% ҳиссаи бозори умумии алоқаи мобилии кишварро дар ихтиёр дорад.

Дар ҳоли ҳозир дар бозори хидматрасонии Интернет дар Тоҷикистон 19 ширкат фаъолият доранд. Дар соли 2010 аз назари пешниҳоди хидматрасонии Интернет ҶСКМ «Вавилон» буд ва ҳиссаи он дар бозор 47,4%-ро ташкил медиҳад. Бозори хидматрасонии Интернет оҳиста-оҳиста ғанӣ мегардад, ки сабаби он шояд сатҳи пасти дониши истифодабарии аҳолӣ аз Интернет, нарҳҳои баланд барои истифодай шабакаҳои Интернет, инфрасоҳтори коммуникатсионии иттилоотии рушднокарда ва ғ. бошад.

Дар Тоҷикистон дар соли 2010 зиёда аз 800 ҳазор компютери шахсӣ ба қайд гирифта шуда буд ва ҳачми солонаи фурӯш дар кишвар беш аз 15 ҳазор компютерро ташкил мекунад⁶⁸.

Захираҳои иттилоотӣ дар Интернет бо суръати кофӣ рушд мекунанд. Оғози бақайдигӣр бо нишони .tj соли 2004 сурат гирифт ва аллакай дар соли 2011 шумораи умумии доменҳо аз 6000 гузашт. Ҳанӯз ҳам барои афзоиш иқтидор мавҷуд аст. Зичи Web-сомонаҳо дар Интернет 0,03 ба 100 сокини кишварро ташкил медиҳад. Ҳиссаи муассисаҳои ҳукуматӣ, ки дорои Web-сомонаҳо мебошанд, 37,5%-ро аз теъдоди умумии муассисаҳо ва ҳиссаи ташкилотҳое, ки дорои Web-сомонаи худӣ мебошанд, - 0,4% аз шумораи ташкилотҳоро дар кишвар ташкил медиҳад⁶⁹.

Дар бисёр ташкилотҳои ҷумҳурӣ шабакаҳои маҳаллӣ-ҳисоббарор ҷорӣ карда мешаванд. Таҳлили анҷомшуда дар мақомоти идоракунии давлатӣ нишон медиҳад, ки дараҷаи истифодай шабакаҳои компютери маҳаллӣ дар дастгоҳҳои мақомоти ҳокимиияти давлатӣ 34%-ро ташкил медиҳад ва мақомоти дорои шабакаҳои корпоративиу компютерӣ - 22% аст.

Мутобики Гузориши глобалии оҳирин дар бораи технологияҳои иттилоотӣ барои соли 2013 Тоҷикистон аз рӯи Шоҳиси омодагии шабакавӣ ҷойи 112-умро ишғол мекунад. Гузориши оҳиринро дар шакли пурра ва шарҳи муфассали методологияи ташаккули шохис ва сарчашмаҳои маълумотро дар сомонаи зерин метавон пайдо кард: <http://www.weforum.org/gitr>.

Масъалаҳои зерин, ки дар кишвар ва баҳш ҷой доранд, ба рушди хидматрасониҳои иттилоотии коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсири ҷиддӣ мерасонанд:

- Пастшавии сатҳи саводнокии аҳолӣ;
- Зиёд будани аҳолии деҳот (ниг. ба боби 1), зимнан дар дараҷаи дастрасӣ ба заҳираҳои иттилоотӣ байни гурӯҳҳои иҷтимоӣ, аҳолии шаҳр ва деҳот, мардону занон фарқи қалон вуҷуд дорад. Масъалаи дастрасӣ ба заҳираҳои иттилоотии аз назари масоҳат дур ҳалли худро наёфтааст;
- Интиқоли нерӯи барқ бо маҳдудият дар фасли зимистон ва қатъшавии зуд-зуди он дар ҳудуди бештари қаламрави кишвар;
- Мавҷудияти монеаҳо барои дастрасӣ ба инфрасоҳтори телекоммуникатсия;

⁶⁸ Таҳқикот оид ба вазъи ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: арзёбии омилҳои гуногуне, ки омодагии иттилоотии Тоҷикистонро барои иштирок дар ҷаҳони аз назари иттилоотӣ пайваст муайян мекунад - Душанбе: 2010.- с.22-23.

⁶⁹ Файзуллоева Ш.И. Арзёбии рушди технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон//Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ «Тамоюли рушди иқтисодӣ ва маориф», ки ба 20-солагии Истиклолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳшида шудааст. - Душанбе, с.2011.

- Сарчашмаҳои кушодаи маълумоти оморӣ дар бораи бозори технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ маҳдуданд;
- Шумораи нокофии кадрҳои баландихтисос дар соҳаи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ;
- Хидматрасониҳо ва захирҳои иттилоотӣ ва нармавзорҳо (иқтидори иттилоотӣ) дар ҳудуди Тоҷикистон хеле нобаробар паҳн гардидаанд ва асосан танҳо шаҳри Душанбе бо онҳо таъмин аст.

Давлат унсури ташкилкунандаи системавии ташаккули баҳши телекоммуникатсия ба шумор меравад, он сиёсати рушди соҳаро муайян мекунад, заминаи қонунгузорӣ, ҷораҳои танзимкунанда ва инчунин принсипҳои ҳамкорӣ бо баҳшҳои телекоммуникатсияи кишварҳои дигарро ташаккул медиҳад. Бинобар ин, Ҳукумати мамлакат барои ҳалли масъалаҳои дар боло зикргардида дар кишвар як қатор ҳӯҷҷатҳои асосиро омода кардааст, ки вазъиятро таҳлил ва самтҳои асосии рушди Тоҷикистонро аз назари талаботи ҷомеаи муосири иттилоотӣ муайян мекунанд. Солҳои охир 7 қонун қабул гардидааст, ки фаъолиятро дар соҳаи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ ба танзим медароранд. Гайр аз ин, барои рушди минбаъда ва иҷрои меъёрҳои асосии қонунҳои номбурда санадҳои меъёриву ҳуқуқии дигари Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардидаанд, аз ҷумла Стратегияи давлатии технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 ноябрисоли 2003 таҳти №1174 тасдиқ шудааст. Ҳадафи ин Стратегияи давлатӣ ин таҳияи ҷораҳои мебошад, ки ба эҷоди шароит ва ташаккули механизмҳои таъминкунандаи мусоидат ба ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, рушд ва навсозии соҳаҳои гуногуни фаъолият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи истифодаи васеи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ, амалисозии Ҳӯҷҷати стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ, таъсиси теъдоди зиёди ҷойҳои корӣ, баланд бардоштани самаранокии меҳнат дар асоси истифодаи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ равона шудаанд. Инчунин, ҳамчун санадҳои меъёриву ҳуқуқии муҳими дигари Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи рушди технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ ҳӯҷҷатҳои зеринро метавон номбар кард: Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи Консепсияи

амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон” (аз 7 ноябрисоли 2003, №1175); Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таъмини амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон” (аз 30 июни с.2004, №290); Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи барномаи давлатии рушд ва ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” (аз 3 декабря с.2004, №468); Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи Консепсияи сиёсати давлатии иттилоотӣ” (аз 30 апрели соли 2008, №451).

Кишварҳои ИДМ, аз ҷумла Тоҷикистон, ҳоло дар канор қарор доранд ва дар ташаккулу интиқоли иттилоот тақрибан иштирок намекунанд. Ҳарчанд, бо ишғоли қисми зиёди қитъаи Авруосиё, кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ як қатор афзалиятҳои доранд, ки ин ҳам асосан набудани роҳи заминии кӯтоҳи алтернативии интиқоли маълумот аз Осиё ба Аврупо мебошад⁷⁰. Кишварҳои ИДМ дорои иқтидори транзитӣ мебошанд. Минтақа дар роҳи ягонаи заминии интиқоли маълумот аз Осиё ба Аврупо қарор дорад, ки ин имкон медиҳад, то ки маълумот ҳар чӣ зудтар интиқол дода шавад. Вале дар ҳоли ҳозир ин афзалиятҳои қобили рақобат ба пуррагӣ иҷро намешаванд (ҳаҷми асосии трафик кишварҳои ИДМ-ро давр зада, аз зери ду уқёнуси ҷаҳонӣ ва қаламрави ИМА мегузарад)⁷¹.

Хидматрасониҳои транзити трафик пешниҳоди шабакаҳои алоқа барои иҷораро дар назар доранд. Ҳамин тарик, мавҷудияти ҳатти алоқаи наҳӣ ва оптикаи худ – ин шарти асосии рақобатпазирии кишвар (ё минтақа) дар бозори транзити байналмилалии маълумот мебошад.

Пешгӯии дар поён зикршудаи ҳаҷми трафики ҷаҳонӣ барои кишварҳои ИДМ, аз ҷумла Тоҷикистон, имкониятҳои потенциалии қалонро нишон медиҳад, то ки онҳо ҷузъи ҷудонашавандай ҷомеаи ҷаҳонии иттилоотӣ гарданд, ба шарте ки инфрасоҳтори сифатан нави пайвасткунандаи ҷомеаҳои иттилоотӣ ҳам дар доҳили давлатҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ва ҳам бо ҷомеаҳои иттилоотии ҷаҳонӣ таъсис дода шаванд.

⁷⁰ Клюева Т., Волкова Е. (2008) О перспективах развития транзитного телекоммуникационного потенциала Казахстана. Информационные телекоммуникационные сети.

⁷¹ А.М. Абсаметова, Е.Ю. Винокуров, М.А. Ҷадралiev (2010) Равандҳои интегратсионӣ дар баҳши телекоммуникатсияи кишварҳои ИДМ. Шарҳи соҳавӣ, №9, Бонки рушди Авруосиё.

ИҚТИБОСИ 4.3.

ПЕШГҮИИ РУШДИ ҲАЧМИ ТРАФИК ДАР ҶАҲОН

Мутобиқи пешгүии истеҳсолкунандай пешрафтаи таҷхизоти телекоммуникатсионии шабакавӣ, корпоратсия Cisco Systems, ки соли 2010 анҷом шудааст:

- Ба соли 2014 генератори интернет-трафик видео ҳоҳад буд, ҳиссаи видео ба соли 2014 дар интернет-трафики истифодабарии глобалӣ аз 91% ҳоҳад гузашт ва шумораи истифодабарандагони хидматрасонии видео аз 1 миллиард нафар ҳоҳад гузашт. То ба соли 2014 ҳаҷми интернет-трафики глобалӣ 4 баробар афзоиш ҳоҳад ёфт ва то ба 767 эксабайт мерасад. Ин аз ҳаҷми умумӣ дар шабакаҳои IP-и соли 2008 10 баробар зиёд мебошад. Омилҳои муҳими афзоиши чоркаратаи IP-трафик ин афзоиши маъруфияти сифати баланди равшаний дар тасвири телевизионӣ (HDTV) ва тасвири ҳаҷмдор (3DTV) ҳоҳад буд;
- То ба соли 2014 трафики марбут ба мубодилаи глобалии файлҳо 11 эксабайт дар як моҳ ҳоҳад буд. Ҳаҷми трафики марбут ба интиқоли файлҳо тавассути Интернет ва воситаҳои дигар ҳар сол 47% афзоиш ҳоҳад дошт;
- Дар соли 2014 ҳаҷми IP-трафики глобалии муомилоти кориро Cisco Systems дар сатҳи 7,7 эксабайт дар як моҳ мешгӯй мекунад. Аз ҳама зудтар трафики марбут ба видеоконференсияҳои корӣ, алалхусус қисмати веб-конференсияҳо рушд ҳоҳад кард. Дар ин соҳа суръати миёнаи солонаи рушд дар сатҳи 183% пешгӯй мешавад;
- Ҳаҷми трафики глобалии мобилии фароҳнавори марбут ба интиқоли маълумот дар соли 2014 3,5 эксабайтро дар як моҳ, ё зиёда аз 42 эксабайт дар як солро ташкил ҳоҳад кард. То соли 2014 ҳиссаи IP-трафики истеъмолӣ (аз ҷумла веб-серфинг, ҳабарҳои фаврӣ, видеои истифодабарӣ ва ғ.) то 87% меафзояд. Ҳиссаи IP-трафики корпоративӣ бошад (аз ҷумла почтаи elektronӣ, алоқаи овозӣ, Интернет, веб-конференсияҳо ва видеоконференсияҳо бо тасвири сифати баланд) ба 13% IP-трафики глобалии моҳона рост меояд.

Манбаъ: Cisco Systems. Таҳқиқи «Нишондиҳандай рушди технологияҳои шабакавии визуалий барои солҳои 2009-2014», с.2010

Бо вучуди душвориҳои ҷойдошта Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таъсиси иқтисод бар асоси дониш иқтидори муайяне дорад. Эҷоди иқтисод бар асоси дониш, ҷорӣ ва татбиқ намудани технологияҳои нави иттилоотиву коммуникатсионӣ метавонад кишварро ба сатҳи нав, нисбатан баландтари рушд дар тамоми соҳаҳои фаъолияти инсон барорад ва ҳамгиросозии онро ба ҷомеаи иттилоотии ҷаҳонӣ таъмин созад. Ҕорӣ кардан ва рушд додани технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ ба афзоиши некӯаҳволии аҳолӣ ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ мусоидат менамояд⁷².

4.4. БОЗОРИ МОЛИЯВӢ ДАР ҔТ

Дар таъмини нақшаҳои баландпарвозонаи рушди кишварҳои дар ҳоли рушд масъалаҳои молиявӣ нақши асосӣ доранд ва ба муҳити инвеститсионӣ ва ҷаззобии инвеститсионии бахши воқеии иқтисод таъсири ҷиддӣ мерасонанд.

Миёнаравии молиявӣ дар кишвар суст рушд кардааст. Тоҷикистон дар муқоисаи бо дигар кишварҳои минтақа дорои сатҳи поёни қарзҳо ва амонатгузорӣ мебошад. Таҳлили маълумоти солҳои охир нишон медиҳад, ки ҳиссаи қарзҳо ба бахши хусусӣ аз рӯи ММД дар солҳои 2011-2012 13,5% арзёбӣ шудааст; ҳаҷми депозитҳо 16,2% аз ММД-ро ташкил дод ва аз 15,4%-и соли 2011 афзоиш ёфт⁷³.

Корхонаҳои Тоҷикистон ба таври умум ба маблагузории дарозмуҳлат дастрасӣ надоранд. Ба назари таҳлилгарон аз Сомон-Капитал⁷⁴ аксарияти лоиҳаҳои хусусӣ дар Тоҷикистон асосан аз ҳисоби воситаҳои пулии соҳибони лоиҳаҳо маблагузорӣ мешаванд. Системаи бонкӣ дар Тоҷикистон асосан маблагузории

⁷² Омодагӣ ба иқтисод бар асоси дониш. Тоҷикистон: Гузориш дар бораи арзёбии омодагии кишвар. Комиссияи иқтисодии Аврупо, СММ. Ню-Йорк ва Женева, с.2003.

⁷³ Гузориш дар бораи барномаи ҳамшарии Гурӯҳи Бонки ҷаҳонӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2013.

⁷⁴ Бонки инвеститсионии аввалин дар Тоҷикистон.

кӯтоҳмуддатро (то 12 моҳ) бо 30-36% солона пешниҳод мекунанд. Ин бо пешниҳоди маҳдуди сармоян дарозмуҳлат иртибот дорад. Сарчашмаҳо барои сармоя дар бахши бонкии кишвар – ин асосан депозитҳо (аз муштариёни хусусӣ ва институционали) ва сармояни худӣ мебошанд. Норасони бозори сармоя дар Тоҷикистон ба пайдо нашудани додугирифт ва созишномаҳои таъминшуда бо истифода аз саҳмия ё облигатсияҳо аз ҷониби бахши корпоративӣ оварда мерасонад. Бонкҳо инчунин бо норасони воситаҳои пардохтпазирий (ликвидность) дар робита ба номувофиқатии муҳлатҳои бозпардоҳти дороиҳо ва пассивҳо рӯ ба рӯ мешаванд ва бештар аз қарзҳо аз Бонки миллии Тоҷикистон барои нигоҳдории пардохтпазирии дороиҳо ва таъмини ниёзҳои молиявии худ вобаста мебошанд.

Умуман системаи молиявии Тоҷикистон аз пастваландиҳои оянда осебпазир боқӣ мемонад. Санчиши қобилияти истодагарии бахши бонкии кишвар, ки мутахассисони Бонки ҷаҳонӣ анҷом додаанд, нишон дод, ки барои мустаҳкам кардани вазъи сармоя, такмили низоми идоракунии бонкӣ, низоми идоракунии ҳавфҳо ва амалияни ҳисоботдиҳӣ ва бартарафи соҳтани вобастагӣ аз Бонки миллии Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи пардохтпазирии дороиҳо (ликвидность) кӯшишҳои минбаъда лозман⁷⁵.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барномаи комплексии исплоҳотиро амалӣ мекунад, ки дар ҷорҷӯбай он ба масъалаҳои назорати давлатии молиявӣ диққати маҳсус дода мешавад. Ҳуҷҷатҳои асосии ҳуқуқии танзимкунандай масъалаҳои назорати давлатии молиявӣ ин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи назорати давлатии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”⁷⁶ ва Стратегияи назорати давлатии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2017⁷⁷ мебошанд.

ИҚТИБОСИ 4.4.

САМАРНОКИИ ҶОРӢ НАЗОРАТИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯВӢ

Дар соҳаи интизоми хазинадорӣ:

- Низоми амалкунандай хазинадорӣ барои идоракунии самараноки раванди иҷрои буҷет ва ташаккули ҳисоботдиҳӣ воситаҳои коғӣ надорад. Системаи ягонаи ҳисоби хазинадорӣ танҳо қисман ҷорӣ шудааст, яъне буҷетҳои маҳаллӣ аз тариқи суратҳисобҳои ҷудогонаи бонкӣ дар бонкҳои тиҷоратӣ фаъолият мекунанд ва фондҳои маҳсуси ғайрибуҷетии ташкилотҳо тавассути суратҳисобҳои ҷудогона мегузарад;
- Сатҳи воридшавии андоз ҳанӯз ҳам паст аст, қисман бо сабаби озодӣ аз пардоҳти андоз ва инчунин дар натиҷаи камбудиҳо дар идоракунии ҷамъоварии андоз (ки камомадҳои зиёди андозӣ ба бор меоварад). Ғайр аз ин, камбуди зиёди қвазифискалӣ аз фаъолияти корхонаҳои воҳиди давлатӣ ҷой доранд;
- Системаи баҳисобигарӣ дар Тоҷикистон яксон нест: нақшаша ҳисобҳо аз таснифи буҷетӣ фарқ мекунад, ки назорати асосии буҷетиро ғайрисамаранок мегардонад; нақшаша ҳисобҳо барои анҷом додани таҳлили амиқи даромадҳо ва ҳароҷот ҷиҳати қабули қарорҳои муассир ба дарачаи коғӣ шарҳу эзоҳ дода нашудааст; методи ҳисобу замкунӣ дар ташкилотҳои буҷетӣ ҷавобғӯи стандартҳои байнамилалӣ нест.

Дар соҳаи тақсимоти захираҳо:

- Дар системаи назорати давлатии молиявӣ рақобати кушод ва банаざргирандаи ҳадафҳои сиёсати давлатӣ барои захираҳои буҷетӣ ҳанӯз ҳам ба дарачаи коғӣ рушд накардааст. Паронандагии мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар сатҳи марказӣ ва системаи ташаккулӯбандонд муносибатҳо байни сатҳҳои идоракунӣ раванди тақсимоти захираҳоро мутобиқи ҳадафҳои стратегӣ мушкил мегардонанд. Шаффоғият ва муҳокимаи кушоди афзалиятҳои маблагузорӣ аз ҷониби мақомоти қонунгузор, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ВАО дар марҳилаи барвақтии рушд қарор доранд.

Манбаъ: Стратегияи назорати давлатии
молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон
барои солҳои 2009-2018

⁷⁵ Гузориш дар бораи барномаи шарикии Гурӯҳи Бонки ҷаҳонӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2013.

⁷⁶ Аз 2 декабря соли 2002, №77, бо тагириу иловахои охирини воридшуда дар моҳи июни соли 2008.

⁷⁷ Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 марта соли 2009, №639 тасдик шудааст.

Бо мақсади такмили назорати давлатии молиявӣ Ҳукумат Барномаи миёнамуҳлати харочоти давлатиро ба давраи солонаи буҷетӣ ҳамгиро соҳтааст. Оғоз аз соли 2011, пас аз ба анҷом расидани марҳилаи пилотӣ дар соҳаи иҷтимоӣ, ба Барномаи миёнамуҳлати харочоти давлатӣ баҳшҳои иловагии иқтисод ҳамроҳ карда шуданд. Қадами дигар ба сӯи пешрафт ин ҷорӣ намудани гурӯҳбандии маъмурӣ буҷетӣ дар сатҳи ҷумҳурий дар соли 2010 ва сипас воридсозии он ба буҷетҳои маҳаллӣ дар соли 2012 мебошад. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон инчунин Барномаи модернизатсияи ҳазинадорӣ барои солҳои 2011-2016 ва Стратегияи исплоҳоти баҳисобирии муҳосибавӣ дар баҳши давлатиро барои солҳои 2011-2018 тасдиқ намуд. Дар соли ҷории 2014 Вазорати молия ҷорӣ намудани нақшаи ягонаи суратҳисобҳо, таҳияни ҳадамоти ғайримарказонидашудаи аудити дохилӣ ва ҷорӣ намудани системаи маблағгузории сарикасиро дар соҳаи тандурустӣ (ки аллакай дар баҳши маориф амалӣ мегардад) ба нақша гирифтааст. Исплоҳоти ба нақша гирифташаванда дар соҳаи назорати давлатии молиявӣ инчунин такмили иқтидорро дар соҳаи идоракуни қарзҳои давлатӣ, модернизатсияи системаҳои гумruk ва андоз, ҷорӣ намудани стандартҳои байнамилалии баҳисобирии молиявӣ дар корхонаҳои давлатӣ ва инчунин системаҳои муосири ҳаридҳои давлатиро пешбинӣ менамоянд.

Ҷузъи ҷудонашаванди системаи молиявии ҳар кишвар ин бозори қоғазҳои қиматнок (бозори саҳмия - фондовый рынок) мебошад. Дар ҳоли ҳозир бозори қоғазҳои қиматноки Тоҷикистон амал намекунад. Сабаби асосии ин набудани қобилияти субъектҳои иқтисодӣ ва миёнаравҳои молиявӣ барои қабули механизмҳои иқтисоди бозорӣ мебошад. Бозори қоғазҳои қиматнок бидуни унсурҳои калидӣ ба монанди биржай фондӣ, ширкатҳои брокерӣ ва дилерӣ, ширкатҳои инвеститсионӣ ва молиявӣ, фондҳои сугуртавӣ, регистраторони маҳсуси профессионалӣ ва ғ. фаъолият карда наметавонад. Аҳамияти мушкилии таъсиси инфрасоҳтори самараноки бозор, ки талаботи инвесторони ватанӣ ва ҳориҷиро қонеъ гардонида тавонад, боқӣ мемонад. Ташаккули

низами самараноки танзими бозори қоғазҳои қиматнок ба анҷом нарасидааст, ки ба таҷрибаи беҳтарини ҷаҳонӣ дар ин соҳа такъя намояд.

Дар кишвар танҳо ташаккули бозори аввалини қоғазҳои қиматнок оғоз гардидааст. Таҳлил нишон медиҳад, ки барои рушди он оҳиста-оҳиста шароит пайдо мешавад: шумораи ҷамъиятҳои саҳомӣ меафзояд, иштирокчиёни қасбии бозори қоғазҳои қиматнок ташаккул мейбанд. Санадҳои ҳуқуқии қабулшудаи танзимкунандай бозори қоғазҳои қиматнок ва ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои инвесторон дар умум аллакай, ҳарчанд пурра нест, шароити асосири барои рушди бозори қоғазҳои қиматнок фароҳам меовараанд.

Корхонаҳои баҳши воқеии кишвар онро ҳамчун сарчашмаи заҳираҳои ҷалшуда барои маблағгузории инвеститсионӣ ба сармояи асосӣ баррасӣ намекунанд. Инчунин бозори қоғазҳои қиматнок ҳанӯз воситаи барҷастаи ҷамъшавии сармоя барои аҳолӣ ва сарчашмаи заҳираҳои инвеститсионӣ барои корхонаҳо ба шумор намеравад, бинобар ин доираи пурраи вазифаҳоеро, ки хоси бозорҳои рушдкардаи қоғазҳои қиматнок мебошанд, ичро карда наметавонад.

Ниҳоят, омили ҷиддии нигоҳдорандай рушди бозори қоғазҳои қиматнок дар Тоҷикистон ин муҳити начандон мусоиди инвеститсионӣ мебошад. Ин воридшавии инвесторони дарозмуҳлати ҳориҷиро нигоҳ медорад, ки норасони он хеле зиёд эҳсос мешавад.

Зиёда аз даҳ сол аст, ки иқтисоди Тоҷикистон аз интиқоли маблағҳо вобастагии қалон дорад. Аз рӯи маълумоти расмӣ дар соли 2013 шахсони алоҳида ба Тоҷикистон аллакай ҳудуди 4,2 миллиард интиқол додаанд, ки 49,6% ММД-и Тоҷикистонро ташкил кардааст⁷⁸.

Ҳамин тарик, ҳоло Тоҷикистон дар ҷаҳон аз рӯи ҳаҷми интиқоли пул нисбат ба ММД яке аз ҷойҳои аввалинро ишғол мекунад. Таҳқиқоти оҳирин⁷⁹ нишон медиҳанд, ки интиқоли пул ба истеъмоли ҳонаводаҳо таъсиси қалон дорад.

⁷⁸ Маълумот барои соли 2013 – Кумитаи омори назди Президенти ҶТ.

⁷⁹ Danzer, A.M., O. Ivaschenko. Migration Patterns in a Remittances Dependent Economy: Evidence from Tajikistan during the Global Financial Crisis, Migration Letters, Vol. 7, No. 2, 2010, 190–202.

Ба таври миёна оилаҳое, ки дар шаҳрҳо зиндагӣ мекунанд, 10% ва оилаҳое, ки дар деҳот зиндагӣ мекунанд 15% ҳарочоти солонаи худро аз ҳисоби интиқолҳои пул таъмин мекунанд⁸⁰. Чунин вазъи кор ба вобастагии некӯаҳволии хонаводаҳо аз интиқоли пул ишора мекунад. Дар бисёр ҳолатҳо ҳиссаси истеъмоли солонаи дастрас аз ҳисоби интиқоли пул, новобаста аз гурӯҳи даромаднокии хонаводаҳо, зиёда аз 35% аст. Хонаводаҳои камбизоаттарини шаҳру деҳот ба таври миёна мутаносибан 80% ва 50% ҳарочоти солонаи худро аз ҳисоби интиқоли пул таъмин мекунанд⁸¹. Даромади оилаҳое, ки аз ҳориҷа пул дарёфт мекунанд, ба таври умум аз даромадҳои оилаи миёнаи тоҷик зиёдтар аст. Ғайр аз ин, кӯдакони оилаҳои дорои муҳоҷирони меҳнатӣ таҳсилоти хуб мегиранд⁸². Тамоми аъзои оила метавонад аз хидматрасонии тиббӣ ва хидматрасониҳои зиёди дигар, масалан, таъмири хона ё истеъмоли ҳаҷми зиёди маҳсулот, бархурдор шавад⁸³.

Таъсири муҳоҷират ва интиқоли пул ба некӯаҳволии аҳолии кишвар мавриди таваҷҷуҳи ҷиддии Ҳукumat ва ташкилотҳои донорӣ қарор дорад. Дар доираи лоиҳаҳои муштарак дар ин соҳа таҳқиқоти мунтазам гузаронида мешавад. Яке аз охирин ва миқёсан қалони он соли 2010 гузаронида шуда буд⁸⁴. Натиҷаҳои он нишон медиҳанд, ки аксарияти хонаводаҳо (68%) танҳо аз як нафар интиқоли пул дарёфт мекунанд, дар ҳоле ки 26% онҳо аз ду нафар ва 6% онҳо аз се ва зиёда шаҳс пул дарёфт мекунанд. Интиқоли пул аз кишварҳои дигар, ғайр аз Русия, хеле ноҷиз аст. Аксарияти хонаводаҳо (94%) аз тарики бонкҳо, почта ва системаҳои интиқоли пул маблағ дарёфт мекунанд, дар ҳоле ки 5% пулҳояшонро худ овардаанд ва ё аз тарики шахсони дигар фиристодаанд ва 1% аз тарики интиқолдиҳандагони пул, ширкатҳои хусусӣ ё ширкатҳои саёҳатӣ сурат гирифтааст.

Чадвали 4.4. Истифодаи интиқоли пул дар Тоҷикистон

Истифода	%
Истеъмол (ҳӯрок, либос ва ғ.)	94
Ҳолатҳои маҳсус (ҷашнҳо, азо ва ғ.)	13
Молҳои истифодаашон дарозмуддат (мошин, телевизор ва ғ.)	7
Харидории хона, квартира ё замин барои мансизӣ	3
Сармоягузориҳо ба соҳаи кишоварзӣ	1
Сармоягузориҳо ба соҳибкорӣ (бизнес)	0
Таҳсилот/омӯзиш	11
Пардоҳти қарз	7
Амонатгузорӣ	2
Дигар	2

Сарчашма: Таъсири муҳоҷират ва интиқоли пул ба некӯаҳволии хонаводаҳо дар Тоҷикистон, моҳи августи соли 2010, Кумитаи омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (www.stat.tj/img/ru/bednoctruss.doc)

Бо вуҷуди ин дар Тоҷикистон масъалаҳои алоқаи байни **муҳоҷират, интиқоли пул ва рушди инсонӣ** хуб ба роҳ монда нашудааст.⁸⁵ Ин мушкилӣ на танҳо барои Тоҷикистон, балки барои баъзе кишварҳои ИДМ низ аҳамият дорад. Масалан, ҳаҷми интиқоли пул мутаносиби ММД зиёданд - дар Тоҷикистон 50% ва дар Қирғизистон зиёда аз 30%. Дар ин ҳолат рушди якранг дар Қирғизистон ва ноустуворӣ дар Тоҷикистон ба мушоҳида мерасад.

Де-факто – муҳоҷирати меҳнатӣ шакли интегратсияи кишварҳои Осиёи Марказӣ ба бозори меҳнати Федератсияи Русия ва Қазоқистон мебошад.

⁸⁰ Обследование домохозяйств Таджикистана: Миграция, денежные переводы и рынок труда. Александр М. Данцер, Барбара Диц, Ксения Гацкова. Institute for East and Southeast European Studies. Регенсбург, Германия, 2013 г.

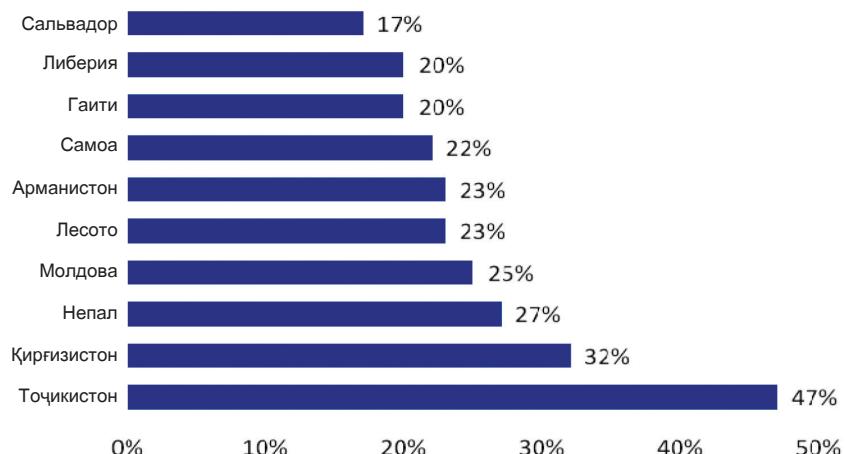
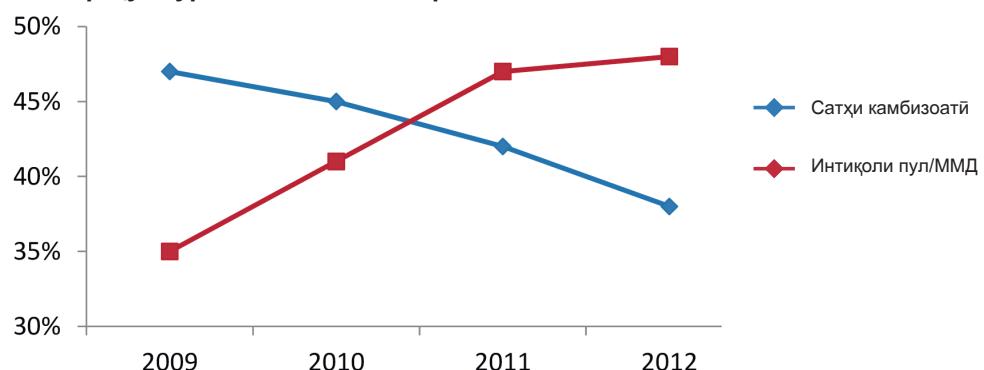
⁸¹ Ҳамон ҷо.

⁸² Nakamuro, M.). School attendance and migrant remittances in transition economies: the case of Albania and Tajikistan. International Development Planning Review, Vol. 32, No. 3/4, 333-361. 2010.

⁸³ Tajikistan: From Recovery to a Sustainable Growth. Tajikistan Economic Update No.2. October 2012. The World Bank.

⁸⁴ Таъсири муҳоҷират ва интиқолҳои пулӣ ба некӯаҳволии хонаводаҳо дар Тоҷикистон, августи соли 2010. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

⁸⁵ Бен Слей – Масъалат тиҷорати рушди инсонӣ дар Осиёи Марказӣ, 23 апрели соли 2014

Диаграммаи 4.5. Сатҳи интиқоли пул аз берун нисбат ба ММД**Диаграммаи 4.6. Динамикаи таносуби интиқоли пул ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2009-2011**

Инчунин равшан аст, ки интиқоли пул ба паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар Тоҷикистон таъсир мерасонад. Ҳарчанд маълумотҳо расмӣ динамикаи сатҳи камбизоатиро бо дарназардошти интиқоли пул, ва бидуни он, нишон намедиҳанд, вале интиқоли афзояндаи пул ҳамчун яке аз омилҳои асосии паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар ҷумҳурӣ баррасӣ мешавад.

4.5. ТИЧОРАТ ВА РУШДИ ИНСОНӢ⁸⁶

Дар ҳоли ҳозир интегратсияи иқтисодӣ дар Осиёи Марказӣ масъалаи афзалиятдор мешавад. Ин аз тариқи шаклҳои зерин инъикос меёбад:

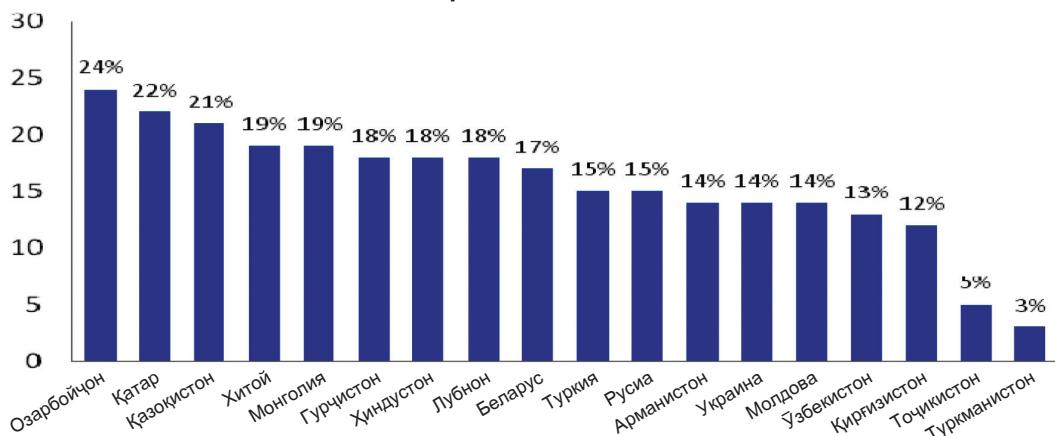
- СУС
- Интегратсияи Авруосиё
- Муҳочирият, интиқоли пул

Ҳамзамон, дурнамои рушди инсонӣ бо назардошти васеъ гардидани муомилоти тиҷоратӣ на ҳамеша дар ҷунин принсипҳои асосгузори рушди инсонӣ, ба монанди таъсир ба қишири камбизоатӣ ва осебазирии аҳолӣ, таҳсилот, тандурустӣ ва таъсирнокии экологӣ инъикос гаштаанд.

Маълум аст, ки тиҷорат ба ҷамъшавии сармояи иқтисодии кишварҳо тавассути ҷалби инвеститсияҳои хориҷӣ ва ҳаридории технологияҳои мусоидат мекунад. Бақайдигирии воқеии (ҳарчанд ин маълум аст, ки ҷой дорад) ҳиссаи даромади тиҷоратии қобили сармоягузории дубора ба сармояи инсонӣ, аз ҷумла ба соҳаи маориф ва тандурустӣ мавҷуд нест. Инчунин зарурати оғози таҳқиқоти илми ва амалӣ оид ба таъсирни тиҷорат ба устувории экосистема дар ҷумҳурӣ дар контексти коркарди дубораи заҳираҳо ва идоракунии заҳираҳои барқарорнашаванда ҷой дорад.

⁸⁶ Тахия шудааст дар асоси: Бен Слей - Масъалаи тиҷорат ва рушди инсонӣ дар Осиёи Марказӣ, 23 апрели соли 2014

Диаграммаи 4.7. Болоравии ҳаҷми содирот дар Осиёи Марказӣ (ба истиснои Қазоқистон) кафомонда аст

Чадвали 4.5.
Рейтинги кишварҳои ИДМ,
ки дар тиҷорати байналмилалӣ
роҳи баромад ба баҳр надоранд

Кишварҳое, ки роҳи баромад ба баҳр надоранд	Мавқеъ дар рейтинги Бонки ҷаҳонӣ «Тиҷорати байналмилалӣ» (Пешбуруди фаъолияти соҳибкорӣ)
Арманистон	116
Молдова	149
Беларус	150
Қирғизистон	184
Қазоқистон	186
Тоҷикистон	188
Ўзбекистон	189

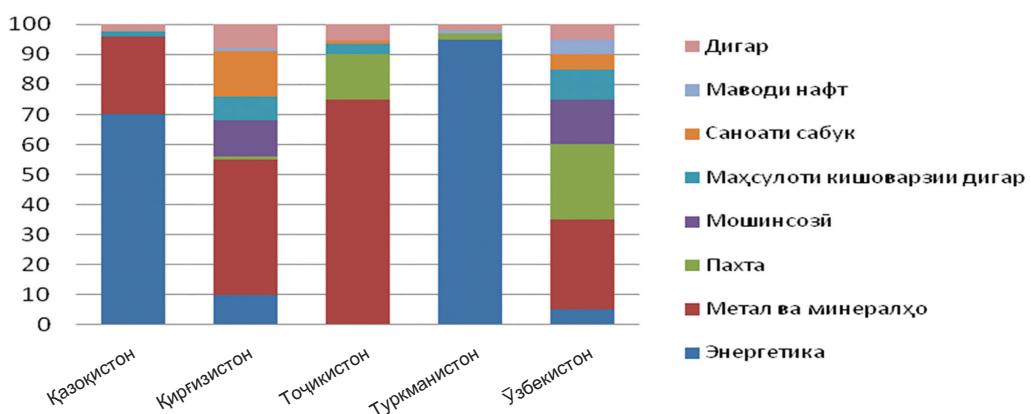
Сабабҳои асосии зиёдшавии сусти ҳаҷми содирот:

- харочоти зиёди тиҷоратӣ;
- содироткунандагони қалон қодиранд харочоти зиёди тиҷоратиро пардоҳт намоянд, вале ин ба интиқолкунандагони нисбатан хурд муюссар намегардад;
- соҳтори содирот серзармоя ва серзахира аст.

Чунин соҳтори тиҷорат оқибатҳои аёни иҷтимоию иқтисодӣ дорад:

- Истеҳсолот ва шуғлро дар соҳаҳои меҳнатталаб маҳдуд мекунад:
 - Саноати сабук
 - Савдои яклухт ва чакана
 - Сайёҳӣ
- Ғайр аз ин, ин соҳаҳо бо ҷалби бисёри занҳо.

Диаграммаи 4.8. Соҳтори содироти кишварҳои Осиёи Марказӣ

Бо вучуди ин бевосита миёни кишварҳои минтақа тиҷорат фаъолона рушд намекунад ва дар ҳаҷми умумии гирдиши савдои беруна ҳиссаи хоси кам дорад. Ҳарчанд сиёсати савдои кишварҳои минтақа барои содирот ва воридоти молҳо маҳдудиятҳои ҷиддӣ эҷод намекунад, зеро аз рӯи ҷенакҳои байналмилалӣ боҷҳои воридотӣ зиёд нестанд.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз роҳҳои байналмилалии баҳрӣ дур аст, ҳароҷоти ҳамлу нақли борҳои содиротиву воридотӣ омили муҳими рақобатпазирий, амалисозии имкониятҳои потенсиалий мебошад. Роҳҳои нақлиётӣ заминӣ – коммуникатсияи иқтисодии ҳаётан муҳим мебошанд ва ин на танҳо бо амалисозии имкониятҳои транзитӣ, балки бо дарёфт ва такмили дастрасӣ ба бозорҳо, пайвастшавӣ ба бозорҳои калон, баромад ба бозорҳои васеътар алоқаманд аст – дар ҷануб Афғонистон то Ҳиндустон, Покистон, Эрон ва дар шимол – аз тариқи Қирғизистон ва Қазоқистон то Русия.

Кӯшиш ба афзоиши рақобатпазирий, аз ҷумла тавассути коҳиш додани ҳароҷоти нақлиётӣ метавонад омили пурӯдрати фаъолсозии ҳамкории минтақавӣ ва мусоидат ба тиҷорат ва транзит чи дар минтақаҳои наздисарҳадӣ ва чи дар дохили кишвар гардад.

Монеаи ҷиддӣ дар рушди савдои берунӣ ин вазъи инфрасоҳтори хидматрасонӣ мебошад. Шоҳиси сифати таъминоти (логистикаи) соли 2014, ки Бонки ҷаҳонӣ таҳия кардааст, имкон медиҳад, ки ба вазъи ин омил баҳо дода шавад. Дар ҷорҷӯбай арзёбии оид ба шоҳиси мазкури Тоҷикистон аз рӯи шоҳисҳои самаранокии таъминоти (логистикаи) тиҷоратӣ аз миёни 160 кишвари дар интиҳоб қарордошта танҳо ҷойи 114-умро ишғол мекунад. Ин имкон медиҳад зикр гардад, ки монеаҳои асосӣ барои тиҷорат ин сифати нокофии инфрасоҳтори савдо ва нақлиёт, ва ҳамчунин ба таври кофӣ рушд накардаи системаи логистика мебошад.

Муҳим аст, ки фаъолгардонии ҳамкории тиҷоратӣ дар минтақа ҳамчун қадами муҳим дар роҳи амалисозии имкониятҳои потенсиалий ва коҳиш додани ҳароҷоти транзаксионӣ баррасӣ шавад.

Доҳилшавии Тоҷикистон ба Созмони умумиҷаҳонии савдо (СУС) дар моҳи марта соли 2013 зарурати ногузири суръат баҳшидан ба ислоҳот дар соҳаҳои гуонугро ба миён овард. Ин ҳусусан ба нақлиёт – баҳши муҳимтарини Тоҷикистон, бо дарназардошти он ки пайваст будан ва дастрасӣ доштан ба бозорҳои дигар лозим аст, тааллуқ дорад.

ИҚТИБОСИ 4.5. ОСИЁИ МАРКАЗИ ДАР ТИҶОРАТИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Аз рӯи арзёбии Бонки ҷаҳонӣ дар ҷорҷӯбай таҳқиқоти “Пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ” шароит барои рушди тиҷорати байналмилалӣ аз сабаби ҳароҷоти зиёд барои ба расмият даровардани ҳуҷҷатҳои амалиётҳои содиротиву воридотӣ ва гарон будани арзиши ҳамлу нақл номуносиб аст.

Чадвали 4.6. Рейтинги кишварҳои Осиёи Марказӣ дар тиҷорати байналмилалӣ дар ҷорҷӯбай арзёбии “Пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ-2014”

	Қазоқистон	Қирғизистон	Тоҷикистон	Ӯзбекистон
Тиҷорати байналмилалӣ	186	182	188	189
- ҳуҷҷатҳо барои содирот (теъдод)	10	9	12	12
- вақт барои содирот (бо рӯз)	81	63	71	79
- арзиши содирот (долл. ИМА барои контейнер)	4885	4360	8050	4785
- ҳуҷҷатҳо барои воридот (теъдод)	12	11	12	14
- вақт барои воридот (бо рӯз)	69	75	72	95
- арзиши воридот (долл. ИМА барои контейнер)	4865	5150	10250	5235

Харочот барои анҷом додани воридот бо ҳисоби як контейнер ҳудуди 10250 доллари ИМА-ро ташкил медиҳад, дар ҳоле ки қимати миёна дар минтақаи Аврупо ва Осиёи Марказӣ ҳамагӣ 2339 доллари ИМА-ро ташкил мекунад.

Маблағи пардохтҳои расмӣ низ ҳангоми содирот аз рӯи ҳисоби як контейнер зиёд аст – 8050 доллари ИМА, ҳол он ки дар Аврупову Осиёи Марказӣ ба таври миёна - 2109 долл. ИМА аст.

Ин танҳо қисман аз ҳисоби набудани дастрасии бевосита ба роҳҳои баҳрӣ аст, аз баски ин нишондиҳандаҳо яке аз нишондиҳандаҳои баландтарин, ҳатто дар миёни кишварҳои бидуни дастрасии бевосита, мебошанд.

Сабабҳои асосии арзиши баланди ҳамлу нақли бор мураккаб будани тартиботи ба расмият даровардани гумрукии борҳо ва фарсоши инфрасохтори нақлиётӣ (шабакаҳои ҳам автомобилий ва ҳам роҳи оҳан) ва дурӯй аз коридорҳои асосии нақлиётӣ низ мебошад.

Таъсис додани инфрасохтори самараноки нақлиётӣ ва такмили хидматрасонии нақлиётӣ бо арzon карданӣ он муҳим аст.

Рушди иқтисод афзоиши зарурат ва талабот дар тиҷорат ва ҳамлу нақл, аз ҷумла ҳамлу нақли транзитиро ба вучуд меорад. Бо вучуди ин зарурат ба транзит – ин монеаи хосе мебошад, зеро гузаштан аз қаламрави кишварҳои наздисарҳадӣ харочоти иловагӣ ва вобастагӣ аз кишварҳои ҳамсаюро талаб мекунад. Ва дар ин контекст ҳамкории устувор дар миёни кишварҳои минтақа фавқулодда муҳим аст.

Дар Тоҷикистон 1 апрели соли 2011 Нақшай генералии миллӣи рушди бахши нақлиёт барои давраи то соли 2025 қабул шуда буд. Ҳуҷҷати мазкур ба дохил намудани бахши нақлиёт ба Стратегияи миллӣи рушд барои давраи то соли 2025 равона карда шудааст. Бо мақсади ташаккули биниши самтҳои рушди нақлиёт барои дурнамои дарозмуҳлат дар ин ҳуҷҷат ду стратегияи рушди нақлиётӣ минтақавии осиёимарказӣ ба назар гирифта шудааст:

- коридорҳои нақлиётӣи Барномаи ҳамкории иқтисодии минтақавии Осиёи Марказӣ, ки дар Стратегияи мусоидат ба нақлиёт ва тиҷорат барои солҳои 2010-2018 Барномаи ҳамкории иқтисодии минтақаи Осиёи Марказӣ (CAREC) (ниг.ба <http://www.carecprogram.org/ru/index.php?page=transport>);

- лоиҳаҳои Комиссияи иқтисодӣ ва иҷтимоии СММ оид ба Осиё ва Үқёнуси Ором (ЭСКАТО - ихтиора ба русӣ): Роҳи оҳани трансостиёгӣ ва шабакаи осиёгии автомагистралҳо.

Тоҷикистон тарафдори тавсияёбии ҳамкории иқтисодии мутақобилан судманд бо тамоми кишварҳои минтақа мебошад ва аз соли 1998 дар Барномаи Ҳамкории иқтисодии минтақавии Осиёи Марказӣ фаъолона иштирок мекунад. Вазифаи аввалиндарачаи Барномаи Ҳамкории иқтисодии минтақавии Осиёи Марказӣ ин таъсиси ояндаи глобалий барои Авруосиё тавассути ба таври органикӣ пайванд намудани одамон ва бозорҳо аз Ҷумҳурии Ҳалқии Хитой ва то Озарбойҷон дар Қафқоз ва то ба Аврупо, инчунин аз Қазоқистон то бандарҳои баҳрии Покистон ва ғайра мебошад. Бо дарназардошти иштироки дарозмуддат ва фаъоли Тоҷикистон дар Барнома ва мавқеи стратегии он, ки аз он ҷорӣ коридори нақлиётӣ ҳамкории иқтисодии минтақаи Осиёи Марказӣ мегузарад, дар ҳалли ин масъала ба кишвар нақши муҳим дода мешавад. Құмак аз ҷониби Барномаи ҳамкории иқтисодии минтақаи Осиёи Марказӣ ба афзоиши минбаъдаи некӯаҳволии аҳолӣ аз ҳисоби васеъ гардонидани дастрасӣ ба хидматрасониҳои тиҷоратӣ ва нақлиётӣ равона карда шудааст. Ҳадаф ин пешниҳоди имкониятҳои ҳаракати озод ва арзони мардум ва мол дар дохири Тоҷикистон ва берун аз он мебошад, ки тиҷоратро тавсия баҳшида, дастрасиро ба хидматрасониҳои асосӣ ва ҷойҳои корӣ тақмил мебахшад. Ҳамкории иқтисодии минтақаи Осиёи Марказӣ шаш коридори нақлиётӣ дорад, ки бозорҳоро дар минтақа ва берун аз он мепайвандад ва ҷорӣ онҳо аз Тоҷикистон мегузарад.

Ин коридорҳо ба афзоиши содироти мол аз Тоҷикистон аз 597 миллион даллари ИМА дар соли 2008, вақте ки кишвар барои иштирок дар Барнома шурӯъ кард, то 1,36 миллиард доллари ИМА дар соли 2012 мусоидат кард. Дар ҳамон давра воридоти молҳо ба Тоҷикистон панҷ маротиба афзуд ва то ба 3,78 миллиард доллари ИМА расид.⁸⁷

⁸⁷ Барномаи ҳамкории иқтисодии минтақаи Осиёи Марказӣ дар Тоҷикистон: ояндаи глобалиро ташкил мекунем, с. 2013.

Дастрасӣ ба хизматрасониҳои иҷтимоӣ дар Тоҷикистон

5.1. ТАНДУРУСТӢ: ЧОРҖӮБҲОИ ИНСТИТУЦИОНАЛӢ ВА ДАСТРАСӢ БА ХИЗМАТРАСОНӢ СИСТЕМА

Мақсади асосии рушди инсонӣ ин эҷоди чунин муҳитест, ки иҷозат медиҳад барои одамон воситаҳои моддӣ фароҳам шавад, ки муддати тӯлонӣ аз зиндагии солим ва созандა лаззат баранд.

Нишондиҳандай асосии шохиси рушди инсонӣ давомнокии ҳоёт (тӯли умр) мебошад. Маълум аст, ки дар байнӣ саломатӣ ва давомнокии умри инсон алоқаи мустақими мусбат вуҷуд дорад - дараҷаи баланди саломатӣ дар нишондиҳандаҳои баланди давомнокии миёнаи умр собит мешавад. Давомнокии пешбинишавандай умри инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоюл ба афзоиш дорад, vale афзоши оҳиста. Дар давоми панҷ сол давомнокии умр, ки ҳангоми таваллуд интизор меравад, ба 1,4 сол афзоиш ёфт ва дар соли 2012 - 67,8 солро⁸⁸ ташкил дод.

Тадбирҳо дар самти таҳқими саломатӣ, таъмини дастрас будани хидматрасонии тиббӣ барои афзоши давомнокии умр аҳамияти зиёд доранд.

Ба вазъияти саломатӣ ва соҳтори дараҷаи бемориҳо дар кишвар омилҳои демографӣ аз ҷумла дараҷаи нисбатан баланди таваллуд (27,5 ба 1000 нафар) ва дараҷаи баланди вазни хос дар синни то 14 сола (наздики 35%), бартарии аҳолии сокин дар минтақаҳои деҳот (74%) таъсир мерасонанд.

ИҚТИБОСИ 5.1.

ВАЗИФАҲОИ УСУЛИИ (ПРИНСИПИАЛИИ) СОҲАИ ТАНДУРУСТӢ ИБОРАТАНД АЗ ТАЪМИНИ:

- ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ;
- имконият барои шаҳрвандон ҷиҳати дарёфт кардани қӯмаки сазовори тиббии босифат ва баҳангом.

Хизматрасониҳои тиббӣ аз рӯйкардҳо барои ҳалли масъалаҳои профилактика (пешгири), таҳқими саломатӣ, муолиҷа, тавонбахшӣ (реабилитасия) ва расонидани кумакҳои таскиндиҳанда иборат мебошанд ва хизматҳои мазкур бояд барои қонеъ кардани ниёзҳо дар ҳифзи саломатӣ ҳам аз нигоҳи миқдорӣ ва ҳам аз нигоҳи сифатӣ кофӣ бошанд.

Вале саломатӣ нақши омили сармояи инсониро танҳо дар шароитҳои муайян бозӣ меқунад - масалан, вақте ки он бо нишондиҳандаҳои марбути таҳсилот якҷо дар назар гирифта мешавад.

Дар ҷумҳурӣ сатҳи фавти модарон ҳанӯз хеле баланд аст - наздики 86 ба ҳар 100 ҳазор зиндатаваллудшуда⁸⁹, дар ин суръат коҳиши хеле кам мушоҳида мешавад - дар тӯли панҷ соли коҳиши сатҳи он фақат 11%-ро ташкил додааст. Ҳалли масъала ба андозаи зиёд аз натиҷабахшии кор барои солимсозии занони синии борварӣ (фертилӣ) ҳамроҳ бо пешгирии ҳомиладории ноҳоста, дароз кардани фосила дар байнӣ таваллудҳо ва коҳиши шумораи сиқтҳо вобаста аст.

⁸⁸ Хисботи ҷаҳонӣ - Хисбот дар бораи рушди инсонӣ- 2013, саҳ. 146 ва Хисбот дар бораи рушди инсонӣ - 2009, саҳ. 173. Дар боби мазкур натиҷаҳои тадқиқотҳои минтақавии ТҶ “Маркази Рушди Инноватсионӣ” “Арзёбии неруи иҷтимоию иқтисодии шаҳру ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонг аз нигоҳи рушди инсонӣ” истифода шудааст.

⁸⁹ Натиҷаҳои таҳқиқоти миллии фавти тифлони навзод, кӯдакон ва модарон, соли 2010

ИҼТИБОСИ 5.2.**МИСОЛИ ИНҼИКОСИ МАСъАЛАҲОИ
ДАСТРАСӢ БА МЕТОДҲОИ
ЗИДДИҲОМИЛАДОРӢ (КОНТРАСЕПТИВӢ)
ДАР ЯК ПАЖӮХИШ**

Дар чорҷӯби Таҳқиқоти тиббиву демографии Тоҷикистон - 2012 ҷунин ошкор шудааст, ки ҳарчанд аксарияти занони шавҳардор ҳоҳиши худро изҳор карданд, ки таваллуди худро дар оянда назорат ҳоҳанд кард, вале равишҳои зиддиҳомиладориро (контрасептивиро) танҳо наздики сеяки занони шавҳардор истифода мекунанд. Мавҷудияти мушкили дастрасии маҳдуд ба хизматрасониҳои муассисаҳои тиббӣ (поликлиникаҳои занона, марказҳои солимгардонӣ, маҳсусан дар минтақаҳои деҳот), намудҳои гуногуни воситаҳои зиддиҳомиладорӣ эҳтимолан ғайримустақим вуҷуд дорад.

Ворид кардани барномаҳои комплексӣ оид ба солимгардонии занони синну соли борварӣ, мавҷуд будани марказҳои маҳсуси профилактикаӣ ва табобатӣ дар беморхонаҳо ва поликлиникаҳо, васеъ кардани дастрасӣ ба воситаҳои муҳталиф ва мусоири зиддиҳомиладорӣ (контрасептивӣ) ва ҳамчунин корҳои фаъоли тарғиботӣ оид ба фосилаҳои нисбатан дароз байни таваллудҳо мумkin аст ба беҳтар шудани вазъи сасоматии модарон мусоидат намояд.

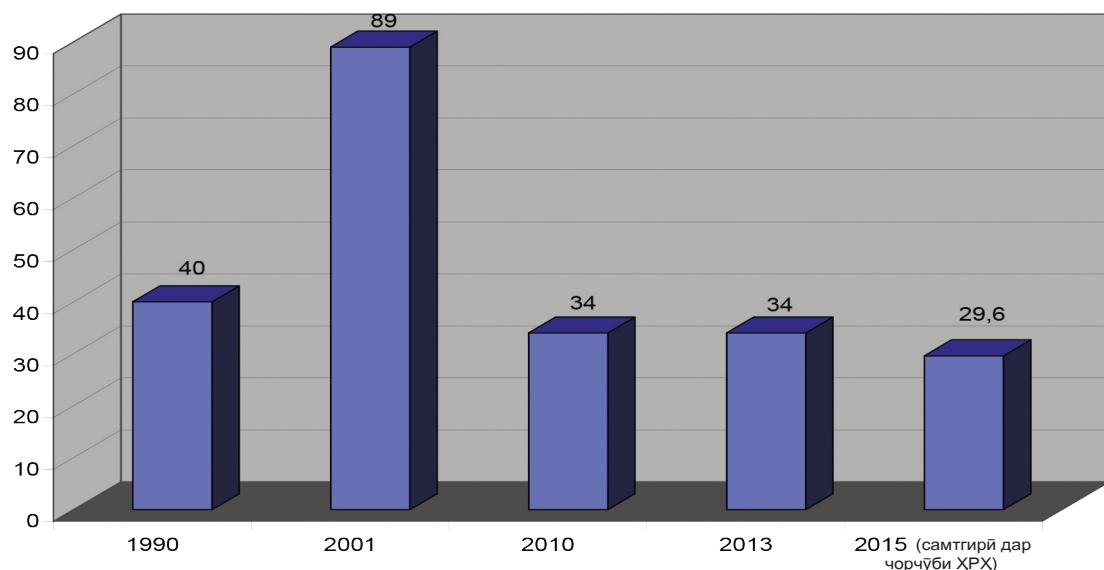
ИҼТИБОСИ 5.3.**МАСъАЛАҲОИ ҲИМОЯТИ МОДАР
ВА КӮДАҚ ДАР ҶУМҲУРИЙ БА САНАДҲОИ
СТРАТЕГӢ ДОХИЛ КАРДА ШУДААНД**

- Тоҷикистон аз ҷумлаи беш аз 190 кишвари ҳаҷон аст, ки Конвенсија ҳуқуқҳои кӯдакро ба имзо расонидааст
- Мушкилоти ҳифзи модар ва кӯдак ҳамчун санадҳои афзалиятдошта ва стратегӣ инъикос ёфтаанд – “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015”, “Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардуми Тоҷикистон барои солҳои 2013-2015” ва “Стратегияи миллии солими аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2020”

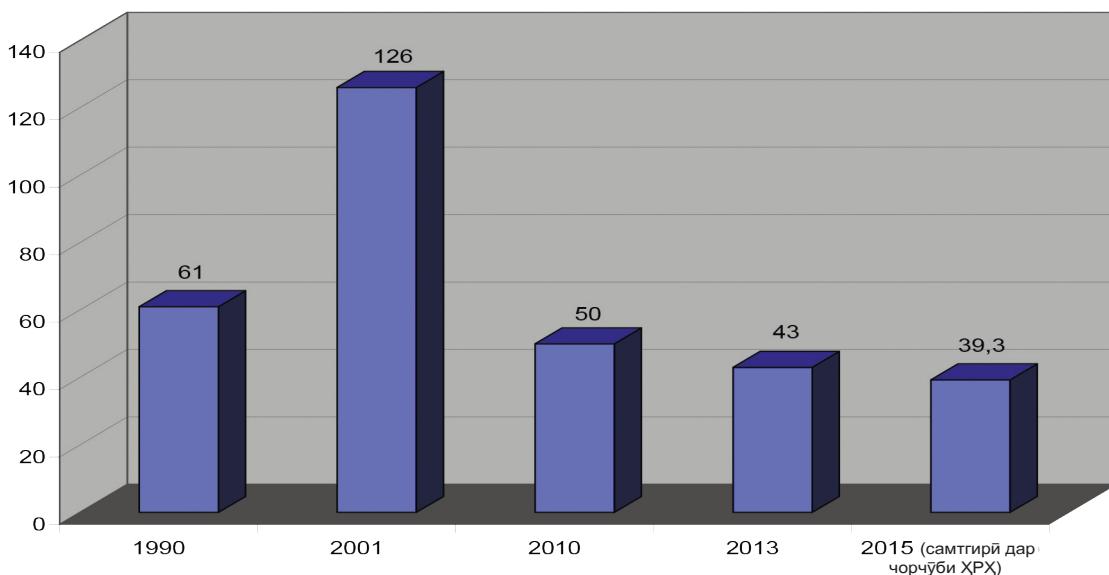
Нишондиҳандай бештар муҳими сифтаи кори системаи тандурустӣ ва ҳамчунин афзалиятҳои муайянкундандай он ва ҷудо кардани маблағҳо барои ҳадафҳои иҷтимоӣ нишондиҳандай фавти кӯдакон мебошанд. Яке аз пешрафтҳои муҳими қишвар дар соҳаи рушди демографӣ ин паст кардани сатҳи фавти кӯдакон аст.

Сатҳи фавти кӯдакон дар ҷумҳурий аз 89 ҳолат дар соли 2001 то 34 ҳолат аз 1000 кӯдаки зиндатаваллудшуда дар соли 2013 коҳиш ёфтааст.

**Диаграммаи 5.1. Суръати паст шудани сатҳи фавти кӯдакон
(нисбат ба 1000 зиндатаваллудшуда)**

**Диаграммаи 5.2. Суръати паст шудани сатҳи фавти кӯдакони то синни 5 сола
(ба 1000 зиндатаваллудшуда)**

Пешрафти минбаъда дар паст шудани сатҳи фавти кӯдакон пеш аз ҳама аз сифати хидматрасониҳои тиббӣ ҳангоми таваллуд ва рӯзҳои аввали ҳаёти тифлони навзод, такмили ихтисоси кормандони тиббӣ ва сатҳи таъмини таваллудхонаҳо бо таҷҳизоти зарурӣ вобаста мебошад.

Таваллуди кӯдаки солим барои саломатии шаҳс дар оянда замина мегузорад, биновар ин, нақши муҳим дар ин раванд ба ҳадамоти нигоҳбинунаандай модарон ва тифлони навзод дар давраи пас аз таваллуд тааллук дорад. Давраи бештар осебпазири кӯдакӣ 5 соли аввали ҳаёт мебошад. Кӯдакон дар ин синну сол бештар ба қасалиҳои сирояткунанда ва ғайрисирояткунанда гирифтор мешаванд. Сатҳи фавти кӯдакони то синни 5 сола дар ҷумҳурӣ баланд боқӣ мемонад, вале дар маҷмӯъ қоҳиш ёфта истодааст – аз 126 промилле дар соли 2001 то 43 промилле дар соли 2013.

Омили муҳими таъминкунаандай беҳтарсозии саломатии кӯдакон ва паст кардани сатҳи беморӣ ва фавти кӯдакон – ин эмгузаронии (иммунизатсия) баҳангом бар зидди бемориҳои сирояткунанда мебошад.

ИҚТИБОСИ 5.4.

ДАР РОҲИ ФАРОГИРИИ ШУМОРАИ БЕШТАРИ АҲОЛӢ БА ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ТИББӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: БАЪЗЕ АЗ НАМУНАҲО

Маълумотҳо оид ба дастрасии хизматрасониҳои тиббию санитарӣ маҳдуд мебошанд, аммо маълумот оид ба фарогирии баъзе аз мудохилаҳои асосӣ вучуд дорад. Ба таври мисол, маълумот оид ба саҳми кӯдаконе, ки аз курси пурраи эмгузаронӣ (ваксинатсия) гузаштаанд ва фоизи таваллудҳои аз тарафи кормандони тиббии соҳибхисос гузаронида шуда, тавассути натиҷаҳои Таҳқиқоти тиббӣ-демографии Тоҷикистон дар соли 2012 пешниҳод карда шудааст.

• Нигоҳубини модарон:

- фарогирий ба муюнаи то давраи таваллуд аз тарафи кормандони тиббии боихтисос 79 дарсадро ташкил додааст. Зимнан, фарқ байни занон/модарон вобаста ба сатҳи маълумот ҳеле зиёд аст: фарқ байни нишондиҳандаи фарогирии нисбатан баландтарин (92% - бо маълумоти оли) ва пасттарин (69,4% - бемаълумот) 22,6 дарсадро ташкил медиҳад;
- фоизи занони таваллудкарда бо кӯмаки кормандони тиббии боихтисос 87,4 дарсадро ташкил додааст. Дар ин, фоизи занони дар муассисаҳои тиббӣ таваллудкарда 76,5 дарсадро ташкил медиҳад.

Тақрибан 80 дарсади таваллуд аз тарафи занони синни 20 сола ва ҷавонтар ва танҳо 61 дарсади таваллуд аз тарафи занони синни 35 сола ва қалонтар дар муассисаи тиббӣ гузаронида мешавад.

Ба ин монанд, агар 87 дарсади таваллуд дар минтақаи шаҳр дар муассисаи тиббӣ гузаронида шуда бошад, пас дар минтақаи дехот - танҳо 74 дарсад.

- **Эмгузаронии кӯдакон** – 88 дарсад дар синни 18-29 моҳа ҳамаи эмқуниҳои (прививка) асосӣ ва тавсияшудаи СЧТД-ро гирифтаанд. Кӯдаконе, ки дар вилоятҳои Суғд ва Ҳатлон зиндагӣ мекунанд, дар муқоиса бо кӯдакони дигар ноҳияҳо, эҳтимолияти баланд барои фарогир шудан ба эмгузаронии пурра (мувофиқан 93 ва 91 дарсад) доранд. Кӯдаконе, ки аз тарафи модарони дорони маълумоти миёнаи умумӣ таваллуд шудаанд, дар муқоиса бо кӯдакони аз тарафи модарони дорони сатҳи маълумоти дигар таваллудшуда, эҳтимолияти баланд барои фарогир шудан ба эмгузаронии пурра (93 дарсад) доранд.

Сарчашма: Тахқиқоти тиббӣ-демографии Тоҷикистон. ҳисоботи ҳукumatӣ

Мубориза бо бемориҳои нисбатан хавфноки иҼтимоӣ, аз қабили сил ва ВНМО/БПНМ боло ҳам ҷиддӣ барои Тоҷикистон боқӣ мемонад.

Аз соли 2009 баъзе мӯътадиливу субот ва паст шудани сатҳи нишондиҳандай сироятшавии фаъол ба бемории сил дар ҷумҳурӣ ба назар мерасад ва 65,7 ҳолатро ба 100 ҳазор нафар ташкил медиҳад, ҳол он ки дар соли 2011 ин нишондиҳанда 78 ҳолатро ташкил додааст. Аз шумораи умумии беморони сил 7,3 дарсадро кӯдакон ташкил медиҳанд.

ИҚТИБОСИ 5.5.

ЗАМИНАҲОИ ИНСТИТУЦИОНАЛӢ БАРОИ ТАЪМИНИ ДАСТРАСӢ БА ЧОРАБИНИҲОИ ЗИДДИ СИЛ ДАР ҶУМҲУРӢ:

- шабакаи марказҳо оид ба мубориза бар зидди сил ташкил карда шуда, вусъат мёёбад. Дар соли 2013 сӣ то чунин марказҳо фаъолият кардаанд;
- аллакай сеюмин Барномаи миллии ҳимояи аҳолӣ аз бемории сил барои солҳои 2010-2015 татбиқ шуда истодааст, ки ҳадафҳои асосии он паст кардани сатҳи минбаъдан беморӣ ва фавт аз сил дар байни аҳолӣ, ором гардидан вазъи эпидемикӣ ва ташкили назорати пурраи инфексияҳо дар саросари ҷумҳурӣ мебошад;
- таҳқиқотҳо гузаронида мешаванд, бознигариҳои давравии барномаҳои зидди

сил омода карда мешаванд. Дар соли 2013 намояндагии СЧТД дар Тоҷикистон арзёбии навбатии иқдомотро оид ба пешгирӣ ва назорати сил дар ҷумҳурӣ бо коркарди минбаъдан тавсияҳои иҷрошаванда оид ба беҳтарсозии барнома дар асоси стратегияи СЧТД «Stop TB» («Бемории силро боз медорем») амалӣ намуд;

- бо ворид кардани стратегияи DOTS сатҳи таъмини муассисаҳои зидди сил бо таҷхизоти тиббӣ: микроскопҳо, аппаратҳои рентгенӣ ва техникаҳои идорӣ беҳтар мегардад.

Аммо, мушкилии паҳн шудани бемории сил ҳоло ҳам шадид боқӣ мемонад, тавре ки:

- шумораи беморони дорони микробakterияҳои сили муқовиматпазир ба доруҳои зиёд нисбатан зиёд мебошад;
- сатҳи баланди гирифткор шудан ба бемории сил дар байни ҷумҳурӣ қобили меҳнати аҳолӣ (25-44 сола) боқӣ мемонад;
- дар ташкили табобати назоратшаванда, махсусан дар марҳалаи амбулаторӣ камбудиҳо вучуд доранд;
- камёфт будани доруҳои алоҳидай зидди сил ҳамоно вучуд дорад.

Ва ҳалли проблемаҳо бо самтҳои зерини фаъолият (дар ҷорҷӯбаи ҷанбаҳои институционалии таъмини дастрасӣ) алоқаманд мебошад:

- ҳамоҳангӣ ва пайдарпайии нисбатан самараноки фаъолиятҳо дар тамоми сатҳҳо, ҳамкории равшан ва саҳеҳи ҳадамоти фтизиатӣ бо муассисаҳои шабакаи умумии табобатӣ, тандурустии ибтидой ва марказҳои профилактикаӣ;
- татбиқи сиёсати кадрӣ, ки ба ҷалб кардан, нигоҳ доштан ва такмили ихтисоси кадрҳо равона карда шудааст;
- таъмин кардани табобати комплексии беморони сил, аз ҷумла рушди системаи фарогирӣ, нигоҳдорӣ ва табобат;
- ташкили ҷорҷӯбаи табобатӣ-профилактикаӣ дар ноҳияҳои ҷумҳурӣ.

Мушкилии ВНМО/БПНМ ҳам дар миқёси ҷаҳонӣ ва ҳам дар Тоҷикистон мушкилии ҷиддӣ мебошад. Ба туфайли беҳтар кардани фаъолияти хадамот ВНМО/БПНМ ба таври фаъол муайян ва шумораи бештари инфексияҳои ВНМО сабт шуда истодаанд. Ин пеш аз ҳама ба зиёд шудани шумораи марказҳои профилактикӣ ва мубориза бо БПНМ (имрӯзҳо дар ҷумҳурӣ 38 чунин марказ фаъолият мекунанд), дастрасии машварат ва санчиши ихтиёрий ва ташкил намудани лабораторияҳо алоқаманд мебошад, ки ба зиёд шудани шумораи шахсони аз санчиши ВНМО гузашта, мусоидат намудаанд. Агар дар соли 2009 шумораи беморони бақайдигирiftашудаи ВНМО 431 нафар бошад, дар соли 2013 шумораи онҳо 763 нафарро ташкил додааст.

ИҚТИБОСИ 5.6.

ОГОҲӢ ДАР МАВРИДИ ВНМО/БПНМ

Дар маҷмӯъ, дар ҷумҳурӣ сатҳи огоҳии мардум оид ба ВНМО/БПНМ афзоиш мейбад, аммо...

Ба таври мисол, дониши занон оид ба ВНМО аз 42 дарсад (МИКИ, 2005) то 62 дарсад (ТТДТ, 2012) беҳтар шудааст. Бо вучуди ин, нигаронкунанда он аст, ки тақрибан 4 аз 10 зан дар Тоҷикистон ҳоло ҳам дар мавриди ВНМО/БПНМ ҷизе нашунидаанд. Робитаи мутақобилаи зич ва мусбат байни сатҳи маълумоти занон ва дониш оид ба роҳҳои пешгирии сирояти ВНМО вуҷуд дорад. Дар айни ҳол, занони шаҳрнишин дар муқоиса бо занони дехнишин дори эҳтимолияти баландтар барои оғоҳ будан оид ба роҳҳои пешгирӣ дар ин самт мебошанд.

Мушкилоти асосии ВНМО/БПНМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон:

- афзоиши шумораи гурӯҳҳои осебපазири аҳолӣ: истеъмолкунандагони маводи мухаддир аз тариқи тазриқи сӯзандору, шахсони гирифткор ба бемориҳои бо роҳи алоқаи ҷинӣ гузаранда, шахсоне, ки ба фоҳишагӣ машғул ҳастанд;
- афзоиш ёфтани бемории сил дар байни сироятшудагони ВНМО;
- гарон будани табобати беморони ВНМО/БПНМ;

- ҳоло ҳам паст будани сатҳи огоҳии аҳолӣ оид ба ВНМО/БПНМ ва оқибатҳои он.

Сиёсати маблағгузории бахши тандурустӣ.

Ҳукумат воситаҳоро дар беҳбудии вазъи саломатии аҳолӣ оид ба ҳар ду самт сармоягузорӣ мекунад: ҳам бевосита тавассути маблағгузорӣ дар бахши тандурустӣ ва ҳам ба таври ғайримустақим тавассути сармоягузории воситаҳо, ба таври мисол, дар паст кардани сатҳи камбизоатӣ ё баланд бардоштани сатҳи саводнокии занон.

Ҳиссаи харочотҳои умумӣ, ки барои бахши тандурустӣ равона карда шудаанд, бо фарогирии танҳо як ҷузъи маблағгузориҳои мустақим, ҷойеро нишон медиҳад, ки дар он ҳукумат бахши тандурустиро аз ҷумлаи афзалиятыҳои худ қарор медиҳад.

Барои давраи солҳои 2008-2013 сармоягузории давлатии соҳаи тандурустӣ дар ҷумҳурӣ 3,7 маротиба афзоиш ёфтааст. Бо нарҳи муқоисашаванда (бо нарҳҳои соли 2013) харочоти буҷети давлатии ҷумҳурӣ барои соҳаи тандурустӣ аз 380,8 то 836,5 млн. сомонӣ, яъне беш аз ду маротиба афзоиш ёфтааст. Ҳамин тавр, суръати миёнаи солонаи афзоиш 17 дарсадро ташкил додааст, ки беш аз суръати миёнаи солонаи афзоиши маҷмӯи харочотҳои буҷети давлатӣ мебошад (афзоиш 6,7 дарсадро ташкил додааст).

Имрӯзҳо харочоти умумии давлат дар соҳаи тандурустӣ беш аз 2 дарсади ММД-ро ташкил медиҳад, ки ба сатҳи харочоти кишвар бо ҳаҷми наздик ба ММД ба ҳар сари аҳолӣ муқоисашаванда аст. Ин нишондод ҳоло ҳам барои таъмини кафолати хидматрасонии ройгони тиббӣ ба аҳолӣ кофӣ намебошад. Кафолати давлатӣ, ҳамчун дар замони шӯравӣ, дар назар дорад, ки хидматрасонии тиббӣ дар муассисаҳои давлатии тандурустӣ бояд барои аҳолӣ ройгон бошад, аммо ҳаҷм ва маҳсусан сифати онро барои шаҳрванди алоҳида муайян намекунад.

Дар маҷмӯъ, буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба дараҷаи бештар самти иҷтимоӣ дорад. Ҳиссаи соҳаи тандурустӣ дар харочотҳои умумии буҷети давлатӣ тақрибан 7 дарсадро ташкил медиҳад.

Тағиирот дар соҳтори тақсимоти харочотҳои буҷетӣ барои соҳаи тандурустӣ аз рӯи сатҳҳои системаи буҷетӣ идома доранд, ки ба равандҳои

ИҚТИБОСИ 5.7. ХАРОЧОТ БА БАХШИ ТАНДУРУСТӢ ДАР ҶАҲОН

Дар ҷаҳон, дар маҷмӯъ, дар соли 2011 ҳарочот ба бахши тандурустӣ тақрибан 9,2 дарсад аз ММД-ро ташкил додааст.

Ҷадвали 5.1. Нишондиҳандаҳои ҷаҳонӣ ба бахши тандурустӣ

	Ҳарочотҳои умумӣ дар бахши тандурустӣ ҳамчун % аз ММД		Ҳарочотҳои умумии давлатӣ ҳамчун % аз ҳарочотҳои умумӣ дар бахши тандурустӣ	
	2000	2011	2000	2011
Худуди тағйирёбии нишондиҳанда				
Ҳадди ақал	0,8	1,7	4,2	15,9
Ҳадди аксар	22,5	17,7	100,0	99,9
Гурӯҳҳои кишварҳо аз рӯи сатҳи даромад				
Сатҳи пасти даромад	4,0	5,2	40,5	38,9
Сатҳи паст ва миёнаи даромад	4,1	4,4	33,7	36,6
Сатҳи баланд ва миёнаи даромад	5,4	5,8	47,2	56,2
Сатҳи баланди даромад	9,8	11,9	59,3	61,3
Дар маҷмӯъ дар ҷаҳон	8,2	9,1	56,3	58,8

Арзёбигҳо нишон медиҳанд, ки ҳарочоти зиёд дар соҳаи тиб на ҳама вақт сифати баланд ва дастрасии хидматрасониҳои тиббиро кафолат медиҳанд.

Вазъи соҳаи тандурустӣ, сифати хидматрасониҳои тиббӣ ва дар охир вазъи солимии аҳолӣ на танҳо аз ҳаҷми заҳираҳои ба соҳаи тандурустӣ равонашуда, балки аз самаранокии ташкил намудани кор ва сармоягузории бахши мазкур вобаста мебошад.

Омори ҷаҳонии вазъи тандурустӣ, 2014.

Ғайримарказӣ кардани ҷараёнҳои молиявӣ алоқаманд мебошанд. Имрӯзҳо қисмати бештари ҳарочотҳои давлатӣ барои соҳаи тандурустӣ ба ҳарочотҳои буҷети маҳаллӣ рост меояд – беш аз 82 дарсад.

Саҳми хизматрасониҳои пулакии тиббӣ дар ҳаҷми умумии хидматрасониҳои пулакӣ барои аҳолӣ аз соли 2003 то соли 2012 хеле афзоиш ёфтааст – аз 0,4 то 3,7 дарсад. Аммо ин афзоиш ҳам набояд танҳо ба сабаби тақозои афзоишёбанда барои хидматрасониҳои тиббӣ аз ҷониби табакаҳои нисбатан баланддаромади аҳолӣ шарҳ дода шавад, зеро дар маҷмӯъ мушкилоти кофӣ набудани сармоягузории давлатӣ ба системаи тандурустӣ боқӣ мемонад. Шаҳрвандон маҷбур мешаванд, ки ба пардоҳти хидматрасониҳои тиббӣ рӯ оваранд, маводи дорувориро на танҳо барои табобат дар хона, балки барои табобат дар муассисаҳои тиббӣ ҳаридорӣ намоянд. Натиҷаҳои таҳқиқотҳои сотсиологӣ нишон медиҳанд, ки чунин таҷрибаҳо ба таври васеъ паҳн шудаанд.

ИҚТИБОСИ 5.8. САМТИ ИСЛОҲОТ ДОИР БА МАБЛАГГУЗОРИИ СОҲАИ ТАНДУРУСТИИ ҶУМҲУРИЙ:

- Гузариш ба маблағгузории сарикасии кӯмаки аввалияни тиббӣ-санитарӣ. Аз 1-уми июли соли 2013 механизмҳои нави маблағгузорӣ дар як вилоят (Суғд) ҷорӣ карда шудааст. Вазорати тандурустӣ ҳақса дорад, ки механизми маблағгузории сарикасиро дар дигар ноҳияҳои кишвар низ татбиқ намояд.
- Ҷорӣ намудани механизмҳои нави сармоягузорӣ дар ниҳодҳои тандурустӣ. Дар моҳҳои апрел-июни соли 2013 имкониятҳои ҷорӣ намудани суғуртаи ҳатмии тиббӣ мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор гирифт. Воқеъияти ҷорӣ намудан аз муайянкунӣ ва иҷрои шарту шароитҳои пешакии суғуртаи ҳатмии тиббӣ вобаста

мебошад. Дар сурати ичро шудани шарту шароитҳои пешакӣ оид ба ҷорӣ кардани сӯғуртai ҳатмии тиббӣ, танҳо дар ин вақт мумкин аст сӯғуртai ҳатмии тиббӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷорӣ карда шавад. Ин шарту шароитҳои пешакӣ ба категорияҳо тақсим карда шудаанд: (i) соҳтори институтсионаӣ, нақшҳо ва муносибатҳо; (ii) ҷамъоварии даромадҳо; (iii) ҷамъоварии захираҳо; (iv) ҳаридории лавозимоти зарурӣ; ва (v) ичро намудани стратегияҳо ва пайдарпайии фаъолиятҳо. Дар асоси натиҷаҳои таҳқиқот ва назароти дигар вазорату идораҳо ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон раванди ҷорӣ намудани СҲТ ҳоло то соли 2017 ба таъхир гузашта шудааст;

- Такмил додани барномаҳо оид ба кафолати давлатӣ. Вазорати тандурустии ҷумҳурӣ нақша дорад, ки бастаи (пакети) кафолатҳои бунёдиро дар 6 ноҳияни кишвар дар соли 2014 ҷорӣ намояд. Таҳқиқот оид ба имкониятҳои бастаи (пакети) кафолатҳои бунёдӣ дар 6 ноҳияни нишон додааст, ки барои сармоягузории бастаи кафолатҳои бунёдӣ дар 4 ноҳияни нарасидани буҷет аз 22 то 44 дарсад ба назар мерасад. Таҳқиқот дар сатҳи кӯмаки аввалини тиббӣ-санитарӣ ҳеч камбудро муайян накардааст.

Аз маҷлиси намояндагони Ҳукумати Ҷумҳурии
Тоҷикистон ва Шӯрои ҳамоҳангӣ оид ба рушд.
18 февралி соли 2014

Ҳамин тавр, маълумотҳои омории давлатии нашршаванда барои ба таври асоснок мавриди баҳс ва гуфтугӯ қарор додани масъалаи мазкур имконият намедиҳанд. Нишондиҳандаҳои расмӣ пардохтҳои ғайрирасмиеро дар назар намегирад, ки аз тарафи беморон ба кормандони тиббӣ супорида мешавад (аз рӯи баъзе аз арзёбиҳо – ҳачми харочотҳои ғайрирасмии аҳолӣ ба харочотҳои умумии соҳаи тандурустӣ 68 дарсадро ташкил медиҳад).

Барои кишвари мо на танҳо зиёд кардани харочот дар соҳаи тандурустӣ, балки инкишоф додани системаи маблағузорӣ зарур аст, ки барои табдил додани маблағҳои чудошаванда ба системаи самараноки хизматрасониҳои босифати тиббӣ ба аҳолӣ имконият фароҳам меорад.

Мушкилоти асосӣ, ки ҳуқуқҳои беморонро дар ҷумҳурӣ душвор менамоянд:

- робитаи мутақобилаи ҳимояти ҳуқуқҳои беморон бо ҳуқуқҳои кормандони тиббӣ. Кофӣ набудани маблағузории буҷетии муассисаҳои тиббӣ барои ба вучуд омадан ва афзоиш ёфтани як қатор мушкилоти марбут ба сифат ва баҳангом будани хидматрасониҳо шароит фароҳам месозад;
- коркарди нокофии қонунӣ ва методии масъалаҳои яққокунии хизматрасониҳои пулакии тиббӣ ва ройгон дар муассисаҳои давлатии тиббӣ ва ҳамчун натиҷа, мушкилии ҳимояти ҳуқуқҳои беморон;
- маҳдудиятҳои молиявӣ ба сатҳи дастрасӣ ба хизматрасониҳои босифати тиббӣ барои шаҳрвандони дорони сатҳи паст ва ҳатто миёнаи даромад, ки аз тариқи пулакӣ расонида мешаванд;
- тамоман вучуд надоштани стандартҳои асоснок ва тасдиқшудаи пешниҳоди навъҳои зиёди хидматрасониҳои тиббӣ.

ИҚТИБОСИ 5.9.

САМТИ ЗАРУРИИ ФАЪОЛИЯТҲО ОИД БА ХИЗМАТРАСОНӢ ТИБBӢ ДАР ҶОРЧӮБАИ ТАЪМИНИ ҲАМФИКРИИ ИҼТИМОЙ

Дар ҳоли ҳозир интихоб намудани системаи тандурустие зарур аст, ки барои нигоҳ доштани соҳаи тандурустии ҷумҳурӣ ҳамчун система барои таъмини кӯмакҳои дастрас ва босифати тиббӣ ба аҳолӣ бо ҳифзи принсипи бунёдии ҳамдилӣи иҼтимож имконият медиҳад.

Фаъолиятҳо дар ин самт бояд фаро гиранд:

- баланд бардоштани самаранокии иҼтиможи исплоҳот, ки дар натиҷаи беҳтар шудани имкониятҳои молиявии давлат ва шаҳрвандон сурат мегирад;
- тасдиқ намудани пакети стандартҳои хизматрасониҳои тиббӣ;
- коркард намудани шеваҳои комилан нав барои рушди инфрасоҳтор ва иқтидори кадрии соҳа;
- имрӯзҳо вариантҳои рушди тичорат ҳамчун таҳвилқунандаи хизматрасониҳои тиббӣ дар ҷумҳурӣ ҷустуҷӯ намудани роҳҳои шарикии давлатӣ-хусусиро пешниҳод менамояд.

5.2. МАОРИФ: ЧОРЧӮБИ ИНСТИТУТСИОНАЛӢ ВА ДАСТРАСӢ БА ХИЗМАТРАСОНИҲОИ СИСТЕМА

Маориф дар концепсия рушди инсонӣ яке аз ҷузъҳои асосие мебошад, ки дар ҳалли як қатор мушкилоти иҼтиможӣ, иҼтисодӣ, сиёсӣ ва башардӯстона таъсири муайян мерасонад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишондиҳандаи сатҳи таҳсилот дар маҷмӯъ барои кишварҳои дорои сатҳи миёнаи рушди инсонӣ хос аст. Параметрҳои шохиси таҳсилот дар ҷумҳурӣ аз шохиси маҷмӯӣ даромади миллӣ баландтар аст.

Дар маҷмӯъ раванди ислоҳот дар ҷумҳурӣ ба зиёд намудани давомнокии таҳсилоти миёнаи равона карда шудааст, ки дар соли 2013 тақрибан 9,9 солро ташкил додааст. Ин нишондиҳанда, ба таври мисол, дар муқоиса бо Молдова (9,8 сол), Қирғизистон (9,3 сол), Ӯзбекистон (8,3 сол), Чин (7,5 сол) ва як қатор дигар кишварҳои дорои шохиси сатҳи миёнаи рушди инсонӣ баландтар аст.

Аз рӯи маълумоти барӯйхатгирии аҳолӣ дар соли 2010 шахсоне, ки маълумоти оли (пурра ва нопурра) ва ҳамчунин маълумоти миёнаи касбӣ доранд, 911 нафарро аз 1000 нафар дар синну соли аз 15 ва беш аз он ташкил додаанд. Ин нишондиҳанда дар муқоиса бо барӯйхатгирии оҳирини шӯравӣ дар соли 1989 тақрибан ба 9 дарсад параметр бештар аст, вале аз рӯи натиҷаҳои барӯйхатгирии аҳолии соли 2000 ба 1,2 дарсад камтар мебошад.

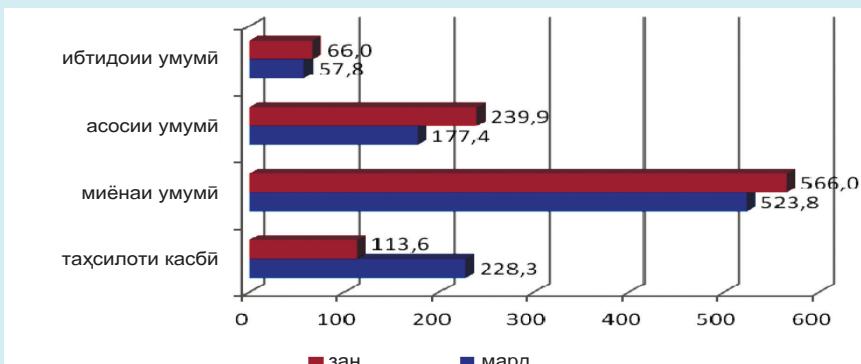
Барои давраи солҳои 2000-2010, афзоиш ба ҳисоби ба 1000 нафар шахсони дорои маълумоти оли ҳангоми кам шудани шахсони дорои маълумоти миёнаи касбӣ мушоҳида карда мешавад.

Натиҷаҳои барӯйхатгирии аҳолии соли 2010 нишон доданд, ки дар байни аҳолии дорои шуғли ҷумҳурӣ беш аз нисф (597 ба 1000 нафар) маълумоти миёнаи пурра, 157 нафар – маълумоти миёнаи асосӣ ва танҳо 205 нафар – маълумоти касбӣ доранд.

ИҼТИБОСИ 5.10. ТАФОВУТҲОИ ГЕНДЕРӢ ДАР САТҲИ ТАҲСИЛОТ

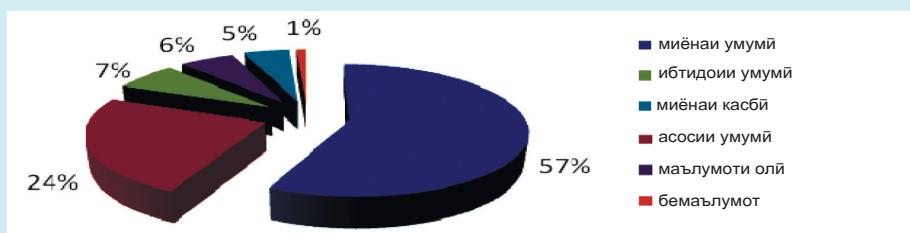
Натиҷаҳои барӯйхатгирии аҳолии ҷумҳурӣ дар соли 2010 нишон доданд, ки дар байни қисмати занони аҳолии синну соли қобили меҳнат аз рӯи сатҳи маълумот

**Диаграммаи 5.3. Таҳсимоти аҳолии синну соли қобили меҳнат аз рӯи сатҳи маълумот
(натиҷаҳои барӯйхатгирии соли 2010, ба ҳисоби ба 1000 нафар)**

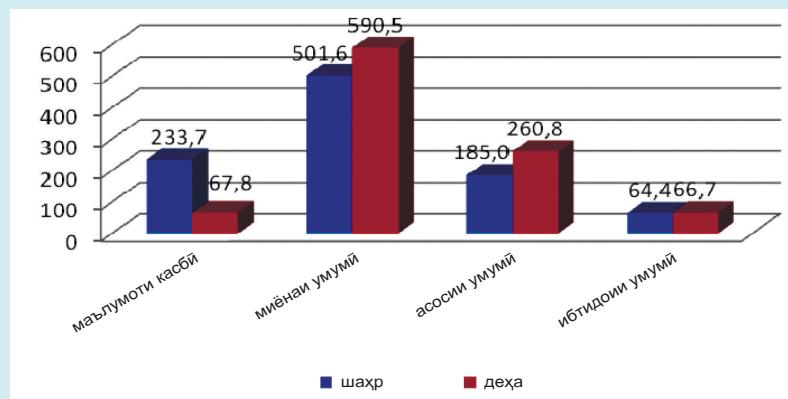
Ҳамин тавр қисмати бештари (75 дарсад) занони синну соли қобили меҳнат дорои маълумоти миёнаи умумӣ, танҳо 6 дарсад дорои маълумоти оли мебошанд. Дар минтақаҳои дехот ин нишондиҳанда боз ҳам пасттар мебошад.

**Диаграммаи 5.4. Таҳсимоти занони синну соли қобили меҳнат аз рӯи сатҳи маълумот
(натиҷаҳои барӯйхатгирии соли 2010, %)**

Занони шаҳрнишин нисбатан дорои сатҳи баланди маълумот мебошанд: 23,3 дарсад занони шаҳрнишини синну соли қобили меҳнат дорои маълумоти касбӣ мебошанд, дар ҳоле ки барои занони деҳнишин ин нишондиҳанда танҳо 6,8 дарсадро ташкил медиҳад. Файр аз ин, дар деҳот ҳиссаи занони ин гурӯҳи синну солӣ дорои танҳо маълумоти ибтидой ва асосии умумӣ – 32,7 дарсад, барои занони шаҳрнишин, ин нишондиҳанда каме пасттар аст – 24,9 дарсад.

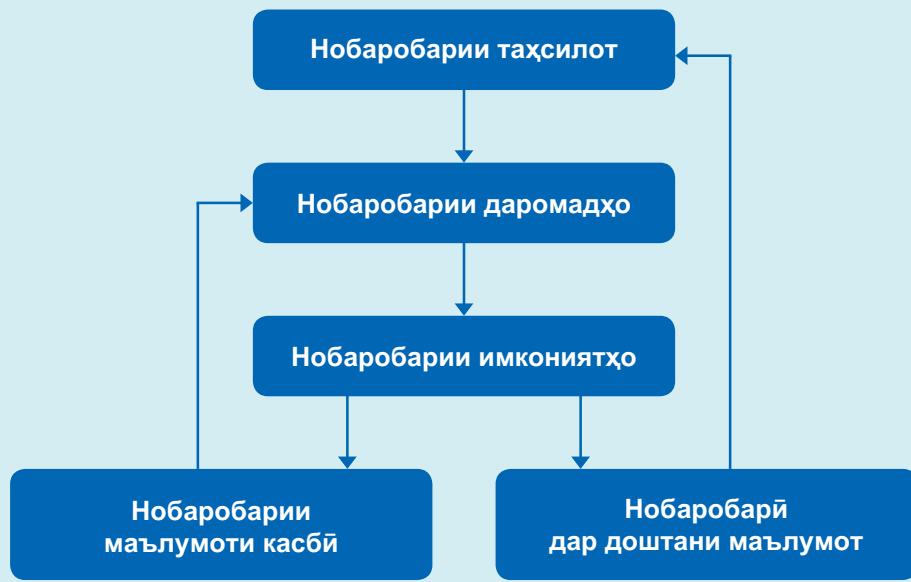
Диаграммаи 5.5. Тақсимоти занони синну соли қобили меҳнат аз рӯи сатҳи маълумот (натиҷаҳои барӯйхатгирии соли 2010, ба ҳисоби ба 1000 нафар)

Дар маҷмӯъ, нисбатан қисмати бештари занони синну соли қобили меҳнат дар бозори меҳнат камтар рақобатпазир мебошанд.

Маълум аст, ки иқтидори таҳсилотӣ ба таври назаррас мавқеи рақобатии коргаронро тақвият медиҳад – ҳар қадар ки он зиёд бошад, ҳамон қадар фаъолияти иқтисодӣ ва шуғл баланд аст, хатари камтар барои гирифткор шудан ба бекорӣ ва муддати кӯтоҳтари давомнокии он, музди меҳнати (даромади) бештар ва дастрасии васеътар ба ҷойҳои кории ҷаззоб.

Расми 5.1. Доираи сарбастаи нобаробарӣ дар таҳсилот

Ҷадвали 5.2. Муассисаҳои таълимии томактабӣ

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Солҳо
Шумораи муассисаҳои томактабӣ	485	487	488	494	508	527	
Шумораи кӯдакон дар муассисаҳои таълимии томактабӣ, ҳазор нафар	57,5	58,1	62,5	67,9	74,4	80,4	
Фарогирии кӯдакони аз 3 то 6 сола ба таҳсилоти томактабӣ, %	8,4	8,4	8,9	9,3	9,6	9,6	

Ҷадвали 5.3. Шумораи хонандагон ва омӯзгорони таҳсилоти умумӣ дар ибтидои соли таҳсил

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Солҳо
Шумораи муассисаҳо	3817	3780	3747	3791	3813	3836	
Шумораи хонандагон, ҳазор нафар	1691,9	1695	1694,7	1702,9	1713,8	1717,0	
Шумораи омӯзгорон, ҳазор нафар	96,1	94,2	93,6	94,2	97,7	100,6	

Марҳалаи мусоири рушди кишвар, вазифаҳои пайдарпай баланд бардоштани сатҳ ва сифати зиндагӣ зарурати на танҳо таъмини бештар пурраи фарогирий ба таҳсилот, маҳсусан ба таҳсилоти касбӣ, балки хеле баланд шудани сифати қувваи корӣ, аз ҷумла дар мавриди дониш ва маҳоратҳои таъминкунандай мавқеҳои рақобатӣ дар бозори меҳнатро тақозо менамояд, ки ба афзоиш ёфтани сатҳи ҳосилнокии меҳнат мусоидат мекунад.

Системаи таҳсилоти томактабӣ боベンазир будан аз рӯи умумият ва бисёрчандагии хидматрасониҳои худ, танҳо дар солҳои охир то андозае динамизмо дар рушд нишон медиҳад.

Қисмати асосии шабакаҳои муассисаҳои таълимии томактабӣ дар минтақаҳои шаҳр (такрибан 85 дарсад), бо дарназардошти ҳиссаи аҳолии шаҳрнишин ба таҳсилоти нобаробари захираҳои давлатӣ ба манфиати шаҳрҳо оварда мерасонад.

Зиёд шудани шумораи кӯдакони синну соли томактабӣ ва афзоиш ёфтани имкониятҳои шуғли падару модарон ба зиёд шудани талабот оид ба хидматрасониҳои нигоҳубини кӯдакон ва зарурати тафийир додани рӯйкардҳо ва шаклҳои ташкили таҳсилоти томактабӣ боис мегардад.

Таҳсилоти мактабӣ. Шумораи кӯдакони синну соли мактабӣ (6-17 сола) дар 1-уми январи соли 2014 дар ҷумҳурӣ 2047 ҳазор нафарро ташкил додааст, ки ин беш аз 25 дарсади аҳолии кишвар мебошад. Дар асоси арзёбииҳо, шумораи мазкур то соли 2015 ба 72,3 ҳазор нафар афзоиш меёбад.

Дар асоси Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳсилоти асосии умумӣ ҳатмӣ мебошад ва давлат ҷиҳати таъмини таҳсили ройгон барои ҳамаи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ӯҳдадор аст. Таҳсилоти умумӣ бахши бартаридоштаи таҳсилот мебошад.

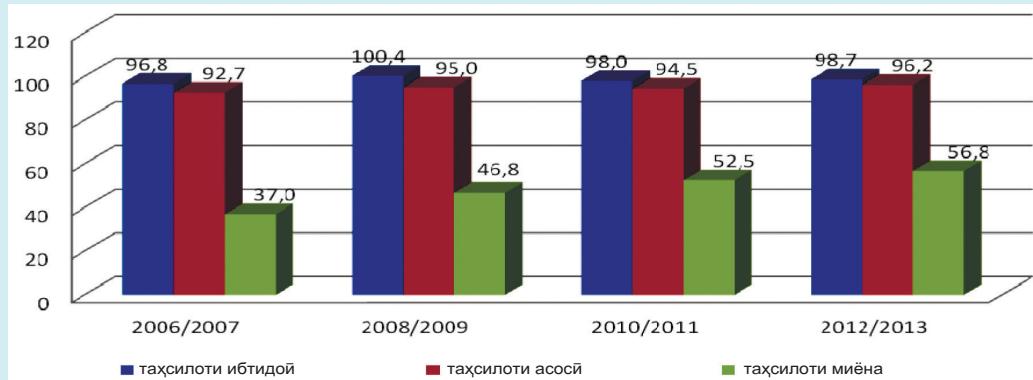
Вазифаи таъмин кардани дастрасӣ ба таҳсилоти мактабӣ комилан ҳалшаванда мебошад, агар иқдомоти зарурӣ дар ин самт идома ёбанд ва мунтазам амалӣ карда шаванд. Дар маҷмӯъ, имрӯзҳо беш аз 98 дарсади кӯдакон ва наврасон дар системаи таҳсилоти умумӣ фаро гирифта шудаанд. Агар, амалан ҳамаи кӯдакони синну соли мувоғиқ ба таҳсили ибтидой фаро гирифта шуда бошанд, пас аз рӯи наздик шудан ба синфи 9 сатҳи фарогирий коҳиш меёбад. Сатҳи фарогирий дар синфҳои болоии таҳсилот нисбатан пасттар мебошад, ки то як андоза ба идомаи таҳсил дар муассисаҳои таълимии миёнаи маҳсус ва гузариш ба системаи таҳсилоти касбӣ алоқаманд мебошад.

ИҚТИБОСИ 5.11. ФАРОГИРИИ ДУХТАРБАЧЧАҲО ДАР ТАҲСИЛОТИ МАКТАБӢ

Яке аз вазифаҳо дар чорҷӯби ҲРҲ – ин бартараф кардани нобаробари байни ҷинсҳо дар бахши таҳсилоти ибтидой ва миёна, ба таври дилҳоҳ то соли 2015, аммо на дертар аз соли 2015 – дар тамоми зинаҳои таҳсилот.

Афзоиш ёфтани сатҳи фарогирии духтарон дар таҳсилоти асосӣ (ҳамчунин дар ҳолати таҳсилоти ибтидой) аз тамоюлоти мусбат шаҳодат медиҳад. Вобаста ба ин ноил шудан ба вазифаҳои дар боло зикршуда то соли 2015 комилан имконпазир ба назар мерасад.

Диаграммаи 5.6. Коэффициенти фарогирии духтарон дар ҳамаи зинаҳои таҳсилоти мактабӣ, %

Коэффициенти хатмкунандагон (таносуби бомуваффақият хатмкунандагони таҳсил аз рӯи барнома ба шумораи аҳолии синну соли маъмулии хатми барномаи мазкур) низ аз рӯи зинаҳо коҳиш меёбад – агар дар мактаби ибтидой ин наздик ба 100 дарсад бошад, пас дар зинаи таҳсилоти асосӣ аллакай 88,1 дарсадро ташкил медиҳад ва таҳсилоти миёнаи пурраро бошад то 51,9 дарсад хонандагон хатм мекунанд.

Муқисаи шумораи хатмкунандагон аз рӯи таҳсилоти асосӣ бо шумораи хонандагони синфи 10 ва қабул дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидой ва миёнаи касбӣ нишон медиҳад, ки дар ин занчираи таълимӣ ҳар сол ҳадди ақал 9,1 дарсад писарон ва 15,5 дарсад духтарон ба таҳсил фаро гирифта намешаванд. Ин параметрҳо боз ҳам нишондиҳандай зиёдтарро ташкил медиҳанд, агар дар назар гирифта шавад, ки дар муассисаҳои касбӣ хонандагон ҳам пас аз хатми таҳсилоти асосӣ ва ҳам бо доштани маълумоти миёнаи умумӣ қабул карда мешаванд.

ИҚТИБОСИ 5.12.

ЯК МИСОЛИ ПРОБЛЕМАИ ФАРОГИРИИ КӮДАКОН ДАР ТАҲСИЛОТИ УМУМӢ

“На ҳамаи кӯдакон дар Тоҷикистон метавонанд маълумоти умумӣ гиранд – 2,630 кӯдакони синну соли мактабӣ ба сабабҳои гуногун дар соли таҳсили 2012-2013 «берун аз мактаб» мондаанд. Аз шумораи зикршудаи кӯдакони синну соли мактабӣ, шумораи духтароне, ки ба мактаб намераванд 1,479 (56,2%) нафарро ташкил медиҳанд. Сабаби асосии вазъияти мазкур дар дур ҷойигир будани мактабҳо дар баъзе деҳаҳо мебошад.

Вобаста ба ин, ба раисони вилоятҳо, шаҳрҳо ва ноҳияҳо мактуби вазири маориф ва илм оид ба аз нав ташкил додани мактабҳои ибтидой дар мактабҳои миёна ва умумӣ ирсол шуда буд.

Дар соли таҳсилоти 2012-2013 дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ 38 мактаби ибтидой аз нав ташкил карда шуданд, ки барои фарогирии шумораи бештари хонандагон дар таҳсил имконият фароҳам овард”.

*Аз мусоҳиба бо мувонини аввалии вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон Р. Мирбобоев.
Сарчашма: Avesto.tj*

Фаъолиятҳои ичрошаванд ба манзури беҳтар намудани сатҳи дастрасии таҳсилоти мактабӣ:

- соҳтан ва ба истифода додани мактабҳои нав, кӯшиш барои нисбатан самаранок ҷойгир кардани онҳо;
- мусоидат ба рушди муассисаҳои маҳсуси таълимӣ (мактабҳои иловагӣ), ки дар онҳо таълими кӯдакон ва наврасони дорои маъмулияти ҷисмонӣ ва равонӣ гузаронида мешавад;
- пешниҳод намудани имконияти таҳсил барои ақалиятҳои миллӣ ба забони модарии худ.

Сифати таълим ва таъмин будани он бо оӯзгорони соҳибмâлумот унсури таркибии муҳимтарини ислоҳоти таҳсилоти мактабӣ мебошад. Дар ин самт стандартҳо ва барномаҳои таълимии нав таҳия шуда, стандартҳо ва барномаҳои таълимии мавҷуда тақмил дода мешаванд.

ИҚТИБОСИ 5.13.

ЧОЛИШҲО ДАР СИФАТИ ПЕШНИҲОД КАРДАНИ ХИЗМАТРАСОНИХОИ ТАЪЛИМИЙ:

- дараҷаи иҳтиносси омӯзгорон: танҳо 71,5 дарсад омӯзгорони соҳибиҳтисос мавҷуд мебошанд (диплом оид ба ҳатми донишгоҳро доранд) (соли таҳсили 2013/2014);
- нарасидани омӯзгорон ва тамоюли устувори пиршавии ҳайати кормандон: Мутахассисони ҷавони дорои маълумоти олий ҷойҳои кории холиро пур намекунанд, ба соҳаи маориф ба кор намераванд (ба сабаби кам будани музди меҳнат ва дигар омилҳо);
- сифати таълим: шохиси сифати таълим (ITQ), ки аз тарафи Фонди аврупоии таҳсил тавсия шудааст, 0,77-ро ташкил медиҳад. Аммо, дар бораи сифати таҳсил метавон дар ҳолате сӯҳбат кард, ки агар ин шохис аз 1 зиёд бошад.

ИҚТИБОСИ 5.14.

ДАР РОҲ БА СӮИ ТАҲСИЛИ ФАРОГИР (ИНКЛЮЗИВӢ)

Барои шахсони маълул (шахсони дорои маълулият) дастрасии таҳсил – ин пеш аз ҳама имконияти ҳадди ақал дастрасӣ пайдо кардан ба ҳамон барномаҳои таълимие, ки шаҳрвандони маъмулӣ доранд ва ба даст овардани дастгирии лозимӣ барои иштирок дар чунин барномаҳо мебошад. Таҳсили фарогир – таҷрибаест, ки дар он маълулон дар синф ё аудиторияи «маъмулӣ» якъо бо хонандагони «маъмулӣ» таълим мегиранд ва инчунин таҷриба дар кишвари мо танҳо ба тозагӣ инкишоф мейбад.

Дар ҷумҳурӣ ҳаритаи роҳ оид ба таҳсили фарогир таҳия мешавад. Дар асоси концепсияи таҳсили фарогир, ки аз тарафи Вазорати маориф ва илми ҷумҳурӣ таҳия шудааст, бо кӯмаки донорҳо лоиҳаи ибтидоии нақшаи амал таҳия шуда буд. Фондҳои GPE4 ҷудо шуда буданд, ки яке аз компонентҳои ҷузъҳои он пурра ба таҳсили фарогир, аз ҷумла мувоғиқсозии инфрасоҳтор барои дастрасӣ, нашр ва соҳтмони иморатҳои нав бо таъмини дастрасии физикий бахшида шудааст ва дар ин контекст донорон гузаронидани арзёбии вазъи ибтидоиро дастгирӣ намудаанд. Барномаи таълимӣ оид ба рушди барвақтии кӯдакон тасдиқ шудааст, ки таҳсили фарогир, дарсхои амалӣ барои омӯзиш додани омӯзгорон ҷиҳати кор бор кӯдакони маълупро дар бар мегирад. Дар моҳи июни соли 2013 Вазорат Оинномаро оид ба ҷорӣ намудани таҷрибаҳои таҳсили фарогир дар мактабҳо тасдиқ намуд.

Аз маҷлиси намояндагони Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шӯрои ҳамоҳангӣ оид ба рушд,
18-уми февралӣ соли 2014

Таҳсилоти қасбӣ.

Таҳсилоти ибтидой ва миёнаи қасбӣ дар солҳои охир яке аз бахшҳои бештар мушкилдори системаи маориф мебошад. Сарфи назар аз афзоиши қами дохилшудагон дар ин муассисаҳои таълимӣ дар ҷумҳурӣ норасони зиёди кормандони соҳибиҳтисоси сатҳи миёна аз ҷумлаи шаҳрвандоне, ки метавонанд вазифаҳои мушкилро барои дигаргунии навоваронаи кишвар ва баровардани он аз роҳи рушд ҷиҳати истеҳсоли ашёи хом ичро намоянд, эҳсос мешавад.

Суръати афзоиши шумораи донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидой-касбӣ дар муқоиса бо суръати афзоиши шумораи хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ нисбатан суст мебошад. Аз соли 2008 то соли 2013 шумораи дохилшудагон дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ 1,6 дарсад ва дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ 40,7 дарсад афзоиш ёфтааст.

Исплоҳоти сиёсати иҷтимоӣ дар соҳаи маориф бартараф намудани номувофиқатии мазмун ва муҳтавои таҳсилро бо талаботҳои мусосири бозори меҳнат дар назар дорад. Ба омилҳои нигоҳдорандай амалисозии исплоҳоти иҷтимоӣ мавриҷҳои зерин дохил мешаванд: сатҳи пасти ҷаззобияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ барои ҷавонон, сатҳи пасти рушди иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаҳо, набудани асоси меъёрии иштироки иттиҳодияҳои тиҷоратӣ дар ҷорабиниҳо оид ба исплоҳоти системаи таҳсилоти миёнаи касбӣ.

Таҳсилоти олии касбӣ. Таҳсилоти олиӣ, ки дастрасӣ ба он пас аз таҳсилоти миёна, таҳсилоти ибтидоии касбӣ таъмин карда мешавад, зинаи мустақил дар таҳсилоти давомдор мебошад. Дастрас будани таҳсилоти олиӣ дар Ҷумҳурӣ аз тарафи 34 муассисаи таҳсилоти олиӣ таъмин карда мешавад. Дар байнҳи муассисаҳои таҳсилоти олии қишвар 10 муассиса мутахassisонро барои соҳаи маориф, 8 муассиса- барои саноат, 2 муассиса – барои иқтисод, 2 муассиса – барои тиб ва тарбияи ҷисмонӣ ва 2 муассиса – барои соҳаи қишоварӣ тайёр мекунанд.

Дар қатори муассисаҳои таҳсилоти олии ватанӣ дар Ҷумҳурӣ филиалҳои муассисаҳои таҳсилоти олии хориҷӣ фаъолият мекунанд – Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М. Ломоносов, Донишгоҳи миллии таҳқиқоти технологияи «МИСиС» (Московский институт стали и сплавов), Донишгоҳи миллии таҳқиқотии «МЭИ» (Московский энергетический институт).

Ҳамин тавр, шаҳри Душанбе бузургтарин маркази пешниҳодкунандай таҳсилоти олиӣ мебошад, ки дар он 23 муассисаи таҳсилоти олиӣ ҷойигир мебошанд.

Қабули донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти олиӣ тавассути муайян кардани сатҳи дониши довталафон аз рӯи натиҷаҳои санчиши тестӣ сурат мегирад.

Дар Ҷумҳурӣ авҷи таҳсилоти олиӣ мушоҳида мешавад: шумораи муассисаҳои таҳсилоти олиӣ бо суръат афзоиш ёфтааст: аз соли 1991 то соли 2013 беш аз 2,5 маротиба ва ҳамчунин шумораи донишҷӯён 2 маротиба зиёд шудааст.

Дар партави афзоиши умумии миқдори донишҷӯён аз навташкандиҳии ҷиддии тамоми системаҳои таҳсилоти олиӣ сурат мегирад:

- суръати афзоиши шумораи донишҷӯёни гоибҳон дар солҳои охир аз суръати афзоиши шумораи донишҷӯёни таҳсили рӯзона боз мондааст;
- маркази вазнинӣ бе шубҳа ба тарафи иҳтиносҳои иқтисодӣ, идорӣ ва ҳуқуқӣ, иҳтиносҳои хидматрасонӣ ва гуманитарию иҷтимоӣ ҷойи худро иваз кардааст;
- ворид шудани қишвар ба раванди Болон гузаришро ба системаи дузинами бакалавриат-магистратура асос гузошт.

ИҚТИБОСИ 5.15.

ЧОРАБИНХО ДАР САМТИ БАРОБАРИИ ГЕНДЕРӢ ДАР СИСТЕМАИ МАОРИФ

Дар Ҷумҳурӣ Тоҷикистон ҷорабиниҳо оид ба ҷалб кардани дуҳтарон ба таҳсил, ҷорӣ кардани системаи ҳавасмандкунӣ барои тақими иҳтинос амалӣ гардонида мешавад:

- Қонуни Ҷумҳурӣ Тоҷикистон “Дар бораи кафолатҳои давлатии баробархуқукии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо” қабул шуда, татбиқ карда мешавад;
- фаъолиятҳои барномавӣ дар ҷорҷӯби Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурӣ Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020;
- дар муассисаҳои таҳсилоти олии қишвар курсҳои маҳсус оид ба масъалаҳои гендерӣ ҷорӣ карда шудаанд;
- “Қвотаи президентӣ” барои ҷалб кардани дуҳтарон аз минтақаҳои дурдаст дар системаи таҳсилоти олиӣ татбиқ карда мешавад (ҳамасола аз соли 1997);
- Аз тарафи Вазорати маориф якҷо бо ЮНИСЕФ санчиши гендерии китобҳои дарсии мактабӣ гузаронида шуда, тавсияҳо оид ба таҳия кардани маводҳои таълимии ҳассоси гендерӣ асосдор карда шудаанд (соли 2008);

- бо дастгирии созмонҳои байнамилалӣ аз тарафи созмонҳои ҷамъиятӣ семинарҳои таълимӣ-иттилоотӣ, тренингҳо оид ба баланд бардоштани сатҳи таълими гендерӣ ва паси сар намудани таассубҳои (стереотипҳои) гендерӣ гузаронида мешаванд.

Таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олий аз ҳисоби маблағҳои буҷетӣ ва дар асоси пулакӣ-шартномавӣ гузаронида мешавад. Ҳиссаи донишҷӯне, ки дар асоси пулакӣ-шартномавӣ таҳсил меқунанд, тақрибан 60 дарсадро ташкил медиҳад.

Сифати таҳсилоти олий бо ҷорӣ намудани стандартҳои ҳатмии давлатӣ оид ба самтҳои калидии бакалавриат ва магистратура таъмин карда мешавад.

Ҳамин тавр, сифати тълим дар муассисаҳои таҳсилоти олий боиси маломатҳои зиёд мегардад, ҳам аз тарафи донишҷӯён ва падару модарони онҳо ва ҳам аз тарафи истифодабарандагони асосии ҳатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олий. Ин пеш аз ҳама ба он алоқаманд аст, ки:

- раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олий ҳоло ҳам бо фанҳои таълимии ҳатмӣ аз ҳад зиёд пур карда шудааст;
- ҳоло ҳам ҳаҷми нисбатан бештари сарбории таълимӣ ба дарсҳои аудиторӣ (дар синфҳона) рост меояд. Дар ин робита шаклҳои писандида ва асосноқи илмии кори мустақилонаи донишҷӯён амалан вучуд надорад;
- дараҷаи таҷхизонида шудани лабораторияҳо ва раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олий ҳоло ҳам ба талаботҳои замон он қадар ҷавобғӯ намебошад;
- таҷрибаомӯзии донишҷӯён қисман формалӣ гузаронида мешавад;
- ба сифати таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олий, маҳсусан ихтисосҳои табии-илмӣ ва техникӣ, сатҳи пасти таълими чунин фанҳо, ба монанди математика, физика, химия ва биология дар мактабҳо ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи маҳсуси қасбӣ алоқаманд аст;
- сатҳи нокофии ҳавасмандкунии меҳнати омӯзгорон сабаби на танҳо сифати пасти таълим, балки коррупсия (фасод) дар муассисаҳои таҳсилоти олий мегардад.

Сиёсати маблағузории соҳаи маориф.

Дар солҳои 2008-2013 ҳарочот барои соҳаи маориф ҳам аз ҳисоби захираҳои давлатӣ ва ҳам аз ҳисоби захираҳои ҳусусӣ афзоиш ёфтааст. Барои ин давра ҳиссаи ҳарочотҳои буҷетӣ барои соҳаи маориф дар ММД бисёр афзоиш ёфтааст. Бо нарҳҳои муқоисашаванда (мутобики нарҳҳои соли 2013) ҳарочоти буҷети давлатии ҷумҳурӣ дар соҳаи маориф аз 1027 то 2111, 6 млн. сомонӣ, яъне қарib 2 маротиба афзоиш ёфтааст. Дар ин робита, суръати миёнаи солонаи афзоиш 13,6 дарсадро ташкил додааст, ки ин нишондиҳанда дар муқоиса бо суръати миёнаи солонаи афзоиши маҷмӯӣ ҳарочоти буҷети давлатӣ (афзоиш 6,7 дарсадро ташкил додааст), баланд мебошад. Дар ҳоли ҳозир маҷмӯӣ ҳарочоти давлат дар соҳаи маориф 5,0 дарсади ММД-ро ташкил медиҳад.

Тағиироти зиёд дар соҳтори тақсимоти ҳарочоти буҷетӣ дар соҳаи маориф аз рӯи сатҳҳои системаи буҷетӣ сурат гирифтаанд. Дар маҷмӯӯ, дар соли 2008 ҳиссаи ҳарочот дар соҳаи маориф аз ҳисоби буҷети ҷумҳuriyati ҳарочоти умумии соҳаи маориф аз буҷети давлатӣ 27,4 дарсад ва ҳарочот дар соҳаи маориф аз ҳисоби буҷетҳои маҳалӣ 72,4 дарсадро ташкил додааст. Дар соли 2013 ҳиссаи ҳарочот дар соҳаи маориф аз ҳисоби буҷети ҷумҳuriyati ҳарочоти буҷети давлатӣ дар соҳаи маориф каме паст шудааст – то 20,2 дарсад.

Ҳарочоти ҳусусӣ дар соҳаи маориф дар омори ҷумҳурӣ ҳамчун “Ҳаҷми хидматрасониҳои пулакии системаи маориф” зикр шудааст. Суръати ҳаҷми хидматрасониҳои пулакии системаи маориф афзоиши устувори онҳоро нишон медиҳад ва дар айни замон суръати афзоиши он аз суръати афзоиши ҳарочоти буҷетӣ дар соҳаи маориф баланд аст.

Самтҳои асосии ҳарҷи маблағи аҳолӣ – ин пардоҳти ҳаққи таҳсил дар мактаби олий ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи қасбӣ, пардоҳти музди муаллими хонагӣ (репетитор) барои тайёр кардан ба муассисаи таҳсилоти олий ва ришва барои дохил шудан ё супоридани имтиҳонот дар муассисаи таълимӣ мебошанд.

5.3. ҲИФЗИ ИЧТИМОИИ АҲОЛӢ: ЧОРЧӮ҆ҲОИ ИНСТИТУЦИОНАЛӢ ВА ДАСТРАСӢ БА ХИЗМАТРАСОНИҲОИ СИСТЕМА

Тибқи Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, моддаи 35 ба ҳар шаҳрванд ҳуқӯқ барои меҳнат ва ҳифзи иҷтимоӣ кафолат дода мешавад.

НАСЛИ ҶАВОН ҲАМЧУН МАНБАӢИ РУШДИ ДАРОЗМУДДАТИ ИНСОНИ

Равандҳои алоқаманд ба вазъият ва рушди насли ҷавон барои дарozмuddat ба он таъсири зиёд мерасонад, ки сармояи инсонӣ чӣ гуна ҳифз, рушд ва istifoda мешавad.

Дар Тоҷикистон, ки синну соли миёна 25,2-ро ташкил медиҳад, сеяки аҳолӣ (31 дарсад) синну соли аз 15 то 29 сола мебошанд ва ҳамин тавр аҳамияти насли ҷавон бузург аст:

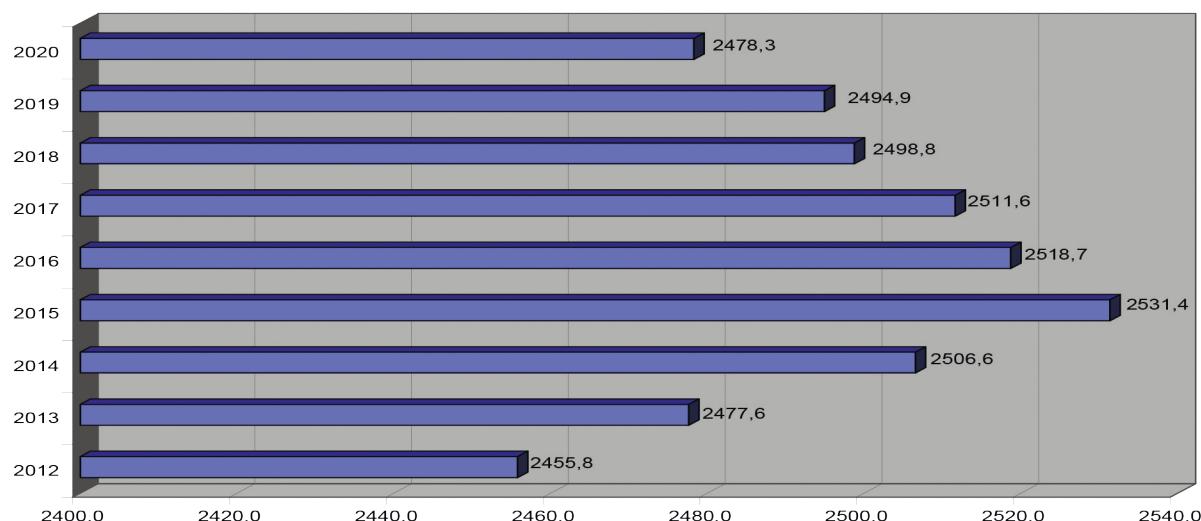
- Ба сабаби муваффақиятҳои бадастомада дар соҳаи рушд шумораи ҳар ҷой бештари ҷавонон мактабҳои таҳсилоти умумиро хатм мекунанд ва дар давраи пас аз бемории синну соли қӯдакӣ барои зинда мондан талош мекунанд. Аммо, дар шароитҳои мусир, дар баробари доштани таҳсилот (савод), онҳо бояд маҳоратҳои пешқадамро дошта бошанд...
- Амалишавӣ ба андозаи нокоғӣ ва номуносиб дар бозори меҳнат, қарор доштан дар вазъияти бекорӣ дар тӯли муддати дурӯз дароз мумкин аст онҳоро ба бори гарони иқтисод табдил диҳад...

Ва дар оянда низ шумораи ҷавонон афзоиш ҳоҳад ёфт, ки боз ҳам аҳамияти масъалаи мазкурро зиёдтар менамояд.

Чун меҳнат дороии асосии аҳолӣ аст, баланд бардоштани сатҳи ҳосилнокии он тарзи беҳтарини past кардани сатҳи камбизоатӣ мебошад. Ҷиҳати ташкил намудани тавоноиҳо ва маҳоратҳои асосӣ ва баланд бардоштани некӯаҳволӣ таъмин намудани таҳсилоти миёна ва хизматрасониҳои аввалияни тиббӣ, маҳсусан барои қӯдакон аҳамият дорад. Дар ин ду самт пешрафт ҳосил шудааст – сатҳи фарогирии қӯдакон дар таҳсилоти асосӣ дар кишвар аз 95,3 дарсад дар соли 2003 то 98 дарсад дар соли 2012 афзоиш ёфт ва вазифа – таъмини фарогирии пурра то соли 2015 буд. Давомнокии пешбинишаванди умри инсон дар лаҳзаи таваллуд дар тӯли камтар аз 10 сол аз 70,1 сол то ба 72,8 сол афзоиш ёфтааст. Пешрафти минбаъда ҷавонони бештар соҳибтархассус ва фаъолро тақозо менамояд.

Аммо дар маҷмӯъ, дар сатҳи миллӣ проблема ин ғайримутавозин будани бозори хизматрасониҳои таҳсилӣ ва бозори меҳнат мебошад. Хатмкунандагони ҳарсолаи муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ тақрибан 11 ҳазор, таҳсилоти миёнаи касбӣ – каме бештар аз 9 ҳазор ва муассисаҳои таҳсилоти оли – беш аз 27 ҳазор нафарро ташкил медиҳад. Ҳамин тавр, 47 ҳазор мутахассиси ҷавон бо таносуби зерин ба бозори меҳнат ворид мешаванд: барои 1 хатмкунандаи ихтисоси корӣ 0,9 хатмкунанда бо маълумоти миёнаи маҳсус ва 2,5 хатмкунанда бо маълумоти оли рост меояд. Аммо таносуби ҷои корӣ дар бозори меҳнат талаботи калон ва тақозои зиёдро барои ихтисосҳои корӣ нишон медиҳад.

Диаграмма 5.7. Шумораи аҳолии ҷумҳурий дар синну соли 15-29 сола, ҳазор нафар

Расман таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти касбии ҳамаи зинаҳо (аз ҷумла, таҳсилоти ибтидоии касбӣ) баромадани мустақими хатмкунандагонро ба бозори меҳнат пас аз хатм кардани онҳо дар назар дорад. Бо вуҷуди ин, амалан бештари онҳо маҷбуранд, ки баъдан “таҳсили худро комил кунанд” ё аз нав таҳсил кунанд, ки ин аз нокофӣ будани сифат ва самти ҳадафмандонаи таҳсил дар кишвар шаҳодат медиҳад.

Ҷойҳои корӣ бо шуғли кафолатдодашуда ва пардоҳти муносиб ҳоло ҳам барои ҷавонон кофӣ намебошад. Дар ҷумҳурӣ сатҳи баландӣ бекорӣ миёни ҷавонон вуҷуд дорад (15-29 сола) – тиқи маълумоти ОРС-2009 он 15,4 дарсадро ташкил додааст. Сатҳи бекорӣ дар гурӯҳҳои синну соли миёна (30-49 сола) – 9,3 дарсад ва синну соли нафақавӣ (50-59 сола) – 8,9 дарсадро ташкил медиҳад. Сатҳи бекории ҷавонони сокини шаҳр маҳсусан баланд аст.

Омӯзиш ва таҳқиқи таркиби иҷтимоии ҷавонони синну соли 15-19 сола нишон дод, ки ҷавонон дар синни то 18 сол, ки ба мақомоти шуғли аҳолӣ муроҷиат кардаанд, асосан на касбу кордоранд ва на иҳтинос. Зоро ҷойҳои кории холӣ барои чунин категория аҳолӣ вуҷуд надоранд ва проблемаи бо кор таъмин намудани онҳо ба проблемаи тайёрии касбӣ табдил меёбад.

Ғайр аз ин, бештари ҷавонон аксари вақтҳо фаъолияти меҳнатии худро дар бахши ғайрирасмии иқтисод шурӯъ мекунанд. Ҳиссаи ҷавононе, ки дар бахши ғайрирасмии иқтисодиёт фаъолият мекунанд, бисёр баланд аст – на камтар аз 30 дарсад аз шумораи умумии ҷавонони машгули кор.

ИҚТИБОСИ 5.16. ШУҒЛИ ҒАЙРИРАСМӢ ВА НАСЛИ ҶАВОН

Дар бахши шуғли ғайрирасмӣ вайрон кардани кафолатҳои меҳнатӣ ва иҷтимоӣ ба назар мерасад. Маҳз дар ҳамин бахш даромадҳои сатҳи пасти маҷмӯӣ асосии шахсони дорон шуғл ба назар мерасад ва имконият барои амалӣ намудани маҳоратҳои касбӣ ва рушди инсонӣ қариб вуҷуд надорад.

Ҳамзамон, ин бахши иқтисод на ҳамаи масъалаҳои шуғли ҷавононро ҳал менамояд, аммо барои гирифтан ва инкишоф додани маҳоратҳои муайяни меҳнатӣ ва касбӣ, аз

ҷумла маҳоратҳои муюшират дар вазъиятҳои ниҳоят саҳт мусоидат мекунад; баъзан мумкин аст ҳамчун ҷаҳшишгоҳ барои пешрафт хидмат кунад ва баъзан ҳатто барои бо кор таъмин шудан дар бахши расмии иқтисод қӯмак расонад.

Ва агар ин ҷойҳои корӣ зинаҳои аввал, на ниҳоии зинапояи касбӣ бошанд, эҷод намудани шароит барои қонунӣ гардонидани фаъолият муҳим аст ва ҷавонон барои истифода намудан аз имкониятҳои пайдошууда бояд аз ҷое ба ҷое озод ҳаракат кунанд.

Ҷавонон ҳиссаи қалонтарини шумораи умумии муҳочиронро ташкил медиҳанд (на камтар аз 55 дарсад аз шумораи умумии муҳочирони меҳнатӣ). Дар солҳои наздик афзоиши шумораи ҷавонони ҷумҳурӣ ва боқӣ мондани проблемаҳои демографӣ дар Россия, ки бо пиршавии аҳолӣ алоқаманд мебошад, мумкин аст ба зиёд шудани тақозои изофиӣ ба муҳочирон оварда расонад.

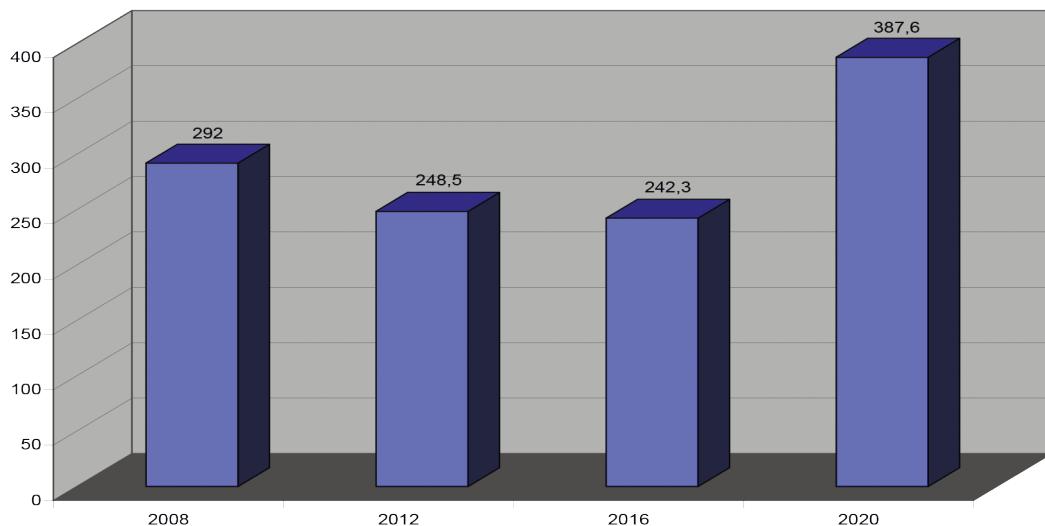
Дар маҷмӯӯ, барои ҷумҳурӣ, ба мақсади коҳиш додани сатҳи хатарҳои марбут ба муҳочират – васеъ намудани имкониятҳо барои дарёфт кардани ҷойи кор дар кишвари ҳуд ва тавассути беҳтар намудани муҳити сармоягузорӣ дар кишвар ва баргардонидани муҳочирони ҷавон ба ватан муҳим аст.

Дар маҷмӯӯ, таъмин намудани суботи макроиқтисодӣ, ки бо эҷоди ҷойҳои кории устувор ҳамроҳ аст, якъо бо инкишоф додани системаи маориф, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ мумкин аст заминai устувор барои рушди дарозмулдат, аз ҷумла тавассути “насли оянда”, яъне ҷавонон соҳта шавад.

ҲИФЗИ ИҼТИМОИИ НАСЛИ ҚАЛОНСОЛ

Дар солҳои охир дар Тоҷикистон баъзе тағйиротҳо дар соҳтори синну солии аҳолӣ мушоҳида мешавад. Пешгӯии демографӣ аз он ғувоҳӣ медиҳад, ки шумораи шахсони солманд афзоиш меёбад ва мумкин аст раванди пиршавии аҳолӣ ишқишиф ёбад. То соли 2020 шумораи шахсони беш аз 65 сола мумкин аст 33 дарсад зиёд шавад ва ин сарбориро ба буҷет на танҳо аз нуқтаи назари пардоҳти нафақа, балки таъмини намудани дастрасӣ ба хидматрасониҳои тиббӣ хеле зиёд мекунад.

Диаграммаи 5.8. Шумораи шахсони беш аз 65 сола, ҳазор нафар

Дар асоси табақабандии СММ, ҷамъияте, ки дар он ҳиссаи аҳолии синну соли беш аз 65 сола 7 дарсадро ташкил медиҳад, ба категорияи ҷамъияти пиршаванда дохил мешавад.

Тоҷикистон ҳанӯз ба ин ҳад нарасидааст. Агар дар ибтидои соли 2008 ҳиссаи шахсони синну соли зикршуда дар шумораи умумӣ 4,1 дарсадро ташкил дода бошад, пас дар ибтидои соли 2014 – танҳо 3,2 дарсад мебошад. Баррасӣ намудани соҳтори синну солии аҳолӣ, ки аз рӯи натиҷаи пешӯй ба даст омадааст, дар соли 2020 зиёд шудани ҳиссаи аҳолии синну соли 65 сола ва беш аз онро то 4,2 дарсад нишон медиҳад. Минбаъд раванди пиршавии аҳолӣ мумкин аст каме тезтар шавад, ки ба ду тамоюл асос ёфтааст – каме паст шудани суръати афзоиши таваллуд ва зиёд шудани сатҳи давомнокии умр, ки дар натиҷаи он ҳиссаи шахсони солманд то соли 2030 то 4,5 дарсад афзоиш мёёбад. Чунин пешӯй ба хulosai муҳим будани идомаи сиёсати дастгирии давлатии модар ва кӯдак ва ҳамчунин эҷод намудани системаи таъминоти иҷтимоӣ оварда мерасонад, ки таъмини муносibi даврони пириро кафолат медиҳад.

ИҚТИБОСИ 5.17.

БА НАЗАР ГИРИФТАНИ ПРОБЛЕМАИ ПИРШАВИИ АҲОЛӢ ЗАРУР АСТ

Афзоиш ёфтани шумораи насли қалонсол бо афзоиш ёфтани вобастагии шахсони солманд аз аҳолии аз нигоҳи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фаъол ҳамроҳ аст. Вазъияти ғайриқаноатбахши саломатӣ, вазъияти

ноустувори моддӣ, паст шудани сатҳи рақобатпазирӣ дар бозори меҳнат дар синну соли пеш аз нафақа ва нафақа – хусусиятҳои вазъияти қисмати зиёди шахсони солманд дар кишварҳои мухталиф мебошанд.

Ва ин зарурати дар назар гирифтани проблемаи пиршавии аҳолиро ҳангоми таҳия кардани сиёсати миллӣ ва дохил кардани механизмҳои муносibi дастгирии аҳолии солмандро дар ҳамаи барномаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ таъқид менамояд. Стратегияҳо дар соҳаи шуғл, тандурустӣ, даромадҳо ва таъминоти иҷтимоӣ, ҳамчун қоида, бояд ниёзҳо ва талаботҳои қисмати солманди аҳолиро дар назар гиранд. Ин вазифаҳои соҳавӣ ҷузъи стратегияҳои иҷтимоии қалонмиёс мегарданд.

Дар ибтидои соли 2013 дар ҷумҳурӣ шумораи нафақаҳуон 596, 6 ҳазор нафар буд. Аз ин шумора, 59,2 дарсади онҳо нафақа аз рӯи солмандӣ ва 17 дарсад аз рӯи маълумият гирифтаанд. Ҳамзамон, бо вучуди аз нав ҳисоб кардан ва зиёд намудани нафақа, ки дар солҳои охир гузаронида шудаанд, сатҳи миёнаи нафақа на бештар аз 33 дарсадро аз музди миёнаи моҳона дар ҷумҳурӣ ташкил медиҳад, ҳол он ки тибқи Конвенсияи ТБМ, № 102 фоизи бозгардонидани даромад барои нафақаҳӯр бояд

на кам 40-45 дарсад ва на беш аз 75 дарсадро аз музди меҳнат ташкил диҳад.

Дар ҷумҳурӣ таносуби шумораи нафақаҳурон аз рӯи синну сол ба аҳолии синну соли қобили меҳнат дар соли 2012 тақрибан 8 дарсад ва ба шумораи аҳолии шуғлбуда дар соҳаҳои иқтисод – 16, 5 дарсадро ташкил додааст.

Яке аз сабабҳои асосӣ дар мавриди сатҳи пасти нафақа - ин проблемаи шуғли муассир ва натиҷадори аҳолӣ мебошад.

Қисмати зиёди нафақаҳурон аз рӯи синну сол ҳоло ҳам кор мекунанд, зоро ки пардохтҳои нафақа сатҳи зарурии рӯзгузарониро таъмин намекунад. Дар асоси маводҳои таҳқиқотҳои интихобии қувваи корӣ, дар байни аҳолии машғул ба кори синну соли 15-70 сола дар соли 2009 ҳиссаи шахсони синну соли нафақа 7,7 дарсадро ташкил додааст.

Системаи асосии нафақа, ки дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таъмини нафақаи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон” ба танзим дароварда мешавад, таъйин намудани се навъи нафақаро муайян мекунад: аз рӯи синну сол (барои мардон синни 63, барои занон синни 58), аз рӯи маълулият (ҳангоми эътироф намудани маълулият аз тарафи Ҳадамоти давлатии ташхиси тиббию меҳнатӣ) ва ҳангоми аз даст додани парастор (ҳамчун қоиди ба ятимон пардохт карда мешавад).

ИҚТИБОСИ 5.18. ИСПЛОҲОТИ ТАЪМИНИ НАФАҚА

Мақсади асосӣ дар табдил додани системаи нафақа ба абзори муассири сиёсати иқтисодӣ мебошад, ки аз як тараф ба афзоиши даромадҳо ва тақозои аҳолӣ ва аз тарафи дигар ба зиёд шудани фаъолияти сармоягузорӣ мусоидат мекунад.

Гузариш ба системаи нави таъмини нафақа (то соли 2017), ки таъмини давлатии нафақа ва истифода аз принципи ҷамъшавандӣ ташкили нафақаро ба ҳам муттаҳид мекунад, тақвият додани алоқаи мутақобили саҳми меҳнатии корманд ва ҳаҷми таъмини нафақаи ўро ҳадафи худ қарор медиҳад.

Дар ҷумҳурӣ ташкил намудани механизмҳои муассири сармоягузории маблағҳои ҷамъшавандӣ нафақа дар иқтисод

тавассути институтҳои рушд зарур мебошад. Ташкили механизмҳои аз нав тақсимкуни маблағҳои ҷамъшавандӣ нафақа дар иқтисод барои зиёд намудани ҳаҷмҳои умумии сармоягузориҳо дар сармояи асосӣ имконият медиҳад. Аммо барои ба таври муассир ташкил намудани институтҳои вобаста ҳамчунин устувории макроиқтисодӣ лозим аст, ки масъулиятро барои гузариш ба системаи ҷамъшавандӣ зиёд менамояд.

Ба қатори нишондиҳандаҳои муҳими сифати ҳаёти шахсони солманд ҳамчунин саломатии ҷисмонӣ доҳил мешавад, ки аз рӯи нишондиҳандаҳои беморӣ, маълулият, сатҳи давомнокии умр ва фавт доҳил мешавад.

Дар ҷорҷӯби татбиқ намудани Стратегияи миллии солимии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2020 муттаҳид кардани кӯмаки статсионарӣ бо кӯмакӣ амбулаторӣ-поликлиникӣ, тақвият додани сиёсати пешгирии бемориҳо ва тарғиби тарзи ҳаёти солим миёни ҳамаи категорияҳои аҳолии ҷумҳурӣ пешбинӣ шудаанд.

ҲИФЗИ ИҼТИМОИИ ШАҲСОНИ ДОРОИ МАЪЛУЛИЯТ

Мувофиқати проблемаҳои умумии рушди инсонӣ ва масъалаҳои марбут ба татбиқи ҳуқуқҳои шаҳрвандони дорои маълулияты ҷисмонӣ, равонӣ, ақлонӣ ё ҳиссӣ яке аз нишондиҳандаҳои муҳимтарини муайянкунандай дараҷаи масъулияти давлат дар назди шаҳрвандон дар ҳоли ҳозир ва нишонгирии он ба ояндаи одилона мебошад.

Дар асоси Эъломияи СММ “Дар бораи ҳуқуқҳои маъюбон”, ки дар моҳи декабри соли 1971 қабул ва аз тарафи бештари қишварҳои ҷаҳон тасдиқ карда шудааст, “шахси дорои маълулият” – ин шахсе мебошад, ки мустақилона наметавонад ба таври пурра ё қисман талаботҳои муқаррарии иҼтиможи ва ҳаёти шаҳсии худро ба сабаби коғӣ набудани имкониятҳои ҷисмонӣ ё ақлонӣ таъмин намояд.

Дар Тоҷикистон аз ҷониби давлат ба таъмини иҷтимоии шаҳсони дорои маълулият диққати бештар дода мешавад – Қонун “Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъюбон” қабул карда шуда, таҳия намудани механизмҳо ҷиҳати татбиқ кардани имтиёзҳои дар қонун муқарраргардида барои чунин категорияи шаҳсон шурӯй шудааст, ки Қоидан таъмини маъюбон бо муолиҷаҳои осоишгоҳиву истироҳатгоҳӣ ва Қоидан таъмини маъюбон бо воситаҳои техникии оғиятбахшӣ аз ҷумлаи онҳо мебошанд.

Имтиёзҳо барои пардохти манзил, хидматрасониҳои коммуналӣ ва телефони шаҳрӣ, пешниҳод намудани роҳҳатҳои (путёвкаҳои) ройгон ба истироҳатгоҳҳо ва санаторияҳо барои нафақаҳурон ва маъюбон аз тарафи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда шудаанд. Шаҳсони дорои маълулият ҳуқӯқ ба муолиҷаи ройгони осоишгоҳиву истироҳатгоҳӣ (санаторио курортӣ), гирифтани роҳҳатҳои ғайринавбатӣ ва рафту омади ройгон доранд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳрвандони ғайри қобили меҳнат, ки ба таври доимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зиндагӣ мекунанд, аз ҷумла маъюбони дорои имконияҳои маҳдуд ба фаъолияти меҳнатии дараҷаҳои III, II ва I, аз замони қӯдакӣ маъюбон, ки ҳуқӯқ ба нафақаҳои меҳнатӣ доранд ва қӯдакон-маъюбон ҳуқӯқ ба гирифтани нафақаи иҷтимоӣ доранд.

Дар ҳоли ҳозир, ҳамаи шаҳсони дорои маълулият амалан бо нафақаҳо ва қӯмакпулиҳо фаро гирифта шудаанд. Барои давраи солҳои 2008-2013 шумораи шаҳсоне, ки нафақа аз рӯи маълулият гирифтаанд, ба 7,2 ҳазор нафар (беш аз 7,8 дарсад) афзоиш ёфта, 100,1 ҳазор нафарро ташкил додааст. Дар ин давра ҳаҷми миёнаи нафақа 2,4 маротиба зиёд шудааст.

Дар маҷмӯъ, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 8 хона-интернат барои солмандон ва қалонсолон ва қӯдакони дорои маълулият бо шумораи умумии 1750 ҷой фаъолият мекунанд, ки аз ин шумора 1649 ҷой барои солмандон ва беморон ва 200 ҷой барои қӯдакони дорои маълулият пешбинӣ шудаанд.

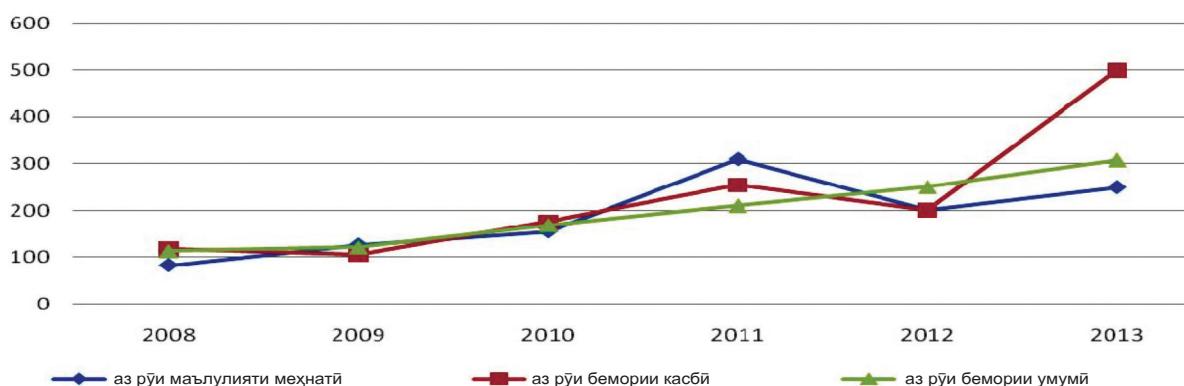
Дар ҷумҳурӣ эҷод намудани шароитҳо моҳияти маҳсус пайдо мекунад, ки ба мутобиқшавии иҷтимоӣ ва ҷалб намудани маъюбон дар соҳаи фаъолияти меҳнатӣ, таъмин кардани дастрасии манзил, объектҳои инфрасоҳторҳои иҷтимоӣ ва нақлиётни шаҳрҳо мусоидат мекунанд.

Оғиятбахшии қасбии маъюбон яке аз үнсурҳои муҳимтарин аз оғиятбахшии комплексӣ мебошад. Ҳангоми бо кор таъмин шудани маъюбон истифодаи муассири роҳу равишҳои муҳталиф барои баланд бардоштани ҳавасмандии раҳбарони муассисаҳо барои бо кор таъмин кардани маъюбон ва ҳавасмандии худи маъюбон зарур аст. Чунин равишҳо ва методҳо аз мавридиҳои зерин иборат мебошанд:

- ба таври фаъол ҷорӣ намудани системаи қвотаи ҷойҳои корӣ барои бо кор таъмин кардани маъюбон;
- ташкил намудани ҷойҳои кории дотатсионӣ барои бо кор таъмин кардани маъюбон;
- ҷойгир кардани фармоишҳои иҷтимоӣ бо тағиیر додани системаи мавҷудаи гузаронидани тендерҳо дар муассисаҳо, ки аз меҳнати маъюбон истифода мебаранд;
- пешниҳод кардани имтиёзҳои бартаридор ба ширкатҳое, ки ҷойҳои корӣ барои шаҳсони дорои маълулият ташкил медиҳанд.

Ҳамзамон, кор карда баромадани стандартҳои асосии давлатӣ барои хидматрасониҳои иҷтимоӣ муҳим аст, ки ҳаҷм ва сифати хидматрасониҳои пешниҳодшаванда ва ташкили хидматрасонии иҷтимоиро муайян мекунанд.

Диаграммаи 5.9. Ҳаҷми миёнаи нафақаи таъйиншуда аз рӯи маълулият, сомонӣ

ҚӮМАКИ ИҼТИМОЙ

Дар ҳоли ҳозир пакети барномаҳо оид ба қӯмаки иҼтимоӣ амалӣ мешавад. Барномаи аз ҳама калон ба ҷуброн кардани пардоҳт барои истифодаи қувваи барқ ва газ равона карда шудааст ва барномаи дуюм аз рӯи ҳаҷм барои оилаҳои ниёзманде пешбинӣ шудааст, ки қӯдакони онҳо ба мактаб мераванд.

ИҼТИБОСИ 5.19.

ҚӮМАКИ ИҼТИМОЙ ДАР РАСОНИДАНИ ҚӮМАК БА ТАБАҚАҲОИ КАМБИЗОАТ ВА ОСЕБПАЗИРИ АҲОЛИИ ТОЧИКИСТОН НАҚШИ БИСЁР МАҲДУДРО МЕБОЗАД ВА БА КОҲИШ ёФТАНИ САТҲИ КАМБИЗОАТӢ МУСОИДАТ НАМЕКУНАД, ЗЕРО КИ ИМТИЁЗҲО КАМ МЕБОШАНД ВА БА ТАВРИ ДУРУСТ САФАРБАР КАРДА НАШУДААНД

Дар соли 2009, Ҳукумат 0.2 дарсади ММД-ро барои қӯмакҳои иҼтимоӣ ҳарҷ кардааст. Ҳамин тавр, барномаи қӯмаки иҼтимоӣ дар Тоҷикистон дар муқоиса бо чунин барномаҳои кишварҳои Аврупои Шарқӣ ва Осиёи Миёна, ҳатто бо ифодай нисбият, аз рӯи миёсҳои хеле кам аст. Қӯмаки иҼтимоӣ, ки ба маъни бештар васеъ қӯмакпулиҳо барои қӯдакон, стипендияҳо, имтиёзҳои ветеранҳо ва ҳамчунин қӯмакпулиҳо барои қувваи барқ ва газ дар бар мегирад, тақрибан 5 дарсади аҳолиро фаро мегирад. Маълумотҳои таҳқиқи ҳонаводаҳо дар ҷорҷӯби Таҳқиқоти ҷандсолаи фарогири иҼтимоӣ дар Осиёи Марказӣ тақсимоти нобаробари қӯмаки иҼтимоиро дар минтақаҳо нишон медиҳад. Дар ҳоле ки тақрибан 16 дарсади ҳонаводаҳо дар ВМБК намудҳои гуногуни қӯмаки иҼтимоиро мегиранд, дар шаҳри Душанбе танҳо 1 дарсади ҳонаводаҳо қӯмаки иҼтимоӣ мегиранд, ҳатто сарфи назар аз ин далел, ки 21 дарсади ҳонаводаҳо дар шаҳри Душанбе ба қатори қвintiloni аҳолии камбизоаттарин дохил мешаванд. Имтиёзҳои марбут ба захираҳои энергетикӣ камтар аз 2 дарсади аҳолиро фаро мегирад, аммо дар ВМБК ин нишондиҳанда 10 дарсад, дар вилояти Суғд 4 дарсад ва фоизи хеле камро барои аҳолии дигар ноҳияҳо ташкил медиҳад.

Барномаи қӯмаки иҼтимоӣ, ки дар ҳоли ҳозир фаъолияти худро ба охир мерасонад, ба таври дуруст ба табақаҳои камбизоати аҳолӣ сафарбар карда нашудааст: дар

асоси таҳқиқоти CALISS дар соли 2013, қисмати панҷуми бештар камбизоати аҳолӣ 17 дарсадро аз қӯмаки умумии иҼтимоӣ мегиранд, дар ҳоле ки 83 дарсади боқимонда ба ҳонаводаҳои бештар дорои 4 қвintil тақсим шудаанд ва ҳамзамон, қисмати панҷуми доротарини аҳолӣ низ 20 дарсади қӯмаки иҼтимоиро аз шумораи умумӣ гирифтаанд.

Имтиёзҳо барои газ ва қувваи барқ аз рӯи ҷадвали қуҳнаи қӯмаки иҼтимоӣ, тавре ба назар менамояд, бештар дар миёни гурӯҳҳои аҳолии камбизоаттар тақсим шудаанд, аммо танҳо нисфи чунин имтиёзҳо ба қисмати аз панҷ ду ҳиссаи аҳолии бештар камбизоат ва қисмати боқимонда ба табақаи миёна ва ҳонаводаҳои бештар давлатманд равона карда шудаанд. Бо вуҷуди ин, маблағҳои воқеии имтиёзҳо хеле кам мебошанд.

Сарчашма: Бонки ҷаҳонӣ – Арзёбии вазъияти марбут ба нарасидани энергия барои аҳолӣ дар Тоҷикистон, июли 2014

Проблемаи институтионаӣ оид ба татбиқ намудани ду барномаи қӯмаки иҼтимоӣ ба сабаби парокандагии фаъолиятҳо ва масъулиятҳои байнинидоравӣ мебошад. Дар системаи амалкунанда механизмиҳо ба таври муассир фаъолияткунанда барои муайян кардани самтирий (мавриди ҳадаф қарордихӣ), назорати молиявӣ, аудит ва мониторинг вуҷуд надорад.

ИҼТИБОСИ 5.20.

ДАСТГИРИИ ЛОИҲАВИИ РУШДИ СИСТЕМАИ ҚӮМАКИ ИҼТИМОЙ

Бо мақсади дастгирии ҷумҳурӣ, Бонки ҷаҳонӣ гранти Фонди бисёрдонории боэътиමодро барои дастгирии фаврии барномаҳои иҼтимоӣ ба маблағи 2.2 млн. доллари ИМА ҷиҳати маблағузорӣ кардани лоиҳаи озмоиши ҷарӣ мегирад. Ҳамчунин гранти МАР-ро, ба маблағи 3.2 млн. доллари ИМА барои мусоидат дар таҳия ва ҷорӣ намудани реестри миллӣ ҷаҳонӣ қӯмаки иҼтимоӣ ва ҳамчунин эҷоди тавонӣ барои ҷорӣ кардан ва истифода намудани реестри миллӣ ба мақсади расонидани қӯмаки иҼтимоӣ ба табақаҳои камбизоати аҳолӣ ҷудо намуд.

Қадами аввали Ҳукумати ҷумҳурӣ дар гузаронидани ислоҳот – ин дар моҳи январи

соли 2011 ба кор андохтани барномаи озмоишӣ дар ноҳияҳои Ёвон ва Истаравшан оид ба чудо намудани кӯмакпулии иҷтимоии якваҳта барои 20 дарсади хонаводаҳои камбизоаттарини Тоҷикистон буд.

Дар соли 2013 Ҳукумати ҷумҳурӣ миқёсҳои лоиҳаи озмоишро оид ба расонидани кӯмакҳои ҳадафманди иҷтимоӣ аз 2 то 10 ноҳия васеъ намуд. Бонки ҷаҳонӣ дастгирии молиявӣ ва кӯмаки техникии ташаббуси мазкурро аз ҳисоби маблағҳои гранти Фонди дастгирии фаврӣ ҷиҳати барномаҳои иҷтимоӣ ва гранти МАР барои Лоиҳа оид ба тақвият додани системаи ҳифзи иҷтимоӣ идома медиҳад.

Дар ҳоли ҳозир нақшаҳо оид ба васеъ намудани кӯмаки ҳадафмандонаи иҷтимоӣ мавриди таҳия қарор доранд; ҳоло 10 ноҳия фаро гирифта шудаанд ва дар соли 2014 васеъ намудани он то 25 ноҳия дар назар дошта шудааст. Тахмин меравад, ки нақша дар сатҳи миллӣ дар соли 2016 ба кор шурӯй мекунад. Кор оид ба бознигарӣ кардани методи арзёбии ғайримустақими сатҳи камбизоатӣ барои муайян намудани ҳатоҳо дар тағйироту иловаҳо ва мавриди арзёбӣ қарор додани таъсири нақшаи мазкур идома дорад.

Аз нуқтаи назарӣ баробарии гендерӣ, бахши ҳифзи иҷтимоӣ бо тамоюлҳои зерин муайян карда мешавад:

- нобаробарии гендерӣ дар соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ дар бозори меҳнат оғоз мешавад;
- бъязе гурӯҳҳои занон ба сабаби маҳдудиятҳои институтионалий дастрасӣ ба як қатор кӯмакпулиҳои иҷтимоӣ надоранд, ки маблағгузории онҳо аз рӯи принсипи суғурта соҳта шудаанд;
- дар воқеяят системаи нафақа, ки аз рӯи принсипи ҷамъшаванди соҳта шудааст, аз нуқтаи назари гендерӣ бетараф намебошад;
- ба таври кофӣ рушд надоштани шабакаҳои хидматрасониҳои иҷтимоӣ боис мешавад, ки занон фаъолиятҳо оид ба нигоҳубини аъзоҳои оиларо интиҳоб намоянд;
- паст будани сатҳи ҳавасмандии занон ба сармоягузорӣ кардани маблағҳо барои касб кардани маҳоратҳои меҳнатӣ ва ҷамъоварӣ намудани сармояи инсонӣ.

Дар натиҷаи, вайрон кардани баробарии гендерӣ на танҳо дар паст шудани сатҳи мубориза бар зидди камбизоатӣ, балки ба дигар нишондиҳандаҳои сатҳи ҳаёт таъсир мерасонад, ба монанди ҳаҷми имкониятҳои потенсиалий ва сатҳи салоҳиятҳо.

ИҚТИБОСИ 5.21.

ТАВСИЯҲОИ ТАШКИЛОТИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ МЕҲНАТ ДАР СОҲАИ ҲИФЗИ ИҶТИМОӢ БА МАҚСАДИ КОҲИШ ДОДАНИ ПАЙЁМАДҲОИ БУХРОНИ ҶАҲОНӢИ МОЛИЯВӢ

Системаҳои устувори ҳифзи иҷтимоӣ барои расонидани кӯмак ба гурӯҳҳои осебпазири аҳолӣ мумкин аст афзоиши сатҳи камбизоатиро пешгирӣ намоянд, ба паси сар кардани мушкилот дар бахши ҳифзи иҷтимоӣ ва бо ин роҳ ба суботи иқтисодӣ, ҳифз ва вусъат додани имкониятҳои бо кор таъминкунӣ мусоидат мекунанд.

Барои кишварҳо, вобаста ба вазъият, зарур аст, ки иқдомоти зеринро баррасӣ намоянд:

- ҷорӣ кардани тарҳҳои (схемаҳои) интиқоли воситаҳои пулӣ ба табақаҳои камбизоати аҳолӣ барои қонеъ гардонидани талаботҳои бевоситаи онҳо ва қоҳиш додани шиддати проблемаҳои камбизоатӣ;
- ташкил намудани системаҳои мувофиқи ҳифзи иҷтимоӣ барои ҳама дар асоси сатҳи бунёдии ҳадди ақали ҳифзи иҷтимоӣ, аз ҷумла дастрасӣ ба хидматрасонии тиббӣ, кафолат додани даромадҳо барои солмандон ва шахсони дорои маъбулията, кӯмакпулиҳо барои кӯдакон ва кафолатҳои гирифтани даромадҳо, якъо бо барномаҳои кафолати шуғӯл барои бекорон ва коргарони камбизоат;
- идома додани пардохтҳо ва васеъ намудани соҳаи фарогирии кӯмакпулиҳо барои бекорӣ (дар қатори иқдомоти зарурӣ оид ба эҷод намудани ҳавасмандиҳо ба меҳнат дар асоси эътирофи воқеяиятҳои мавҷуда дар бозори милии меҳнат);
- ба вучуд он, ки шахсони бекор дар тӯли муддати дароз алоқаҳоро бо бозори меҳнат аз даст надиҳанд, ба таври мисол, тавассути такмили ихтисос барои пешниҳод намудани имкониятҳои ҷиҳати бо кор таъмин намудани онҳо;
- пешниҳод кардани кафолатҳо дар муносибати гирифтани кӯмакпулиҳои минималӣ дар кишварҳое, ки фондҳои нафақа ё фондҳои соҳаи тандурустӣ, эҳтимолан, аллакай дигар ба таври зарурӣ барои таъмин намудани ҳимояти лозимии коргарон фаъолият намекунанд ва баррасии масъала оид ба он, ки чӣ гуна пасандозҳои коргарон ҳангоми таҳия намудани барномаҳои оянда боз ҳам муассир ҳимоят карда шаванд; ва
- таъмини кардани фарогирии муносиб барои коргарони муваққатӣ ва ғайридоимӣ.

5.4. РУШДИ ИҖТИМОЙ ВА СИЁСАТИ ИҖТИМОИИ МИНТАҚАҲОИ ҶУМҲУРИЙ

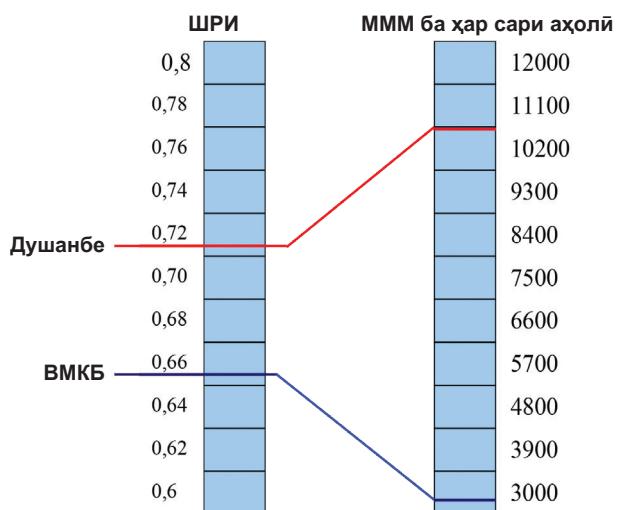
Минтақаҳои ҷумҳурий дорои хусусиятҳои имкониятҳои нобаробари табиӣ, моддӣ-техникий, меҳнатӣ ва молиявӣ ва бо вазъияти муҳталифи иҷтимоию иқтисодӣ мебошанд. Гуногуни зиёди сатҳҳои рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаҳои ҷумҳурий ҳанӯз дар замони рушди Шӯравӣ ба вучуд омадааст. Дар ҳоли ҳозир пешрафти минтақаҳои ҷумҳурий дар бахши пешрафти иқтисодӣ ва рушди инсонӣ, бо вучуди имконияти зиёд дар минтақаҳо, бисёр нобаробар аст. Ҳоло иқдомот оид ба таъмин намудани суботи макроиқтисодӣ, аз нав ташкилдихоҳои институтсионалӣ ва сохторӣ танҳо ба коҳиши ками сатҳи гуногуни минтақавии рушди кишвар мусоидат кардаанд.

Дифференсиатсияи (гуногуни) минтақавӣ дар сатҳи таъсисоти омехтаи ҳудудӣ-маъмурӣ.

Тафовутҳои минтақавӣ дар компонентҳои нишондиҳандай иқтидори инсонӣ бештар аз рӯи нишондиҳандоҳои сатҳи даромад ҳамчун яке аз нишондиҳандоҳои ҳисоб вучуд доранд. Гуногунӣ дар рушди иқтисодии минтақаҳо ба андозаи кам ҳамчунин тафовутро дар сатҳи рушди инсонӣ асос мегузорад.

Ҳамзамон, агар сатҳи ШРИ-и шаҳри Душанберо (нисбатан сатҳи баландтарин) бо ВМҚБ (нисбатан сатҳи баланд) муқоиса кунем, пас тафовут аз 10 дарсад зиёд нест, аммо аз рӯи ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти минтақавӣ ба ҳар сари аҳолӣ тафовут байни ин минтақаҳо – тақрибан 3,5 маротиба мебошад.

Расми 5.2.
Шохиси рушди инсонӣ нисбат ба даромад ба ҳар сари аҳолӣ тавсифи бештар маҷмӯиро медиҳад

Сатҳи тафовут аз рӯи шохиси сатҳи даромадҳо дар байни минтақаҳо дар муқоиса бо МММ каме пасттар аст, ки бо амалҳои муносибати байнибуҷетӣ (аз ҷумла, пешниҳод карданӣ кӯмаки молиявӣ ба буҷетҳои маҳаллӣ) асос ёфтааст ва ин то андозае фарқиятро бартараф мекунад.

Мавҷуд будани ҳудуди қалони тафовутҳо аз рӯи шохиси даромад, пеш аз ҳама, тавассути нисбатан сатҳи баланди рушди иқтисодии шаҳри Душанбе ба вучуд омадааст, ки муносибатҳои бозорӣ босуръаттар инкишоф мейёбанд. Дар соли 2012 дар шаҳри Душанбе тақрибан 64 дарсади ширкатҳои хурд ва 82 дарсади ширкатҳои муштарак тамаркуз кардаанд, ки дар қаламрави ҷумҳурий фаъолият мекунанд. Аз рӯи нишондоди маҷмӯи маҳсулоти минтақавӣ тафовут байни минтақаҳо коҳиш наёфтааст, аммо баръакс зиёд шудааст – аз 3,1 маротиба дар соли 2008 то 3,5 маротиба дар соли 2013.

Чадвали 5.4. Фарқ байни арзишҳои ҳадди ақал ва ҳадди аксари шохиси рушди инсонӣ дар байни минтақаҳо, ба ҳисоби маротиба

Шохиси и маҷмӯии ШРИ		шохиси даромад ба ҳар сари аҳолӣ		аз ҷумла шохиси сатҳи таҳсилот		шохиси сатҳи миёнаи давомнокии пешбинишавандай умр	
2008 г.	2013 г.	2008 г.	2013 г.	2008- 2013гг.	2008 г.	2013 г.	
1,13	1,15	3,20	2,33	1,11	1,06	1,04	

ИҚТИБОСИ 5.22.

ПРОБЛЕМАИ НОБАРОБАРИИ РУШДИ МИНТАҚАВӢ

Нобаробарии рушди минтақавӣ на танҳо тавассути омилҳои субъективӣ, балки тавассути омилҳои объективӣ муайян карда мешавад. Дар ин робита, проблема дар дастгирии нобаробарии минтақавии “дастрас” мебошад.

Ҳамзамон, аз нуқтаи назари нақшаи методӣ, арзёбииҳои нобаробарии рушд бояд на танҳо аз рӯи муқоисакуниҳои минтақавӣ, балки муқоисакуниҳои дохилиминтақавӣ низ анҷом дода шаванд, зеро дар ҳар минтақа мумкин аст “манбаъи мушкилот ва нокомӣ” вучуд дошта бошад, ки дар заминаи нишондиҳандаҳои миёна мушоҳида карда намешавад. Зимнан бояд сатҳҳои ҳадафмандони асоснок ё сатҳи “имконпазири” нобаробариҳои минтақавӣ вучуд дошта бошанд, ки ба таври муносаб барои арзёбӣ кардани “буҳронӣ будан” ё “бехатар будан”-и вазъият имконият медиҳад.

Сиёсати иқтисодии минтақавии чумхурӣ бояд ба роҳ надодан ва коҳиш додани нобаробарии минтақавӣ равона карда шуда бошад ва барои самаранокии он иқдомоти маҷмӯй ҳам дар сатҳи кишвар ва ҳам бевосита дар минтақаҳо зарур мебошанд, ки тақвият додани иқтидори институтсионалий дар ҳамаи сamtҳои идоракунӣ дар назар дошта шудааст. Дар ин робита, беҳтар намудани ҷараёнҳои иттилоотӣ ва ташхис намудани вазъият дар ҳамаи сатҳҳои идоракунӣ муҳим мебошад.

Ҳамчунин ҷустуҷӯи таносуби баҳтарин байни стратегияҳои “баробаркунӣ” ва “ҳавасманд кардани нуқтаҳои рушд” дар рушди минтақавии кишвар муҳим аст.

Тафовутҳо миёни шаҳр ва деха. Ҳиссаи бештари аҳолии чумхурӣ дар минтақаҳои дехот зиндагӣ мекунанд. Аз рӯи ҳолати аввали соли 2013 аҳолии дехоти чумхурӣ 5878,7 ҳазор нафар ё 73,6 дарсади ҳамаи сокинони кишварро ташкил додааст. Ҳамин тавр, қисмати бештари аҳолии синну соли қобили мөҳнат дар минтақаҳои дехот зиндагӣ мекунанд. Аммо, маҳз дар ин минтақаҳо сарбории нисбатан зиёди демографӣ вучуд дорад. Сарбории нисбатан баланди демографӣ дар минтақаҳои дехот шадид будани проблемаҳои шуғл ва сатҳи даромадро дар деха нишон медиҳад.

Чунин тамаркузи аҳолии қобили мөҳнат дар минтақаҳои дехот ҳангоми маҳдудияти табиии захираҳои заминӣ барои рушди истеҳсолоти кишоварзӣ, аз як тараф, боздоранди рушди қувваҳои истеҳсолии кишвар ва пастшавии сатҳи камбизоатии аҳолӣ мегардад. Аз тарафи дигар, зарурати ташкил намудани ҷойҳои нави корӣ пеш меояд, аз ҷумла аз ҳисоби ташкил намудани заминаҳо барои шуғли интихобии файришишварзӣ, маҳсусан рушди бахши истеҳсолӣ дар ин минтақаҳо.

Дар маҷмӯй, дар нуқтаҳои аҳолинишини дехот шароитҳои барои зисту зиндагонӣ дар муқоиса бо шаҳрҳо камтарроҳат мебошанд. Фосилаи зиёд дар байни шаҳр ва деха дар инфрасоҳтори иҷтимоӣ мушоҳида карда мешавад. Дар шаҳрҳо системаи нисбатан пешрафтаи хидматрасониҳои аҳолӣ ташкил карда шудаанд, ки намудҳои муҳталифи хидматрасониҳоро дар тиҷорат, тиб, хидматрасонии маишӣ, варзиш ва фарҳанг пешниҳод менамояд. Аммо, дар деха соҳаи иҷтимоӣ ба таври кофӣ рушд накардааст.

Аз рӯи сатҳи таҳсилот аҳолии шаҳр аз минтақаҳои дехот фарқи хеле зиёд дорад. Агар тибқи саршумории аҳолӣ дар соли 2010 шумораи шаҳсони дорои таҳассус дар минтақаи шаҳр 22,8 нафар ба 100 нафари беш аз 6 сола ташкил дода бошад, пас дар деха ин нишондиҳанда 2,4 маротиба кам аст – танҳо 9,4 нафар.

Сатҳи нисбатан баланди фавти тифлони навзод ва кӯдакон ҳамчунин дар минтақаҳои дехот дар назар мерасад, ки аз сатҳи нисбатан пасти дастрасии аҳолии дехот ба хидматрасониҳои муассисаҳои тиббӣ далолат мекунад.

Ба сабаби сатҳи пасти даромаднокӣ дар муддати тӯлонӣ нуқтаҳои статсионарии хидматрасониҳои маишӣ фаъолияти худро қатъ намудаанд. Дар соли 2008 дар минтақаи дехот танҳо 2 муассисаи хидматрасонии маишӣ фаъолият мекард. Яке аз сабабҳои ин – фарсудашавии таҷҳизот ва биноҳо буд. Танҳо дар ду соли охир раванди кӯшодани ҷунун муассисаҳо каме фаъол гардид – дар соли 2013 шумораи онҳо аллакай 28 торо ташкил додааст. Аммо ҳоло ҳам монеаи асосӣ барои диверсификатсияи соҳаи хидматрасонӣ дар дехот ва рушди шаклҳои ҳусусии хидматрасониҳо – ин қобилияти пасти ҳаридории сокинони дехот мебошад. Сатҳи бо манзил таъмин будан дар деха дар муқоиса бо шаҳр ҳамчунин паст мебошад. Агар дар шаҳрҳо дар аввали соли 2012 он ба ҳисоби миёна

13,5 м²/нафарро ташкил дода бошад, пас дар минтақаи дехот ба ҳисоби миёна танҳо 6,7 м²/нафарро ташкил додааст. Илова бар ин, сифати манзил дар шаҳр ва минтақаҳои дехот қобили мӯқоиса нест.

Фарқиятҳои зиёд дар сифати об вучуд дорад, ки аз ҷониби аҳолии шаҳр ва дехот ба мақсадҳои ҳоҷагию ошомидани истифода мешавад.

Сокинони дехот ҳамчунин дар таъмини устувори қувваи барқ бо дарназардоши таҷрибаи ҳифзшудаи ҷорӣ карданӣ меъёр барои истифодаи қувваи барқ маҳдуд мебошанд. Ҳамзамон минтақаҳои дехот, дар мӯқоиса бо шаҳрҳо, ба сабаби ҳаҷмҳои ками истифодаи қувваи барқ дорон имкониятҳои бештар барои ҷорӣ намудани системаҳои босуботи таъмини қувваи барқ дар асоси манбаъҳои энергияи маҳаллӣ, барқароршаванд ва ғайрианъянавӣ мебошанд.

Тафовут дар сатҳи даромадҳо ва сатҳи камбизоатӣ. Дар минтақаҳои чумхурӣ проблемаҳои марбут ба камбизоатӣ мӯҳим боқӣ мемонанд. Моҳияти ин проблемаҳо дар он аст, ки дар қатори минтақаҳои нисбатан осудаҳоӣ аз рӯи андозагириҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, минтақаҳои дорони сатҳи баланди камбизоатӣ вучуд доранд.

Аз рӯи ҳамаи таҳқиқотҳои сатҳи камбизоатӣ дар чумхурӣ – 1999, 2003, 2007, ва 2009 сатҳи нисбатан баланди камбизоатӣ дар минтақаҳои дехот дар мӯқоиса бо шаҳрҳо дар назар мерасад. Ҳамин тавр, дар соли 2013 сатҳи камбизоатӣ дар минтақаҳои шаҳр дар мӯқоиса бо минтақаҳои дехот тақрибан ба 11 дарсад паст буд.

Дар минтақаҳои дехот пардоҳти музди меҳнат дар мӯқоиса бо шаҳрҳо 2 ва ҳатто то 3 маротиба паст мебошад. Бояд зикр кард, ки дар минтақаҳои дехот ҳиссаси бештар аҳолӣ дар ҳоҷагии ёрирасони шаҳсии худ машғул мебошанд, ки барои ҷуброн карданӣ ҳароҷот ҳаридории маҳсулоти озуқавории оила мусоидат мекунанд. Бинобар ин, барои аҳолии дехот ҷанбаҳои “ғайрипӯлӣ”-и камбизоатии вобаста ба дастрас будани хидматрасониҳои иҷтимоӣ бисёр мӯҳим мебошанд.

Ғайр аз ин, аҳолии дехоти Тоҷикистон ба ҳаробшавии (деградатсияи) мӯҳити зист бештар осебпазир мебошанд.

Барои арзёбӣ ва пешбинӣ карданӣ рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаҳои дехот зарурати ташкил намудани нишондиҳандай муттаҳидшуда дар асоси принципҳои ягонаи методологӣ ба вучуд омад. Ба сифати ҷунун нишондиҳандай истифода намудани нишондиҳандай интегралӣ пешбинӣ шудааст.⁹⁰

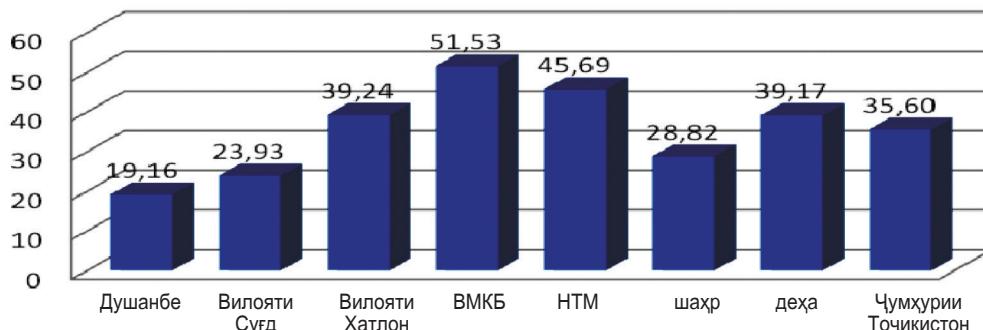
Аз рӯи маълумотҳои соли 2013 параметрҳои нишондиҳандай интегралӣ тафовути зиёдро дар байни сатҳҳои рушди минтақаҳои дехот нишон додаанд.

Аз рӯи воридоти андоз дар буҷетҳои маҳаллӣ ба ҳисоби ба ҳар сари аҳолӣ тафовут байни ноҳияҳои чумхурӣ нисбатан баланд мебошад – андозаи тағйирёбандада беш аз 8 маротиба аст.

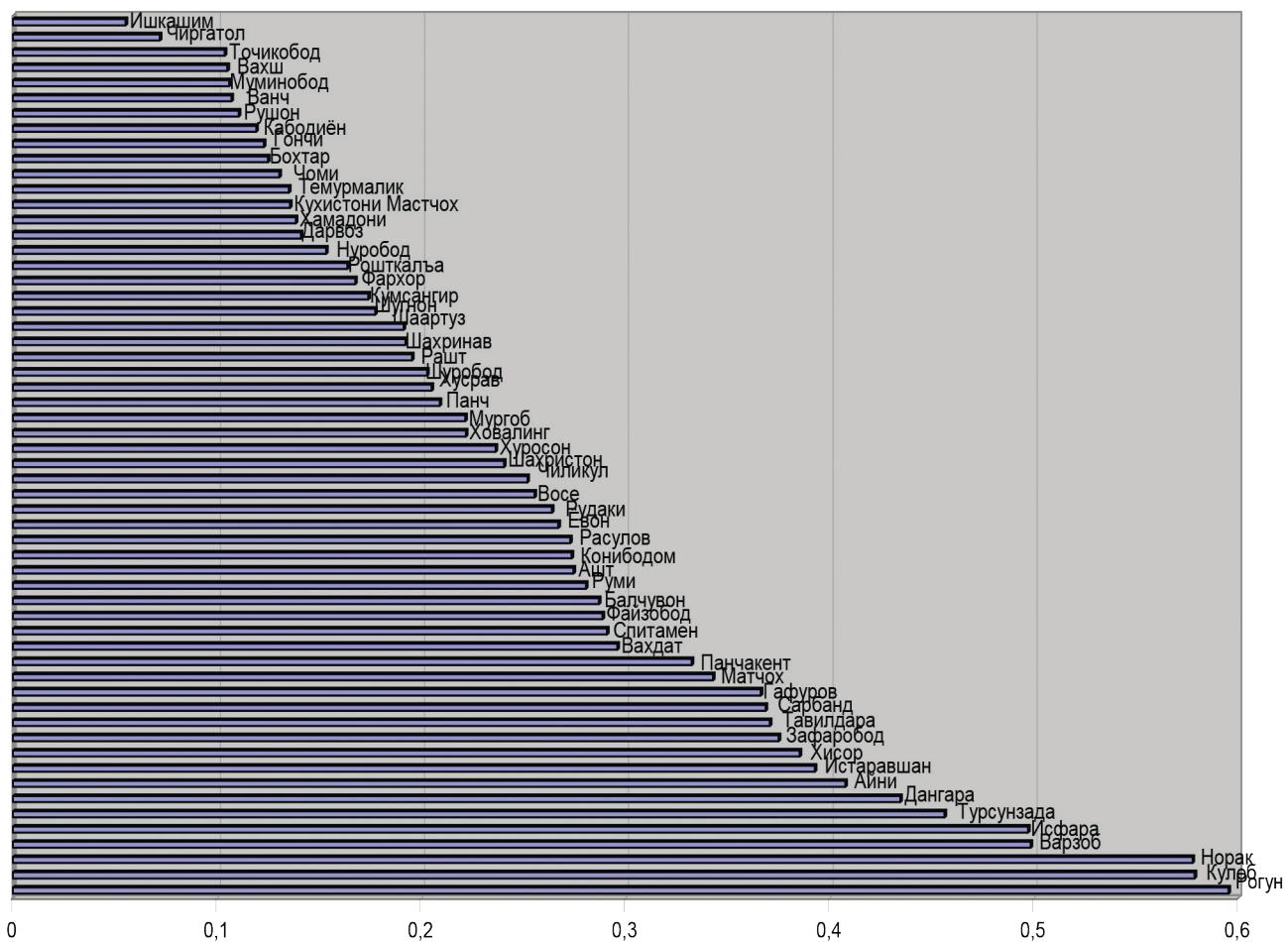
⁹⁰ Дар асоси якчанд нишондиҳандаҳо ҳисоб карда мешавад:

- воридшавии андоз ба буҷети ноҳияҳо ба ҳисоби ба ҳар сари аҳолӣ, ки имконият медиҳад баҳо дода шавад, ки то ҷи андоза ноҳия талаботҳои сокинонро таъмин карда метавонад;
- масоҳати дар тӯли соли ҷорӣ ба истифода дода шудани манзил ба ҳисоби бар ҳар сари аҳолӣ – қобилияти ҳаридории шаҳрвандонро нишон медиҳад;
- ҳаҷми хидматрасониҳои пулакӣ ва гардиши тиҷорати ҷакана ба ҳисоби бар ҳар сари аҳолӣ, ҳамчунин музди миёнаи меҳнат дар ноҳия сатҳи тақозои аҳолиро ба ҳамаи намудҳои маҳсулот ва хидматрасониҳо мӯайян мекунад.

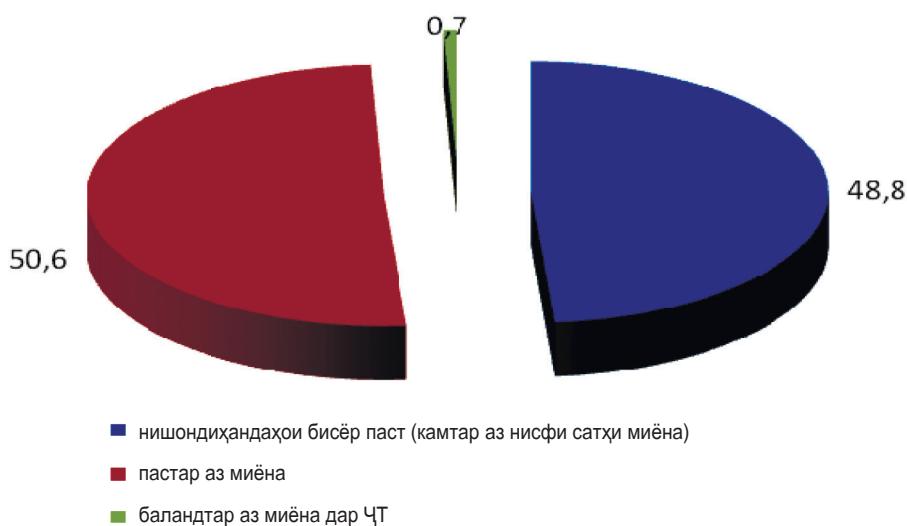
Диаграммаи 5.10. Сатҳи камбизоатӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, % (натиҷаҳои соли 2013)

Диаграммаи 5.11. Арзёбии шохиси интегралии рушди минтақаҳои деҳоти ҷумҳурӣ, натиҷаҳои соли 2013

Диаграммаи 5.12. Ҳиссаи аҳолии ҷумҳурӣ, ки дар минтақаҳои деҳот зидагӣ мекунанд, бо ҳаҷмҳои муҳталифи воридоти андоз ба ҳар сари аҳолӣ дар соли 2013, %

Расми 5.3. Ташаккули ҳаҷми умумии маблагҳои буҷетӣ аз рӯи маҷмӯи буҷетҳои маҳаллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2013

Дар натиҷаи сатҳи пасти воридшавии андоз ба буҷетҳои маҳаллий, махсусан дар минтақаҳои заъиф рушдкардаи дехот, аз ҳисоби дастгирии субвенсионӣ аз буҷети Ҷумҳуриявӣ шароитҳои расонидани хидматрасониҳои асосӣ ба аҳолӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурӣ то андозае баробар карда мешаванд. Қариб % ҳароҷотҳои буҷети маҳаллий ба маблагузории системai маориф ва тандурустӣ рост меоянд.

ИҼТИБОСИ 5.23.

САМТҲОИ КАЛИДИИ ФАҶОЛИЯТҲО ДАР ЧОР҆ЧӮБИ БАРНОМАИ ДАВЛАТИИ РУШДИ ИҼТИМОИИ ДЕХОТ

Ба мақсади беҳтар намудани вазъият дар минтақаҳои дехот Барномаи давлатии рушди иҼтимоии дехот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020 таҳия шуда, татбиқ мешавад, ки дар чорҷӯби он 13 афзалияти миллий муайян карда шудааст. Ин самтҳои афзалиятдор иборатанд аз - рушди тавоной (зарфият) ва салоҳиятҳои сохторҳои худидоракунии маҳаллий оид ба танзими раванди рушди иҼтимоӣ; соҳтмони манзил; рушди - шабакаи муассисаҳои томактабӣ ва таълимӣ, ҳифзи иҼтимоӣ ва хидматрасониҳо, шабакаи муассисаҳои кӯмаки аввалияни тиббӣ-санитарӣ, тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, фаҶОЛИЯТИ ФАР҆ҲАНГИО ФАРОГАТӢ, тиҷорат ва хидматрасониҳои майшӣ, хидматрасониҳои иттилоотӣ ва машваратӣ, шабакаи ҳатҳои интиқоли қувваи барқ, системаи таъминкунӣ бо оби ошомиданий, системаи таъмини газ, шабакаҳои алоқа ва роҳҳои мошингард дар минтақаҳои дехот.

Дастрасӣ ба захираҳои табӣ

6.1. НАҚШИ АМНИЯТИ ЭКОЛОГӢ ВА УСТУВОРӢ ДАР ТАѢМИНИ РУШДИ ИНСОНӢ

Рушди устувори инсонӣ системаи чорабиниҳои таѢмини амнияти экологиро пешбинӣ мекунад.

Кишварҳои Осиёи Марказӣ аз назари ҳачм, захираҳои табӣ, сатҳи рушди иқтисодиву иҷтимоӣ фарӯ мекунанд. Вале онҳо аз ҳамдигар дар соҳаи тиҷорат, системаҳои об ва энергетика, экология вобастагии зиёд доранд.

ТаѢмини амнияти экологӣ ва рушди устувор яке аз самтҳои афзалиятдори стратегияи дарозмуҳлати рушди ҷумҳурӣ ба шумор меравад. Дар ин ҷорҷӯба самтҳои муҳими концептуалии чораҳо инҳоянд:

- ҷорӣ намудани методҳои экологӣ-иқтисодии истифодаи захираҳои замин, об, ҷангал, минералҳо ва гайра;
- баланд бардоштани самаранокии энергетикии иқтисоди ватанӣ тавассути амалисозии барномаҳои маҳсуси давлатӣ, сиёсати ягона дар соҳаи бартарафсозии талафоти энергетикӣ ва ташвиқи гузариши субъектҳои иқтисод ба технологияҳои каммасрафи энергетикӣ;
- ҳавасмандкунии рушди истеҳсолоти аз нигоҳи илмӣ асосдоршуда ва сарфақунандай захираҳои табӣ;
- модернизатсия ва рушди намудҳои аз назари экологӣ бехатари нақлиёт, коммуникатсияҳои нақлиётӣ ва сӯзишворӣ, аз ҷумла ғайрикарбонӣ, гузариш ба нақлиёти ҷамъиятии аз назари экологӣ безарар ҳамчун намуди асосии гаштугузор дар шаҳр;
- ташвиқи рушди технологияҳои соҳтмони манзили нав ва таҷиди комплекси манзилию коммуналӣ аз назари экологӣ безарар;
- рушди механизмҳои ҳуқуқии ташвиқи раванди ҷорӣ намудани технологияҳои экологӣ;

меъёрҳо ва қоидаҳои табӣ, санадҳои қонунгузорӣ, субсидияҳо барои коҳиш додани партовҳо, ҳавасмандии андозсупорӣ.

Новобаста аз сатҳи идоракуни амнияти экологӣ объектҳои идоракунӣ ҳамтман табииати муҳити зист, яъне комплекси экосистемаи табӣ, экосистемаҳои иҷтимоию табӣ, ба шумор меравад.

ИҚТИБОСИ 6.1. ТАВАЧҔҮҲ БА ЗАРУРАТИ РУШДИ ГУНОГУНСОЗИШУДА (ДИВЕРСИФИКАЦИОНИ)

Тақрибан тамоми иқтисодҳои Авруосиё пас аз таназзул ва давраи вазнини солҳои 1990 дар аксари мавриҷо ба хотири мавҷудияти захираҳои табӣ аз нав барқарор шуданд.

Кишварҳои минтақа аз захираҳои табӣ баҳра мегиранд ва ин кор идома ҳоҷад дошт, агар иқтисодиёти Авруосиё боз ҳам самаранок гардад, яъне рушд сермаҳсултар шавад, дар корхонаҳои ҳусусӣ ҷойҳои кор ташкил карда шаванд. Гайр аз ин, ноустувории иқтисодӣ коҳиш ҳоҷад ёфт. Гуногунсозии (диверсификатсия) содирот ва истеҳсол барои рушди кишвар қоғӣ нестанд. Далелҳои он ки сафарбаркуни фаъолияти иқтисодӣ ба рушди маҳсулнокӣ ва ташкили ҷойҳои корӣ қоғӣ нест, нокифоя мебошанд. Ин боз ҳам самараноктар ҳоҷад буд, агар кишварҳои Авруосиё бештар ба гуногунсозии (диверсификатсия) дастовардҳои миллӣ худ, яъне ба таѢминоти тавозуни муносиби байни захираҳои табӣ, сармояи физикӣ ва инсонӣ ва муассисаҳои иқтисодӣ таваҷҷӯҳ кунанд. Яъне модели кунунии рушди иқтисодӣ бояд ба мақсади ноил шудани ба адолати иҷтимоӣ ва истифодаи самараноки захираҳои табӣ тағиیر дода шавад.

Ҳамзамон, оид ба Тоҷикистон метавон гуфт, ки:

- кишвар ба Авруосиё ба таври зич ҳамгиро аст ва бинобар ин ҳар он чӣ ки дар Авруосиё рух диҳад, ба Тоҷикистон бевосита таъсир мерасонад;
- кишвар аз лиҳози захираҳои табӣ нисбатан нодор аст – сарватҳои табиии Тоҷикистон аз рӯи ҳисоб ба ҳар сари аҳолӣ дар Авруосиё нисбатан кам мебошад ва таҳқиқот ва истифодаи бештар ба афзоиши он мусоидат меқунад;
- ҷумҳурӣ аз содироти молҳои ашёи хом ва интиқоли пул вобастагии калон дорад.

Тоҷикистон бояд аз таҷрибаи кишварҳои дигари аз назари захираҳои табӣ сарватманд сабақ омӯзад:

- институтҳои қавитар, аз ҷумла идоракунӣ, омилҳои муҳими рушд ба ҳисоб мераванд, маҳсусан агар захираҳо нисбатан кам бошанд;
- интиқоли зиёди пул ва маоши баланд метавонад ба рушди соҳибкории ҳусусӣ ва паст карданӣ сатҳи камбизоатӣ мусоидат намоянд.

Рушди диверсификатсияшуда: истифодаи оқилонаи захираҳои табӣ дар минтақаи Авруосиё. Бонки байналмилалии таҷвид ва рушд. Бонки ҷаҳонӣ. с.2014

- Маҳз барои ҳамин дар нақшай идоракунии амнияти экологии ҳар як сатҳ ҳатман таҳлили иқтисод, молия, захираҳо, масъалаҳои ҳуқуқӣ, чораҳои маъмурӣ, маориф ва фарҳанг ҷой дорад.

ИҚТИБОСИ 6.2. МУАЙЯНКУНИИ АСОСИИ РУШДИ УСТУВОР

Дар Эъломияи конференсияи СММ дар шаҳри Стокголм оид ба муҳити зист (с.1972) омадааст, ки «инсон ба озодӣ, баробарӣ ва шароити мусоиди зиндагӣ дар муҳити зист ҳуқуқ дорад, ки сифати он имкони пешбуруди ҳаёти сазовор ва шукуфонро медиҳад ва барои ҳифз ва афзоиши муҳити зист ҷиҳати насли

ҳозирраву оянда масъулияти асосӣ дорад». Ба ин нукта ҳамчунин қарорҳои Конференсияи ҷаҳонии СММ оид ба муҳити зист дар шаҳри Рио-де-Жанейро дар моҳи июли соли 1992 ишор меқунанд.

Дар ин конференсия ду ҳуҷҷати муҳим қабул шуда буданд: «Эъломия дар бораи муҳити зист ва рушд» ва «Рӯзнома барои асри XXI».

Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: «замин, маъданҳои он, об, фазои ҳавоӣ, олами ҳайвоноту наботот ва захираҳои дигари табӣ моликияти истиснои давлат ба шумор мераванд ва давлат истифодаи самарноки онҳоро ба манфиати ҳалқ кафолат медиҳад».

ИҚТИБОСИ 6.3.

ЗАМИНАИ МЕЪЁРӢ-ҲУҚУҚИИ ФАҶОЛИЯТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ОИД БА ҲИФЗИ ТАБИАТ

Мақомоти иҷроияи ҳокимиyaти давлатии марказии масъули таъмини амалисозии сиёсати ҳифзи табиат ин Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Идоракунии истифодаи захираҳои замин ва обро мақомоти зерин амалӣ месозанд: Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати энергетика ва захираҳои оби Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба заминсозӣ ва геодезия.

Бо дарназардошти аҳамияти мушкилиҳои глобалии экологӣ ва алоқаи зичи онҳо бо шароити маҳаллӣ ва ҳолати муҳити зист ҷумҳурӣ ба як қатор созишномаҳои байналмилалӣ имзо гузошта, онҳоро ба тасвib расонидааст, аз ҷумла:

- Конвенсияи Вена дар бораи ҳифзи қабати озон (с.1996);
- Протоколи Монреал дар бораи моддаҳои ҳаробкунандай қабати озон ва тағиরот ба он, ки дар шаҳри Лондон (с.1997) ворид шудааст;
- Конвенсияи СММ оид ба мубориза бо биёбоншавӣ (с.1997);

- Конвенсияи СММ оид ба гуногуни биологӣ (с.1997);
- Конвенсияи чорчӯбавии СММ дар бораи тағйироти иқлим (с.1998);
- Конвенсияи Рамсар дар бораи обу ботлоқзорҳо (с.2000);
- Конвенсия оид ба ҳифзи ҳайвоноти ваҳшии муҳочир (с.2000);
- Конвенсияи Орхус дар бораи дастрасӣ ба иттилоот, иштироки ҷомеа дар раванди қабули қарорҳо ва дастрасӣ ба адолати судӣ оид ба масъалаҳои муҳити зист (с.2001);
- Конвенсияи Стокголм дар бораи олудакунандаҳои органикӣ (с.2002);
- Конвенсия «Дар бораи арзёбии таъсир ба муҳити зист дар чорчӯбаи байнисарҳадӣ» (с.2004)

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчун Қонуни асосии давлат, дар Моддаи 17 пешбинӣ менамояд, ки “мардон ва занон баробархӯқӯқанд”. Ва ин муқаррарот барои тамоми соҳаҳои зиндагии мардуми Тоҷикистон як хел ҳатмӣ мебошад, аз ҷумла барои масъалаҳои марбут ба ҳуқӯқ ба замин ва об.

Дастрасии занон ба захираҳои табиий ва истеҳсолӣ масъалалои некӯаҳволии на танҳо занон, балки тамоми хонавода ба ҳисоб меравад, зоро даромадҳое, ки занҳо аз дороиҳои худ ба даст меоранд, аз назари иҷтимоӣ ҳадафдортаранд – вазъи гизои кӯдакон бо сатҳи даромади занон, назар ба мардон зичтар алоқаманд аст. Ғайр аз ин, дастрасии нисбии марбута ба захираҳо ба тавсееёбии эҳтимолии ҳуқӯқ ва имкониятҳои занон мусоидат мекунад, ҳавфҳои муносибати дурушт ва зӯроварӣ дар оиларо қоҳиш медиҳад, зоро занон аз назари иқтисодӣ аз шавҳарони худ вобастагии зиёд доранд. Таъмини дастрасии занон ба захираҳо метавонад ба иҷрои Ҳадафҳои рушди ҳазорсола дар бораи баробарии гендерӣ мусоидат намояд.

Дастрасии баробари намояндагони ҳар ду ҷинс ба захираҳо ба рушди мусбати муҳити зист мусоидат мекунад, зоро барои таъмини нуктаҳои зерин шароити муносиб фароҳам меояд:

- самаракнокӣ ва маҳсулнокии иқтисодӣ;
- некӯаҳволии иҷтимоӣ;
- додани имконот ва ҳуқӯқ ба занҳо.

Дар Тоҷикистон пешрафт дар иҷрои Ҳадафи 7 – «Таъмини устувории экологӣ» дар чорчӯбаи амалисозии Стратегияи рушд барои давраи то соли 2025 ва Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2015 ба роҳ монда мешавад.

ИҚТИБОСИ 6.4.

САМТҲОИ АМАЛҲО БАРОИ СОЛҲОИ 2013-2015 ҶИҲАТИ ҲАЛЛИ МАСЪАЛАҲОИ МАРБУТ БА ТАЪМИНИ УСТУВОРИИ ЭКОЛОГӢ ВА РУШДИ БОСУБОТ:

- гузаронидани ислоҳоти соҳторӣ дар мақомоти давлатӣ дар соҳаи ҳифзи муҳити зист ва амнияти экологӣ;
- иҷрои ӯҳдадориҳо дар чорчӯбаи конвенсияҳои байнамилалӣ, ки аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф гардидаанд, инчунин таъмини иҷрои нақша ва стратегияҳои миллӣ оид ба ҳифзи гуногуни биологӣ, тағйироти иқлим, мубориза ба зидди холишавии ҳудудҳо ва барномаҳои дигари миллӣ ва минтақавӣ;
- таъмини низоми идоракуни партовҳо ва истифодаи технологияҳои мусоидати барои коркарди партовҳо;
- коҳиш додани сарҷашмаҳои асосии олудашавии об аз ҳисоби обҳо, ки дар соҳаҳои коммуналӣ, саноатӣ ва кишоварзӣ истифода мешаванд;
- ҷалби инвеститсияҳои ватанию ҳориҷӣ ва истифодаи самараноки онҳо дар соҳаи устувории экологӣ ва рушди босубот.
- Амалисозии «Стратегияи қоҳиш додани таҳди迪 оғатҳои табиий барои солҳои 2010-2015»;
- таъмини зарфиятҳо ва иҷрои барномаи амалиётҳои зидди минаҳо бо мақсади қоҳиш додани таҳдиди минаҳо ва боқимондаҳои моддаҳои тарканда.

Источник: Стратегии повышения уровня благосостояния населения Республики Таджикистан на 2013 – 2015гг.

Дар кишвар фаъолияти бештар дар таҳияи механизмҳои равиши ҳамгирошуда ба ҳалли мушкилиҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ бо дарназардошти масъалаҳои ҳифзи табииат ба мушоҳидат мерасад. Вале мушкилиҳои марбут ба ташвиқи чорӣ намудани механизмҳои рушди тоза, ташаккули модели «рушди сабз» чой доранд.

Новобаста аз он ки ҳиссаи Тоҷикистон дар ҳаҷми умумии партовҳои глобалии антропогенӣ кам аст (камтар аз 0,5%), вале ҳусусияти глобалии тағирии иқлум аз ҳамаи давлатҳо андешидани чораҳои фавриро тақозо мекунад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба гурӯҳи кишварҳое доҳил мешавад, ки талаботи онҳо ба захираҳо аз ҷумлаи энергия ва об ҳамеша дар ҳоли афзоиш аст. Нақшаҳои рушди стратегӣ ва тараққиёти иқтисодӣ бояд бо дарназардошти масъалаҳои муҳити зист ва нақшаҳо оид ба мутобиқшавӣ ба тағирии иқлум таҳия гарданд.

Чораҳои сиёsat бояд ба рушд, коҳиш додани осебазирӣ ва пешрафт дар самти рушди «сабз» мусоидат намоянд. Гузариш ба иқтисоди ба тағирии иқлум мутобиқшуда муддати тӯлонӣ меҳоҳад ва таъминоти молиявӣ тақозо мекунад, вале он имкони пешгирии талафоти иқтисодӣ ва ҳифзи муҳити зист барои наслҳои ояндаро фароҳам меоварад.

ИҚТИБОСИ 6.5.

ТАҒИРИ ИҚЛУМ БА ВАЗӢИ ЗАХИРАҲОИ ТАБӢ ТАЪСИР ХОҲАД РАСОНД, БИНОБАР ИН ҲОЛО ДИДАНИ ЧОРАҲОИ МУТОБИҚШАВӢ МУҲИМ АСТ ...

Таъсири тағирии иқлум ба Тоҷикистон:

- баландшавии ҳарорати миёнаи солонаи 0,2 – 0,4°C дар аксарияти ноҳияҳои Тоҷикистон ба соли 2030 (дар муқоиса бо давраи солҳои 1961-1990) дар назар аст. Ин тамоюл бо тамоюлҳои дар зарфи 15-20 сол бартари доштаи кишвар мувофиқат мекунад;
- ҳаҷми боришоти пешӯишуда, ҷунон ки интизор меравад, аз назари тағириот, шиддат ва тақсимоти ҷуғрофӣ фарқият нишон медиҳанд. Давраҳои тобистона, ҷунон ки интизор меравад, сербориш ва зимиstonҳо нисбатан камбориш мегарданد,

ки ин метавонад ҳам ба обхезӣ ва ҳам ба ҳушкӣ дарозмуддат оварда расонад;

- агар суръати имрӯзаи ҳаробашавии пиряҳҳо идома пайдо кунад, бисёре аз пиряҳҳои хурди Тоҷикистон пас аз 30-40 сол аз байн мераванд;
- ҳоҷагии ҷангали Тоҷикистон ҳам аз сӯхтор ва ҳам аз сарзании беморӣ ва заرارрасонҳое, ки таъсирашон бо тағирии иқлум метавонад шиддат пайдо кунад, осебазир аст. Ҳар дуи ин омил, одатан, ҷамъқунии карбонро аз ҷониби дараҳтон коҳиш медиҳанд;
- тағирии иқлум, ҷунон ки интизор меравад, ба ҳодисаҳои боз ҳам фавқулоддатари вобаста ба обу ҳаво ва таҳдидҳои марбут ба иқлум (масалан, афзоиши дараҷаи обхезӣ ва ҳушксолиҳои дарозмуддат аз ҳисоби зимиstonҳои камбориш ва тобистонҳои сербориш) оварда мерасонад.

Назаре ба оянда

Дар асоси азназаргузаронии шароити умумимиллии иқлумии марбут ба мушкилиҳои мавҷуда ва барномаву сиёsatҳои мавҷуда самтҳои зерини фаъолият барои андешидани чораҳои фаврии аввалиндарача муайян карда шуда буданд:

- такмили тасаввуроти асосдори илмӣ дар бораи ҳусусият ва миқёси оқибатҳои физикӣ ва биофизикии тағирии иқлум аз рӯи сенарияҳои мухталиф. Ин барои дарки дурусти муҳлат ва фарогирии ҷанд нишондиҳандай мухими тағирии иқлум дар оянда, аз ҷумла таъсири ба раванди рушд ва чораҳои эҳтимолии мутобиқшавӣ муҳим ҳоҳад буд;
- арзёбӣ ва таҳлили беамалӣ, инчунин самтҳои асосии фаъолият дар ҷорҷӯбаи баҳшҳои ҳоҷагии об, энергетика, қишоварзӣ, нақлиёт ва тандурустӣ бо мақсади пешниҳоди далелҳои боэътиномоди иқтисодӣ ва азназаргузаронии мачмӯии «ҳаритаи роҳ» ва қадамҳои минбаъда барои ҳалли масъалаҳо дар соҳаи тағирии иқлум;
- таҳия ва иҷрои қарорҳои «оқилона» оид ба масъалаҳои тағирии иқлум дар баҳшҳои гуногун дар сатҳи миллӣ ва дохилидавлатӣ, инчунин барои ҳамкорӣ дар миқёси минтақа миёни кишварҳои Осиёи Марказӣ.

Таҳлили бартариҳои ҳамкорӣ ва таъсиси муассисаҳои марбута дар минтақа;

- васеъ гардонидани салоҳияти Котиботи Барномаи пилотӣ оид ба мутобиқшавӣ ба тағири иқлум оид ба ҳамоҳангсозӣ ва иҷрои лоиҳаҳои мутобиқсозии кишвар, инчунин таъсиси Гурӯҳи кории техникии байнисоҳавӣ, ки иҷрои сиёсат ва ҷораҳоро дар маҳалҳо таъмин созад;
- таъсис додан (ва ё истифода бурдани механизмҳои мавҷуда)-и Кумитаи минтақавии осиёймарказии роҳбарӣ оид ба масъалаҳои тағири иқлум, ки аз намояндагони сатҳи олии панҷ кишвари Осиёи Марказӣ иборат аст. Ба доираи вазифаҳои асосии Кумита роҳбарии умумӣ, дастгирии сиёсӣ ва нақши роҳбарикунандагӣ дохил мешаванд. Кумита инчунин ба сифати платформае барои ҳамоҳангсозии доимии кӯшишҳои минтақавӣ оид ба ҳал ва мутобиқшавӣ ба тағири иқлум хидмат мекунад.

Сарчашма: Тоҷикистон – Азназаргузаронии фаъолият оид ба мубориза бо тағири иқлум, моҳи октябрி соли 2013.

ИҚТИБОСИ 6.6.

ЗАҲИРАҲОИ ОБИ ТОҶИКИСТОН:

- Пиряҳҳо – ҳачм 845 км², масоҳат 11146 км²;
- Ҷоришавии миёнаи бисёрсолаи дарёҳо – 64км²/сол (55,4% ҷоришавии ҳавзаи Баҳри Арап);
- Захираҳои оби зеризамиён -18,7км²/сол, аз онҳо 2,8 км² заҳираҳои эксплуататсионӣ;
- Кӯлҳо - 1300 кӯл, бо масоҳати 705км², ҳачми 46,3 км², ки аз онҳо 20 км² оби ширин;
- Обанборҳо – бо ҳачми 15,34 км², ки 13% ҷоришавии миёнаи бисёрсолаи дарёҳои ҳавзаи Баҳри Арапро ташкил мекунанд;
- Обҳои бозгаштӣ - 3,5-4,0км³/сол (3,0км³ – ҷамъшавӣ ва заҳкашӣ, 0,5км³ – коммуналтиву манзили);
- 200 сарчашмаҳои минералий, 18 кӯли лойобадор ва шӯр;
- Иқтидори истироҳатӣ – зиёда аз 5% ҳудуд, ки аз он 2567км² (тақрибан 2%) бо об алоқаманд аст;
- Иқтидори гидроэнергетикӣ 527 млрд. кВт/с дар як солро ташкил мекунад, камтар аз 5% истифода мегардад.

Амали мутақобили номусоиди иқтисод ва заҳираҳои табиии ногузир нест ва қадами аввалини мақомоти идоракуни давлатӣ ва умуман ҷомеа бояд фаҳмиши мушкилоти эҳтимолӣ ва ишғол намудани мавқеи аён нисбат ба роҳҳои ҳалли онҳо бояд бошад.

6.2. ДАСТРАСӢ БА ЗАҲИРАҲОИ ОБ

Захираҳои об яке аз асосҳои рушди босубот ба шумор меравад, зеро онҳо бо як қатор масъалаҳо ба монанди амнияти озуқаворӣ ва рушди устувори кишоварзӣ, ҳифзи саломатии инсон, рушди устувори шаҳр ва минтақаҳои аҳолинишин, ҳифзи гуногунии биологӣ, пешгирии биёбоншавӣ ва ҳаробшавии заминҳо алоқаи зич доранд. Ҳамаи ин ба аҳамияти истифодаи равиши байнибахшӣ дар идоракуни заҳираҳои об таъкид мекунад.

Тоҷикистон аз назари заҳираҳои об ғанӣ аст, ки дар ҳудуди он тақрибан тамоми намудҳои объектҳои обии хушкӣ ба мушоҳида мерасанд.

Ҳачми заҳираҳои оби ҷумҳурӣ талаботи кишоварзиҳо, чи дар шароити имрӯза ва ҷи дар дурнамои наздик қонеъ мегардонад. Вале аз сабаби тақсимоти нобаробар, ҳам дар ҳудуди ҷумҳурӣ ва ҳам аз назари вақт дар баъзе аз минтақаҳои ҷумҳурӣ норасони об ба мушоҳида мерасад. Дар давраи тобистон ҳангоми талаботи ҳадди аксар ба оби обёрий бо 90% таъмини ҷорӣ шудан ба ҳавзаи дарёи Омӯ норасони об 465,5 млн.м.муқааб (м) ва ба ҳавзаи Сирдарё - 94 млн.м.м.-ро ташкил мекунад. Умуман, дар ҷумҳурӣ норасони об 560 млн. м.м. аст. Бо ҷунин тартиб заҳираҳои об файриоқилона истифода мешаванд. Дар ин робита масъалаи истифодаи оқилонаи заҳираҳои об муҳим мебошанд.

Дар ҷумҳурӣ дар ҳоли ҳозир 4,24 млн. нафар ба оби ошомиданӣ дастрасӣ доранд. Аз 62 шаҳр, маркази ноҳия ва шаҳракҳо танҳо 52-тои онҳо дорони системаи марказонидашудаи таъмини обро дошта, танҳо 28-тои онҳо системаи фозилоб доранд. Ба таври умум 44% аҳолии шаҳр ва 5% аҳолии дехот ба воситаҳои

бехатари санитарӣ дастрасӣ доранд⁹¹.
Зарфияти объектҳои таъмини оби ошомидани 1834,59 ҳаз.м³/шабонарӯзро ташкил медиҳад. Аз рӯи тақсимоти минтақавӣ ба таври зерин фарқият дорад: Вилояти Хатлон - 373,52 ҳаз. м³/шабонарӯз, Вилояти Суғд – 409,82 ҳаз.м³/шабонарӯз, шаҳру ноҳияҳои тобеи марказ – 176,07 ҳаз.м³/шабонарӯз, ВМКБ – 19,18 ҳаз.м³/шабонарӯз ва ш. Душанбе – 856 ҳаз.м³/шабонарӯз.

ИҚТИБОСИ 6.7.

САБАБҲОИ ЭҲТИМОЛИИ ДАСТРАСИИ НОКОФӢ БА ЗАХИРАҲОИ ОБ:

- афзоиши истифодаи об дар манзил бинобар зиёдшавии зичии аҳолӣ ва резиши об аз системаи таъмини об барои манзилҳо;
- кишоварзии пуршиддат, асосан дар минтақаҳое, ки об барои обёй истифода мешавад;
- афзоиши истифодаи саноатии об дар робита бо таркиби амалиётҳои саноатӣ ва файримуассир будани истеъмол;

Барои баланд бардоштани самаранокии идоракуни захираҳои об ҷораҳои зерин метавонанд мусоидат қунанд:

- такмили мониторинги истифодаи об;
- баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳои об тавассути технологияҳои сарфакунандай об дар тамоми бахшҳо бо диққати маҳус ба такмили технологияи обёй;
- такмили системаи тозакуни қубурҳои саноатӣ ва манзилӣ;
- муайян намудани арзиши захираҳои об дар системаи ҳисобкунии миллӣ бо дарназардошти он ки ҷораҳои таъмини сифати баланди оби ошомидани метавонанд ҳарҷоти иловагӣ ба бор оранд;
- мусоидат ба рушди менечменти ҳамгирои об бо дарки алоқаи мутақобил дар байни: сарчашмаҳои зеризамини, рӯизамини ва

унсурҳои дигари гардиши об, истифодаи замин, фаъолияти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, мақоми захираҳои об, сифат ва ҳамоми об;

- таҳияи системаҳои идоракуни байнисарҳадии захираҳои об барои ҳамоҳангкунии фаъолият дар тамоми кишварҳои ҳавза.

Бо мақсади бартарафсозии мушкилоти ҷойдошта дар соҳаи таъминоти об Ҳукумати кишвар соли 2006 Барномаи маҳсуси таъмини аҳолии ҶТ бо оби тозаро барои солҳои 2008-2020 қабул кард. Вазифаи асосии ин Барнома таъмини аҳолии ҷумҳурӣ бо оби доимӣ, тоза ва бехатари ошомидани мебошад. Ҳукумати кишвар оид ба гузаронидани корҳои зерин вазифагузорӣ мекунад:

- тайёр кардани ҳайати кормандони роҳбарикунанда ва техникии бахш, баланд бардоштани сатҳи фарҳанги истифодабарии об аз рӯи ҷорабинҳои санитарию беҳдоштӣ, ҷалби ҷомеа ва сармоягузории хусусӣ ба системаи таъминоти об;
- барқарорсозии системаҳои мавҷудаи таъминоти об, соҳтани системаҳои хурд, миёна ва маҳаллӣ, ҷоҳрои об барои истифодаи инфириодӣ ва гурӯҳӣ дар асоси қарорҳои лоиҳавӣ;
- ҷорӣ намудани технологияҳои нав, роҳҳои барқарорсозӣ, методҳои муосири безарарагардонии оби ошомидани, автоматикунонии низоми идоракунӣ, назорати сифат ва баҳисобигрии об, безарарагардонӣ бо роҳҳои физикий дар асоси нурҳои ултра-бұнағаш, соҳтмони озмоишгоҳ оид ба муайянкунии сифати об;
- ҷорӣ намудани технологияҳои нав бо мақсади сабук ва соғ гардонидани оби ошомидани бо безарарагардонии минбаъда бо истифода аз методҳои физикии сарчашмаҳои обҳои сернамак ва тира;
- барқарорсозӣ, таҷдид ва тавсеве бахшидан ба системаҳои мавҷуда, соҳтмони системаҳои нави марказонидашудаи таъминоти об дар асоси лоиҳаҳои таҳияшудаи асосноккунии техникиву иқтисодӣ бо истифода аз методҳои таъмини об, таҷҳизот, маводҳо, ҳисобкунакҳо ва дастгоҳҳои назоратӣ, безарарагардонӣ ва худидоракуни воситаҳо;

⁹¹ Тоҷикистон: камбизоатӣ дар заминai тағирии иқлими // Ҳисоботи миллӣ оид ба рушди инсонӣ – 2012. – С. 68.

- истифодай ҳадафдори инвеститсияҳои ватанию хориҷӣ, ҷорӣ намудани технология ва таҷхизоти самаранок;
- барқарорсозии фаъолияти зерсохторҳои илмию таҳқиқотӣ ва лоиҳавию истеҳсолӣ;
- соҳтмони системаҳои маҳаллии таъминоти об дар минтақаҳои кӯҳии ҷумҳурӣ, ки дар он ҷойҳо ҷашмаҳо, дарёчаҳо, чӯйборҳо ва обҳои зеризаминии дорон зарфияти коғӣ ва сифати хуб бартарӣ доранд.

Барномаи давлатӣ барои солҳои 2008-2020 ба таъмини дастрасии доимӣ ба оби ошомиданини тоза ва бехатари 7,683,900 нафар, аз ҷумла дар минтақаи дехот 6,304,000 нафар равона карда шудааст.

ИҚТИБОСИ 6.8.

НАМУНАҲОИ ЛОИҲАҲО ОИД БА ТАЪМИНИ ОБ ВА САНИТАРИЯ

БРСММ дар ҳамкорӣ бо OXFAM ва бо ҳамкориу дастгирии молиявии дафтари Швейтсарӣ оид ба ҳамкорӣ, оғоз аз соли 2009 лоиҳаи «Таъминоти об ва санитария дар Тоҷикистон» (TajWSS)-ро татбиқ менамояд. Мақсади лоиҳа – мусоидат ба сиёсати рушд ва ислоҳоти идораи давлатӣ ва менечменти таъминоти об ва санитарияи Тоҷикистон дар сатҳи миллӣ мебошад. Беҳдошти фарогирии пурраи дехот ва дастрасии он ба таъминоти об пешбинӣ шудааст. Марҳилаи аввали лоиҳа имкониятҳои таъсиронокии ислоҳоти институтионаӣ ва сиёсиро дар Тоҷикистон ва дастгирии устувории барномаро мълум намуд. Ба шарофати муввафакияти дар марҳилаи аввал ба даст омада, лоиҳаи TajWSS таъсиронокии худро дар ноҳияҳои Рӯдакӣ, Мӯминобод ва Кӯлоб васеъ намуд ва, ҳамзамон, ташфиқи тағйиротро идома дод ва тавсияҳо барои ислоҳоти минбаъда дар сатҳи сиёсиро дар марҳилаи дуюми лоиҳа таҳия намуд.

Ҳолати объектҳои таъминоти оби ошомиданий аз он шаҳодат медиҳад, ки бинобар сабабҳои фарсуда шудани лӯлаҳо дар системаи таъминоти оби ошомиданий дар шакли резиш аз системаҳои лӯлаҳои об талафот ба миён меояд (ба ҳисоби миёна 50-60%), ки дараҷаи дастрасии аҳолиро ба оби ошомиданий паст карда, ба олудашавии обҳои зеризаминӣ оварда мерасонад ва аз назари шароити эпидемиологӣ ҳатар эҷод мекунад.

Гайр аз ин, дар ҷумҳурӣ мушкилии ифлосшавии захираҳои об аз ҳисоби партовҳои коммуналӣ, саноатӣ ва кишоварзӣ ҷой дорад. Аз рӯи ҳаҷм партовҳои кишоварзӣ аз меъёрҳои муқарраршуда зиёданд (3,3-4,1 км³). Дар таркиби обҳои заҳкашӣ мавҷудияти пеститсидҳо, нитратҳо ва фосфат аз меъёр зиёд аст (то 25% нитроген, 5% фосфат, 4% пеститсидҳо).

Айни ҳол бинобар афзоиши демографӣ мушкилии дастрасии аҳолӣ ба захираҳои об мураккаб мегардад. Иқтидори системаи обёрий ва обрасонӣ имкон намедиҳад, ки аҳолӣ ба захираҳои об дастрасӣ дошта бошад. Яке аз роҳҳои истифодаи оқилонаи об ин идоракунии ҳамгирошудаи захираҳои об ва инкишофи ҳамкорӣ дар соҳаи истифодаи об мебошад, ки дар таъмини дастрасии аҳолӣ ба оби тозаи ошомиданий нақши муҳим дорад.

Яке аз унсурҳои асосии коҳиш ёфтани дастрасии аҳолӣ ба захираҳои об ин вазъи бади техникии пойгоҳҳои обкашӣ, ҷоҳҳои обёрий ва заҳбурӯҳ мебошад. Мутобики ҳисоби мутахассисон фарсоши воситаҳои асосӣ дар ин соҳа зиёда аз 50%, аз ҷумла пойгоҳҳои обкашӣ – 65%, ҷоҳҳои обёрий ва заҳбурӯҳ – 70%-ро ташкил дод, ки ба саривақт ва босубот расонидани об ва вазъи экологӣ таъсир мерасонад.

ИҚТИБОСИ 6.9.

ФАҶОЛИЯТИ КИШОВАРЗӢ ДАР ЗАМИНҲОИ ОБЁРИШАВАНДА ЯКЕ АЗ БАҲШҲОИ АСОСИИ ИҚТИСОДИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БА ШУМОР МЕРАВАД, ки амнияти озуқаворӣ ва шуғли аҳолии дехотро таъмин мекунад.

Майдони умумии заминҳои қобили обёрии кишвар – 1570 ҳаз. га мебошад, ки аз он то 1 январи соли 2014 749,9 ҳаз. га азҳуд шудааст, аз он 282, 9 ҳаз. га бо ёрии пойгоҳҳои обкашӣ обёрий мешавад. Барои нигоҳдории заминҳои обёришуда дар кишвар 7099 иншооти гидротехникӣ, 396 пойгоҳи обкашӣ (дарозии умумии лӯлаҳои фишордор 624,67 км-ро ташкил мекунад.) бо 1516 агрегат амал мекунанд.

Дар ҳоли ҳозир Барномаи давлатӣ «Дар бораи азҳудкунии заминҳои нави обёришаванда ва барқарорсозии заминҳои аз гардиши кишоварзӣ баромада барои солҳои 2012-2020» амалӣ мегардад. Амалисозии Барномаи мазкур имкони азҳудкунии 3890 га замини обёришаванда ва воридсозии 7800 га замин ба гардиши кишварзиро фароҳам меорад, ки метавонад ба таъсиси зиёда аз 70 ҳазор ҷои нави корӣ дар минтақаи дехоти кишвар оварда расонад.

Дар давраи солҳои 2010-2013 беҳтаршавии ҳолати мелиоративии заминҳо 42, 2 ҳаз. га-ро ташкил дод.

Агентии беҳдошти замин ва обёрии назди
Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар комплекси ҳочагии оби ҷумҳурӣ тағириоти институтионаӣ ғузаронида мешавад. Бо Қарори Ҳукумати мамлакат аз 1 декабри соли 2001 таҳти №551 «Консепсияни истифодаи оқилона ва ҳифзи захираҳои об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва инчунин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи табиат», Кодекси оби Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ассотсиатсияни истифодабарандагони об», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи оби нӯшокӣ ва таъмини он» ва санадҳои меъёрию ҳуқуқии дигар қабул гардиданд, ки мақсади онҳо мутобиқат ба стандарт ва принципҳои пешрафтаи байналмилалӣ ва ҷалби ҳаҷми зарурии инвеститсияҳо ба бахши таъмини оби нӯшокӣ ва дастрасии баробари захираҳои об ба тамоми категорияҳои аҳолӣ мебошад. Вале ин тағириоти институтионаӣ ба сатҳи коғии дастрасии аҳолӣ ба захираҳои об мусоидат карда натавонистанд.

ИҚТИБОСИ 6.10.

РОҲҲОИ ИДОРАКУНИИ ЗАХИРАҲОИ ОБ

Дар бахши ҳочагии оби Тоҷикистон ислоҳоти идораи интегратсиини захираҳои об идома дорад (ИИЗО). ИИЗО амалиёте мебошад, ки барои идораи ҳамоҳангӣ идораи захираҳои об, замин ва дигар захираҳои мувоғиқ ҷиҳати беҳдошти иқтисодию йҷтимоӣ мусоидат менамояд. Системаи мазкури идораи захираҳои оби ба маҳдудияти маъмурӣ асосос ёфтааст, ки ҳуқуқҳои истеъмолкунандаҳои ниҳоиро зуд-зуд ҳалалдор месозанд ва, дар ҳоле, ки ИИЗО услуби идораи гидроҷуғроғиро талаб менамояд, ки он тақсимоти ҳамешағӣ ва адолатонаи обро байнни истеъмолкунандаҳои об, новобаста аз ҷойиршавии онҳо таъмин менамояд. Бо дастгирии дафтари Швейтсорӣ оид ба ҳамкорӣ, БРСММ рушд ва татбиқи стратегияи самаранокии истифодаи обро ҳам дар сатҳи миллӣ ва ҳам дар сатҳи ҳафзавиро ҳадаф қарор додааст.

Барои ноил шудан ба ин, стратегияи таъсирнокӣ ба дартгирии идора ва такмилоти ИИЗО равона гардидааст, аз ҷумла лоиҳаҳои мушахас барои беҳдошти: (а) обёрии ҳочагии кишоварӣ, (б) ҳочагии оби дехот ва санитария ва (в) таъминоти гидроэнергетики хурд. Дар сатҳи маҳаллӣ БРСММ ба бунёди боварии байнисарҳадӣ ва пешгирии зиддият бо роҳи таҳқими механизмҳои ҳамкорӣ дар ҷодаи об дар дашти Фарғона (ҳавзаи дарьёи Исфара) саҳмгузор мебошад.

Истифодабарандагони об барои дар ҳолати корӣ нигоҳ доштани системаи обёрий, баҳрабардории шабакаи обёрии доҳилиҳоҷагӣ ва таъмини об барои истеъмол иттиҳодҳои истифодабарандагонро дар шакли асосиатсияҳо ташкил мекунанд.

Вазифаҳои асосии асосиатсияи истифодабарандагони об инҳоянд:

- баҳрабардории боэътимоди системаи обёрий ва заҳкашӣ, пойгоҳҳои обкашӣ ва инфрасоҳтори дигари мелиоративӣ;
- банақшагирий ва гузаронидани корҳои таъмиру барқарорсозӣ;
- таъмини тақсимоти боадолати об байни истифодабарандагони он;
- бастани шартномаҳо барои дарёфти об аз системаҳои обёрии ноҳия ва интиқоли он ба истеъмолкунандагон;
- ҷамъоварии маблағҳо аз истифодабарандагони об барои таъмини фаъолияти умумии устувори системаи обёрий.

ИҚТИБОСИ 6.11.

АССОЦИАТСИЯИ

**ИСТИФОДАБАРАНДАГОНИ ОБ
ДАР ТОЧИКИСТОН** бо мақсади ҳифз ва истифодаи системаҳои обёрии доҳилиҳоҷагӣ, ки барои истифодаи инфириодӣ ва муштарак мавҷуданд, таъсис дода мешавад.

То соли 2014 дар кишвар 384 Ассотсиатсияи истифодабарандагони об, аксаран дар минтақаҳои обёрии худҷорӣ, таъсис дода шудааст. Вале 138 Ассотсиатсияҳои истифодабарандагони об ба таври бояду шояд фаъолият намекунанд.

Мушкилии асосии фаъолияти ноустувори Ассотсиатсияҳои истифодабарандагони об ин набудани механизмҳо ва дигар мошинолоти заминкобии мелиоративӣ, норасони кормандони баландихтисос ва маблағ мебошад.

Тавсеа баҳшидани минтақаи Ассотсиатсияи истифодабарандагони об дар мавзеъҳои обёрии мошинӣ ва ҳалли масъалаи вогузор намудани шабакаҳои обёрий ва обҷамъкуниву заҳкашии доҳилиҳоҷагӣ ба тавозуни Ассотсиатсияи истифодабарандагони об ба нақша гирифта шудааст.

Агентии беҳдошти замин ва обёрии назди
Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Истифода ва ҳифзи захираҳои об ба мувофиқати принсипҳои идоракуни ҳавзавӣ, ҳудудӣ ва маъмурию ҳудудӣ, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти иҷроияи ҳокимияти маҳаллӣ ва соҳторҳои маҳсуси ваколатдори танзимкунандай масъалаҳои истифода ва ҳифзи захираҳои об амалӣ менамояд, асос ёфтааст⁹².

Аз назари қонунгузорӣ чор мақоми давлатии ваколатдор, ки бевосита бо масъалаҳои танзими истифода ва ҳифзи захираҳои об машғуланд, муайян гардидаанд:

- Вазорати энергетика ва захираҳои оби Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Сарраёсати геологияи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Сарраёсати назорати иҷрои бехатари корҳо дар саноат ва назорати кӯҳҳои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

⁹² Гузориши миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2006 дар ҷорҷӯбаи дастгирии UNEP оид ба накшаша Йоҳаннесбург «Идоракуни ҳамгирошудаи захираҳои об ба баланд бардоштани самаранокии истифодаи об то соли 2005», ба расонидани кӯмак ба кишварҳои дар холи рушд.

ИҚТИБОСИ 6.12.

САМТҲОИ АСОСӢ (СТРАТЕГӢ) ВА АФЗАЛИЯТДОРИ ТАЪМИН БО ОБИ ТОЗА ВА ХИДМАТРАСОНИҲОИ КОММУНАЛӢ:

- таҳия ва қабули меъёрҳои ҳадди ақали таъмини аҳолӣ бо оби тозаи ошомиданӣ ва хидматрасониҳои коммуналӣ, ки давлат кафолат додааст;
- таҳия ва қабули Қонун “Дар бораи ҳуқуқи инсон ба оби тоза ва хидматрасониҳои коммуналӣ”;
- муваффақ кардани мақомоти иҷроияи ҳокимиyaти давлатии маҳаллӣ ва мақомоти ҳудидори шаҳраку дəҳот, таъмини риояи меъёрҳои ҳадди ақали таъмин бо оби тоза ва системаи канализатсия дар маҳалҳо лозим аст;
- ҷалби ҷомеаи шаҳрвандӣ ба масъалаҳои таъмини аҳолӣ бо оби тоза ва пайваст кардани онҳо ба системаи фозилоб (канализатсия).

Вазифаҳои асосӣ (стратегӣ) ва афзалиятдори таъмин бо оби тоза ва хидматрасониҳои коммуналӣ, ки дар солҳои 2013-2015 амалӣ мегарданд:

- таҷдид ва рушди инфрасоҳтори мӯҳандисию коммуналии шаҳру шаҳракҳо;
- таъмини иҷрои “Барномаи таъмини аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо оби тоза барои солҳои 2008-2020” ва Нақшай чорабиниҳои Даҳсолаи иқдомҳои байнالмилалии “Об – барои ҳаёт” барои солҳои 2005-2015;
- фароҳам овардани шароит барои ҷалби инвеститсияҳои ҳусусӣ, таъмини дастгирии давлатии рушди ҳоҷагии манзилию коммуналӣ, афзоиши иқтидори ин соҳа;
- амалисозии маҷмӯаи чорабиниҳо барои ғайримонополиқунонии соҳа, ташкили бозори хидматрасониҳо ва ривоҷи рақобат бо ҷалби субъектҳои соҳибкории хурду миёна;
- танзими системаи пешниҳоди имтиёзҳо, таҳқими истифодаи мақсадноки маблағҳо;
- афзоиши иқтидори институтсионалии соҳа ва сифати хидматрасониҳои манзилию коммуналӣ.

Стратегияи баланд бардоштани
некӯаҳволии мардуми Ҷумҳурии Тоҷикистон
барои солҳои 2013-2015

Имрӯз нақши занҳо дар масъалаҳои истифодаи об дар маҳалҳо ва он ки таъмини дастрасии занон ба оби тоза барои ниёзҳои рӯзгору ҳоҷагӣ ва истеҳсолӣ заминаи муҳими некӯаҳволии ҷомеа ва таъмини баробарии ҷинӣ мебошад, ба таври васеъ Ҷӯтироф мегардад. Дастрасии бехатари занон ба об, манзил ва воситаҳои санитарӣ махсусан дар шароити мочароҳо ва ноҳияҳои камбизоат муҳим аст. Ҷунон ки Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ таъқид месозад, «ҳуқуқи инсон ба об таъмини ҳар як шаҳсро бо ҳаҷми коғии оби ошомиданини безарар ва аз назари иқтисодӣ ва физикий дастрас барои қонеъ гардонидани талаботи рӯзмарраи ў дар назар дорад» (соли 2002). Ин инчунин ҳифзи саломатӣ ва тамомияти экосистемаҳоро дар назар дорад.

6.3. ДАСТРАСИИ АҲОЛӢ БА ЗАХИРАҲОИ ЗАМИН

Тоҷикистон яке аз кишварҳои камзамини Осиёи Марказӣ мебошад. Заминҳои корам 8% ҳудуди ҷумҳуриро ташкил мекунанд. Дараҷаи пасти маҳсулнокии табиии замин барои корҳои агротехникий ва мелиоратсионӣ ҳарочоти зиёдеро ба бор меорад.

Вале бо вуҷуди ин, кишоварзӣ сарҷашмаи асосии даромади мардуми дəҳот ба шумор меравад. Майдони умумии заминҳои корам 720,2 ҳазор гектарро ташкил мекунад, ки аз онҳо 502,8 ҳазор гектар заминҳои обёришаванда мебошад ва дар ҷумҳурӣ ба ҳар сари аҳолӣ 0,10 – 0,09 замини корам ва 0,06-0,07 замини обёришаванда рост меояд. Дар шароити афзоиши демографӣ, ки аҳолии ҷумҳурӣ зиёд мешавад (ҳудуди 2% дар сол) майдони заминҳои корам низ, мутаассифона, кам мешавад ва масъалаи тақсимоти барobar ва одилона ва дастрасӣ ба захираҳои замин, об, таъмини ҳуқуқҳои баробари занону мардон ба замин шадидтар мегарداد.

Тағиирпазирии зиёди сарборӣ ба захираҳои замин дар 4 минтақаи маъмурӣ Тоҷикистон ба мушоҳид мерасад. Таносуби он аз 6 нафар ба як гектар дар минтақаҳои дорои майдонҳои бештари корам (Вилоятҳои Ҳатлон ва Суғд) то 10 нафар ба як гектар дар ноҳияҳои тобеи марказ ва 16 нафар ба як гектар дар ВМКБ, ки фонди заминҳои корам маҳдуд аст, мебошад.

Харобшавӣ ва биёбоншавии замин мушкилоти ҷиддитарини экологӣ, ки иқтидори ҳосилнокии заминро бад месозанд, ба шумор мераванд.

Харобшавии замин ба камбизоатӣ, алалхусус аҳолии деҳот, ки 39,2%-ро ташкил мекунад (ҷамъбасти соли 2013) таъсири калон мерасонад. Аксарияти истифодабарандагони замин, дар баробари надоштани захираҳои молиявии кофӣ, қодир нестанд бо харобшавии замин ба таври самаранок мубориза баранд.

Алоқаи сабабу натиҷа вуҷуд дорад: камбизоатӣ-харобшавии замин-амнияти озуқаворӣ, ки дар он камбизоатӣ ҳам сабаб ва ҳам натиҷаи харобшавии замин ба шумор меравад.

Паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар минтақаҳои камбориш бо суръати поён пеш меравад, ки ин на танҳо ба иҷрои Ҳадафҳои рушди ҳазорсола таъсири манғӣ дорад, балки барои амалисозии ҷорабинҳои барқарорсозии заминҳои харобшуда монеа мегардад.

Таъсири омилҳои зерини антропогенӣ ба харобшавии замин оварда мерасонад:

- **истифодай номувофиқи замин:** коркарди пуршиддати (экстенсивии) мунтазами замин бидуни риояи талаботи агрономӣ, ки ба вайроншавии таркиби замин, камшавии ҳосилнокӣ ва афзоиши ҳавфи эрозия, хусусан дар заминҳои нишеб, оварда мерасонад;
- **коркарди замин ба хотири мол ва маҳсулоти майда ба вайроншавии ҳосилнокии замин** бинобар риоя нашудани агротехнология оварда мерасонад. Қисми нисбатан зиёди ҳочагиҳои деҳқонӣ камтар аз 1 гектар майдони замини корам доранд. Бо чунин ҳачми заминдорӣ пешбуруди корҳои марбут ба қиштукор, ташкили ҷораҳои зиддиэрозиявӣ, ки ба ҳифз ва такмили ҳосилнокии заминҳои корам мусоидат мекунанд, мушкилсоз аст;

- **тағиирот дар роҳҳои коркард,** ки бо вайроншавии талаботи технологӣ, чи аз назари сифат ва чи аз назари муҳлат, бо истифода аз техникии аз назари физикӣ ва қобилията куҳнашуда алоқаманданд;
- **истифодай ғайриоқилонаи об ва эрозияи замин.** Обёрии баъзе қитъаҳои деҳқонии замин бо истифода аз ҳачми зиёди об, ки ба шиддатёбии эрозия ва баландшавии сатҳи обҳои зеризаминӣ оварда мерасонад, сурат мегирад;
- **истифодай аз ҳад зиёди ҷарогоҳҳо ва харобшавии онҳо.** Ҷарогоҳҳои наздик ба минтақаҳои аҳолинишин ба таври ғайрисистеманок, бошиддат истифода мешаванд. Пӯшишҳои растаний ва хок нобуд мешаванд, маҳсулнокии ҷарогоҳҳо қоҳиш мейёбад ва эрозияи замин шиддат пайдо мекунад. Ҷарогоҳҳои дурдаст ба дараҷаи кофӣ истифода намегарданد ва бо ҳамин сабаб пур аз растаниҳои заарнок ва ғайри қобили масрафи ҳайвонот мешаванд.

Айни ҳол дар ҷумҳурӣ мушкилии арзёбии миёс ва дараҷаи харобшавии заминҳо ҳифз мешавад. Аз рӯи арзёбихои таҳминӣ ҳудуди 90% заминҳои корами лалмӣ аломатҳои бадшавии вазъи ҳудро нишон медиҳанд, ки аз онҳо 40% хеле ҳароб гардидаанд. Тибқи арзёбихо ҳаробшавии дараҳтони ҷангалҳо ҳудуди 70% майдонро дар бар мегиранд. Дар 22% майдонҳои қобили қишити обёришаванда ҳаробшавии шадид ба назар мерасад, дар 38% онҳо ҳаробшавии дараҷаи сабук ва миёна ба мушоҳид мераҳад ва дар 40% онҳо ҳаробшавӣ дида намешавад. Системаи ҷангалпарварии аграрӣ ҳаробшавии ҳадди ақалро нишон медиҳад: дар 22% майдонҳо ҳаробшавии шадид, дар 30% майдонҳо ҳаробшавии дараҷаи миёна ва дар ними онҳо, 48%, ҳаробшавӣ дида намешавад.

Барои барқарор кардани ҳосилнокии заминҳои харобшуда, ҳифзи арзиш ва маҳсулнокии қиштзорҳои таъйиноти қишоварзӣ ва барои пешгирии ҳаробшавии минбаъдаи иқтидори истеҳсолии захираҳои замин таҳия ва ҷорӣ намудани барномаи самараноки истифодай замин, татбиқи технологияҳои инноватсионӣ, андешидани ҷораҳо барои барқарорсозии ҳосилнокии ҳоки заминҳои обёришаванда ва муттаҳидсозии захираҳои молиявӣ барои идоракунии устувори захираҳои замин лозиманд.

Барои ҳалли мусбати мушкилиҳои марбут ба истифодаи самараноки замин гузариш ба методҳои пешрафтаи обёрии заминҳои ба эрозияи обӣ рӯбарӯшуда, ба методҳои ҳамгира ва биологии ҳифзи зироатҳои кишоварзӣ, пешбуруди механизмҳои мутобиқсозӣ дар чорҷӯбаи стратегияи истифодаи оқилонаи захираҳои замин муҳим аст.

Дар ҷарёни испоҳоти аграрӣ ва испоҳоти замин Ҳукумати мамлакат нисбат ба такмили дастрасии аҳолӣ ба захираҳои замин, маҳсусан ба заминҳои таъйиноти кишоварзӣ, кӯшишҳо ба харҷ медиҳад. Солҳои 1995 ва 1997 барои беҳсозии дастрасии аҳолии дехот ба захираҳои замин бо Фармони Президенти кишвар 75 ҳазор гектар замин барои рушди ҳочагиҳои наздиҳавлигии шаҳсӣ ҷудо шуда буд.

Иқдоми дигаре дар ҷодаи беҳсозии дастрасии аҳолӣ ба захираҳои замин ин ба имзо расидани Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи азnavtaшkilkunии корхона ва ташkilotҳои соҳаи кишоварзӣ» аз 2 феврали соли 2001, таҳти №478 буд, ки дар натиҷаи он 120 ҳочагӣ аз нав ташкил карда шуда, дар заминai онҳо 1355 ҳочагии дехқонӣ таъсис дода шуд. Қарори Ҳукумат №385 аз 1 октябри соли 2002 «Дар бораи азnavtaшkilkunии корхона ва ташkilotҳои соҳаи кишоварзӣ барои солҳои 2002-2005» ба азnavtaшkilkunии 40 ҳочагӣ дар соли 2002, 100 ҳочагӣ дар соли 2003, 45 ҳочагӣ дар соли 2004 ва 40 ҳочагӣ дар соли 2005 асос шуд. Ин ҷорабиниҳо ба рушди ҷараёни ташкили ҳочагиҳои дехқонӣ, беҳсозии дастрасии аҳолӣ ба замин мусоидат кард. Дастрасии аҳолӣ ба захираҳои замин, маҳсусан сокинони дехот, ба онҳо на танҳо барои худтаъминкунӣ бо озукаворӣ, балки барои баланд бардоштани некӯаҳволии оила мусоидат мекунад, ки ин барои хонаводаҳои дехот омили асосӣ ба ҳисоб меравад.

Бо вучуди тағиироти ҷиддии институтиционалӣ категорияҳои муайянӣ аҳолӣ, ҳусусан занҳо, аз назари дастрасӣ ба захираҳои замин осебпазиранд ва онҳо ба идорақунии захираҳои замин ҷандон ҷалб нагардидаанд.

Дар айни ҳол, ба беҳбудии вазъият дар ҷумҳури метавонад шиддатнокии ҷараёнҳои муҳочирияти меҳнатӣ, ки аксаран мардони қобили меҳнати аҳолиро фаро гирифтаанд, таъсир расонад. Ва дар натиҷаи корҳои манзил, меҳнат дар саҳро ва қисми асосии фаъолияти кишоварзӣ ба дӯши занон voguzor мегарداد.

ИҚТИБОСИ 6.13.

ТАҒИИРЁБИИ МУНОСИБАТҲО ВОБАСТА БА ЗАМИН ВА ТАВСЕА ЁФТАНИ ДАСТРАСӢ БА ҲУҚУҚҲОИ ИСТИФОДАБАРИ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН яке аз омилҳои асосие ба шумор меравад, ки афзоиши ҳосилнокии замин аз онҳо вобаста аст, ки ба рушди соҳаи кишоварзӣ ва ҳалли мушкилиҳои марбут ба амнияти озукаворӣ мусоидат мекунад.

Испоҳоти замин он механизме буд, ки барои тақсимоти замини бештар ба хонавода ва ҳочагиҳои дехот шароит фароҳам овард.

Испоҳоти замин дар Тоҷикистон аз назари тақсимоти замини қобили кишт барои шаклҳои гуногуни ҳоҷагиҳо ду оқибати асосӣ дорад:

- дар ҳоли ҳозир тақрибан 20% заминҳои корам ҳамчун қитъаҳои наздиҳавлигии хонаводаҳо мавҷуд аст, ки назар ба 4-5% даврони Шӯравӣ афзоиши ҷандинкарата дорад;
- майдони ҳочагиҳои дехқонӣ аз нишондоди камтар аз ними заминҳои корам дар соли 1995 то ба 65% дар соли 2009 афзоиш ёфтааст.

Ҳамин тарик, дар соли 2009 барои ҳочагиҳои дехқонӣ ва қитъаҳои наздиҳавлигӣ дар якҷояӣ, назар ба 5% дар соли 1991, 85% заминҳои корам рост меояд.

Дар чорҷӯбаи испоҳот заминai меъёрию ҳуқуқии марбут ба масъалаҳои истифодаи замин инкишоф ёфт. Инак, дар соли 2012 дар чорҷӯбаи Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон барои истифодаи якумраи замин ҳуқуқи баробар пешбинӣ шудааст ва инчунин замин метавонад мерос гузашта шавад, ба шахси дигар гузарад, қобили мубодила ва савдо бошад.

Як қатор мушкилихое мавҷуданд, ки бояд ҳангоми пешгүйи рушди иҷтимоию иқтисодии қишвар ва ташаккули сиёсати пешгирикунанда ба назар гирифта шаванд:

- бо идомаи тамоюлҳои кунуни демографӣ майдони заминҳои корам ва обёришаванда кам мешавад;
- агар соҳтмони идоранашаванда дар баъзе минтақаҳои шаҳр, дехот ва истеҳсолот идома ёбад, майдони умумии заминҳои корам кам мешавад;
- агар мушкилии норасоии маблағҳо боқӣ монад, вазъи мелиоративии заминҳои қишоварзӣ бад мешавад;
- агар раванди истифодаи маҳдуди поруҳои органикӣ ва минералӣ идома ёбад, боздоштани камшавии шадиди ҳачми моддаи органикӣ, яъне гумус дар қабати ҳосилхези замин, имконпазир намегардад;
- агар низоми ҳисботдиҳии оморӣ барои пурра ва босифат инъикос намудани вазъи майдонҳои қишоварзӣ таҳия нагардад, мушкилиҳои таъмини “нукта-ба-нукта” будани амалҳо боқӣ мемонанд;
- агар мушкилиҳои вобаста ба норасоии нерӯи барқ, нуқсонҳои иншоотҳои гидротехникиӣ ва таҷхизоти обкашӣ ҳал нагарданд, ҳалли масъалаи таъмини саривақтии об ба заминҳо душвор мешавад.

Имконияти истифодаи захираҳои обро бо ҳуқуқҳои замин алоқаманд мекунанд. Дар айни ҳол, таъсиси низоми устувори таҳия ва татбиқи меъёрхое (аз ҷумла меъёрҳои конститутсионӣ, қонунгузорӣ, маъмурию ҳуқуқӣ), ки масъалаҳои истифодаи замин, аз ҷумла дараҷаи ҷавобагариро барои истифодаи ғайриоқилона ва ҳаробшавии заминҳо ба танзим медароранд, лозим аст.

Занҳо, бо вучуди баробарҳуқуқии эълоншуда, назар ба мардҳо ба захираҳои иқтисодӣ, аз ҷумла замин дастрасии нобаробар доранд. Занони дехот дар бораи ҳуқуқҳои иқтисодии ҳуд, ҳуқуқи истифодаи замин ва истифодаи захираҳои табиӣ ба дараҷаи кофӣ оғоҳ нестанд.

Дар натиҷа дар амал соҳибони асосии моликият мардҳо мебошанд. Бо вучуди ин, чунин вазъияти на танҳо бинобар оғоҳии нокофии занҳо дар бораи ҳуқуқҳои ҳуд, балки аз сабаби номувофиқатии меъёрҳои де-юре ва ҳуқуқи оддии воқеӣ, дараҷаи пасти дастрасии занҳо ба қарз ва сармоя мебошад.

Омилҳои асосии ба таъмини ҳуқуқи занҳои дехот таъсиркунанда инҳоянд: инкишоф наёфтани инфрасоҳтор дар минтақаҳои дехот, сатҳи поёни таҳсилот, оғоҳии нокофӣ ва норасоии дониш дар бораи ҳуқуқҳои ҳуд, ислоҳоти замин, тартиботи ташкил кардани хоҷагиҳои дехқонӣ.

Дар самти таъмини амалҳои ҳифзи табиат ҷораҳои ҷорӣ намудани системаи мониторинг барои арзёбии равандҳои биёбоншавӣ ва дастгирии механизмҳои муборизаи қатъӣ бо он, паҳн гардонидани таҷрибаҳои беҳтарини обёрии «қатравӣ» бо мақсади сарфаи об ва коҳиш додани дараҷаи ҳаробшавии замин муҳим мебошанд.

6.4. ҶАНБАҲОИ МИНТАҚАВИИ ВАЗЪИ ҲАВЗАИ ҲАВОЙ.

Дастрасӣ ба ҳавои тоза – бо вучуди он ки ҳавои қишвар ба таври умум ба стандартҳои байнамилалӣ ҷавобғӯ аст, ин, қабл аз ҳама, аз ҳисоби ҳавои тозаи минтақаи кӯҳӣ ва ҳудуди он ба даст меояд.

Ҳамзамон, фаъолияти афзояндаи хоҷагӣ (нақлиёти автомобилий, соҳтмони равишҳои мутамаркази гармидиҳӣ ва барқидиҳӣ, ки бинобар нарасидани нерӯи барқи обӣ бо ангишт кор мекунанд), аз як тараф ва риояи нагардидани ҷорабинҳои ҳифзи табиат аз тарафи дигар вазъи дастрасӣ ба ҳавои тозаро дар шаҳрҳо ва водиҳои ҷумҳурий шадид мегардонанд.

Масъалаи олудашавии ҳавои атмосфера дар ҷумҳурий бо истеҳсолоти саноатӣ, рушди бахши нақлиёт ва истеъмоли сӯзишвории маъданӣ барои истеҳсоли энергияи гармӣ ва барқӣ иртибот дорад.

ИҚТИБОСИ 6.14.

ОЛУДАШАВИИ ҲАВО ДАР ШАҲРҲО ВА МИНТАҚАҲОИ САНОАТИИ ЧУМҲУ҆РӢ яке аз масъалаҳои амнияти экологӣ ба шумор меравад. Сарчашмаи асосии олудашавии атмосфера ин корхонаҳои калони саноатӣ ва воситаҳои нақлиёт аст. Тибқи маълумоти расмӣ, дар зарфи 5 соли охир танҳо дар шаҳри Душанбе шумораи нақлиёти мосинҳо 125% зиёд шудааст, ки 80% онҳо муддатҳои тӯлонӣ дар баҳрабардорӣ қарор доштанд. Бо вуҷуди ин назорат аз ҷониби мақомоти марбута аз болои партовҳо аз воситаҳои нақлиёт ва сифати санчишҳои мутобиқати воситаҳои нақлиёт ба меъёрҳои экологӣ коғӣ нест.

Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардуми Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2015

Таназзули ҷиддии иқтисодӣ ба камшавии фаъолияти бисёр корхонаҳои саноатӣ ва қатъ гардиҳани фаъолияти теъдоди муайянӣ онҳо оварда расонд. Бартарии соҳаҳои ашёи хоми саноат бо камшавии вазни хоси намудҳои афзалиятдори мосинсозӣ, соҳаҳои саноати сабук ва озуқа ба коҳиш ёфтани ҳамми партоб шудани моддаҳои зараворӣ аз корхонаҳои ин соҳа ба атмосфера оварда расонд, ки қисми зиёди онҳо дар шаҳрҳо ва шаҳракҳои чумҳурӣ амал мекунанд.

Ба сарчашмаҳои асосии антропогении олудашавии ҳавои атмосферӣ корхонаҳои истихроҷи маъдан ва коркарди маъданҳо, корхонаҳои саноати кимёвӣ, насосоҷӣ ва комплекси ҳароратӣ-энергетикӣ, корхонаҳои соҳаи соҳтмон ва коркарди пахта доҳил мешаванд. Ба онҳо куллан дар чумҳурӣ 88% ҷамъи моддаҳои олудакунанда аз сарчашмаҳои субит рост меояд. Соҳаҳои олудакунандаи истехсолоти саноатӣ (истихроҷ ва коркард, маводҳои соҳтмонӣ, металлургияи ранга), дар муқоиса бо нишондиҳандаҳои миёнаи умумии рушди саноатӣ (15%), дорои тамоюл ба афзоиши нисбатан шадид мебошанд (15 -40 %).

Дараҷаи муҷаҳҳаз гардиҳани сарчашмаҳои ташкилшудаи партоби моддаҳои олудакунанда бо таҷҳизоти тозакунандаи ҷангӯ газ, ки зарфияти умумии ҳудуди 16700 ҳазор м3-ро доранд, 80%-ро ташкил медиҳад. Ҳудуди 500 сарчашмаи субит ба наасби воситаҳои ҷангӯ

ва тозакунандаи газ ниёз доранд. Дараҷаи самаранокии доштани моддаҳои зараворӣ бо таҷҳизоти тозакунандаи ҷангӯ газ дар соли 1991 ба таври миёна 87,5%-ро ташкил медод. Вақтҳои охир дар натиҷаи истифодাত зиёда аз 80% таҷҳизоти тозакунандаи ҷангӯ гази кӯҳна ва фарсада самаранокии миёнаи таҷҳизот то 65% коҳиш ёфт⁹³. Зиёдшавии ҳамми истехсоли саноатӣ барқарорсозии таҷҳизоти мавҷудаи тозакунандаи ҷангӯ газ ва истифодাত таҷҳизоти навро, ки ба талаботи равандҳои технологи тозакунии газҳои ихроҷшаванд аз иншоотҳои саноатӣ ҷавобӣ бошад, тақозо мекунад. Бо афзоиши ҳамми истехсолоти саноатӣ партоби моддаҳои олудакунанда, ҳангоми истифодাত таҷҳизоти тозакунандаи ҷангӯ гази мавҷуда, якчанд маротиба зиёд мешавад. Дар натиҷаи поёнравии истехсолоти саноатӣ дар солҳои 1990-2003 ҳамми партоби моддаҳои олудакунанда ба атмосфера аз сарчашмаҳои субит зуд коҳиш ёфт.

Дар ҳоли ҳозир нақлиёти автомобилий сарчашмаи асосии партоб шудани моддаҳои олудакунанда ба қабати наздизамини атмосфера ба ҳисоб меравад, ки ба ҳудуди 60% диоксиди сулфур, 83% оксидҳои карбон, 93% оксидҳои азот, 90% пайвастҳои сурб ва тақрибан 100% карбогидридҳои бухоршаванд рост меояд.

Шароити истифодাত нақлиёти автомобилий – сифати пасти сӯзишворӣ, истифодাতи бензинҳои этилий, ҳолати номуносиби техникии воситаҳои нақлиёти ва роҳҳои мосингард, теъдоди ками мосинҳои дорои таҷҳизоти мұтадилкунандаи газ, фоизи баланди фарсоиши мосинҳо, ки куллан дар чумҳурӣ 36%-ро ташкил медиҳанд, ба олудагии ҳавои атмосфера таъсири назаррас мерасонад. Зиёда аз 50% нақлиёти автомобилии баҳши давлатӣ ва 40% баҳши инфириодӣ зиёда аз 13 сол мавриди баҳрабардорӣ қарор доранд. Фоизи истифодাত гази моеъ ба сифати сӯзишворӣ дар чумҳурӣ куллан ҳудуди 4%-ро ташкил медиҳад.

85-93% (14,7-18,6 ҳазор тонна) аз ҷамъи партоби моддаҳои олудакунанда, ё ҳудуди 12% партоби моддаҳои олудакунанда аз нақлиёти автомобилий куллан дар чумҳурӣ, ба нақлиёти автомобилий рост меояд.

⁹³ Гузориши Барномаи СММ дар бораи мухити зист дар соли 2006 «Арзёбии ҳамгирии вазъи мухити зисти Ҷумҳурии Тоҷикистон».

Бар хилофи сарчашмаҳои сабит, моддаҳои олудакунданаи аз нақлиёти автомобилий ба атмосфера чудошаванда дар қабати наздизаминӣ, дар фазои бевоситай нафаскаши инсон, ҷамъ мешаванд. Ин ба ҷамъшавии пайвастҳои сурб ва моддаҳои дигари заҳролуд ва кансерогенӣ дар организми одам ва муҳити зист ва оқибат ба бадшавии саломатии аҳолӣ оварда мерасонад.

Таҳлили олудагии ҳавои атмосфера аз рӯи минтақаҳо нишон медиҳад, ки Душанбе, Қўргонтеппа, Ҳучанд ва Турсунзода шаҳрҳои аз ҳама олудатарин ба ҳисоб мераванд. Олудагии атмосфераи ин шаҳрҳо аз ҳисоби партовҳои

корхонаҳои саноатӣ, нақлиёти автомобилий, камшавии майдони ниҳолҳои сабз ва қабати табиӣ пӯшиши ҷанг сурат мегирад.

6.5. СУРЪАТИ ТАҒИИРИ ШОХИСҲОИ ЭКОЛОГӢ ДАР ҶҴ

Дар амал татбиқ намудани концепсияи гузариш ба рушди босубот дар ҷаҳон баҳисобирии омили экологиро дар системаи нишондиҳандаҳои асосии иҷтимоию иқтисодии рушд ногузир мегардонад.

ИҚТИБОСИ 6.15. ҶАҲОН ВА РУШДИ БОСУБОТ

Ақидай риояи мувозинат байни муҳити зист ва захираҳои он, иқтисод ва аҳолии Замин стратегияи асосии рушди босуботро ташкил медиҳад.

Дар ҳоли ҳозир имкониятҳои арзёбии рушди босубот тавассути нишондиҳандаҳои интегралӣ ба таври фаъол коркард мешаванд:

- Бонки ҷаҳонӣ (андӯхтаҳои тозаи исплоҳшуда),
- СММ (системаи ҳисобҳои экологӣ ва иқтисодии ҳамгиро (Integrated Environmental and Economic Accounting)),
- СММ (Шохиси рушди иқтидори инсонӣ (HDI))
- СММ (Ҳадағҳои рушди ҳазорсола (MDG) – таъмини суботи экологӣ),
- Бонки ҷаҳонӣ (диidi нав ба сарвати ҳалқо),
- Ҷомеаи Аврупо (лоиҳаҳои GARP1, GARP2, TEPI) ва ғ.
- Гузориши дорандагони ҷоизаи Нобел Стиглис ва Сен (2009): ба равишҳои нави рушд ниёз дорем. Нуктаи муҳим: тарҳи зарар аз олудагии муҳит, камшавии захираҳои табиӣ.

Кӯшишҳои ҳисоб кардани шохиси интегралӣ ва ҷамъшуда дар ҷаҳон ба таври фаъол амалӣ карда мешаванд:

- Шохиси «сайёраи зинда» (Living Planet Index), ки аз ҷониби Бунёди ҷаҳонии табиати ваҳшӣ (World Wild Fund) барои арзёбии вазъи экосистемаҳои сайёра ҳисоб карда мешавад. Шохиси табиати зинда сармояи табиии ҷангалҳо, экосистемаҳои об ба баҳрро ҷен мекунад ва қимати миёнаи се нишондиҳанда ба даст меояд: саршумории ҳайвонот дар ҷангалҳо, экосистемаҳои обиву баҳрӣ;
- «Нақши пои экологӣ» (фишор ба табиат) (The Ecological Footprint), ки масрафи озукаворӣ ва маводҳоро аз ҷониби аҳолӣ дар баробари майдонҳои аз назари биологӣ маҳсулноки замин ва масоҳати баҳр, ки барои истеҳсоли ин захираҳо ва танзими партовҳо зарур аст, ҷен мекунад. Он инчунин масрафи энергияро дар майдонҳои ҷазбшудаи партовҳои марбути CO₂ ҷен мекунад. Нақши пои экологӣ, ки ба як одам рост меояд, ҷамъи 6 ҷамъшаванда аст: майдони кишт барои парвариши ғалладона барои масрафи одам, майдони ҷарогоҳо барои истеҳсоли маҳсулоти ҷорводорӣ, майдони ҷангалҳо барои истеҳсоли чӯб ва когаз, масоҳати баҳр барои истеҳсоли моҳӣ ва маҳсулот аз моҳӣ, минтақаҳои барои зист ва инфрасоҳтор ишғолшуда, майдони ҷангалҳо барои ҷазби партовҳои CO₂, ки ҳангоми масрафи сарикасии энергия ба вучуд меояд.

Дар ҷадвали 6.1. арзёбии устуорӣ дар кишварҳои ИДМ, ки мутахассисони Бонки ҷаҳонӣ ҳисоб кардаанд, дода шудааст.

Ҷадвали 6.1. Нишондиҳандаҳои интегралии устуорӣ дар кишварҳои ИДМ

Кишварҳо	Андӯхтаҳои тозаи ислоҳшуда (% Мачмӯи даромади миллӣ)	Нақши пои экологӣ (га ба як одам)	Шохиси дастовардҳои экологӣ (қиматҳо 0-100)
Озарбойҷон	5,4	1,9	59,1
Арманистон	9,6	1,8	60,4
Беларус	16,9	3,8	65,4
Қазоқистон	-1,2	4,5	57,3
Қирғизистон	9,4	1,2	59,7
Молдава	16,2	1,4	58,8
Русия	-0,8	4,4	61,2
Тоҷикистон	6,2	1,0	51,3
Туркманистон	...	3,9	38,4
Ӯзбекистон	...	1,7	42,3
Украина	5,6	2,9	58,2

Арзёбихо барои Тоҷикистон фишори нисбатан камтарро ба табиат нишон медиҳанд, вале ин на танҳо ба истифодай «эҳтиёткорона»-и табиат иртибот дорад, балки бештар шояд аз сабаби фаъолнокии ками иқтисодӣ бошад.

Дар муқоиса бо сатҳи миёнаи ҷаҳонӣ дар ҷумҳурӣ партовҳои гази ангидриди карбон ба ҳар сари аҳолӣ хеле поён аст, вале мушкилиҳои марбут ба олудагии муҳити зист ҳанӯз ҳам ҷой доранд.

Ҷадвали 6.2. Нишондиҳандаҳои ҳусусии устуорӣ дар кишварҳои ИДМ

Кишварҳо	Партовҳои гази ангидриди карбон ба ҳар сари аҳолӣ (т)	Олудагии шаҳр (мг/м ³)	Камшавии захираҳои табӣ (% Мачмӯи даромади миллӣ)	Минтақаҳои ҷангалий (% ҳудуд)
Озарбойҷон	5,4	33	32,7	11,3
Арманистон	1,8	69	0,5	9,5
Беларус	6,5	7	0,9	42,2
Қазоқистон	15,3	15	22,0	1,2
Қирғизистон	1,1	26	0,5	4,8
Молдава	1,3	36	0,2	11,5
Русия	12,1	16	14,5	49,4
Тоҷикистон	0,5	43	0,2	2,9
Туркманистон	9,5	65	30,4	8,8
Ӯзбекистон	4,6	40	17,8	7,7
Украина	7,0	18	3,8	16,7

Агар дараҷаи қаноатмандии аҳолии ҷумҳурӣ аз зиндагӣ ба нишондиҳандаҳои миёнаи ҷаҳон рост ояд (4,4 аз рӯи ҷадвали даҳҳолӣ), дараҷаи қаноатмандӣ аз амалҳои марбут ба ҳифзи муҳити зист низ дар сатҳи миёна (42,8% пурсишшудагон) қарор дорад. Вале як қонунияти муайян ин ҷо мавҷуд аст – ҳар қадар ки шохиси рушди инсонӣ баланд бошад, ҳамон қадар дараҷаи қаноатмандии аҳолӣ аз зиндагӣ боло меравад.

Чадвали 6.3. Нишондиҳандаҳои иҷтимоии устуворӣ дар кишварҳои ИДМ

Кишварҳо	Қаноатмандии умумӣ аз зиндагӣ (қиматҳо 0-10)	Қаноатмандӣ аз амалҳои марбут ба ҳифзи мӯҳит (%)	Рейтинг аз рӯи ШРИ
Беларус	5,5	50,6	65
Русия	5,4	18,3	66
Қазоқистон	5,5	37,4	68
Украина	5,1	8,8	76
Арманистон	4,4	27,8	86
Озарбойҷон	4,2	28,1	91
Туркманистон	6,6	0	102
Молдова	5,6	15,5	111
Ӯзбекистон	5,1	71,4	115
Қирғизистон	5,0	27,7	126
Тоҷикистон	4,4	42,8	127

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҷрибаи арзёбии интегралии нишондиҳандаҳои экологиву иқтисодӣ ба тозагӣ ташаккул мейбад. Аз назари дастрасӣ ва мукаммалии стратегияи ҳисоботдиҳии миллӣ мушкилӣ ва маҳдудиятҳо чой доранд, яъне мушкилиҳои методологӣ ва иттилоотӣ мавҷуданд.

Дар чорҷӯбаи равона соҳтани кишвар ба сӯи рушди босубот ва иқтисоди «сабз» бояд ба ташаккули тарзи ҳисоботдиҳии муносаби оморӣ диққат дода шавад. Дар ин ҳолат аҳамияти амалии арзёбии нишондиҳандаи устуворӣ, аз ҷумла арзёбии зарфияти табиӣ ва шиддатнокии олудагиҳо, бо имкониятҳои таҳлили «арзиши масъала» дар шакли миқёси сарборӣ ба мӯҳити зист, рушди механизмҳои пешгирикунандай идоракунии кишвар иртибот дорад.

Хулосаҳо ва тавсияҳо

БОБИ 1. ИҚТИДОРИ ЗАХИРАВИИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН - АСОС БАРОИ РАСИДАН БА ҲРҲ ВА СТРАТЕГИЯИ РУШД

Асоси некӯаҳволии иҷтимоӣ-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро суръати мусбати рушди иқтисодӣ ташкил медиҳад. Дар маҷмӯъ сиёсати миёнамуддати макроиқтисодии ҷумҳури ба коҳиш додани таваррум ва нигоҳ доштани суръати баланди рушди иқтисодӣ ҷиҳати таъмини сатҳи баландтари зиндагӣ равона шудааст.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Гурӯҳи кишварии СММ мунтазам ба самитҳое талошҳои муштарак варзидаанд, ки ба арзёбии «пешрафт»-и муваффақ шудан ба Ҳадафҳои рушди ҳазорсола, санадҳои асосии сиёсие, ки дар тӯли даҳсолаи охир қабул шудаанд ва ҳадафҳои рушди иҷтимоӣ-иқтисодие равона шудаанд, ки ҳадафи онҳо баланд бардоштани сатҳи сифати зиндагии аҳолӣ буда, дар Стратегияи миллии рушд барои давраи то соли 2015, барномаҳои соҳавӣ ва минтақавии рушд инъикос ёфтаанд.

Таъмини суботи макроиқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ дар кишвар бештар ба пайваста поён бурдани сатҳи камбазоатӣ мусоидат кардааст. Дар тӯли солҳои 1999-2013 паст бурдани сатҳи камбизоатӣ аз 81 % то 35,6% даст додааст.

Иқтисодиёти ҷумҳури ба ҳавфҳои эҳтимолӣ, аз ҷумла таконҳои нави макроиқтисодӣ осебпазир боқӣ мемонад, ки дар пайомадҳои буҳрони муосири ҷаҳонии молиявӣ равшантар зоҳир шудааст ва бар дӯши ҳукумати кишвар ҷиҳати ҳифзи нишондиҳандаҳои иҷтимоии рушд ӯҳдадориҳои иловагӣ мегузорад.

Миёни масъалаҳои ҳалношудаи бозсозии соҳтории иқтисодӣ дар ин марҳила чунин масъалаҳои асосӣ боқӣ мемонанд:

- барқарорсозии ҳачми истеҳсолот бар асоси ҳиссаи афзояндаи соҳаҳои саноати истихроҷ, вусъат додани содироти ашёи хом бо пешрафти хеле пасти техникий дар аксарияти соҳаҳои иқтисодиёт, рақобатпазирии пасти дохилӣ ва хориҷии иқтисодиёт;
- ноустувории вазъи молиявии муассисаҳои бисёр соҳаҳо, тамоюли ҷалби давомдори сармояи пулӣ аз иқтисодиёти воқеӣ ба соҳаи миёнаравии молиявӣ, маҳдудияти захираҳои молиявӣ барои амалисозии барномаҳои бузурги рушди умумидавлатӣ.

Барои ҳалли вазифаҳои тезонидани рушди иқтисодӣ, таъмини рушди устувори инсонӣ чунин фаъолиятҳо мухиманд:

- вусъат додани пойгоҳи рушди иқтисодӣ аз ҳисоби рушди баҳши ҳусусӣ ва ҳавасмандсозии сармоягузориҳои ҳусусӣ;
- мусоидат намудан ба рушди «даҳлезҳои энергозерсоҳтории рушд» ҳамчун системаи алоқаҳои маҷмӯии зерсоҳторие, ки ҳам зерсоҳтори ҷисмонӣ (роҳҳои мошингард ва роҳҳои оҳан, ҳатҳои интиқоли нерӯи барқ ва ғайра) ва ҳам зерсоҳтори институтсионалиро муттаҳид менамояд;
- фаъолсозии омилҳои миёнамуддати рушди иқтисодӣ: рушди даромадҳо ва истеъмоли хонаводаҳо, тақвият додани пешрафти таъмини ҳимояи моликияти ҳусусӣ ва самаранокии муассисаҳои давлатӣ, истифодай самараноки ҳарочоти давлатӣ ва вусъат додани имкониятҳои содиротии кишвар;
- ҳавасмандсозии омилҳои дарозмуддати рушди иқтисодӣ, аз ҷумла ҷамъшавии сармоя ва истифодай самараноки захираҳои табиӣ ва тавонмандии истеҳсолӣ, татбиқи муваффақиятҳои илмиву техникий, ташаккул додани «иқтисоди дониш» дар кишвар; баланд бардоштани сифат ва истифодай самараноки захираҳои меҳнатӣ.

БОБИ 2. ТАМОЮЛҲОИ ДЕМОГРАФӢ, ФАРОГИРӢ БО ШУҒЛ ВА ДАСТРАСӢ БА ҶОЙҲОИ КОРӢ

Тӯли солҳои истиқполияти Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳолии чумхӯрӣ рафтори худро ба таври назаррас тағиیر дод ва хусусиятҳои мусиреро мисли коҳиш додани сатҳи таваллуд, афзудани муҳочират, суботи сатҳи фавт, пиршавии пайвастаи аҳолӣ ва ғайра ба худ қасб кард.

Дар 10-20 соли наздиктарин чунин тамоюл вуҷуд дорад: коҳиш ёфтани шумораи кӯдакон, афзоиши шумораи аҳолии дори синну соли қобили мөҳнат ва афзоиши пайвастаи аҳолии қалонсоли қобили мөҳнат ва кӯҳансолони 80-сола ва беш аз он. Инчунин манзарае баъзъо маълум аст, ки дар он таркиби микдории занон дар муқоиса бо шумораи мардон дар заминаи шумораи умумии аҳолии чумхӯрӣ камтар мебошад.

Дар шуғли соҳавӣ кишоварзӣ ва соҳаи хидматрасонӣ афзалият дошта, дар робита бо шуғли минтақавӣ возех аст, ки:

- Тафовутҳои байниминтақавӣ дар соҳтори шуғл дар муқоиса бо кишварҳои дигари Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил камтаранд
- Бахши кишоварзӣ дар ҳамаи минтақаҳо бартарӣ дорад
- Вале тафовути равшан дар сатҳи камбизоатӣ зимнан чунин дар назар дорад, ки омори фарогирий бо шуғл ҳамчун асоси модел, комилан шаффоф нест.

Бекорӣ дар Тоҷикистон дар замони Шӯравӣ низ масъалаи рӯзмарра буд. Аз он замон вазъият, бешубҳа, дар сатҳи бештар қобили қабул собит шуда истодааст, ҳарчанд шумораи мутлақи бекорон ва сатҳиbekорӣ дар тӯли даҳсолаи охир афзудааст.

Далели мусбате, ки тӯли солҳои охир мушоҳида мешавад, коҳиши назарраси бекории тӯлонӣ ва коҳишёбии давраҳои бекорӣ мебошад. Қайд кардан зарур аст, ки дар соҳаи бекорӣ масъалаҳои зерин вуҷуд доранд:

- Тафовути зиёди омори расмӣ бо арзёбииҳои дигар
- Занон бештар майли бекорӣ доранд
- Ҷавонон аз ҳад зиёд намояндагӣ доранд
- Тамоюли мусбат: коҳиш ёфтани бекории дарозмуддат.

Ҳиссаи баланди шуғли ғайрирасмӣ, ки ба он чунин ҷанбаҳо хос аст:

- Барои андозагирий бо сабаби тафовутҳо дар таърифҳо масъаладор аст
- Шуғли ғайрирасмӣ дар Тоҷикистон шакли бештар паҳншудаи шуғл аст; танҳо 17% ҷонибдори шартномаи расмӣ мебошанд.
- Муҳочирони мөҳнатӣ аз арзёбииҳои оморӣ ҳориҷ карда шудаанд, вале бо асос метавон таҳмин кард, ки аксарияти муҳочирон шуғли худро расман ба қайд намегиранд.
- Нишондиҳандаҳои возехи синнусолӣ – асосан – ҷавонон, инчунин занони ҳамаи категорияҳои синнусолии дори синни қобили мөҳнат.

Беҳбутиҳои назаррас дар баъзе ҷанбаҳо дида мешаванд, вале бисёр масъалаҳои фарогирий бо шуғл боқӣ мемонанд, махсусан: эҷоди бозори мөҳнати дохилии рақобатпазир; додани мақоми расмӣ ба шуғли ғайрирасмӣ; инчунин – эҷоди ҷойҳои корӣ то шумораи зиёди ҷавонон бо шуғл фаро гирифта шаванд.

Аз ин рӯ, ҳангоми таҳияя ва амалисозии сиёсати шуғл дар бозори мөҳнати ҳориҷиву дохилий яке аз сенарияҳои пешӯии зарурати рушди шуғлро метавон истифода бурд.

БОБИ 3. ДАСТРАСӢ БА ЗАХИРАҲОИ ИНСТИТУЦИОНАЛИЙ БАРОИ РУШД

1. Ҷаҳонишавии (глобализатсия) равандҳои ҷаҳонӣ нақши ҳар ҷи бештар мебозад, ки ҷаҳорҷӯбаҳои танги сарҳадҳои миллӣ давлатиро мешиканад ва ба ташаккули бозорҳои умумии мол, шаклгирии шабакаҳои умумиҷаҳонии иттилоотӣ, эҷоди иттиҳодҳои байнидавлативу созмонҳои байналмилалӣ натиҷа медиҳад. Ин масъалаҳо дар пасманзари шиддат гирифтани номуайянӣ ва бесуботӣ дар ҷомеаи ҷаҳонӣ, бо суръати баланди тағиироти рӯйдиҳанда ва гуногуни рушд зоҳир мешаванд. Инқилоби мусоири илмӣ-техникӣ низ, махсусан дар соҳаи иттилоот ва телекоммуникатсия саҳми худро мегузорад. Ба ин сабаб соҳторҳои давлатӣ кӯшишҳои худро ба соҳаҳои зерин равона месозанд:

- баланд бардоштани самаранокии кори дастгоҳи давлатӣ ва ба аҳолӣ таъмин намудани хидматрасониҳои босифаттар;

- рушди муносибатҳои шарикӣ дар байнӣ баҳшҳои давлативу хусусӣ ва тақсимоти возеҳтари масъулияти онҳо барои ҳалли масъалаҳои пайдошаванда;
- ба роҳ мондани робитаҳои бисёрҷониба байнӣ давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ, ҷалби аҳолӣ ба идоракуни корҳои ҷамъияти.

2. Исплоҳоти маъмури ба рушди миллӣ таъсири бевосита ва назаррас мегузоранд, ки вобаста аз стратегияҳои методҳои интихобшуда метавонанд мусбат ё манғӣ бошанд.

3. Дар бахши ғайридавлатӣ:

- Инкишоф додани баррасии лоиҳаҳои санадҳои меъёри-ҳуқуқӣ дар сатҳи миллӣ, оид ба масъалаҳои шарикӣ ва фармоши иҷтимоии давлатӣ.
- Дар ҳама сатҳҳо идома ва инкишоф додани таҷрибаи баргузор намудани ҷаласаҳо, семинарҳо, конфронсҳои миллӣ, минтақавӣ ва маҳаллӣ оид ба масъалаҳои шарикӣ ва фаъолияти муштарак дар мавриди масъалаҳои гуногуни рушд.
- Талош варзидан ба тавсееи иштироки баҳшҳои соҳибкорӣ дар лоиҳаҳои барномаҳои муштараки рушд. Дар ин фаъолият соҳторҳои соҳибкорӣ дар лоиҳаҳои назарраси иҷтимоӣ имиҷи иштироккунандай бообрӯйро касб ҳоҳанд кард ва ҳамзамон масъулияти иҷтимоии худро нишон дода, майдони фаъолияти худро вазеъ ҳоҳанд кард, ки ба баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва зарурати иҷтимоии худи онҳо мусоидат менамояд.
- Оғоз намудани таҳияи Кодекси муштараки байнӣ бахши давлатӣ ва созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ.

БОБИ 4. ДАСТРАСӢ БА ЗАХИРАҲОИ ИҶТИСОДИИ САМТГИРИШУДА БА БОЛОРАВИИ НЕКӮҲВОЛИИ АҲОЛИИ ТОҶИКИСТОН

1. Дар маҷмӯъ энергетика ба вазъи иҷтисодии кишвар таъсири сабиткунанда мерасонад. Энергетика дар таъмини рушди устувори иҷтисодиёт нақли асосӣ мебозад ва дар дурнамо иҷрои ин нақши асосиро идома ҳоҳад дод. Маҳз барои ҳамин амнияти энергетикии Тоҷикистон ва минтақаҳои он ҳам аз нигоҳи рушди нерӯҳои истеҳсолии кишвар ва ҳам зистпазирии аҳолӣ

омили муҳимтарини таъмини амнияти иҷтисодӣ мебошад, ки дар шароитҳои давраи гузариш аҳамияти маҳсус касб менамояд.

Таҳдидҳо ба амнияти энергетикии Тоҷикистон ва агломератсияҳои он ба омиле табдил мейбанд, ки ба вазъи иҷтисодӣ ва амнияти миллӣ таъсири ҳарчи бештар мерасонанд. Ин бо нақши афзояндаи энергетика дар иҷтисоди кишвар алоқаманд аст, ки солҳои охир мушкилоти ҷиддиро таҳаммул менамояд ва вазъи онро ҳаргиз наметавон босубот гуфт. Вазъи буҳронии соҳаҳои энергетика, талаботи пасти пардохтпазирӣ дар бозори доҳилӣ, маҳдудиятҳо дар амалисозии қудрати содиротӣ ба қонеъсозии боэътиҷод ва кафолатдодашудаи ниёзҳои иҷтисодиёт ва аҳолӣ ба нерӯи барқ мусоидат намекунанд ва омодагии энергетикии миллиро барои таъмин намудани рушди иҷтисодӣ ва амнияти энергетики кишвар коҳиш медиҳанд.

Муҳити иҷтисодии фаъолияти энергетикии миллӣ дар ҳоли ҳозир ҳанӯз ноустувор аст ва аз ин рӯ, таҳдидҳои эҳтимолии амнияти энергетикии Тоҷикистонро дар худ дорад. ММД ба як воҳиди нерӯи истеъмолшавандай барқ дар кишвар истисноан пасти буда, - 0,5 \$/кг сӯзишворӣ бо мусоидати нафтӣ – аз нишондиҳандай сатҳи миёнаи ҷаҳонӣ тақрибан 5 маротиба пасти буда (2,4 \$/кг сӯзишворӣ бо мусоидати нафтӣ). Ҳамзамон, нишондиҳандай истеъмоли нерӯи барқ барои ҳар сари аҳолӣ дар Тоҷикистон (2367 кВт. соат) дар муқоиса бо кишварҳои дорони сатҳи пасти даромад (269 кВт. ч/чел.), ки Тоҷикистон низ ба онҳо тааллуқ дорад, тақрибан 9 маротиба зиёд аст. Ин аз хусусияти хеле баланди талафоти нерӯи барқ дар кишвар ва аз мавҷудияти захираҳои бениҳоят азими баланд бардоштани самаранокии истифодай захираҳои энергетикий шаҳодат медиҳад. Ҳатто то сатҳи миёнаи ҷаҳонӣ расонидани нишондиҳандай мазкур метавонад ба афзоиши назарраси ММД-и кишвар мусоидат намояд ва рушди устувори иҷтисоди онро таъмин кунад.

Амнияти энергетикии кишвар аз тақсимоти захираҳои энергетикий дар саросари қаламрави он вобаста аст. Орографияи мураккаби кишвар агломератсияи шимолӣ ва ВМҚБ-ро аз иҷтидори асосии тавлидкунандай нерӯи барқ дар агломератсияи марказӣ-ҷанубӣ-ғарбӣ амалан худмуҳтор менамояд ва ба осебпазирии энергетикии онҳо боис мешавад.

Потенсиали захираавии таъмини амнияти энергетикии Тоҷикистон дар маҷмӯй мусоид аст. Асоси рушди энергетикаро захираҳои таҷдидшаванда аз нигоҳи иқтисодӣ тозаи об, ки имкониятҳои потенсиалии истифодаи онҳо аз талаботи худӣ чанд маротиба зиёд аст ва сарчашмаҳои гайрианъанавии таҷдидшавандаи энергия – офтоб, бод, энергияҳои гарми зеризаминӣ, биоэнергия ташкил медиҳанд, ки дар шароитҳои Тоҷикистон бояд дар ҳамон ноҳияҳои кишвар истифода шаванд, ки дар он ҷо барои истифодаи самараноки онҳо шароитҳои мусоид вучуд доранд.

Яке аз роҳҳои асосии ҳалли иқтисодии масъалаи амнияти энергетикӣ коҳиш додани қарзи дебиторӣ дар соҳаи энергетика аст, ки бе он оғиятбахшии техникӣ ва рушди навоваронаи энергетикаи кишвар масъалавист.

Рушди робитаҳои хориҷии иқтисодии электроэнергетикаи Тоҷикистон воридоти босуботи асьорро таъмин намуда, то андозаи муайян пайомадҳои манфиӣ талаботи пардохтнапазирӣ иштъомолкунандагони нерӯи барқро дар бозори доҳилий ҷуброн мекунад. Ҳисоббаробаркуниҳои иҷрошуда аз он шаҳодат медиҳанд, ки нерӯи барқ ва иқтидоре, ки истгоҳҳои барқии Тоҷикистон тавлид менамоянд, аз нигоҳи афзудани ҷалби онҳо ба тиҷорати байналмилалӣ дар бозори умумии электроэнергетикаи Иттиҳоди иқтисодии Авро-Осиё ва Осиёи Марказӣ рақобатпазир ва ҷолибанд.

Ҷанбаҳои муҳимтарини сиёсати энергетикии Тоҷикистон бояд ба гузариши иқтисодии кишвар ба роҳи рушди сарфакоронаи нерӯи барқ, тақмилдигӣии сиёсати тарифабандӣ, ҳамгишавӣ бо кишварҳои ИДМ, таъмини амнияти сармоягузорӣ табдил ёбанд. Ба роҳ мондани сиёсати даҳлдор оид ба нигоҳдории ҷаҳонбинии ҳудкифоятии миллӣ оқилюна ба назар мерасад, ки дар он афзалияти асосӣ бояд муваффақ шудан ба стандартҳои зиндагии кофӣ барои таъмини зистпазирӣ физиологӣ ва ҷиҳатёбӣ барои ҳифз ва афзудани муносибатҳои ҳамоҳанг бо табиат бошад. Дар сурати ҷаҳонбинии аз нигоҳи анъанавӣ назарраси тарбияи фарҳангиву маънавии ҳалқи тоҷик ин имконияти воқеии коҳиш додани ҳусусиятҳои нерӯталаби хидматрасониҳо ба аҳолӣ ва ҳавасмандсозии коркарди амиқтари захираҳои табииро таъмин менамояд, ки барои ба даст овардани маҳсулоти ниҳоии иштъомолӣ истифода мешаванд.

Кишварҳои Осиёи Марказиро системаи ягонаи коммуникатсионӣ муттаҳид менамояд, ки дар робита бо он аҳамияти ҳамкории минтақаӣ якбора меафзояд. Аз ин рӯ, сиёсати энергетикии Тоҷикистон бояд рушди ҳамгирии системаҳои энергетикии минтақаро бар асоси манфиатҳои муштарак пешбинӣ намояд. Фаъолтар вусъат додани ҳамкории байнамилаливу минтақаӣ, амалӣ намудани лоиҳаҳои гуногун оид ба рушди сарчашмаҳои алтернативии нерӯ зарур аст. Барои ин мақсад таъмин намудани дастрасии озоди иштироккунандагони нави раванд (истеҳсолкунандагони хурд) ба бозорҳо зарур аст, ки ба рушди истифодаи сарчашмаҳои таҷдидшавандаи нерӯ ва системаҳои тавлиди маҷмӯиӣ (системаҳои муттаҳидшудаи тавлиди гармӣ ва нерӯи барқ) дорои иқтидори хурду миёна мусоидат ҳоҳад кард.

Дар мавриди иқтидори гидроэнергетикии Тоҷикистон танҳо ба ҳамсаёнишварҳои минтақа фурӯхтани нерӯи барқро дар назар доранд. Вале бояд ба эътибор гирифт, ки аз тиҷорати захираҳои энергетикӣ ҳамеша ҳаридор манфиат мебардорад. Ҳисобҳо нишон медиҳанд, ки даромаде, ки аз истифодаи воҳидҳои захираҳои энергетикӣ (бо ҳачми ММД ҳисоб шудааст) дар муассисаҳои ватанӣ метавонад ба даст ояд, аз фурӯши ин воҳидҳои захираҳои энергетикӣ ба кишварҳои дигар 10 маротиба зиёдтар аст. Даромади кишвари ҳаридор бошад, ки дар соҳаи коркарди дубораи захираҳои энергетикӣ аз нигоҳи техникӣ бештар муҷаҳаз аст, нисбат ба ҳарочоти ҳариди захира 20 маротиба зиёдтар аст. Ҳамин тавр, метавон ҳулоса кард, ки фурӯши бевоситай захираҳои энергетикӣ ба иқтисоди Тоҷикистон зиёни секарата мерасонад: аслан, аз истифода набурдани захираҳои энергетикӣ барои тақвият додани потенсиали иқтисодӣ ва афзудани ҷойҳои корӣ дар кишвар, ғайримустақиман – аз суботи истеҳсолот дар кишварҳои иштъомолкунандай захираҳои энергетикӣ ва мустақиман – аз зиёни экологӣ, ки ба маҷмӯи табиат расонида шуда, баҳодиҳии арзиши онҳоро тавассур кардан душвор аст. Албатта, ин маънои онро надорад, ки Тоҷикистон набояд захираҳои энергетикии ҳудро фурӯшад. Танҳо бодиқат ҳамаи роҳҳои ҳадимолии истифодаи нерӯи барқро ҳисоб кардан ва танҳо баъд ташаккул додани бозори мутамаддини таҳти назорати самараноки давлату ҷамъият қарордошта зарур аст. Захираҳои обӣ-барқии Тоҷикистон метавонанд дар минтақа омили субот бошанд ва ба кафолати рушди устувори иқтисодии ҳамаи кишварҳои Осиёи Марказӣ табдил ёбанд.

2. Соҳибкориро дар Тоҷикистон бо боварии комил ҳамчун захираи пурра истифоданашаванда иқтисодӣ метавон баррасӣ кард. Сарфи назар аз иқтидори мавҷуда ва имкониятҳо барои рушди кишвар аз ҳисоби ташаббуси хусусии соҳибкорон, ин соҳа то андозаи назаррас бо сабаби муҳити дар маҷмӯъ номусоиди соҳибкорӣ истифоданашуда боқӣ мемонад.

Коҳиш додани монеаҳои маъмурӣ ҳангоми ворид шудан ба бозор, беҳбуд баҳшидан ба муҳити соҳибкорӣ ва иқлими сармоягузорӣ яке аз роҳҳои асосии рушди соҳибкорӣ ва ҷалби сармоя ба кишвар, рушди ҳамкории минтақаӣ ва ҳамгишавӣ ба иқтисоди ҷаҳонӣ мебошанд. Такмил додани қонунгузорӣ, танзим дар соҳаи соҳибкорӣ ва рушди баҳши ҳусусӣ ба васеъ намудани дастрасӣ ба бозор имкон фароҳам меоранд ва ба ҷолиб будани Тоҷикистон барои сармоягузорони доҳиливу ҳориҷӣ мусоидат ҳоҳанд кард.

Эҷоди муносибатҳои мусоиди иқтисодӣ бе таъмини кафолати ҳуқуқҳои субъектҳои ҳоҷагидор дар обьектҳои моликият имконнопазир аст. Аз ин рӯ, Тоҷикистонро зарур аст маҷмӯй тадбирҳоеро андешад, ки амалисозии воқеии онҳо ба таҳқими институти ҳуқуқи моликиятдорӣ дар кишвар кӯмак мерасонад ва ҳифзи ҳуқуқҳои моликонро таъмин менамояд.

Тартиби дар кишвар вучуддоштаи литеңзиядҳӣ ва додани санадҳои иҷозатдиҳанда мураккаб, серҳарҷ, тӯлонӣ, ношафтоф ва барои дарки сармоягузорон душвор буда, ба шарҳу тафсири ҳудсарона имкон медиҳад, барои рушди соҳибкорӣ монеаҳои маъмурӣ эҷод менамояд ва дар маҷмӯъ ба талаботи мусир ҷавобғӯ нест. Дар робита бо ин, танзими аз нигоҳи иқтисодӣ номуассири давлат дар ин соҳа ба бознигарии маҷмӯй ва систематикӣ ниёз дорад.

3. Барои вусъат баҳшидани истифодаи ТИК барои ҳадафҳои рушди Тоҷикистон амалисозии як қатор тадбирҳо зарур аст, ки метавонанд дар бар гиранд:

- Баланд бардоштани ҳавасмандии мақомоти давлатӣ ба рушди минбаъдии муҳити ҳуқуқиву андозбанӣ барои ҷорисозии оммавӣ ва умумии ТИК;
- Афзудани воридоти сармоя ба баҳши телекоммуникатсия;

- Баланд бардоштани маърифати иштирокунандагони асосии ин раванд дар минтақаҳо – ҳукumatҳои маҳаллӣ;
- Баланд бардоштани фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии кишвар ҷиҳати омодасозии кадрҳои баландихтисос, ки на танҳо ба рушди истифодаи оммавии ҳидматрасонии Интернет, балки истеҳсоли чунин ҳидматрасониҳо мусоидат менамояд;
- Афзудани потенсиалий илмӣ дар соҳаи ТИК;
- Ҳавасмандсозии рушди истеҳсоли маҳаллии молҳо барои бозори ТИК, ки дар навбати ҳуд ба истифодаи дастрасстари таҷхизоти ТИК барои тамоми ҷомеа ва рушди фарогирии аҳолӣ бо шуғл натиҷа медиҳад;
- Рушди омодагии электронӣ, ки ба рушди як қатор ҳидматрасониҳои дорои пешванди э-натиҷа медиҳад (э-бизнес, э-ҳукumat, э-тиҷорат, э-тиб, э-маориф);
- Ҷорисозии ТИК дар баҳшҳои дигари саноат.

4. Азбаски давлат барои беҳсозии некӯаҳволии ҳалқ вучуд дорад, амнияти озуқавории аҳолии Тоҷикистон вазифаи аввалиндараша кишвар аст. Ба сабаби замини кам ва ҳароҷоти зиёд барои ҳифзи ҳар як гектар замини обёришаванда эҳтимол аст, ки кишвар набояд назди ҳуд 100% бо озуқавории ҳудӣ таъмин намудани аҳолиро вазифа гузорад. Як қисми озуқаворӣ, пеш аз ҳама ғалладонаҳоро метавон ворид кард. Вале чунин сиёsat маънои онро надорад, ки тоҷирони ғалладонаҳои кишварро зарур меояд озуқавориро дар бозори ҷаҳонӣ бо нарҳи бозорӣ ҳаридорӣ қунанд. Ба сабаби афзоиши ҷаҳонии истеҳмоли биосӯзишворӣ ва афзоиши талабот ба он аз ҷониби кишварҳои зуд инкишофёғбандае мисли Чин ва Ҳиндустон, сабабе нест то чунин пиндорем, ки нарҳҳои ҷаҳонӣ ба ғалладонаҳо замони наздик ба таври назаррас қоҳиш меёбанд. Гайр аз ин, ташкили воридот ба таври кофӣ ҳуб ба роҳ монда нашудааст ва ҳатари қатъи таъминот вучуд дорад.

Гайр аз кӯмаки давлатӣ ва ҳавасмандсозии рушди баҳши миллии озуқаворӣ механизмҳои афзудани дастрасӣ ва сифати озуқавориро бар асоси вазифаҳои баланд бардоштани саломатии миллат таҳия ва аз нигоҳи қонунгузорӣ қайду шарт кардан зарур аст, ки барои ин чунин тадбирҳоро андешидан зарур мебояд:

- Тадбирҳо барои эҷод кардани системаи шаффофттар ва рақобатпазиртари воридоти озуқаворӣ;
- Имтиёзҳои марбут ба андозу гумruk барои навъҳои асосии маводи озуқаворӣ;

- Муқаррар намудани мониторинги вазъият ва нарҳҳои бозорҳои ватаниву ҷаҳонӣ, маҳсусан он бозорҳое, ки бозорҳои озукавории дохили кишвар аз онҳо вобастаанд. Натиҷаҳои чунин мониторинг бояд ба таври рӯзмарра нашр карда шаванд;
- Рушди зерсохтори бозори маводи озукаворӣ ва афзудани дастрасии он барои ҳамаи молистеҳсолкунандагони комплексҳои агрокишоварӣ;
- Ҳавасмандсозии гузариш аз истеҳсоли «бехусусият»-и маводи озукаворӣ ба истеҳсоли маҳсулоти озукавории ватанини дорон нишонҳои тиҷоратӣ, ки сифат ва рақобатпазирӣ маҳсулоти молистеҳсолкунандагони ватаниро баланд мебардорад;
- Таҳия ва қабул кардани барномаи амнияти озукавории Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Амнияти маҳсулоти ғизой бо амнияти озукаворӣ робитаи наздик дорад. Дар ин соҳа чунин тадбирҳо заруранд:

- Оғоз намудани гузариш ба стандартҳои ҷаҳонии маҳсулоти ғизой ва системаҳои ҷаҳонии назорати сифат мутобиқи талаботи Созмони умумиҷаҳонии савдо;
- Эҷоди мақомоти ягонаи давлатӣ барои назорат аз рӯи амнияти маҳсулоти ғизой;
- Ба хотири дурӯй ҷустан аз барҳӯрди манфиатҳо, мақомоти таҳиякунандай стандартҳо бояд аз мақомоти комилан ҷудо карда шаванд, ки ба риояи стандартҳо масъуланд;
- Тақвият додани назорат аз рӯи муҳлати эътибори истифодаи маҳсулот дар бозорҳо. Назорат бояд ҳатмӣ ва ройгон бошад;
- Таҳия кардани сиёсати танзимкунандай воридот, истифода ва истеъмоли моддаҳои аз нигоҳи генетикӣ тағиyrдодашуда.

Вақти хотима додани таҷрибаи муқаррар намудани нишондиҳандаҳои ҳатмии истеҳсолӣ расидааст. Вақте системаи фармонфармои маъмурии идоракунии иқтисодӣ ёт амал мекард, чунин вазифаҳо оқилона буданд. Ҳоло, кишварро зарур аст тақрибан ҳамаи заҳираҳои истеҳсолиро аз бозори ҷаҳонӣ ҳаридорӣ намояд, ки системаи «пешӯгуниданда» дорад, танҳо хисорот мерасонад ва кишоварзиро воқеан ба вартай муфлишшавӣ меандозад. Мудоҳилаи соҳторҳои давлатии сатҳҳои гуногун ба субъектҳои хочагидории бозор мутобиқи санадҳои қонунгузорӣ мамнӯй шудааст. Онҳо бояд риоя шаванд.

5. Миёнаравии молиявӣ дар кишвар заиф инкишоф ёфта ва системаи молиявии Тоҷикистон дар маҷмӯй ҳанӯз ба тақонҳои оянда осебпазир боқӣ мемонанд.

Бозори саҳомӣ дар Тоҷикистон дар вазъи ибтидой қарор дорад ва аз ин рӯ, ба иҷрои вазифаи макроиқтисодии худ ҳамчун табдилдиҳандаи амонатгузориҳо ба сармоягузориҳо шурӯй накардааст.

Маблағҳои интиқолии муҳочирони меҳнатии тоҷик як навъ «муҳаррик»-и талабот ва воридот аст. Натиҷаҳои таҳқиқоти муҳочирати меҳнатии берунӣ ва маблағҳои интиқолӣ яқинан вобастагии назарраси некӯаҳволии хонаводаҳои Тоҷикистонро аз маблағҳои интиқолӣ, инчунин истифодаи бартаридоштаи ин маблағҳоро барои истеъмоли ҷорӣ (асосан молҳои воридотӣ) исбот мекунанд.

6. Бо мақсади ба даст овардани ҳадди аксар аз имкониятҳои рушди ҳамгирии тиҷоратӣ тадбирҳо заруранд:

- Кам кардани ҳароҷоти тиҷоратӣ;
- Такмил додани зерсохтори нақлиётӣ;
- Муосирсозӣ кардани сарҳадҳо;
- Сармоягузориҳо ба маҳсулоникии истеҳсолкунандагону тоҷирони хурд барои қоҳиш додани камбизоатӣ;
- Идоракунии бештар стратегии ҷараёнҳои муҳочират ва маблағҳои интиқолӣ;
- Рӯйкардҳои муттаҳидсозии ҳамгирий бо мантиқи рушди устувори инсон.

БОБИ 5. ДАСТРАСӢ БА ХИДМАТРАСОНИҲОИ ИҼТИМОЙ ДАР ТОҼИКИСТОН

1. Солҳои охир дар Тоҷикистон ҳанӯз қоҳишёбии умумии бемориҳои аҳолӣ мушоҳида намешавад: аз рӯи гурӯҳҳои беморие мисли бемориҳои сироятӣ ва паразитӣ — афзоиши 1,6%-и сатҳи соли 2008 ва варамҳои бадсифат — афзоиши тақрибан 32% ва ғайраро ташкил додаанд.

Барои ҷумҳурӣ “бори гарони дучанди бемориҳо” хос боқӣ мемонанд, яъне дар қатори бемориҳои сироятӣ бемориҳои ғайрисироятӣ низ ҷои назаррасро ишғол менамоянд. Вале афзоиши бемориҳоро бо сабаби афзудани сифат ва имкониятҳои воситаҳои ташхискунанда метавон нисбат дод. Рушди технологияҳои тиббӣ дар ин замина ба системаи тандурустӣ сарборӣ меорад. Баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ, пешрафти технологияҳои

тиббӣ, афзоиши ҷараёни пиршавии аҳолӣ ва интизириҳои афзояндаи он ба афзоиши талабот ба кӯмаки тиббӣ натиҷа медиҳанд. Бо дарназардошти нигоҳдории ҳамин тартиб масъалаҳои маблағгузории нокифояи давлатӣ ҳавфҳои молиявии таъмини дастрасиро ба хидматрасониҳои тиббӣ ҳар ҷой бештар шиддат мебахшанд.

Тӯли солҳои охир дар санадҳои барномавии давлатӣ вазифаҳои тағиироти соҳторӣ дар системаи расонидани кӯмаки тиббӣ бетағири эълон шудаанд: кӯчонидани як қисми ҳачми кӯмаки собит ба бахши амбулаторӣ-дармонгоҳӣ, рушди институти табиби таҷрибаи умумӣ, ки бояд ҷойгизини терапевтҳову педиатрҳои қитъавӣ бошад. Ҳамзамон дар ин бахши иқтисоди кишвар ислоҳоти молиявӣ дар назар гирифта шудааст.

2. Барои таъмини дастрасии беҳтар ба хидматрасониҳои таҳсилоти қасбӣ тадбирҳо дар самтҳои зерин муҳиманд:

- афзудани шумораи муассисаҳои ибтидой ва миёнаи қасбӣ, ки дар манотики дехот таъсис дода мешаванд;
- таҳия намудани системаи идрорпулиҳои сарпарастон ба кӯдакони бомуваффақият таълимгиранда барои ҳариди китобҳои дарсӣ, маводи таълимӣ;
- таҳия намудани эҷоди системае, ки ба таълимгирандагони муассисаҳои таълимии ибтидой ва миёнаи қасбӣ имконият фароҳам меорад то дар давраи таътили тобистона дар муассисаҳои соҳавӣ аз таҷрибаомӯзии маошдори меҳнатӣ гузаранд;
- таҳия кардани амалияи додани грантҳои таълимӣ аз ҷониби муассисаҳо ва сарпарастони дигар ба донишҷӯёни соҳибистеъдоде, ки бар асоси шартнома таълим мегиранд;
- васеътар ҷалб кардан донишҷӯён ба таҳқиқоти пардохтшавандай илмии муассисаҳои таҳсилоти олий ва лоиҳаҳои таҳқиқотӣ;
- нигоҳ доштани раванди баланд бардоштани музди меҳнати омӯзгорони ҳамаи сатҳҳои системаи маориф то обрӯи қасб ва талабот ба шахсоне зиёд карда шавад, ки таълимдиҳро фаъолияти асосии қасбии ҳуд интиҳоб намудаанд;
- эҷод кардани системаи ҳавасмандиҳо барои ба раванди таълим ҷалб намудани мутахassisони пешбар, маҳсусан дар

соҳаҳои иқтисодӣ (иктисодиёт, молия, ҳисобдорӣ ва ғайра), менечмент (ташкил ва идоракуни истеҳсолот, бозоромӯзӣ ва ғайра), ҳукуқӣ ва муҳандисӣ;

- тавассути ба донишҷӯёни беҳтарин фароҳам овардани имконияти кор дар созмонҳову ширкатҳои пешбар баланд бардоштани обрӯи сифати таълим.

3. Дар ҳоли ҳозир бастаи барномаҳои кӯмаки иҷтимоӣ амалӣ шуда истодааст. Бузургтарин барнома ба ҷуброн намудани пардоҳт барои истеъмоли нерӯи баркӯ газ ва дувумин барномаи бузургтарин аз нигоҳи ҳачм барои оилаҳои ниёзманд пешбинӣ шудааст, ки фарзандони онҳо ба мактаб намераванд.

Масъалай институтионалии амалисозии ду барномаи кӯмаки иҷтимоӣ дар пароқандагии амалиёт ва масъулияти байниндоравист. Дар системаи амалқунанда механизмиҳои ба таври самаранок корқунандаи таърифҳои ҳадағирии мақсаднок, назорати молиявӣ, аудит ва мониторинг кофӣ нестанд.

4. Ба бартарафсозии тафриқаи минтақавӣ дар дурнамои дарозмуддат, дар маҷмӯъ бар асоси рушди иқтисодии кишвар ва маҳсусан рушди афзалиятдори ҳудудҳои қафомонда метавон муваффақ шуд. Пеш аз ҳама талошҳои ҳуди минтақаҳоро ҳавасманд намуда, сиёсати минтақавӣ метавонад дар ҳолатҳои зарурӣ воситаҳои пуштибонии ҷумҳуриявиро истифода барад, ки бар асоси шароитҳои возеҳ расонида мешавад ва барои муваффақ шудан ба натиҷаҳои дилҳоҳи иҷтимоӣ-иқтисодӣ имкон медиҳад.

Ҳамзамон чунин ба назар мерасад, ки дар ҷаҳорҷӯбай ислоҳоти маъмурӣ ва фаъолсозии самти сиёсии идоракуни ғайримутамарказ мусоидат намудан ба рушди афзалиятдори манотики камрушдкардаи кишвар ва бо ин роҳ, бартараф намудани ақибмандагии онҳо аз манотики пешрав комилан яксон нест. Ғайр аз ин, дар сурати набудани барномаи маҳсус тадбирҳо ҷиҳати ҳавасмандсозӣ ва пуштибонии чунин навъи инкишоф дараҷаи тафриқаи минтақавиро на танҳо қоҳиш, балки метавон афзоиш дод. Дар чунин шароит зарурат ва аҳамияти таҳияи стратегияи рушд барои ҳар як минтақа тақвият мейёбад.

Дар баробари таҳияи стратегияи рушди ҳар як минтақа маҷмӯи тадбирҳои пухтаи дорои ҳусусияти умунидавлатӣ зарур аст. Ғайр аз

ин, амалисозии сиёсати гуногунсозишуудаи баробаркунни минтақаҳо таҳияи барномаҳо барои типологизатсияи минтақаҳои ҷумҳурий дар сатҳи боз ҳам парокандатар то сатҳи деҳотро дар назар дорад. Ин ба баланд бардоштани кӯмаки нишонраси интихобии давлат дар ҷаҳрӯбай амалисозии сиёсати иқтисодии минтававӣ хидмат ҳоҳад кард.

БОБИ 6. ДАСТРАСӢ БА ЗАХИРАҲОИ ТАБӢ

Аз ҷониби ҳукumat санадҳои қонунгузорӣ ва меъёри қабул шудаанд ё таҳия мешаванд, ки ба беҳсозии дастрасии аҳолӣ ба захираҳои экологӣ, тақмili ҳамоҳангозии иқдомҳои ҳифзи табиат ва назорати давлатӣ барои ҳифз ва истифодаи захираҳои табӣ равона шудаанд.

Дар баробари ин норасоии шадиди захираҳои молиявӣ, иҷрои заифи қонунҳо, ноҳамоҳангии байномуассисавӣ боиси дараҷаи пасти иҷрои қарорҳои қабулшаванда мегарданд, ки ба беҳшавии дастрасии аҳолӣ ба захираҳои экологӣ, мӯтадилшавии вазъияти муҳити зист ва истифодаи оқилонаи захираҳои он мусоидат намекунад.

Захираҳои замин ҳанӯз ҳам дар ҳолати ғайриқаноатбахш боқӣ мемонанд. Дар натиҷаи равандҳои эрозионӣ, шӯразанӣ ва ботлоқшавӣ аз соли 1997 майдони кишт 3,2% кам шудааст, ҳар сол беш аз 5 ҳазор га заминҳои обёришаванда холӣ мемонанд. Қобил набудани ҳочагиҳо барои барқарор кардан ва нигоҳ доштани кобилияти кории таҷхизот ва иншоотҳои обёрий, гидротехникӣ, зидди эрозий ва зидди сел ба бадшавии вазъияти хок ва мутобиқан коҳиши маҳсулнокии онҳо оварда мерасоанд, ки дастрасии аҳолиро ба захираҳои замин бадтар мекунад. Суръати баланди афзоиши аҳолии Тоҷикистон (то 2% дар сол) дар дурнамо шадидшавии масъалаҳои вобаста ба коҳиши замин ба ҳар сари аҳолиро аз пеш муайян мекунад, ки дар натиҷа фишори антропогенӣ ба заминҳои доманаҳои кӯҳҳо афзоиш мейёбад, ҳудуди ҷангалҳо ва гуногуни биологӣ коҳиш мейёбад.

Тоҷикистон таъминкунандай асосии об дар Осиёи марказӣ маҳсуб шуда, ба хотири тақсимоти нобаробар дар қаламрави қиҷвар бо камбуди захираҳои об рӯбарӯ аст, ки дар ин робита ҳарочоти қалон барои қувваи барқ ва истифоади ҷоҳро ва пойгоҳҳои обкашӣ барои боло қашидани об ба майдонҳои обёрий лозим аст.

Ноил шудан ба методҳои мусоир дар соҳаи истифодаи оқилонаи об ҳамчун масъалаи ҷиддӣ боқӣ мемонад, ки дастрасии аҳолиро ба захираҳои об мураккаб месозад. Фарсуда шудани системаҳои обёрий ва заҳкашӣ истеъмоли барзиёдии обро афзоиш медиҳад.

Тоза кардани об ва дастрасии аҳолӣ ба оби тозаи ошомидани яке аз масъалаҳои шадиди иҷтимоӣ дар қиҷвар боқӣ мемонад. Истеъмоли об аз ҷониби аҳолӣ аз рӯи минтақаҳои қиҷвар нобаробар мебошад ва аз 400 то 1400 литр ба ҳар нафар дар рӯз рост меояд, ки ду баробар аз меъёри ҷумҳурияни истеъмол ва ҷанд баробар аз меъёри аврупой аст. Вале ин ба маънои он нест, ки аҳолӣ оби тозаи меъёриро истифода мекунад. 57%-и аҳолӣ аз оби таъминшаванда ба воситаи лӯлаҳо (шартан тозашуда) истифода мекунанд, боқимонда обро аз манбаъҳои бозу қушода мегиранд. 50 фоизи фарсоиши таҷхизоти корезӣ ба сабаби сатҳи пасти маблағузории онҳо боиси он шуд, ки танҳо 10% об аз шабакаи асосии таъминоти об тоза мешаваду ҳалос.

Манбаъи асосии олудагии ҳавои фазо воситаи нақлиёт аст - беш аз 70% аз 148 партоби моддаҳои олонядаро ташил медиҳад. Партоғи моддаҳои олонядаро аз истеҳсолоти саноатӣ ва дигар манбаъҳои сабит ба хотири таназзули истеҳсоли корхонаҳо ва як қатор ҳолатҳои таваққуфи комили онҳо коҳиш ёфтааст. Тамоюли қобили мушоҳидай афзоиши истеҳсолоти саноатӣ чунин заминаро фароҳам месозанд, ки афзоиши ҳачми партобҳо пешгӯй карда шаванд, зеро дар ҳамаи соҳаҳои иқтисод амалан масъалаҳои муассир будани тоза кардани ҷангу газ ва коҳиши ҳачми партобҳо ҳал карда намешаванд.

Ҳамаи ин омилҳо ва ҳамчунин таъсири дигар падидаҳои манғӣ боис мешаванд, таҳмин кунем, ки ҳаробшавии (деградатсияи) муҳити зисти табӣ, аз ҷумла гуногуни биологӣ дар сатҳи намуд ва экосистема тақвият мейёбад.

1. ҲМРИ 2008-2009 Шуғл дар шароити рушди инсон, Душанбе, 2010. <http://hdr.undp.org/en/content/unemployment-human-development-context>
2. Хайдаров А. - Анализ демографических тенденций Республики Таджикистан, 2014.
3. Rask R. Unemployment, Employment and Access to Jobs, 2014.
4. Ben S. Problems of Trade and Human Development, 2014
5. «Продовольственная безопасность и бедность», №4, 2013. Агентство по статистике при Президенте РТ, 2013 http://www.stat.tj/img/eb9259b7531a2fd97c5dfcae4f7be72a_1396764100.pdf
6. Observatory of Economic complexity, <http://atlas.media.mit.edu/profile/country/tjk/>
7. Government of the Republic of Tajikistan, MDG/Tajikistan progress report, 2010. http://www.medt.tj/documents/strategic/celi_razvitiya/ru/02-02-01-ru.pdf
8. UNDP in Tajikistan, 2010. “Tajikistan: Progress acceleration to achieve MDG by the promotion of access to energy supply”. <http://goo.gl/INJTp>
9. «Отчет об обследовании по определению удельного веса транспортных и страховых затрат в импортируемых товарах».- Агентство по статистике при Президенте РТ, 2010 <http://www.stat.tj/img/ru/Cif%20russ.doc>
10. «Влияние миграции и денежных переводов на благосостояние и бедность домохозяйств в Таджикистане» - Агентство по статистике при Президенте РТ. 2010. <http://www.stat.tj/img/ru/bednoctruss.doc>
11. «Отчет о результатах экономической переписи Республики Таджикистан в 2010 году» - Агентство по статистике при Президенте РТ, 2010. <http://www.stat.tj/img/ru/russper.pdf>
12. World Development Report “Development and Climate Change”, 2010, <http://www.worldbank.org/wdr>
13. ҲМРИ 2012, Тоҷикистон: камбизоатӣ дар заминai тағирии иқлим, Душанбе – 2012. http://www.tj.undp.org/content/tajikistan/en/home/library/democratic_governance/National_Human_Development_Report_2012.html
14. Goldemberg J. and others “Basic Needs and Much More With One Kilowatt Per Capita”, 1988, Ambio.
15. Energy crisis in Tajikistan in winter: alternative provisions of supply and demand balance. World Bank, 2012.
16. Mercados Energy Markets International (2010). Load distribution and analysis of contingency of Central Asia power system. World Bank.
17. Data base of World Development Indices, World Bank, fetch dated 10 August 2012.
18. Генеральный план эффективности использования энергии для Таджикистана. Эффективность использования энергии в целях экономического развития и сокращения бедности. ПРООН, 2011г.
19. ФАО. 2002. Состояние продовольственной безопасности в мире за 2001 год. Рим; Сэйдж К. «Продовольственная безопасность», в Пейдж И. и Редклифф, М., Безопасность человека и окружающая среда – международный сопоставительный анализ (Эльгар, 2002), 128, 129.
20. ФАО. 1996. Римская декларация о Всемирной продовольственной безопасности и План действий Всемирного продовольственного саммита. Всемирный продовольственный саммит 13-17 ноября 1996 года. Рим.
21. Институциональная, политическая и правовая структура продовольственной безопасности Таджикистана. Продовольственная и сельскохозяйственная Организация Объединенных Наций Рим, 2008.
22. Организация системы мониторинга и оценка недоедания среди уязвимых групп населения Таджикистана. Разработка механизма адресной помощи нуждающемуся в продовольственной помощи. Республиканский центр по проблемам питания Министерства здравоохранения РТ. Душанбе, 2011 г.
23. Медико-Демографическое Исследование Таджикистана 2012 (МДИТ). Агентство по статистике при Президенте РТ, Министерство здравоохранения РТ, MEASURE DHS ICF International. 2012 г.
24. The WHO Global InfoBase, <https://apps.who.int/infobase/>
25. WHO Global NCD InfoBase [online database]: WHO global comparable estimates. Geneva, World Health Organization, 2005.
26. Концепция повышения продовольственной безопасности государств – участников СНГ, утверждена Решением Совета глав правительств СНГ от 19 ноября 2010 года.
27. ҲМРИ-2011 Тоҷикистон: Институтҳо ва Рушд <http://hdr.undp.org/en/content/institutions-and-development>

28. Статистический сборник «Таджикистан: 20 лет государственной независимости». Агентство по статистике при Президенте РТ, Душанбе, 2011 г.
29. Key issues for consideration when assisting civil service personnel management reforms in developing countries. UNDP. Bangkok, 2004.
30. Каримова М.Т., Сайфиддинов А.А., Шарипов Б.М., Вазиров С.З. Государственные услуги в Таджикистане: проблемы и перспективы. – Душанбе: «Ирфон», 2013 г., 65 с.
31. Мониторинг государственных и муниципальных услуг в регионе как стратегический инструмент повышения качества регионального управления: опыт, проблемы, рекомендации / С.И. Неделько, А.В. Осташков, С.В. Матюкин, В.Н. Ретинская, И.А. Мурзина, И.Г. Кревский, А.В. Луканин, О.С. Кошевой. Под общ. ред. В.В. Маркина, А.В. Осташкова. – Москва, 2008. – 321 стр.
32. World Development Report 2014. Risks and Opportunities: Risks' Management for Development, World Bank
33. Аминджанов Б.С. Правовые основы местного самоуправления в Таджикистане. // Юридические науки. – Москва.2008, № 6.
34. Развитие гражданского общества в Таджикистане. Юсуфбеков Ю., Бабаджанов Р., Кунтувдый Н. Душанбе, 2009 г.
35. Таджикистан. Природа и природные ресурсы. Спец. Выпуск АН Тадж. ССР, посвященный 60-летию СССР. Душанбе. Дониш. 1982.
36. Ахорова А.Д., Аминджанов Р.М., Доронкин К.А. Энергетика Таджикистана: современные тенденции и перспективы устойчивого развития. Под общей редакцией Ахоровой А.Д. – Душанбе: «Статус», 2005 г.
37. Доступность энергии для домохозяйств, потребляющих одновременно электричество, древесину и уголь, расчеты ПРООН (в разрезе расходов домохозяйств, в %, на основе базы данных «Обследования уровня жизни в Таджикистане, Всемирный Банк, 2009 г.)
38. Doing Business 2013. <http://russian.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/Foreign/DB13-Overview-Russian.pdf>
39. Report on Partnership Programme of World Bank Group and the Republic of Tajikistan, 2013
40. Business environment in Tajikistan by view of the representatives of small and medium-sized business. IFC, SECO, DFID, 2009 .
41. Business Economic Environment Survey, World Bank, 2000.
42. Готовность к экономике, основанной на знаниях. Таджикистан: Отчет по оценке готовности страны. Европейская Экономическая Комиссия ООН. Нью-Йорк и Женева, 2003г.
43. Исследование по состоянию внедрения ИКТ в Республику Таджикистан: оценка различных факторов, определяющих информационную готовность Таджикистана к участию в информационно связанном мире - Душанбе: 2010.- с.22-23.
44. Файзуллаева Ш.И. Оценка развития информационно-коммуникационных технологий в Республике Таджикистан// Материалы международной научно-практической конференции «Тенденция развития экономики и образования», посвященной 20-летию независимости Республики Таджикистан. - Душанбе, 2011 г.
45. Абсаметова А.М., Винокуров Е.Ю., Джадралиев М.А. (2010) Интеграционные процессы в телекоммуникационном секторе стран СНГ. Отраслевой обзор №9, Евразийский банк развития.
46. Cisco Systems. Исследование «Индекс развития визуальных сетевых технологий за 2009–2014 годы». 2010г.
47. Global Financial Development Report 2014. Financial inclusion. World Bank, 2014.
48. World Bank 2013 Remittances Data. <http://go.worldbank.org/092X1CHHD0>
49. Danzer, A.M., O. Ivaschenko. Migration Patterns in a Remittances Dependent Economy: Evidence from Tajikistan during the Global Financial Crisis, Migration Letters, Vol. 7, No. 2, 2010, 190–202.
50. Обследование домохозяйств Таджикистана: Миграция, денежные переводы и рынок труда. Александр М. Данцер, Барбара Диц, Ксения Гацкова. Institute for East and Southeast European Studies. Регенсбург, Германия, 2013 г.
51. Nakamuro M. School attendance and migrant remittances in transition economies: the case of Albania and Tajikistan. International Development Planning Review, Vol. 32, No. 3/4, 333-361. 2010.
52. Tajikistan: From Recovery to a Sustainable Growth. Tajikistan Economic Update No.2. October 2012. The World Bank.
53. Влияние миграции и денежных переводов на благосостояние домохозяйств в Таджикистане, август 2010 г. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан.
54. «Азия Плюс», № 45 (928), 12 июня 2014.